

Kulturelt tilpassningsarbeid

Innføring, forvaltning og bruk av merkeordningen Beskyttede betegnelser i Norge

Atle Wehn Hegnes

Avhandling for Ph.D.-graden i sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
Mars 2013

© Atle Wehn Hegnes, 2013

*Doktoravhandlingar forsvart ved
Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
No. 423*

ISSN 1504-3991

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Inger Sandved Anfinsen.
Trykk og innbinding: AIT Oslo AS.

Produsert i samarbeid med Akademika forlag, Oslo.
Avhandlingen blir kun produsert av Akademika forlag i forbindelse med disputas.
Alle henvendelser vedrørende avhandlingen skal rettes til rettighetshaver eller enheten der doktorgrad er forsvart.

Til de som tok pause i tilpasningsarbeidet for å fortelle om det.

Forord

Først og fremst, en spesiell og særlig takk til min hovedveileder Torben Hviid Nielsen og medveileder Virginie Amilien for inspirasjon, innspill, tiltro og tålmodighet.

Arbeidet med denne avhandlingen har i hovedsak blitt gjort i perioden 2007-2012. Parallelt med monografiarbeidet har jeg utviklet, ferdigstilt og publisert tekster i samarbeid med andre og for egen hånd. Tekstene har utgjort viktige og formative tankesprang, mer strukturerte skisser, samt forarbeid og delanalyser til den endelige avhandlingen. Jeg vil trekke frem til sammen seks artikler og kapitler. For det første gjør en slik dokumentasjon forskningsprosessen mer gjennomiktig. For det andre er den en understrekning av at monografien utgjør mer enn summen av disse delarbeidene.

1. Hegnes, A. W. (2007) 'Understanding the Temporal Ambiguity of Local Foods through 'Polytemporality': The Case of Norwegian Gamalost fra Vik (Old Cheese)', *Anthropology of Food*, <http://aof.revues.org/458?id=458>.
2. Hegnes, A. W. (2010) 'Der Schutz der geographischen Nahrungsmittelherkunft in Norwegen als Übersetzung- und Transformationsprozess', i Bauer, S., Bischof, C., Haufe, S. G., Beck, S. og Scholze-Irrlitz, L. (red.) *Essen in Europa Kulturelle »Rückstände« in Nahrung und Körper* (s. 43-64). Bielefeld: Transcript Verlag.
3. Amilien, V., Hegnes, A. W. og Notaker, H. (2011) 'Du champ cultivé au champ culturel: les transformations de la pomme de terre en Norvège', i de Ferrière le Vayer, M og Williot, J.-P. (red.) *La Pomme de terre de la Renaissance au XXIe siècle* (s. 101-114). Rennes: PUR Rennes.
4. Hegnes, A. W. (2012) 'Introducing and practicing PDO and PGI in Norway - Turning to protected quality through translations of meaning and transformations of materiality', *Anthropology of Food*, <http://aof.revues.org/7210>.
5. Amilien, V. og Hegnes, A. W. (2013) 'Between preservation and innovation: An analytical approach of the concept of "traditional food" in Norway'. Manuskript til vurdering i *Journal of the Science of Food and Agriculture*.
6. Hegnes, A. W. (2013) 'Festivalenes spenninger og tilpasningspraksiser', kommer i Tjora, A. (red.) *Festival! Mellom rølp, kultur og næring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Den første av disse tekstene vektlegger én av de tre grunnleggende dimensjonene i tilpasningsarbeidet som denne avhandlingen handler om, nemlig tidsdimensjonen. Artikkelen omhandler mer konkret den historiske utviklingen av gamalost fra å være et stølsprodukt til å bli et produkt med beskyttet geografisk betegnelse. I det tyske kapitlet gjør jeg en analyse av de tre potettypene (Ringerikspotet fra Ringerike, Gulløye fra Nord-Norge og Fjellmandel fra Oppdal) som omfattes av merkeordningen Beskyttede betegnelser i Norge. Da denne teksten tok form hadde jeg nettopp begynt å utvikle elementene i kulturelt tilpasningsarbeid, men hadde kun identifisert de to tilpasningspraksisene *oversettelse* og *omforming*. Kapitlet er en analyse av hvordan oversettelser og omforminger har vært nødvendige i arbeidet med å gi beskyttet betegnelse til potetene. I det franske kapitlet er potetene også i fokus, men der i en mer generell kulturhistorisk gjennomgang av potetens plass i Norge og norsk matkultur. Beskyttede betegnelser brukes som eksempel på hvilken matkulturell status poteter kan oppnå i dag. Den fjerde teksten er en utvidet og nyansert versjon av det tyske bokkapitlet. I det femte arbeidet utforskes begrepet 'norsk tradisjonsmat'. Teksten tar utgangspunkt i det europeiske regelverket for Beskyttede betegnelser. I ordningen for Beskyttede betegnelser i EU er tradisjonsmat bestemt til å være matprodukter som beviselig har blitt overført fra én generasjon til en annen, og blitt brukt innenfor Den europeiske unions marked i 25 år. I teksten 'Festivalenes spenninger og tilpasningspraksiser' tar jeg i bruk sider ved begrepsapparatet jeg utvikler i denne avhandlingen for å forstå tilpasningspraksiser innenfor et annet tema enn Beskyttede betegnelser. Mer konkret bruker jeg det nye begrepsverket til nyfortolkning av materialet jeg samlet om tradisjonsmatfestivaler under arbeidet med min hovedfagsoppgave for ti år siden. Sett som en helhet, viser de seks tekstene en naturlig utviklingslinje. Jeg har gått fra en tematisk/empirisk interesse, via begrepsutvikling, til å anvende det nyutviklede begrepsapparatet.

Jeg har hatt stor nytte av andres hjelp i årene avhandlingsarbeidet har pågått. Takk til deltakere i foraene hvor ideer, utkast og deler til avhandlingen har blitt luftet, presentert og diskutert: *Kurs i vitenskapsteori* - Ph.D.-kurs ved Lars Mjøset, Blindern, Oslo, våren 2007. *Designseminar* - Ph.D.-kurs i regi av Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Blindern, Oslo, vår- og høstsemesteret 2007, vårsemesteret 2008 og vårsemesteret 2010. *Sosiologiske samtidsdiagnoser* - Ph.D.-kurs ved Torben Hviid Nielsen, Isegran, Fredrikstad, 25.-27. september 2007. *Kvalitative forskningsmetoder i samfunnsvitenskapene* - Ph.D.-kurs ved Tor Halfdan Aase og Erik Fossåskaret, UiS, Stavanger, 18.-21. september og 26.-27. november 2007. *Between Molecules, Materiality, and the Self: Standards in Nutritional Epidemiology and Food Culture* - International Workshop, Department for European Ethnology, Humboldt University, Berlin, 3.-4. July 2008. *La Pomme de Terre de la Renaissance au XXLe siècle: Histoire, Société, Économie, Culture* - Colloque organisé par le CERMAHVA (équipe alimentation) de l'Université François-Rabelais, Tours et l'IEHCA (Institut Européen d'Histoire et des Cultures de l'Alimentation), Tours 18.-20. november 2008. *Journées Internationales «Thèses ouvertes»* - Colloque organisé par le du projet européen SENER-GI (Strengthening International Research on Geographical Indications) et SYAL European Research Group «Systèmes Agro-alimentaires Localisés», au CIRAD, Montpellier, 15.-16. januar 2009. *KULTRANS (Cultural Transformations in the Age of Globalization – Area 3 Nature and the natural)* – Frokostseminar, Blindern, Oslo, 18. november 2009. *Rural History 2010* - Session 17, 'How local are local foods? Historical approaches to 'new' terroir products, University of Sussex, Falmer, Brighton, 13.-16. September 2010. *The second workshop on Nordic food culture – Nordic food between the global and the local* – SIFO, Oslo, 24.-25. November 2010. *Sluttseminar (?)* – Blindern, Oslo, 28. mars 2011, med Eivind Jacobsen som opponent. *Naturalistic Approaches to Culture? A strategic workshop organized by the Standing Committee for the Humanities of the European Science Foundation. Co-sponsored by the Central European Cognitive Science Association and the Department of Cognitive Science, Budapest University of Technology and Economics. Balatonvilágos, Hungary, 4.-7. september 2011.* *Norsk sosiologforenings vinterseminar*, Ringebu, 20.-22. januar 2012, Sesjon for kultursosiologi.

I tillegg vil jeg takke Andrew G. Bell, Bjørg Gislerud, Camilla Stranger-Thorsen, Caroline Amilien Laarman, Geir Tore Brenne, Gunvor Hogstvedt Ruberg, Guro Skarstad, Hans Cappelen, Helena Correia, Henry Notaker, Håkon Larsen, Håkon Leiulfsrud, Kristin Asdal, Ragnvald Kalleberg, Stephan Gabriel Haufe, Trond Petersen, Øyvind Wiborg, Forskergruppen Social Construction of Markets, Qualities and Territorial Development (MarQualTer) ved CIRAD - Joint Research Unit: Innovation and Development in Agriculture and the Agrifood Sector, Montpellier, og spesielt Denis Sautier og Pascale Moity-Maizi, Det Kongelige Selskap for Norges Vel, Statens institutt for forbruksforskning, HumSam-bibliotekets fagseksjon, Eva og Cato, Randi og Alf og ikke minst Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO. Alle har på ulikt vis og på ulike tidspunkt bidratt med inspirasjon, støtte, konstruktiv kritikk og andre nødvendige betingelser i arbeidet med avhandlingen.

*Vad är det då för mening om man står ut?
visst har det blivit kaos i tidens lopp,
men så länge det finns ungar så finns det hopp.*
Cornelis V. (1981) "Turistens klagan"

Det hadde vært umulig uten deg og jentene, Caroline!

Blindern og St. Hanshaugen, mars 2013
Atle Wehn Hegnes

Innholdsfortegnelse

FORORD	III
INNHOLDSFORTEGNELSE	V
SAMMENDRAG	IX
SUMMARY	XIII
RÉSUMÉ	XVIII
FIGURER, TABELLER OG BILDER	XXIII
FORKORTELSER OG AKRONYMER	XXIV
LESEVEILEDNING	XXV
1 INNLEDNING	1
MODERNE GLOBALE REGLER FOR TRADISJONELLE LOKALE PRODUKTER	2
BESKYTTEDE BETEGNELSER I NORGE	8
<i>Tre beskyttelsesformer</i>	9
<i>Forvaltning</i>	11
<i>Søkeprosess</i>	12
<i>Aktører</i>	14
<i>Produkter</i>	16
MATKULTUR OG KULTUR.....	17
<i>Matkultur</i>	17
<i>Kultur</i>	19
STUDIENS FOKUS OG FUNN	20
TEKSTENS OPPBYGNING	25
2 KULTURELT TILPASNINGSARBEID OG ANNEN TEORI	27
SIKTEMÅL	28
INTERNASJONALE BIDRAG	28
NORSKE BIDRAG	33
TEORETISKE MULIGHETER OG UTFORDRINGER	39
<i>Identifiserte og nyanserte tilpasningsformer</i>	39
<i>Kontekstavhengig og generell typologi</i>	40
<i>Dedikert og inspirert bruk av teori</i>	41
SAMMENFATNING	46
3 FORSKNINGSOPPLEGG, METODER, ANALYSER OG ETISKE UTFORDRINGER	49
SIKTEMÅL	50
FORSKNINGSOPPLEGGET	51
DOKUMENTSTUDIER	53
<i>Ulike dokumenttyper</i>	53
<i>Skuff- og filåpneren</i>	53
<i>Dokumentutvalg</i>	54
INTERVJUER	55
<i>Informanter og rekruttering</i>	57
<i>Intervjusituasjonen</i>	63
<i>Intervjuets liminale fase</i>	64
ANALYSER OG PRESENTASJON	65
<i>To-fase-analysens betydning</i>	66
<i>Monografi som analytisk strategi</i>	68
FORSKNINGSETISKE UTFORDRINGER	69
<i>Sannhetsvitnetrusselen</i>	69
<i>Forskningsetiske dilemma</i>	72
<i>Håndtering av sannhetsvitnetrusselen som forskningsetiske dilemma</i>	73
SAMMENFATNING	74

4 ELEMENTER I KULTURELT TILPASNING SARBEID	79
SIKTEMÅL	80
ULIKE KULTURELLE FORSKJELLER	83
Mening	84
Sosial organisering	85
Materialitet	86
AKTØRER	91
Forvalteren	91
Produsenten	91
Konsulentene	91
KUNNSKAPER OG TILPASNINGSKOMPETANSE	92
Juridisk kunnskap	93
Taus kunnskap	93
Tilpasningskompetanse	94
TILPASNINGSPRAKSISER	95
Oversettelser	96
Omorganiseringer	96
Omforminger	97
DIMENSJONER	98
Uorden og orden	99
Lokal og global	101
Tradisjon og innovasjon	103
MAKT	106
Macht	106
Veiledningsmakt	106
Modellmakt	107
KONTEKSTER	109
Historie	109
Geografi	110
Institusjoner	110
SAMMENFATNING	112
5 MATKULTURELT TILPASNING SARBEID	115
SIKTEMÅL	116
MATSPESIALISERING OG INNFORINGEN AV BESKYTTEDE BETEGNELSER	117
Introduksjon	117
Gryende grønt utgangspunkt for nisjer	118
Det nasjonale slår tilbake	122
De nye kvalitetene står frem	123
Tilpasninger av Godt Norsk og Beskyttede betegnelser – sammenlignende ekskurs	124
Begynnende bevissthet om EUs ordning	128
Regjeringens ønske om beskyttelse av betegnelser i Norge	130
Forbrukerretting- og konstruksjon	131
Tilpasningsarbeidet intensiveres	133
Produsentenes stemme	142
Etablering av Beskyttede betegnelser	145
Profetier og utviklingstrekk	148
Konklusjon	150
FORVALTNINGEN AV BESKYTTEDE BETEGNELSER	153
Introduksjon	153
Forvalternes utfordringer med omorganiseringer	153
Kunnskap og tilpasningskompetansens betydning for oversettelse av produktkvalitet	154
Maktskifter og tilpasningskraft i søknadsprosessen og mellom ulike aktører	157
Forvalternes utfordringer med sine egne og produsentenes oversettelser	164
Oversettelser mellom lek, lærd og mellommann	168
Oversettelse som fremmedgjørende og integrerende praksis	171
Omorganisert habilitet og legitimeringsarbeid	173
Rammeforskriftsrevisjoner	176
Etter mønster fra mønster fra mønster fra	185
Konklusjon	189

BRUKEN AV BESKYTTEDE BETEGNELSER.....	191
<i>Introduksjon</i>	191
<i>Formaliseringer og omorganiseringer av produsentsammenslutninger</i>	192
<i>Sortering av høy kvalitet</i>	197
<i>Omforminger og oversettelser av produktet og andre materielle forhold</i>	200
<i>Bekreftelser og omskrivninger av produktnavn</i>	204
<i>Maktskifter ved tilpasninger av merking</i>	206
<i>Lokaliseringer og omlokaliseringer av geografisk område</i>	212
<i>Synkronisering og omorganisering av produksjonsmetode</i>	215
<i>Omorganiseringer, omforminger og sporbarhet</i>	222
<i>Skrivning, omskrivning og oversettelse av forholdet mellom mat, mennesker og steder</i>	224
<i>Konklusjon</i>	229
SAMMENFATNING.....	231
6 KONKLUSJON, KONSEKVENSER OG IMPLIKASJONER.....	233
KONKLUSJON.....	234
TILPASNINGSARBEIDETS KONSEKVENSER.....	234
<i>Konsekvenser av språklige og kunnskapsmessige oversettelser</i>	234
<i>Konsekvenser av sosiale omorganiseringer</i>	236
<i>Konsekvenser av materielle omforminger</i>	236
<i>Konsekvenser av tilpasningspraksisenes samspill</i>	237
<i>Tilpasningssammenbrudd</i>	239
TILPASNINGSARBEIDETS IMPLIKASJONER.....	239
<i>Politiske og forvaltningsmessige implikasjoner</i>	240
<i>Matkulturelle implikasjoner</i>	240
<i>Teoretiske implikasjoner</i>	240
<i>Metodiske implikasjoner</i>	241
AVSLUTNING.....	242
FAGLITTERATUR OG ANDRE KILDER.....	245
FAGLITTERATUR.....	246
OFFENTLIGE DOKUMENTER.....	261
ARTIKLER I PAPIRAVISER.....	265
INTERNETTKILDER.....	265
REGELVERK.....	270
APPENDIKS.....	273
1 BREV TIL INFORMANTER.....	274
<i>Brev til informanter som har befatning med ordningen</i>	274
<i>Brev til informanter utenfor ordningen</i>	276
2 SAMTALEPLANER.....	278
<i>Eksempel på plan for samtale med produsenter tilknyttet ordningen</i>	278
<i>Eksempel på plan for samtale med produsenter utenfor ordningen</i>	280
<i>Eksempel på plan for samtale med forvalter av ordningen</i>	281

Sammendrag

I juli 2002 ble forskriften og merkeordningen Beskyttede betegnelser opprettet i Norge etter mønster fra tilsvarende system i EU. Ordningen muliggjør lovbeskyttelse av produktbetegnelser til næringsmidler med spesiell geografisk opprinnelse, tradisjon og særpreg. Hensikten med ordningen er å hindre kopiering av produktnavn og bidra til økt mangfold av mat og verdiskaping. I tillegg er den ment å gi pålitelig informasjon til forbrukere og bevare viktig kunnskap om norsk mat og matkultur. Positive erfaringer med tilsvarende ordninger i EU-land var et viktig argument for myndighetene ved innføringen i Norge. Per januar 2013 har 23 norske og to italienske produkter fått lovbeskyttet produktbetegnelse i Norge.

Utgangspunktet for studien var et ønske om å beskrive og forstå hvordan Beskyttede betegnelser ble innført, deretter forvaltet og brukt i Norge etter mønster fra EU. Intervjuer med 30 personer og et omfattende utvalg dokumenter utgjør undersøkelsens datagrunnlag. Under datainnsamlingen og i analysen ble det klart at forvaltere, produsenter, konsulenter og andre gjør et betydelig og allsidig arbeid for å tilpasse ordningen til norsk matkultur, og norsk matkultur til ordningen. Identifiseringen av dette arbeidet, dets omfang og betydning, ble avgjørende for å gjøre menneskers arbeid med kulturell tilpasning til avhandlingens hovedanliggende.

Tilpasninger er et gjentatt tema i forskningen på Beskyttede betegnelser, både i internasjonal og norsk litteratur. Mange hevder og viser at tilpasninger av ulik art er nødvendig for å få denne type merkeordning til å fungere i ulike land og matkulturer. Likevel er det få, om noen, som har studert og begrepsfestet arbeidet med tilpasning som helhet, og identifisert de tilpasninger som kreves for å gjøre Beskyttede betegnelser til et velfungerende matmerkingssystem. Med et slikt utgangspunkt ble det nødvendig å etablere et mer finmasket begrepsapparat. Begrepsapparatet, som utvikles i analysen av det norske kasuset, nyanserer tidligere vitenskapelige perspektiver. Gjennom utviklingen og bruken av begrepsapparatet identifiseres, forstås og beskrives det hvorfor tilpasningene oppstår, hvem som utfører dem, hva som kjennetegner dem og hvilke konsekvenser og implikasjoner de gir.

Arbeidet med den gjensidige tilpasningen av ordningen til norsk matkultur, og norsk matkultur til ordningen, betegnes som *kulturelt tilpasningsarbeid* og utgjør den overordnede størrelsen i begrepsapparatet som etableres. De ulike måtene aktørene tilpasser ordningen til

norsk matkultur og norsk matkultur til ordningen, forstås og betegnes som ulike *tilpasningspraksiser*. De mest sentrale av disse er *oversettelser* av mening, sosiale *omorganiseringer* og materielle *omforminger*. Tilpasningspraksisene inngår i et samspill der de påvirker hverandre. Oversatte regler medfører omorganisering av produsenter, som igjen omformer sine produkter, og så videre.

Den historiske kontekstualiseringen av tilpasningsarbeidet knyttes i hovedsak til en utviklingslinje betegnet som *Matspesialiseringen av Norge*. Matspesialiseringen viser til en utvikling hvor fokuset på nye matkvaliteter vokser frem og blir mer sentralt. Utviklingen starter rundt midten av 1980-tallet og pågår fortsatt.

Analysen viser at aktørenes arbeid med ulike tilpasninger under innføring, forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser er viktig. De oppstår fordi mening, samarbeidsformer og produkter i Norge og norsk matkultur ikke alltid sammenfaller med de matkulturelle forutsetninger som ordningen fra EU er tuftet på. Et eget vokabular, eller språk, gjør det mulig å kommunisere den matkulturelle forståelse som ligger til grunn for Beskyttede betegnelser i EU. Forståelsen innebærer blant annet at forholdet mellom tradisjon og matens opprinnelsessted anses som betydningsfullt for produktenes kvalitet. I Norge mangler både vokabular og matkulturell kunnskap som er i tråd med de matkulturelle forutsetninger som ligger til grunn for ordningen fra EU. Arbeidet med å etablere og *oversette* et tilsvarende vokabular og forståelse i norsk matkultur har derfor vært viktig under innføring, forvaltning og bruk av ordningen og Matspesialiseringen for øvrig. Som i EU, er krav om samarbeid mellom produsenter et vilkår i den norske rammeforskriften. Slike samarbeidsformer er imidlertid ikke alltid etablert blant de som søker Beskyttet betegnelse. Arbeidet med å skape og *omorganisere* slike nye organiseringsformer i norsk matkultur har derfor også vært avgjørende. I Norge som i EU er det også lagt vekt på at Beskyttede betegnelser skal gjelde for produkter med høy kvalitet. I en del tilfeller innfrir ikke de omsøkte produktene i utgangspunktet disse kvalitetskravene. Arbeidet med å skape og *omforme* produkter som tilfredsstiller rammeforskriftens vilkår, har derfor også vært viktig under forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser.

Tilpasningsarbeidets konsekvenser er i varierende grad i tråd med ordningens formål. Analysen viser hvordan tilpasningsarbeidet bringer med seg et nytt vokabular og ny matkulturell kunnskap. Dette gjør det mulig å kommunisere og forstå forbindelser mellom mat, mennesker og steder som tidligere ikke har vært vektlagt i norsk matkultur. Det nye

vokabularet og den nye forståelsen er slik sett i tråd med ordningens formål om å bevare viktig kunnskap om norsk mat og matkultur. Det viser seg imidlertid at tilpasningsarbeidet også fremmer innovasjon og tidvis gjør produsentene fremmede for sine egne produkter i søknadsprosessen. Dette står i kontrast til formålet om kunnskapsbevaring. I tilpasningsarbeidet justeres også produktnavn, og avgrensningen av geografisk opprinnelse går fra å være bestemt til dalfører og andre naturlige grenser til å defineres ut fra kommunegrenser. Dette samsvarer i varierende grad med intensjonen om å gi pålitelig informasjon til forbrukere og bevare viktig kunnskap om norsk mat og matkultur. En annen konsekvens av tilpasningsarbeidet er at det bidrar til at produkter blir likere hverandre, noe som igjen resulterer i færre produkter. Dette bryter også med ordningens formål om å bidra til økt mangfold av mat. Som helhet blir ordningen ofte beskrevet å være etter mønster fra EU. Ser man ordningen som en konsekvens av tilpasningsarbeidet, fremstår den imidlertid som en skreddersydd norsk modell med europeisk snitt.

Identifiseringen av tilpasningsarbeidet og dets konsekvenser gir politiske, matkulturelle og teoretiske implikasjoner. Beskyttede betegnelser balanseres blant annet mellom å være politisk virkemiddel for norsk næringsutvikling og verdiskaping, samtidig som den juridisk sett er forbundet med det tilsvarende regelverket og ordningen i EU. Tilpasses ordningen i for stor grad til den norske konteksten, kan den risikere å miste sin troverdighet og gyldighet i EU. Dersom den i for stor grad blir tilpasset etter mønster fra EU, kan den oppfattes som tungrodd og meningsløs for både norske produsenter, detaljister og forbrukere. Politikeres og forvalteres prioriteringer i tilpasningsvurderinger som disse får konsekvenser. Kunnskap om det kulturelle tilpasningsarbeidet av BB kan slik sett bidra til et bedre politisk og forvaltningsmessig grunnlag for styring av hva som skal betegne Beskyttede betegnelser, og hvilken funksjon ordningen skal ha. En annen implikasjon av tilpasningsarbeidet og dets ulike konsekvenser er at Beskyttede betegnelser får en tvetydig innflytelse på utvikling av norsk matkultur. På den ene side bidrar merkeordningen til et økt mangfold og en ny forståelse av mat, når den gjennom nytt språk og ny kunnskap setter gamle og nye produkter på den matkulturelle dagsordenen. På den annen side er ordningen et rasjonelt landbrukspolitisk verktøy som bidrar til ensretting og innovasjon av norsk mat og matkultur. Identifiseringen og utviklingen av teorien om kulturelt tilpasningsarbeid gir tre teoretiske implikasjoner. For det første kan teorien benyttes og videreutvikles i fremtidige studier av Beskyttede betegnelser. For det andre er teorien om kulturelt tilpasningsarbeid egnet som utgangspunkt for å videreutvikle og nyansere forståelsen av allerede identifiserte

tilpasninger eller oversettelser, både innenfor forskning på BB og mer generelt. For det tredje kan begrepsverket settes i sammenheng med andre samfunnsvitenskapelige teorier.

Kulturelt tilpasningsarbeid skjer i samspillet mellom menneskers oversettelser av språk og kunnskap, omorganisering av sosiale relasjoner og omforming av ting. Samspillet finner sted i spennet mellom det globale og det lokale, det gamle og det nye. Forvaltere av ordningen i Landbruks- og matdepartementet, Mattilsynet og Matmerk tar hensyn til både EUs og WTOs regelverk, samtidig som de også tilpasser ordningen til norsk kontekst og lokal norsk matkultur. Tilsvarende tilpasser matprodusenter sin tradisjon og sine produkter til den nye rammeforskriftens vilkår. Tilpasningspraksisene får slik sett en betydning ut over å være tilpasninger av språk og kunnskap, sosiale relasjoner og materialitet. Når de benyttes for å tilpasse forholdet mellom globale moderne regler og tradisjonelle lokale produkter, blir de samtidig strategier og handlinger som gjør det mulig å tilpasse det globale til det lokale, tradisjon til innovasjon og *vice versa*. En forståelse og opplevelse av kulturell uorden og kulturell orden ser ut til å være en grunnleggende forutsetning for tilpasningsarbeidet. Hva kulturell orden og uorden er, varierer i ulike kontekster, men uten en forståelse og opplevelse av denne spenningen vil kulturelt tilpasningsarbeid kunne fremstå som meningsløs eller ubevisst praksis.

Studiens utvikling fra det beskrivende til det begrepsutviklende kan oppsummeres i en tredelt hovedkonklusjon: I) På et empirisk nivå beskrives det hvordan Beskyttede betegnelser er avhengig av kulturelt tilpasningsarbeid for å fungere i Norge. I tillegg vises det hvordan tilpasningsarbeidet og dets ulike konsekvenser bidrar til at Beskyttede betegnelser har en tvetydig innflytelse på utvikling av norsk matkultur. II) På et konseptuelt nivå utvikles et nytt begrepsapparat. Begrepsapparatet springer ut av identifiseringen av det kulturelle tilpasningsarbeidet, og utvider forståelsen av innføring, forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser i Norge. I tillegg kan begrepsapparatet overføres til studier av lignende ordninger i andre land. Mer generelt kan det tenkes overført og utviklet i relasjon til andre teoretiske perspektiver og studier av andre fenomener og former for kulturelt tilpasningsarbeid. III) På et overordnet nivå viser undersøkelsen hvordan det matkulturelle tilpasningsarbeidet utgjør et bindemiddel mellom moderne globale regler og tradisjonelle lokale produkter. Mer generelt formulert argumenteres det for at det kulturelle tilpasningsarbeidet er et nødvendig bindeledd mellom det lokale og det globale og det moderne og det tradisjonelle.

Summary

In July 2002, the regulation and labelling scheme for Protected Designation of Origin (PDO), Protected Geographical Indication (PGI) and Traditional Speciality Guaranteed (TSG) was set up in Norway modelled on corresponding systems in the EU. The scheme enables protection under law of product designations for foodstuffs with a special geographic origin, tradition and characteristics. The aim of the scheme is to prevent copying of product names, to increase the variety of foodstuffs available, and to add value to Norwegian food production. It is also intended to provide sufficient information to consumers and to preserve important knowledge of Norwegian food and food culture. Positive experiences with similar schemes in EU countries were an important argument for the governmental authorities when the scheme was introduced in Norway. As of January 2013, twenty-three Norwegian- and two Italian products have been granted PDO, PGI or TSG in Norway.

The starting point for the study was a wish to describe and understand how the scheme for protected designations was introduced and subsequently administrated and used in Norway based on existing schemes in the EU. The data basis for the study included interviews with 30 persons and an extensive quantity of documentation. During the data collection and analysis it became clear that administrators, producers, consultants and others make a significant and all-round effort to adapt the scheme to Norwegian food culture, and Norwegian food culture to the scheme. My identification of this work, its scope and significance, was important in terms of my decision to make people's work on cultural adaptation the main concern of my study.

Adaptations are a repeated theme in research on PDO, PGI and TSG, both in international and Norwegian literature. There are many that claim, and demonstrate, that adaptations of various types are necessary in order for this type of labelling schemes to work in different countries and different food cultures. Nonetheless, there are few, if any, who have studied and conceptualized the work of adaptation as a whole, and identified the adaptations necessary to turn PDO, PGI and TSG into a well-functioning food labelling system. With such a starting point, it was necessary to establish a more nuanced system of concepts. The system of concepts developed in analysis of the Norwegian case, elucidates earlier scientific perspectives. Through development and use of this new system of concepts, it is possible to

identify, understand and describe how the adaptations take place, who carries them out, what characterizes them, and what consequences and implications they have.

The mutual work on adaptation of the scheme to Norwegian food culture, and also of Norwegian food culture to the scheme, is defined as *cultural adaptation work* (CAW) and constitutes the core element in the system of concepts established. The various ways in which the actors adapt the scheme to Norwegian food culture, and Norwegian food culture to the scheme, is understood and defined as different *adaptation practices*. The most central of these are *translations* of meaning, social *reorganisations* and material *transformations*. The adaptive practices form an interplay, in which the different practices affect each other. Adapted regulations involve reorganisation of producers, who then change their products, and so on.

The historic contextualisation of the adaptation work is linked primarily to a development in Norwegian food culture termed *Food Specialisation of Norway*. Food specialisation refers to a development whereby the focus on new food qualities is increasing and becoming more central. This development started around the mid-1980s and is still ongoing.

The analysis shows that the actors' work on different adaptations during introduction, administration and use of the Norwegian scheme for PDO, PGI and TSG is important. They occur because opinions, forms of cooperation and products in Norway and Norwegian food culture do not always coincide with the food-cultural conditions which the EU scheme was founded. A specific vocabulary or language makes it possible to communicate the food-cultural understanding that forms the basis for the scheme in the EU. This understanding involves, inter alia, that the relationship between tradition and the food's place of origin, is considered meaningful and important in terms of the product's quality. In Norway there is lack of both the vocabulary and food-cultural know-how in line with the food-cultural preconditions that form the basis for the scheme in the EU. The work of establishing and *translating* a corresponding vocabulary and understanding in Norwegian food culture has, therefore, been particularly important during introduction, administration and use of the scheme, and in respect of food specialisation in Norway generally since its introduction in the 1980s. As in the EU, the requirement for cooperation between producers is a condition in the Norwegian regulation. Such forms of cooperation are not, however, always established amongst those producers applying for PDO, PGI or TSG. The work of creating and *reorganising* such new organisation forms in Norwegian food culture has, therefore,

also been crucial. In Norway as in the EU it has also been considered important that the scheme is meant exclusively for products of high quality. In some cases, the products for which labelling is being applied for do not initially meet these quality requirements. The work of creating and *transforming* products that satisfy the regulation's conditions have, therefore, also been important during administration and use of the scheme.

The consequences of the adaptation work are, to varying degrees, in line with the aims of the scheme. The analysis shows how the adaptation work brings with it a new vocabulary and new food-cultural knowledge. This makes it possible to communicate and understand links between food, people and place, which have previously not been emphasised in Norwegian food culture. Hence, the new vocabulary and understanding are in line with the scheme's aims of preserving important knowledge about Norwegian food and food culture. It appears, however, that the adaptation work also promotes innovation and sometimes alienates producers from their own products in the course of the application process, which conflicts with the aim of preserving knowledge. The adaptation work also includes adjustment of the product name, and the demarcation of geographic origin moves from being determined by valleys and other natural boundaries, to being defined based on municipal boundaries. This is consistent, to varying degrees, with the intention of giving sufficient information to consumers and preserving important knowledge about Norwegian food and food culture. Another consequence of the adaptation work is that it plays a part in products becoming more similar, which again results in fewer product types. This also conflicts with the scheme's aim of contributing to increased variety of foodstuffs. As a whole, the scheme is often described as being modelled according to the European system. If one views the scheme as a consequence of the adaptation work, it appears, however, to be a tailor-made Norwegian model with European profile.

Identification of the adaptation work and its consequences has political, food-cultural and theoretical implications. The scheme is balanced, between being a political tool for developing Norwegian food production and value-adding, at the same time as from a legal perspective it is associated with the corresponding body of law and the scheme in the EU. If the scheme is excessively adapted to the Norwegian context, it may risk losing its credibility and validity in the EU. If it is excessively adapted to the European scheme, it may be perceived as cumbersome and meaningless for Norwegian producers, retailers and consumers. The priorities of politicians and administrators in adaptation considerations have consequences. Hence, knowledge of the cultural adaptation work of PDO, PGI and TSG can

contribute to a better political and administrative foundation for governing the scheme, and what function it should have. Another implication of the adaptation work and its various consequences is that the scheme has an ambiguous influence on development of Norwegian food culture. On the one hand the labelling scheme contributes to an increase in abundance and a new understanding of food, when—through new language and new knowledge—old and new products are placed on the food-cultural agenda. On the other hand, the scheme is a rational agricultural-political tool that contributes to standardisation and innovation in respect of Norwegian food and food culture. The identification and development of the theory of cultural adaptation work produces three theoretical implications: Firstly, the theory can be used and further developed in future studies of PDO, PGI and TSG. Secondly, the theory of cultural adaptation work is an appropriate point of departure for further developing and streamlining the understanding of previously identified adaptations or translations, both within research on the scheme and more generally. Thirdly, the conceptual work can be related to other theories of social science.

Cultural adaptation work takes place in the interplay between people's translations of language and knowledge, reorganisation of social relationships and transformation of things. The interplay takes place in the tension between the global and the local, the old and the new. Administrators of the scheme in the Ministry of Agriculture and Food, the Norwegian Food Safety Authority and The Norwegian Agricultural Quality System and Food Branding Foundation take into consideration both the EU's and WTO's body of rules, at the same time as they also adapt the scheme into a Norwegian context and local Norwegian food culture. Correspondingly, food producers adapt their traditions and products to the new regulation's conditions. Hence, the adaptation practices have significance beyond being adaptations of language and knowledge, social relationships and the materiality. When they are used to adapt the relationship between global and modern rules and traditional local products, they become simultaneously strategies and actions, which makes it possible to adapt the global to the local, tradition to innovation and *vice versa*. An understanding and experience of cultural disorder and cultural order appears to be a fundamental precondition for the adaptation work. Definitions of order and disorder vary depending on context, but without an understanding and experience of this tension, the cultural adaptation work may appear as meaningless or non-reflexive practice.

The development of the study from descriptive to concept-developing can be summarised in a three-part main conclusion: 1) On an empirical level it describes how the scheme depends

on cultural adaptation work in order to work in Norway. It also shows how the adaptation work and how its various consequences contribute to the scheme having an ambiguous influence on development of Norwegian food culture. II) On a theoretical level, a new conceptual framework is developed. The system of concepts stems from identification of the cultural adaptation work, and expands the understanding of introduction, administration and use of PDO, PGI and TSG in Norway. The system of concepts can also be transferred to studies of similar schemes in other countries. More generally, it can be considered to be transferred and developed in relation to other theoretical perspectives and studies of other phenomena and forms of cultural adaptation work. III) On a superior level, the study shows how the food-cultural adaptation work constitutes a link between modern global legislative arrangements and traditional local products. In more general terms, the cultural adaptation work is a necessary link between the local and global, and the modern and the traditional.

Résumé

En juillet 2002, a été promulguée la Loi norvégienne relative à la protection des indications géographiques et des appellations d'origine des produits agricoles et des denrées alimentaires, s'inspirant du Règlement du Conseil de l'Union européenne (UE) dans ce domaine. Cette certification permet la protection juridique des noms de produits alimentaires dont l'origine géographique, ou le caractère traditionnel, est estimé particulier. L'objectif d'une telle réglementation est d'empêcher la copie des noms de produits, et de contribuer à une plus grande diversité et à une valeur ajoutée pour les produits alimentaires. En outre, ce label est destiné à fournir des informations fiables aux consommateurs et à préserver le savoir-faire et la culture de l'alimentation en Norvège. Le fait que des programmes similaires dans les pays de l'UE se soient avérés positifs a été un argument important en faveur de l'introduction de cette Loi par le gouvernement norvégien. En janvier 2013, 23 produits norvégiens et deux produits italiens étaient protégés par la Loi sur les appellations d'origine.

L'idée de départ de cette étude était le désir de décrire et de comprendre comment les appellations d'origine, qu'elles soient protégées, géographiques ou traditionnelles, ont été introduites, puis gérées et utilisées en Norvège, à l'instar de l'UE. Des entretiens avec 30 personnes et une grande variété de documents constituent les données de base de notre étude. Lors de la collecte de données, puis de l'analyse, il est clairement apparu que les gestionnaires, les producteurs, les consultants et nombre d'autres acteurs font un travail important et varié pour adapter ce système à l'alimentation et la culture norvégiennes, comme pour adapter la culture de l'alimentation norvégienne à ce système. L'identification même de ce travail -effectué par différents acteurs-, sa portée et son importance, s'est révélée cruciale et a fait de ce processus d'adaptation culturelle la préoccupation principale de cette thèse.

Le processus d'adaptation constitue un thème récurrent dans la recherche sur les appellations d'origine, à la fois dans la littérature internationale et norvégienne. De nombreux auteurs affirment et démontrent que des processus d'adaptation, de différentes sortes, sont nécessaires pour permettre à ce genre de système de certification de fonctionner dans des pays et cultures différents. Pourtant, rares sont les études qui ont conceptualisé le processus d'adaptation comme tel, et qui ont identifié les ajustements indispensables pour rendre les appellations d'origine efficaces. Il s'est donc avéré nécessaire d'établir une

terminologie plus précise. Le cadre conceptuel, ici développé dans l'analyse de cas norvégien, nuance par conséquent les précédentes perspectives scientifiques. À travers le développement et l'utilisation d'outils conceptuels donnés, cette étude essaye de comprendre et d'expliquer pourquoi les processus d'adaptation se produisent, qui les exécute, ce qui les caractérise, ainsi que les conséquences et les implications qui en découlent.

Le processus d'adaptation est dans cette étude qualifié de *Travail d'Adaptation Culturelle* (TAC) et constitue la partie essentielle de l'outillage conceptuel ici développé. Les différentes façons dont les acteurs adaptent, d'une part le système à l'alimentation et à la culture norvégiennes, et d'autre part la culture de l'alimentation norvégienne au système, sont comprises et considérées comme différents types de *pratiques d'adaptation*. Les plus importantes sont les *traductions* concernant le sens des mots et des expressions, les *réorganisations* sociales et les *transformations* matérielles. Ces pratiques d'adaptation sont en interaction et s'influencent réciproquement. La traduction des textes juridiques entraîne la *réorganisation* des producteurs, qui à leur tour *transforment* leurs produits, de sorte que les adaptations se poursuivent.

Ce travail d'adaptation est né dans le cadre du contexte historique relatif au développement des produits agricoles norvégiens, ici nommé le *processus de spécialisation alimentaire* [Matspesialiseringen]. Ce *processus de spécialisation alimentaire*, qui met en valeur la qualité des aliments, a commencé au milieu des années 1980 et est toujours en cours.

Notre analyse montre l'ampleur du travail d'adaptation effectué par les différents acteurs à la fois dans les phases d'introduction, de gestion et d'utilisation des appellations d'origine. L'importance du travail d'adaptation dans le cadre des appellations d'origine est dû au fait que le sens des mots, les formes de coopération et les produits alimentaires norvégiens ne sont pas toujours totalement compatibles avec les conditions et le cadre culturel sur lesquels les règles européennes reposent. Un vocabulaire -ou un langage - spécifique permet de comprendre plus facilement le cadre culturel qui constitue la base des appellations protégées de l'Union européenne; par exemple, dans ce contexte culturel, la relation entre tradition et origine de l'aliment est considérée comme essentielle quant à la qualité des produits. La Norvège ne disposant ni du vocabulaire ni des acquis culturels qui forment la base du système de certification de l'UE, le *travail d'adaptation* - concernant l'introduction et la *traduction* de ce type de vocabulaire, ainsi que la perception de ce que signifie la culture de l'alimentation - a joué un rôle important lors des phases de mise en œuvre, de gestion et

d'utilisation du système, ainsi que dans le *processus de spécialisation alimentaire* de manière générale. Par exemple, tout comme pour l'UE, la Loi norvégienne sur les appellations d'origine impose une coopération entre les producteurs qui souhaitent former un syndicat et envisagent présenter une demande de certification. Cette coopération n'étant pas toujours préétablie, le travail d'adaptation concernant la *réorganisation* des formes d'organisation entre producteurs norvégiens a également joué un rôle déterminant. En Norvège, tout comme dans l'UE, les textes juridiques soulignent au demeurant que les appellations d'origine protégée s'appliquent uniquement aux produits de haute qualité. Or dans certains cas, les produits proposés ne répondent pas à ces exigences de qualité. Le travail d'adaptation mis en œuvre pour créer et *transformer* des produits pour qu'ils répondent aux exigences de certification s'avère finalement aussi essentiel dans la gestion et l'utilisation des appellations protégées.

Notre étude souligne également que les conséquences du travail d'adaptation ne correspondent que partiellement aux objectifs du système de certification. Notre analyse montre d'une part comment le travail d'adaptation apporte un nouveau vocabulaire et de nouvelles connaissances en matière de culture de l'alimentation. Cela permet aux acteurs de communiquer et de mieux comprendre les liens entre l'alimentation, les gens et les lieux, qui jusqu'alors n'étaient pas mis en évidence dans la culture norvégienne. Ces néologismes et cette nouvelle perception participent à la mise en valeur des produits norvégiens et sont ainsi conformes à la volonté de préserver le savoir-faire et la culture de l'alimentation en Norvège. D'autre part, il s'avère cependant que le travail d'adaptation favorise également l'innovation : cela oblige parfois les producteurs, dans la phase de demande de certification, à tellement reconsidérer leurs produits qu'ils en deviennent méconnaissables et cela crée des situations peu conciliables avec l'objectif de la préservation des savoir-faire. Le travail d'adaptation consiste aussi à ajuster le nom du produit, ainsi qu'à délimiter l'origine géographique qui peut concerner des vallées et autres frontières naturelles ou des limites communales. L'obligation de délimitation géographique n'est pas non toujours compatible avec l'intention de fournir des informations fiables aux consommateurs et de préserver les savoir-faire et la culture en matière de culture de l'alimentation en Norvège. Le travail d'adaptation débouche également sur un phénomène d'uniformisation des produits. On assiste alors à un appauvrissement de la variété des produits alimentaires qui contraste fortement avec l'objectif du système de certification qui est de contribuer à une plus grande diversité d'aliments. En général, le système de certification et d'appellation d'origine est

souvent décrit comme importé et inspiré par l'UE. En examinant ce système comme une conséquence du travail d'adaptation, il nous semble cependant que modèle norvégien est plus *adapté*, qu'importé, voire « fait sur mesure ».

L'identification du travail d'adaptation et de ses conséquences ouvre vers des implications d'ordre politique, culturel et théorique. Le système d'appellation d'origine établit un équilibre entre sa nature d'outil politique au service du développement industriel norvégien et d'instrument juridique associé à une réglementation nationale et européenne. Si le système s'adapte trop au contexte norvégien, il risque de perdre sa crédibilité et sa validité vis-à-vis de l'UE. En revanche, s'il est trop marqué par le modèle de l'UE, il peut être perçu comme pesant et inutile par les producteurs, les détaillants et les consommateurs norvégiens. Dans un tel contexte, les priorités des décideurs portent à conséquence. Une meilleure compréhension du *travail d'adaptation culturelle* (TAC) contribue ainsi à des connaissances d'ordre politique et administratif qui peuvent s'avérer précieuses quand il s'agit de définir les spécificités et les fonctions du système concernant les appellations d'origine. Une autre implication de l'étude du TAC est que les appellations d'origine ont un effet ambigu sur le développement de la culture norvégienne. D'une part, il favorise une diversification et une nouvelle perception des produits alimentaires en remettant les produits traditionnels à l'ordre du jour par le biais d'un nouveau langage et de nouveaux savoir-faire. D'autre part, les appellations d'origine, en tant que système, constituent un outil rationnel de politique agricole qui favorise la normalisation et l'innovation dans la culture alimentaire. L'identification et le développement d'une théorie du *travail d'adaptation culturel* engendre par conséquent trois implications théoriques : tout d'abord le TAC est un instrument théorique directement utilisable dans les études futures sur les appellations d'origine; d'autre part, il fournit une base concrète permettant l'élaboration et une meilleure compréhension des processus d' *adaptation*, de *transformation* ou de *traduction* déjà identifiés (que ce soit dans la recherche sur les appellations d'origine ou dans les études culturelles en général); et finalement, le concept de TAC lui-même est situé au cœur du contexte global des théories des sciences sociales.

Le travail d'adaptation culturelle est une interaction entre l'homme et le produit, stimulée par la rencontre entre la traduction de la langue et de la connaissance, entre la transformation des rapports sociaux et la transformation des choses. L'interaction se réalise dans le contexte de la tension entre le global et le local, l'ancien et le nouveau. Les gestionnaires du système au ministère de l'Agriculture et de l'Alimentation, ainsi qu'à

Mattilsynet (l’Autorité norvégienne de Sécurité sanitaire des aliments) et à *Matmerk* (équivalent norvégien de l’INAO) prennent en compte les règles juridiques de l’UE et de l’Organisation mondiale du commerce (OMC), tout en les adaptant au contexte norvégien et à la culture locale. D’une façon similaire, les producteurs adaptent leurs traditions et leurs produits aux modalités des nouvelles réglementations en vigueur. L’enjeu des pratiques d’adaptation va donc bien au-delà des traductions concrètes de la langue et des savoir-faire, ou des relations sociales et de la matérialité. Lorsque le TAC est utilisé pour adapter des règles mondiales modernes à des produits traditionnels locaux, il devient à la fois une stratégie et une action qui permettent d’ajuster le global au local, la tradition à l’innovation et vice versa. Il semble qu’une des conditions fondamentales pour comprendre *le travail d’adaptation culturelle* réside dans la compréhension et l’expérience du désordre culturel et l’ordre culturel. Ce dont il s’agit précisément varie selon les contextes, mais sans la compréhension et l’expérience de cette tension particulière entre désordre culturel et ordre culturel, le travail d’adaptation culturelle pourrait être considéré comme une pratique dénuée de sens ou une pratique inconsciente.

L’évolution de notre thèse de doctorat, de la partie descriptive à la partie conceptuelle, peut être finalement résumée en trois grands mouvements et points principaux : I) Au niveau empirique, l’étude montre à quel point les appellations d’origine dépendent du travail d’adaptation culturelle pour pouvoir fonctionner en Norvège. En outre, nous soulignons l’impact ambigu de ce système de certification sur le développement de la culture de l’alimentation en Norvège. II) Au niveau conceptuel, l’étude propose de nouveaux concepts et instruments théoriques. Le cadre conceptuel découle de l’identification du travail d’adaptation culturelle en soi, qui permet de mieux comprendre le processus de mise en œuvre, puis la gestion et l’utilisation des appellations d’origine en Norvège. Ces concepts précis peuvent être utilisés dans des études similaires dans d’autres pays. Plus généralement, les outils conceptuels présentés pourraient être ajustés et développés dans le cadre d’autres perspectives théoriques ou d’autres études sur des phénomènes de travail d’adaptation culturelle différents. III) D’une manière générale, l’étude montre comment le travail d’adaptation culturelle sur les produits alimentaires parvient à associer les règles modernes mondiales au marché des produits locaux traditionnels. Finalement, le travail d’adaptation culturelle s’avère un lien nécessaire entre le local et le global, le moderne et le traditionnel.

Figurer, tabeller og bilder

Figurer

Figur 1. Regelnivå for Geografiske betegnelser

Figur 2. Flytskjema gjeldende saksbehandlingsrutiner for ordningen Beskyttede betegnelser med klagebehandling

Figur 3. Aktørmodell

Figur 4. Modell for dimensjoner og dynamikk i kulturelt tilpasningsarbeid

Figur 5. Forskningsopplegg og analyse

Figur 6. Modellmaktdynamikk og saksområdet Beskyttede betegnelser

Figur 7. Globalt og lokalt perspektiv på Beskyttede betegnelser

Figur 8. Nyansert modell for dimensjoner og dynamikk i kulturelt tilpasningsarbeid

Tabeller

Tabell 1. Beskyttede produkter per januar 2013

Tabell 2. Om kjennskap til Beskyttede betegnelser i Matmerks årsmeldinger, 2006-2010

Tabell 3. Forholdet mellom tidligere teori, tilpasningsarbeid og teoretiske utfordringer

Tabell 4. Variasjoner mellom produkter og produsentsammenslutninger per juni 2007

Tabell 5. Kjennetegn og sammensetning av ti spesielt utvalgte intervju

Tabell 6. Aktørsammensetningen fordelt på fase

Tabell 7. Eksempler på tilpasning av ulike kulturelle forskjelligheter og deres plass i kulturelt tilpasningsarbeid

Tabell 8. Ulike forståelser av tid og rom og forholdet mellom disse størrelsene

Tabell 9. Elementer, spørsmål og funn i studier av kulturelt tilpasningsarbeid

Tabell 10. Rammeforskriftsrevisjoners tilpasningspraksiser og konsekvenser

Bilder

Bilde 1. Symbolet for Beskyttet opprinnelsesbetegnelse

Bilde 2. Symbolet for Beskyttet geografisk betegnelse

Bilde 3. Symbolet for Beskyttet tradisjonelt særpreg

Bilde 4. Gamalost under gjæring

Bilde 5. Stryking av gamalost

Bilde 6. Plakett på Rørosmeieriet

Bilde 7. Symbolmerker fra Norge og EU

Forkortelser og akronymer

ANT - Aktør-nettverk-teori
AOC - Appellation d'Origine Contrôlée
BB - Beskyttede betegnelser
BGB - Beskyttet Geografisk Betegnelse
BOB - Beskyttet OpprinnelsesBetegnelse
BTS - Beskyttet Tradisjonelt Særpreg
EU - Den europeiske union
EØF - Det Europeiske Økonomiske Fellesskap
GIs - Geographical Indications
INAO - Institut National de l'Origine et de la Qualité
ISS - Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
KOSTRAT - Konkurransestrategier for norsk mat
KSL - KvalitetsSystem i Landbruket
KTA - Kulturelt tilpassningsarbeid
LMD - Landbruks- og matdepartementet
LU - Landbrukets utredningskontor
MaN - Matspesialiseringen av Norge
NESH - De nasjonale forskningsetiske komiteer
NNT - *Nytt Norsk Tidsskrift*
NOU - Norges Offentlige Utredninger
NSD - Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste
PDO - Protected Designation of Origin
PGI - Protected Geographical Indication
QT - The Quality Turn
SGN - Stiftelsen Godt Norsk
SIFO - Statens institutt for forbruksforskning
SNF - Stiftelsen For Samfunns- og Næringslivsforskning
SNT - Statens Næringsmiddeltilsyn
STS - Science, Technology and Society
TRIPS - Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights
TSG - Traditional Speciality Guaranteed
UiO - Universitetet i Oslo
VSP-mat - Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon
WTO - World Trade Organization

Leseveiledning

Jeg har forsøkt å gjøre fremstillingen tilgjengelig. Det er likevel nesten umulig å gjøre samtlige deler like interessante for alle. Derfor denne korte veiledningen, som er ment å gjøre navigeringen i teksten enklere.

Tre typer potensielle lesere har vært tenkt i arbeidet med avhandlingen. Inndelingen henger sammen med studiens utgangspunkt og resultat som berører både *politiske, matkulturelle* og *teoretiske/sosiologiske* sider knyttet til innføring, forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser i Norge.

For det første kan studien leses av de som har interesse for Beskyttede betegnelser på et politisk og forvaltningsmessig plan. Studien er et supplement til litteraturen som allerede finnes om denne norske merkeordningen for mat, og dreier seg om ordningen som landbrukspolitisk verktøy og spørsmål rundt dette. Det er i hovedsak del 1, 5 og 6 som er spesielt aktuelle for denne gruppen. Den andre gruppen er den generelt matkulturelt interesserte leser. Studien gir innblikk i ulike sider av kompleksiteten og utviklingen av norsk matkultur i form av beskrivelser og analyser. Del 1 og 5 vil være mest aktuelle for denne gruppen. Den tredje gruppen er de som leser avhandlingen som et vitenskapelig bidrag. De som tilhører denne gruppen finner forhåpentlig interessant stoff flere steder. Det er likevel i del 2, 4 og 5 at mitt faglige bidrag kommer tydeligst frem. Det er i disse delene jeg beskriver inspirasjonskildene, utviklingen og bruken av begrepsapparatet for kulturelt tilpasningsarbeid.

Jeg benytter forkortelser og akronymer i teksten som står oppført i parentes eller fotnote ved første gangs bruk. Forkortelsene og akronymene er samlet i egen oversikt, se foregående side.

Henvisninger til elektroniske kilder, offentlige dokumenter, avisartikler og andre ressurser gjøres fortløpende i fotnoter og er samlet i egne oversikter under overskriften ”Faglitteratur og andre kilder”.

1 Innledning

Moderne globale regler for tradisjonelle lokale produkter

Det har vært en tiltagende fokusering på merking av mat i Europa de to-tre siste tiår. Flere merkeordninger er etablert eller er under utvikling på ulike områder, dette være seg etisk handel, økologiske varer, helse, dyrevelferd, fjellmat og andre kvaliteter. Merkeordningene er grunnlag for strategisk markedsføring og posisjonering fra produsentenes og detaljistenes side, og kan dessuten bidra til informerte kjøp blant forbrukere.

Oppblomstringen av merkeordninger benyttet for å symbolisere ulike kvaliteter inkluderes ofte i et større bilde i forskningen. Dette omtales som *The Quality Turn* (QT) (Murdoch mfl. 2000). *The Quality Turn*, slik den beskrives i forskningslitteraturen, viser i hovedsak til en vending der produsenter, matvarekjeder og forbrukere ser mot andre kvaliteter fremfor standardiserte varer (Goodman 2003). I den norske konteksten kan vi også se en slik vending, men her er det i større grad myndighetene enn forbrukerne og andre som har tatt initiativet til dreiningen. Den norske utviklingen er interessant nettopp fordi den har en annen motivasjon enn den etablerte forståelsen av fremveksten av QT. En analyse av den norske konteksten bidrar slik sett til å nyansere vendingene mot nye kvaliteter i ulike land.

Fokus på matmerker har vært et tilbakevendende tema i norsk politikk og samfunnsdebatt. Noen mener det finnes for mange merker, noen mener det er for få, mens andre igjen er fornøyd med de merkene som allerede er etablert. I *Aftenposten* 13. januar 2010¹ kunne man lese at forbrukerminister Audun Lysbakken ville rydde i merkejungelen, og at han var enig i at matmerkingen kunne vilde fremfor for å veilede. Ministeren kom på banen etter en debatt høsten 2009, hvor han lovet å etterfølge blant annet Forbrukerrådets krav om å rydde i denne jungelen. I mars 2011 kom et av de første resultat fra denne ryddingen i form av en rapport fra Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) (Heidenstrøm mfl. 2011) på vegne av flere departement.² *Tross stor forvirring i forhold til hva mange av merkene egentlig betyr, mener de fleste at merkingen hjelper i forhold til å gjøre et godt valg blant produktene i dagligvarehandelen*, var hovedbudskapet i rapporten.³

Ser man tilbake, har det i Norge vært en utvikling som har resultert i ulike merkeordninger for de nye kvalitetene. Det kan trekkes en historisk linje, som starter med en grønn bølge fra

---

¹ *Aftenposten* (2010) 'Lover å rydde i merkejungel'. Nyheter, s. 7, 13.1.2010.

² Helse- og omsorgsdepartementet (HOD), i samarbeid med Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD), Fiskeri- og kystdepartementet (FKD) og Landbruks- og matdepartementet (LMD).

³ SIFO (2011) 'En merkejungel', *sifo.no*, http://www.sifo.no/files/file77456_pressemedling-merkejungel.pdf (lesedato 25.3.2011).

innføringen av Ø-merket for økologisk kvalitet i 1986. Den grønne bølgen får følge av den nasjonale kvaliteten, representert ved merket Godt Norsk i 1994. De regionale, lokale, tradisjonelle og spesielle kvalitetene blir tydeligst gjennom merkeordningene Spesialitet (etablert i 2001) og Beskyttede betegnelser (BB) (etablert i 2002). Godt Norsk ble faset ut i 2006/2007. Den nasjonale kvaliteten fikk imidlertid en ny merkeordning med ordningen NYT som ble etablert i 2009. I tillegg til disse offentlige merkene finnes det også andre merker som inngår i denne utviklingen mot nye kvaliteter, som jeg har valgt å omtale som Matspesialiseringen av Norge (MaN). Matspesialiseringen kan forstås i vid og snever forstand. I den vide forståelsen kan alle kvaliteter som skiller seg ut på en positiv måte i et ensrettet *bulkregime* (Jacobsen 2001) være matspesialiteter. Den snevre forståelsen legger seg nærmere myndighetenes definisjon, blant annet representert ved kvaliteter fremmet gjennom merkeordningene Spesialitet og Beskyttede betegnelser.

Matspesialiseringen har bidratt til flere endringer siden den så smått tok til rundt 1980-tallet. Det er likevel langt til den sittende regjeringens mål om at 20 prosent av omsatt mat i dagligvarehandelen skal være norske matspesialiteter innen 2020.⁴ Man kan ikke skylda noen spesielle for dette. Endring av produsenters produksjonsform, dagligvarekjedenes logistikk-systemer og hylleplassering, samt forbrukernes kjøpsvaner, er ikke gjort over natten. Det er samtidig viktig å slå fast at matspesialiseringen og BB ikke representerer en hovedtendens i landbruksutviklingen og matkulturen. Det er en marginal strømning, en matkulturens subkultur. Den har ikke avløst matindustri og bulkregime, men representerer en beskjeden vending mot alternative kvaliteter.

Da merkeordningen Beskyttede betegnelser ble innført i Norge i 2002, var det med utgangspunkt i tilsvarende ordninger etablert i Den europeiske union (EU) i 1992 (rådsforordningene 2081/92/EØF og 2082/92/EØF).⁵ Merkeordningen i EU bygger igjen blant annet på den franske ordningen Appellation d'origine contrôlée (AOC) (Barham 2003:131). De tre ordningene muliggjør lovbeskyttelse av produktbetegnelser. Slik lovbeskyttelse innebærer at ingen andre næringsmidler kan benytte den samme betegnelsen dersom de ikke er produsert i henhold til de kriterier som er fastsatt for hvert enkelt produkt. Ved innføringen av merkeordningen i Norge var positive erfaringer i EU-land med

---

⁴ Landbruks- og matdepartementet (2008) 'Mat: Økt satsing på norske matspesialiteter', *regjeringen.no*, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/nyheter/2008/okt-08/mat-okt-satsing-pa-norske-spesialiteter.html?id=531640> (lesedato 29.3.2011).

⁵ Den 20. mars 2006 ble de europeiske forskriftene endret. 510/2006/EØF erstattet da 2081/92/EØF og 509/2006/EØF erstattet 2082/92/EØF. Endringene dreide seg i hovedsak om å gjøre det lettere for tredjeland å søke om beskyttelse direkte til EU-kommisjonen.

tilsvarende merkeordninger viktig. Mens AOC ble etablert på bakgrunn av franske vinbønders og forhandleres ønske om å beskytte sine produkter, ble den europeiske og den norske ordningen i hovedsak etablert etter myndighetenes ønske.

Etablering av merkeordninger for mat med beskyttede geografiske indikasjoner (GIs) har ulike motiv og kan variere på tvers av land. De kan både være knyttet til distriktsutvikling og være strategisk motivert som en styrking i forhold til økt konkurranse. Utviklingen av nisjemarked i seg selv, er også et motiv. Denne formen for matmerker kan blant annet bidra til økt fortjeneste for produsenter. Samtidig kan det sees på som en motvekt til et stadig økende fokus på standardisering og masseproduksjon. Innføringen av slike ordninger åpner for omorganisering, hvor nye grupper etableres med felles økonomiske, sosiale og matkulturelle interesser. Overordnet reguleres ordninger for geografiske indikasjoner innenfor rammen av WTO⁶-avtalen.

Under WTO-forhandlingene sensommeren 2008 fikk Norges utenriksminister, Jonas Gahr Støre, et viktig oppdrag av forhandlingsleder Pascal Lamy. Støre ble spurt om å holde uformell kontakt med delegasjoner om arbeidet med TRIPS-avtalen⁷ og Geografiske betegnelser.⁸ Til tross for noe oppmerksomhet omkring hans rolle i utenlandske medier, ble ikke Støres WTO-arbeid viet mye oppmerksomhet i Norge. Én mulig forklaring kan være at man på dette tidspunktet så at forhandlingene var i ferd med å bryte sammen. En annen forklaring kan være at TRIPS-avtalen og Geografiske betegnelser ikke er nevneverdig kjent her til lands.

Geografiske betegnelser blir i WTO-avtalen om handelsrelaterte sider ved immaterielle rettigheter (TRIPS-avtalen) definert som:

*betegnelser som viser at en vare har sin opprinnelse på et medlems territorium eller i en region eller på et sted innenfor dette territorium, når en bestemt kvalitet, et bestemt omdømme eller andre egenskaper ved varen i det vesentlige tilskrives dens geografiske opprinnelse.*⁹

---

⁶ World Trade Organization.

⁷ *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights. The TRIPS Agreement is Annex IC of the Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, signed in Marrakesh, Morocco on 15 April 1994* (WTO 'TRIPS: TEXT OF THE AGREEMENT', *WTO.org*, http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/t_agm0_e.htm (lesedato 16.3.2011)).

⁸ WTO (2008) 'Lamy urges members to focus on compromises', *WTO.org*, http://www.wto.org/english/news_e/news08_e/meet08_chair_23july08_e.htm (lesedato 13.7.2010).

⁹ Geographical indications are, for the purposes of this Agreement, indications which identify a good as originating in the territory of a Member, or a region or locality in that territory, where a given quality, reputation or other characteristic of the good is essentially attributable to its geographical origin (Agreement

Geografiske betegnelser generelt kan kontrasteres mot annen merking, slik de eksempelvis er kjent som Trademarks/varemerker. Geografiske betegnelser er noe som tilfaller et område. Det er mulig for alle som er tilknyttet det aktuelle avgrensede området å søke om GIs, så fremt produksjonen skjer i henhold til de retningslinjer som er satt i forskrifter for hvert enkelt produkt. Trademarks er i motsetning knyttet til den enkelte vare. Mens Trademarks kan selges fra en aktør til en annen, fordi det følger produktet, kan ikke en geografisk betegnelse selges, siden den er knyttet til et gitt geografisk område.¹⁰

Samtidig som Støre gikk runder som mekler i WTO for å tilpasse et verdensomspennende regelverk for geografiske indikasjoner, gikk norske produsenter av kurv, sodd, badsturøkt kjøtt og villsau runder for å tilpasse seg og sine produkter til den relativt nye norske merkeordningen. Den siste helgen Jonas Gahr Støre fungerte som meklingsmann, slapp også Matmerk¹¹ (det norske forvaltningsorganet for merkeordningen) en nyhet på sine nettsider. Der ble det fastslått at Beskyttede betegnelser i Norge skal omfatte både industri- og håndverkbaserte produkter.¹² Alle disse handlingene og forhandlingene viser hvordan arbeidet med tilpassning av merkeordningen til norsk matkultur, og norsk matkultur til merkeordningen, skjer. Tilpasningene gjelder ulike forhold og gjøres av ulike aktører på ulike steder og til ulike tider. En illustrasjon av de ulike regelnivåene kan gjøres som på neste side.

---

on Trade-related Aspects of Intellectual Property Rights, 15 April 1994, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Annex 1C, 33 ILM 1197, s. 319-351. (Article 22 *Protection of Geographical Indications*, side 328). Den norske oversettelsen er hentet fra Lassen og Stenvik (2003:53).

¹⁰ For utdypning av forholdet mellom GIs og Trademarks se f.eks. Flodgren (2010).

¹¹ Stiftelsen har skiftet navn og ansvarsområde en rekke ganger, men jeg holder meg fortrinnsvis til navnet Matmerk, som også er det siste offisielle navnet på stiftelsen. Stiftelsen ble etablert med navnet *Stiftelsen Godt Norsk* i februar 1994. Stifterne var: Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Landbruksdepartementet, Norges Kvinne- og Familieforbund, Handelens samarbeidsorgan for jordbruksvarer, Norsk Landbruksamvirke, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Coop Norge A/S, Norsk Nærings- og nytelsesmiddelarbeiderforbund, Baker- og konditorbransjens landsforbund, Kjøttindustriens Fellesforening.

Høsten 2001 skiftet stiftelsen navn til *Matmerk - norske matmerker*. Fra og med 1. januar 2007 ble KSL-sekretariatet (Kvalitetssystem i Landbruket) og Matmerk slått sammen og etablert som stiftelsen *KSL Matmerk*. I oktober 2011 gikk stiftelsen over til å bare bruke navnet *Matmerk*.

¹² Matmerk (2008) 'Lovbeskytter både industri- og håndverksproduksjon', *matmerk.no*, <http://matmerk.no/nyhet/2008/lovbeskytter-bade-industri-og-handverksproduksjon> (lesedato 13.7.2010).

Figur 1. Regelnivå for Geografiske betegnelser

Globalt	WTO TRIPS artikkel 22
Europeisk	EU Regulations 510/2006 and 509/2006
Nasjonalt	NORGE Rammeforskrift for merkeordningen Beskyttede betegnelser
Lokalt	LOKALT GEOGRAFISK AVGRENSET OMRÅDE Produktforskrifter for hvert produkt

Allerede på et tidlig stadium ble betydningen av å tilpasse den norske ordningen til den europeiske vektlagt.

Landbrukskvalitetsloven § 2 kan etter ordlyden synes å gi hjemmel for å innføre en merkeordning etter mønster av EU-forordningene. Da det imidlertid ikke var slike merkeordninger som reguleres i EU-forordningene man tok sikte på med bestemmelsen i landbrukskvalitetsloven, er det etter departementet oppfatning riktig å få på plass et sikrere hjemmelsgrunnlag for merkeordningene.¹³

Tekstutdraget gir en forsmak på det man ser i arbeidet med innføring, forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser. Den tidligere loven om kvaliteter i landbruket måtte endres for å tilpasse ordningen til den norske konteksten, etter mønster fra EU. ”Etter mønster fra EU” er også en ofte brukt frase i ulike presentasjoner av merkeordningen, og slike tilpasninger viser at ”etter mønster fra” innebærer et vell av forhandlinger og justeringer. Koblingen til EU er viktig på mange måter, men som det fremgår videre av analysen viser det seg at tilpasningsarbeidet også gjøres etter mønster fra norske matkulturelle og institusjonelle betingelser.

Det er det europeiske systemet, etablert i 1992, som er utgangspunktet når man på et globalt plan i WTO i 2008 drøfter EUs ønske om et internasjonalt register for geografiske

¹³ Ot.prp. nr. 85 (2000-2001), s. 13.

indikasjoner. EUs kommissær for handel, Peter Mandelson, er blant de som tar til orde for at dette vil gi en bedre beskyttelse enn dagens ordning, og være et juridisk utgangspunkt for produsenters rettigheter til produkter med geografiske betegnelser i en global sammenheng.¹⁴ I denne diskusjonen, som ofte blir redusert til å være EU mot USA,¹⁵ er EU pådrivere for en utvidelse av en allerede etablert forskrift for beskyttelse av vin og sprit¹⁶ til også å gjelde andre produkter. USAs blokk mener regelverket som foreligger er tilstrekkelig. Til tross for at debatten omkring GIs er lite kjent utenom internasjonal rett og handel, understreker Barham (2003:127) at utfallet av disse forhandlingene kan ha viktige ettervirkninger for rural utvikling på et globalt nivå.

Ikke mange ukene etter forhandlingssammenbruddet i Genève, står en kronikk fra direktøren i Matmerk på trykk i avisen *Nationen*. Tittelen er ”Matlandet Norge i verden”,¹⁷ hvor Gabriella Dånmark gir et motsvar til den svenske jordbruks- og matministeren Eskil Erlandsson. Erlandsson har uttalt at Sverige har som ambisjon å bli det fremste matlandet i Europa. Dånmark skriver at Norge har gode forutsetninger for å konkurrere med Sverige, men at det også er store utfordringer knyttet til å synliggjøre fortrinn ved norsk matproduksjon, både i Norge og internasjonalt. Min avhandling handler nettopp om denne utfordringen og hvordan det arbeides for å tilpasse en spesiell side ved matlandet Norge. Både i forhold til det lokale, nasjonale og det internasjonale, samt alle de utfordringer konsekvenser og implikasjoner et slikt tilpasningsarbeid bringer med seg.

Jeg gjorde de siste intervjuene for denne studien to måneder før sammenbruddet i Doharunden. I samtalen med 30 personer, som på forskjellig vis har med merkeordningen Beskyttede betegnelser å gjøre, dannet det seg et mønster. Nær sagt alle jeg hadde snakket med var opptatt av utfordringene knyttet til å få merkeordningen til å fungere i Norge, likeså tilpasninger og avklaringer, som måtte gjøres for å håndtere utfordringene. Arbeidet med slike tilpasninger viste seg å være helt sentralt på tvers av aktørgruppene, uavhengig av om

---

¹⁴ Mandelson, P. (2008) 'EU Trade Commissioner Peter Mandelson's Geneva Blog - 21 – 29 July 2008', *europa.eu*, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/august/tradoc_140024.pdf (lesedato 13.7. 2010).

¹⁵ EUs blokk består i tillegg av landene: Bulgaria, Guinea, India, Jamaica, Kenya, Madagaskar, Mauritius, Marokko, Pakistan, Romania, Sri Lanka, Sveits, Thailand, Tunisia og Tyrkia. USAs blokk består i tillegg av landene: Argentina, Australia, Canada, Chile, Colombia, Den dominikanske republikk, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Ny-Zealand, Panama, Paraguay, Filippinene og Kinesisk Taipei (Taiwan) (WTO (2008) 'TRIPS: GEOGRAPHICAL INDICATIONS, Background and the current situation', *WTO.org*, http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/gi_background_e.htm#wines_spirits (lesedato 21.2.2011)).

¹⁶ Agreement on Trade-related Aspects of Intellectual Property Rights, 15 April 1994, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Annex 1C, 33 ILM 1197, side 319-351. (Article 23 *Additional Protection for Geographical Indications for Wines and Spirits*, side 329). (Se Lassen og Stenvik for norsk oversettelse (2003:55).

¹⁷ Dånmark, G. (2008) 'Matlandet Norge i verden', *Nationen* 26.8.2008.

de er produsenter, konsulenter eller forvaltere. En av informantene, som uttalte seg på vegne av en produsentsammenslutning, beskrev prosessen med å få beskyttet produktet på denne måten:

Nei, altså, det har vært gått mange runder, og det har vært brukt mye tid, som du skjønner, og det har vært noen diskusjoner og noen frustrasjoner, og i det hele tatt. Men jeg synes liksom, og det er helt klart at Matmerk har på en måte ikke hatt, verken tenkt på alt eller liksom visst veien helt de heller, så jeg føler at vi har gått en prosess sammen, og så har det vært noen frustrasjoner innimellom, men det har løst seg og til det beste for i alle fall oss, og sikkert for dem også. Så jeg synes det har vært en kjempespennende prosess. Så det er morsomt.

”Å gå runder sammen” er betegnende. Det handler om å tilpasse på ulike måter og på ulike nivå. Koblingene mellom globale prosesser og forhandlingsrunder på WTO-nivå står i relasjon til nasjonale og lokale tilpasninger. Det arbeides med hvordan Beskyttede betegnelser skal forholde seg til småskala og storskala, hvordan tradisjonen for å røyke kjøtt i badstue i Namdalen kan gjengis i juridisk terminologi, og om å bli enige om hvor mye tørrestoff en potet skal inneholde for at den skal kunne beholde eller få ny beskyttet betegnelse.

2008 var et resultatløst år for både GIs og Beskyttede betegnelser. Ultimo juli brøt Doharunden i Genève sammen. Da regnskap skulle føres ved årets slutt, var ingen nye norske produkter godkjent. Til tross for dårlige resultater, hadde likevel et betydelig arbeid med ulike tilpasninger blitt gjort både globalt og lokalt. På samme tid var tilpasninger mellom kontinenter, stater og innad i stater i spill. Arbeidet med disse globale og moderne reglene og de tradisjonelle og lokale produktene er en stor øvelse i mange små tilpasninger. Det er menneskers arbeid med disse tilpasningene denne studien handler om, nærmere bestemt kulturelt tilpasningsarbeid og Beskyttede betegnelser.

Beskyttede betegnelser i Norge

Geografiske betegnelser for produkter, slik de er definert i TRIPS-avtalen, er satt i system på ulike måter i forskjellige lands lovverk. Et skille går mellom de land som har innført et *sui generis*-system¹⁸ og de som lar GIs falle inn under mer generell varemerkelovgivning (Echols 2008:99-158). Émile Durkheim benytter også termen *sui generis* i sin berømte

---

¹⁸ Et spesielt system egnet for et spesielt formål, slik som Beskyttede betegnelser.

påstand om at samfunnet er et helt spesielt system, en egen realitet.¹⁹ På samme måte Durkheim ser samfunnslivet som en egen virkelighetsform, som ikke finnes andre steder, er 'sui generis' i juridisk terminologi også betegnende for det særegne. Det peker på rettssubjekter som er så spesielle at de krever en egen form for klassifisering. *Samfunnet og geografiske indikasjoner* er så spesielle at de trenger særskilt vitenskap for å forstås og særskilt rettslig klassifikasjon for å gi riktig beskyttelse – sosiologi og merkeordningen Beskyttede betegnelser.

Det finnes flere måter å kommunisere at et produkt er geografisk forankret innenfor rammen av GIs. Noen produkter er utstyrt med et merke som knytter det til en sammenslutning av gårder eller produsenter. Andre er tilknyttet nasjonale eller overnasjonale ordninger med felles regelverk for mange produkter. Det finnes slik sett ulike grader av formalisering, og dertil omfang av hvor mange produkter som kan falle under en og samme merkeordning. For mat og vin finnes blant annet sui generis-ordningene AOC i Frankrike, EUs Protected Designation of Origin (PDO), Protected Geographical Indication (PGI) og Traditional Speciality Guaranteed TSG og Beskyttede betegnelser, slik vi siden 2002 har hatt det i Norge. Det er de eksklusivt utformede produktforskriftene som gjør at BB fungerer som et sui generis-system. Jeg vil videre gi en nærmere beskrivelse av det tredelte norske systemet.

Tre beskyttelsesformer

Med utgangspunkt i rammeforskriften²⁰ åpner den norske ordningen for tre former for beskyttelse, noe som skiller den fra den europeiske. Den norske ordningen reguleres av én rammeforskrift som omfatter betegnelse *Beskyttet opprinnelsesbetegnelse*, *Beskyttet geografisk betegnelse* og *Beskyttet tradisjonelt særpreg*. De to førstnevnte omfatter det samme som den europeiske *Regulation 510/2006*, mens den tredje tilsvarer *Regulation 509/2006*. Det er opptil hver enkelt stat som er knyttet til TRIPS-avtalen å utforme et eget nasjonalt regelverk som hindrer brudd på rettighetene (Echols 2008:99-100). Utformingen innebærer tilpassing av BB til et lands matkultur, dets økonomiske og institusjonelle betingelser, samt med hensyn til et internasjonalt regelverk og marked. Derfor finner vi også forskjeller på systemer som benyttes i de ulike land. Til de ulike beskyttelsesformene følger det egne symbol og vilkår.

---

¹⁹ *La société est une réalité sui generis; elle a ses caractères propres qu'on ne retrouve pas, ou qu'on ne retrouve pas sous la même forme, dans le reste de l'univers* (Durkheim 1912:22).

²⁰ FOR 2002-07-05 nr. 698: Forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreg på næringsmidler.

Bilde 1. Symbolet for Beskyttet opprinnelsesbetegnelse

Beskyttet Opprinnelsesbetegnelse (BOB) kan gis næringsmidler som har en svært nær tilknytning til det geografiske området som produktbetegnelsen angir. I forskriften er dette nærmere spesifisert som navn på et område eller et bestemt sted som næringsmidlet har sin opprinnelse fra. Næringsmidlets særegne kvalitet, omdømme eller andre kjennetegn må hovedsakelig eller fullstendig kunne tilskrives områdets eller stedets geografiske miljø med dets naturbetingede eller menneskelige faktorer. Næringsmidlet må være endelig produsert, bearbeidet og foredlet i det avgrensede geografiske området. Definisjonen betraktes som vilkår ved søknad om opprinnelsesbetegnelse, men det finnes også unntak eller muligheter for tilpasning.

Bilde 2. Symbolet for Beskyttet geografisk betegnelse

Beskyttet Geografisk Betegnelse (BGB) kan gis næringsmidler som har en løsere tilknytning til det geografiske området som produktbetegnelsen angir enn BOB. I forskriften er dette nærmere spesifisert som navn på et område eller et bestemt sted som næringsmidlet har sin opprinnelse fra. Næringsmidlets særegne kvalitet, omdømme eller andre egenskaper må kunne tilskrives den geografiske opprinnelsen. Næringsmidlet må enten være produsert, bearbeidet eller foredlet i det definerte geografiske området. Denne definisjonen er også å betrakte som vilkår ved søknad om geografisk betegnelse for et næringsmiddel.

Bilde 3. Symbolet for Beskyttet tradisjonelt særpreg

Beskyttet Tradisjonelt Særpreg (BTS) kan gis næringsmidler som har spesielle egenskaper knyttet til navn og tradisjon, som gjør at de skiller seg fra lignende næringsmidler. I forskriften er dette nærmere spesifisert som navn som viser til kjennetegn som klart skiller

et næringsmiddel fra andre lignende næringsmidler i samme kategori. Næringsmidlets utseende anses ikke som et slikt kjennetegn. Særpreget kan ikke utelukkende være en kvantitativ eller kvalitativ sammensetning, eller en produksjonsmåte som er gitt i forskrift eller standard, med mindre forskriften eller standarden er utarbeidet for å definere et særpreg. Denne definisjonen ligger også til grunn for de vilkår som må oppfylles ved søknad om tradisjonell betegnelse for et næringsmiddel.

Dersom beskyttelse innvilges i Norge, er det også mulig å søke som tredjeland om tilsvarende beskyttelse i EU i henhold til merkeordningen Protection of Designations. Den norske forskriften gjelder tilsvarende for utenlandske betegnelser. Dette betyr at utenlandske produsenter kan søke om beskyttelse av produktbetegnelser i Norge.²¹

Forvaltning

Formålet med den norske forskriften ble ved innføringen i 2002 beskrevet i § 1 som å *beskytte produktbetegnelser på landbruksbaserte næringsmidler ut fra opprinnelse, geografi og tradisjonelt særpreg, herunder sikre redelig frambud av disse produktene.*²² Unntatt fra bestemmelsene er vin, alkoholsterke og aromatiserte drikker mv., kildevann og naturlig mineralvann.

Eier av merkeordningen er Staten, ved Landbruks- og matdepartementet (LMD). Det norske Mattilsynet er satt til å forvalte den, og Matmerk er delegert myndighet til å informere og veilede. I tillegg utarbeider Matmerk innstillinger og gir avslag på søknader. Endelig godkjenning av søknad foretas av Mattilsynet, gjennom vedtak om produktforskrift for godkjent produkt. Mattilsynet er klageinstans i de tilfeller der vedtak er fattet av Matmerk. Landbruks- og matdepartementet og Fiskeri- og kystdepartementet er klageinstans for vedtak fattet av Mattilsynet.

LMD finansierer forvaltningen knyttet til Beskyttede betegnelser gjennom den generelle støtten til Matmerk og gjennom Mattilsynet. I tillegg betaler søkerne gebyr for behandling av søknader. Matmerk innkrever et gebyr på kr. 21290,- etter mottatt søknad for videre behandling av første gangs søknad og for godkjenning etter gjeldende produktforskrift. For

---

²¹ 12. november og 27. desember 2010 ble det for første gang søkt om beskyttet betegnelse for utenlandske produkter. Det ble søkt om BOB for henholdsvis den italienske skinken og osten *Prosciutto di Parma* og *Parmigiano Reggiano*. Produktforskrift ble fastsatt for begge produkter i april 2012.

²² FOR 2002-07-05 nr 698: Forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreg på landbruksbaserte næringsmidler.

søknader om gjenopptakelse av henlagte søknader og endring av produktforskrift, skal søker betale kr. 12775,-.²³

Enhver sammenslutning kan søke om at det fastsettes en forskrift (produktforskrift) om beskyttelse av en opprinnelsesbetegnelse, geografisk betegnelse eller betegnelse for tradisjonelt særpreg, ifølge rammeforskriftens § 14. En fysisk eller juridisk person som ikke er en sammenslutning, kan i særskilte og velbegrunnede tilfeller søke om at det fastsettes en produktforskrift, dersom bestemte vilkår er oppfylt. Kun produsenter, foredlere eller andre som er gitt beskyttelse i henhold til forskriften, kan benytte betegnelse, det aktuelle merket og det navn som er beskyttet i medhold av den særskilte produktforskrift i merkingen og markedsføringen av det aktuelle næringsmiddelet.

Forklart på en enklere måte kan man si at rammeforskriften bestemmer hva som skal til for å få et produktnavn beskyttet. For hvert produkt som beskyttes, utarbeides en egen forskrift. I hver enkelt forskrift fremkommer navnet på den beskyttede produktbetegnelse, hvem som er rettmessige brukere av den beskyttede produktbetegnelse, vilkår for bruk av produktbetegnelse, samt ikrafttredelsesdato for forskriften. I eventuelle vedlegg utdypes blant annet en beskrivelse av produktets opprinnelse, og tilknytning til det spesielt avgrensede geografiske området utdypes.²⁴

Søkeprosess

Søknad om beskyttet betegnelse rettes til Matmerk. Søknaden skal blant annet inneholde opplysninger om hvem som søker, hvilken type beskyttet betegnelse det søkes om, og en produktspesifikasjon. Krav til produktspesifikasjonens omfang er beskrevet i rammeforskriften. Om søknaden tilfredsstillende vilkårene, utarbeider Matmerk utkast til produktforskrift. Denne sendes til høring hos berørte interesser. Høringsfristen er normalt tre måneder. Dersom høringsrunden ikke resulterer i vesentlige innsigelser, oversendes sammenstillingen av høringsuttalelsene samt endelig forslag til produktforskrift til Mattilsynet for eventuell fastsettelse. Ved vesentlige innsigelser under høringen, kan Matmerk avslå søknaden. Saksbehandlingsgangen kan likevel være mer kompleks enn i

---

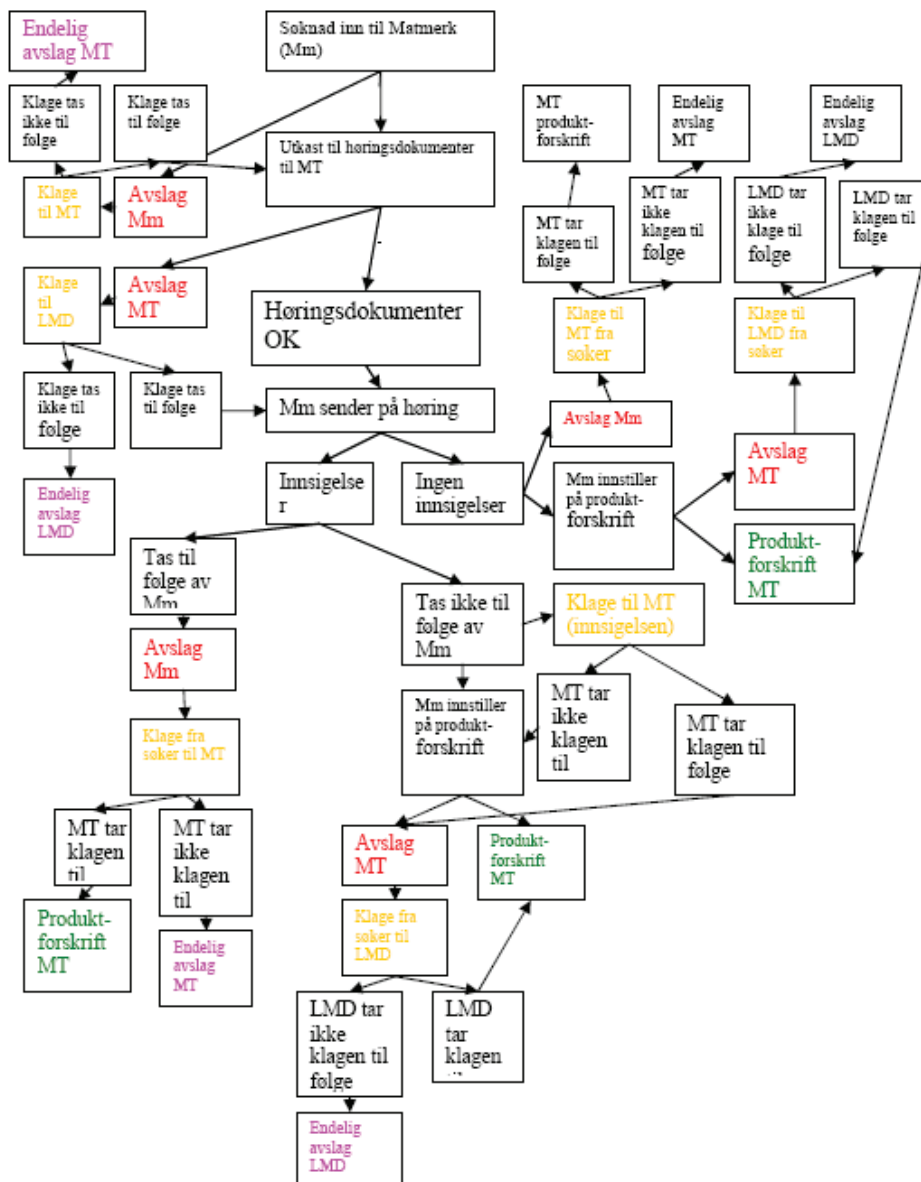
²³ Disse satsene har blitt regulert flere ganger, men utgjorde disse beløpene per januar 2012.

²⁴ Produktforskriftene for *Parmigiano Reggiano* og *Prosciutto di Parma* skiller seg imidlertid noe fra dette siste punktet. Begge disse produktforskriftene har et eget avsnitt avslutningsvis, med overskriften *Nærmere forklaring av innholdet og reguleringsteknikken i produktforskriften*. Under dette punktet gis en utførlig gjennomgang av forbindelsen mellom den norske og den europeiske ordningen. I tillegg beskrives og dokumenteres det hva som ligger til grunn for at produktene har oppnådd beskyttelse i EU, og dermed automatisk også i Norge. Under overskriften til dette punktet står det imidlertid at *Teksten nedenfor er kun ment til informasjon og er ikke en del av forskriften*.

dette enkle eksemplet. Mattilsynet illustrerer selv ulike saksgangsfølger på denne måten for LMD i 2006.²⁵

Figur 2. Flytskjema gjeldende saksbehandlingsrutiner for ordningen Beskyttede betegnelser med klagebehandling

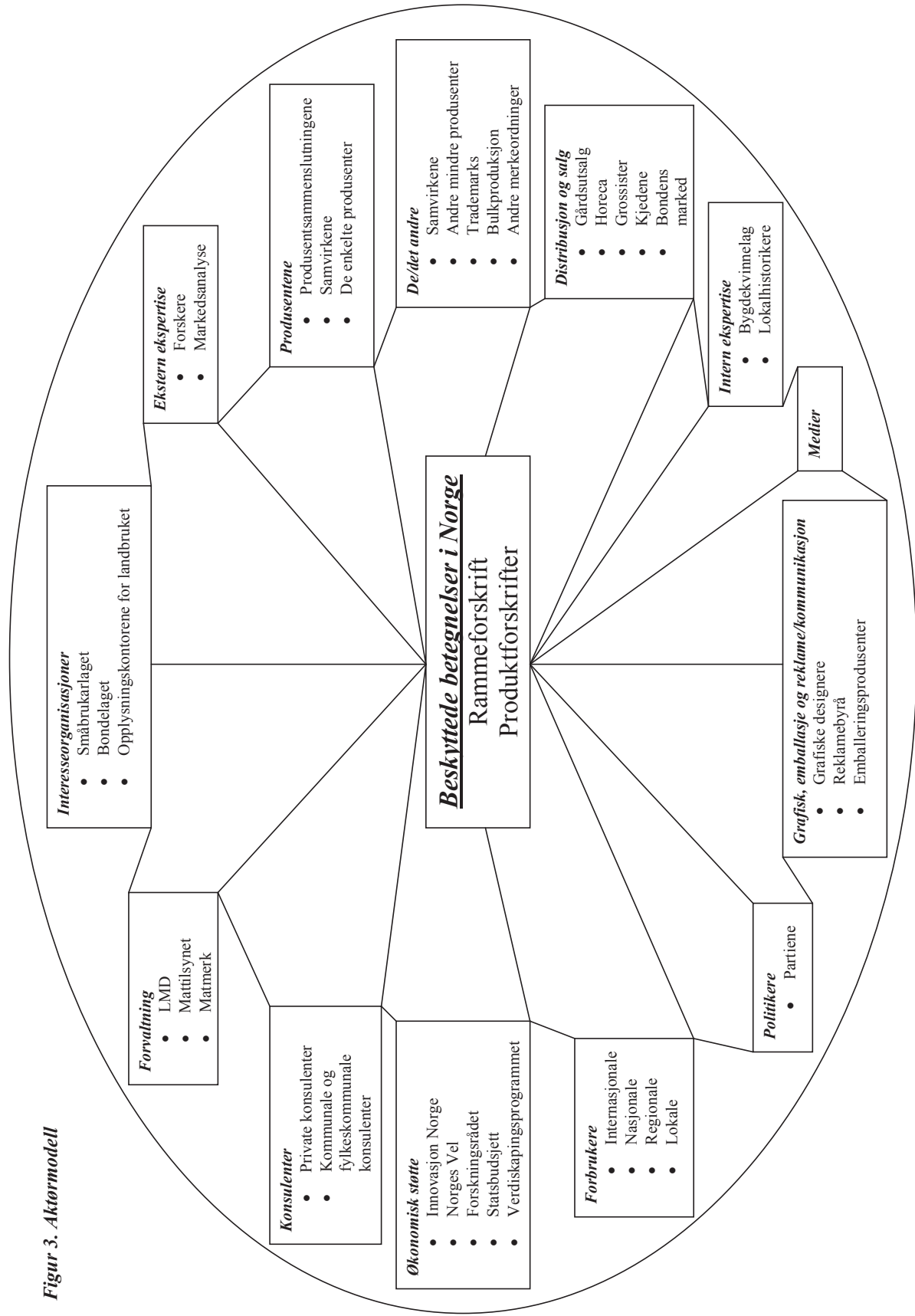

²⁵ Mattilsynet (2006) 'Vurdering av organiseringen av forvaltningen av merkeordningen Beskyttede betegnelser', *Brev fra Mattilsynet til LMD* (vedlegg i notat) datert 21. desember 2006.

Aktører

I figuren på neste side har jeg trukket frem eksempler på aktører som på ulike måter har befatning med BB. Figuren er ikke uttømmende og fullstendig konsekvent, men viser likevel noe av kompleksiteten i nivåer og aktører som inngår i tilpasningsarbeidet med ordningen. Mens noen grupper forvalter ordningen, tar andre ansvar for bruken. Aktører som faller inn under ekstern ekspertise har også en viktig rolle. I denne studien fokuserer jeg mest på aktørgruppene jeg omtaler som *forvaltere, konsulenter og produsenter*.

Figur 3. Akørmodell

Produkter

Per januar 2013 hadde 23 norske og 2 italienske produkter oppnådd beskyttelse under en av de tre formene den norske ordningen åpner for. I tillegg fantes det produktsammenslutninger som hadde søknader til behandling og høring. Under følger en tabell over de godkjente produktene på dette tidspunktet. Det er angitt hvilke betegnelser som er innvilget beskyttelse, samt år og dato for ikrafttredelse for produktforskrift for det enkelte produkt.

Tabell 1. Beskyttede produkter per januar 2013

ÅR	PRODUKT	IKRAFTTREDELSE	BETEGNELSE
2004	Økologisk Tjukkmjølk fra Røros Ringerikserter	17. mars 24. juni	BGB BOB
2005	Eplejuice frå Hardanger	20. desember	BGB
2006	Skjenning Fjellmandel fra Oppdal Hardangereple Hardangermoreller Hardangerpærer Hardangerplommer Rakfisk fra Valdres Gamalost frå Vik	15. mai 26. mai 25. august 25. august 25. august 25. august 3. november 14. november	BOB BGB BGB BGB BGB BGB BGB BGB
2007	Ishavsørøye Vesterålen Ringerikspotet fra Ringerike Tørrfisk fra Lofoten Gulløye fra Nord-Norge	25. mai 25. juni 11. desember 14. september	BGB BGB BGB BOB
2008	Ingen registrerte produkter		
2009	Sider frå Hardanger	17. april	BGB
2010	Badsturøkt kjøtt på namdalsk vis Villsau frå Norskekysten	3. november 4. november	BTS BGB
2011	Kurv frå Valdres	7. april	BGB
2012	Prosciutto di Parma Parmigiano Reggiano Høgfjellslam fra Nord-Gudbrandsdal Fenalår fra Norge Lofotlam Festsodd fra Trøndelag	20. april 20. april 16. august 3. oktober 3. oktober 17. oktober	BOB BOB BGB BGB BGB BGB

Produktene beskyttet av ordningen blir ofte trukket frem som representanter for norsk matkultur, men hva ligger egentlig i begrepet matkultur? Før jeg avrunder innledningen med en presentasjon av hovedproblemer og hovedfunn, går jeg nærmere inn på hvilket perspektiv på kultur og matkultur jeg legger til grunn.

Matkultur og kultur

Matkultur

Har vi en nasjonal matkultur? Dette spørsmålet stilte Henry Notaker i en artikkel i *nytt norsk tidsskrift* (NNT) i 2000. Han ville trekke frem den nye interessen for nasjonale mattradisjoner i Norge på denne tiden og samtidig problematisere om det faktisk finnes én felles norsk matkultur som skiller seg fra andre matkulturer.²⁶ Syv år senere skrev Amilien i boken *Den kultiverte maten – En bok om norsk mat, kultur og matkultur at Matkultur oppstår og endres i møtet mellom mennesker og deres gjensidige påvirkninger, og den eksisterer faktisk i det øyeblikk vi stiller spørsmålet om hvorvidt den finnes* (Amilien og Krogh 2007:33). Notaker og Amilien kan synes å ha noe sprikende forståelse av hva matkultur er, men er enige når det kommer til kjernen av dette problemkomplekset. Begge argumenterer for at interessen for norske mattradisjoner kom sent, eller senere sammenlignet med interessen for andre sider ved den norske folkekulturen, som inngikk i nasjonsbyggingen på 1800-tallet (Notaker 2000, 2001; Amilien og Stø 2000:10). I tillegg enes de om at den norske matkulturen ikke er noe fastlagt og definert, og at det gir best mening å snakke om matkulturer i flertall (Notaker 2000:362; Amilien 2007:36). Notaker og Amiliens forståelse av matkultur ligger slik sett tett på den anerkjente mathistorikeren Massimo Montanaris forståelse av matkultur.

In spite of the fact that European food culture has undergone a degree of normalization and that both the quantity and quality of food consumed are generally socially determined, these national distinctions endure. We encounter them in the literature and popular imagination of recent centuries, and they show no signs of disappearing. The peoples of the south – moderate, frugal, fond of the products of the earth and vegetable foods – are contrasted with those of the north, voracious and carnivorous. These are of course stereotypical characterizations, and make little sense if divorced from social variables. 'North' and 'south', for example, constitute an abstract geographical antithesis; they do not capture local varieties and cut horizontally across national distinctions, as both the Italian and French examples show. We ought to advance further, into 'regional' stereotypes and images. This is, however, a path that, once taken, has no end, and so we shall restrict ourselves to the persistence of the 'major' stereotypes, which, it should be noted, have significant links to concrete realities (Montanari 1994:110-111. Ordet som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten).

---

²⁶ Artikkelen utløste en kort og delvis uryddig debatt i NNT, der bidrag fra Nilsson (2001) og Notaker (2001) inngikk.

Som Notaker og Amilien, påpeker Montanari at det er snakk om matkulturer på ulike nivå fra europeisk til lokal matkultur. Matkulturene er stabile samtidig som de konstant er under utvikling.

Disse standpunktene er interessante utgangspunkt for denne studien, ettersom de peker på utviklingen av bevisstheten om og tilpasningen av de norske matkulturene til andre matkulturer. Montanari gjør det dessuten mulig å sette den norske matkulturen inn i en videre og konkret europeisk sammenheng. I tillegg åpner standpunktene for å gjøre en nærmere avklaring av hva som vektlegges i forståelsen av kultur og matkultur i denne studien spesielt.

I min videre gjennomgang av matkulturbegrepet, vil jeg først gå et skritt tilbake. Jeg starter med Østerbergs avgrensning av kultursosiologien til å omhandle kultur i videre og snevrere forstand.

Det vide kulturbegrepet omfatter all forming av tilværelsen: Skikk og bruk, ritualer og institusjoner av alle slag. Slik tales det om et lands matkultur [...] Det snevre kulturbegrepet omfatter virksomheter og ordninger som gjenspeiler, uttrykker og bedømmer kulturen i den ovennevnte vide forstand (Østerberg 1997a:11. Ordet som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten).

Med utgangspunkt i Østerbergs sortering av kulturelle forhold, faller den norske matkultur innenfor rammene av det vide kulturbegrepet, mens Beskyttede betegnelser faller innunder den snevre forståelsen. Dette fordi BB er en virksomhet/ordning som nettopp gjenspeiler, uttrykker og bedømmer kulturen i den vide forstand. Skillet mellom et vidt og snevert kulturbegrep gir slik sett mening når det benyttes på norsk matkultur og BB. En slik inndeling i det *vide* og det *snevre* muliggjør samtidig en nyansert diskusjon av dynamikken mellom dem. For det er ikke slik at virksomheter og ordninger ensidig gjenspeiler og uttrykker den videre kulturen. Det som faller inn under det vide og det snevre begrepet tilpasses hverandre gjensidig. Europeisk og norsk matkultur preger BB, men som jeg vil vise, preger også BB matkulturene og matkulturene hverandre.

I innledningen til *Den kultiverte maten* gir Amilien en annen, men lignende avgrensning av kulturbegrepet som Østerberg. Hun skriver at *i tråd med en kulturhistorisk tradisjon velger vi altså å se matkultur i et helhetlig kulturelt perspektiv: matkultur, eller snarere matkulturene, defineres som en delkultur (på samme måte som folkekulturen er en delkultur), som kan beskrives ved hjelp av tre komplementære innfallsvinkler.*

1. *Matkultur er ofte tolket som mat og oppskrifter overført fra fortiden og tilpasset nåtiden.*
2. *Matkultur tolkes også, i en sosiologisk forstand, som «vaner og forbruksmønstre [...] som utgjør en hel tradisjon som for øvrig ofte er forskjellig fra landsdel til landsdel, fra bygd til by». Da tilhører matkultur grupper i samfunnet, og vi kan for eksempel snakke om etnisk matkultur, bondematkultur, regional matkultur eller norsk matkultur, hvor identitet og skildring inspirerer hverandre.*
3. *I en kulturhistorisk og antropologisk forstand fungerer matkultur som en «funksjonelt bestemt del av kulturen som helhet» (Amilien og Krogh 2007:21).*

Amiliens skille mellom helhetlig kulturelt perspektiv og delkultur sammenfaller og utfyller Østerbergs skille mellom det vide og det snevre kulturbegrepet. Til sammen gjør de det mulig å tenke nyansert spesielt rundt matkulturbegrepet.

I tillegg til Amiliens oppsummerende drøfting av norsk matkultur, blir denne størrelsen diskutert mer inngående av flere av bidragsyterne i boken. *Den kultiverte maten* er også en av de nyeste og mest omfattende bidragene som omhandler norsk matkultur som helhet, ved siden av blant annet *Tradisjon, opplysning og verkelegheit i norsk matkultur*, en artikkelsamling redigert av Eldbjørg Fossgard fra 2002. Uten å gå enda nærmere inn på nevnte bøker vil jeg avgrense av hva jeg legger i de to størrelsene kultur og matkultur.

Kultur

Forståelsen av kultur og matkultur er mangefasettert og aldri fullstendig avklart. Det tilhører den kultursosiologiske diskursen å justere meningsinnholdet i kulturbegrepet til den kulturen vi lever i og de kulturene vi er opptatt av å studere. Slik sett har kulturbegrepet også hatt ulike betydninger fra å vise til “The best that has been thought and known”²⁷ til “That complex whole”²⁸ og trinnvis videre til dagens vektlegging av kultur som meningsproduksjon (Griswold 1994:3-13).

Det er en uendelig og lite relevant oppgave å utlede enda en overordnet definisjon av kultur. I stedet vil jeg gi en avklaring av hva som vektlegges i forståelsen av kultur og matkultur i denne studien spesielt. Jeg forstår kultur og kulturer først og fremst som kontinuerlige (Hannerz 1992:4) meningsskapende (Spillman 2002:4) prosesser (du Gay mfl. 1997:3) av ideer og tankesett (Hannerz 1992:7), knyttet til strukturer av sosiale relasjoner (Hannerz, 1992:264), fysiske objekter (Griswold 1994:12) og hvordan kulturell kompleksitet (Hannerz, 1992) er innvevd med samfunnet for øvrig (Griswold 1994: 12) og preget av en

²⁷ Griswold trekker frem Matthew Arnold (1822-1888) som en representant for dette synet.

²⁸ Griswold trekker frem Johann Gottfried Herder (1744-1803) som en representant for dette synet.

relativ autonomi i å forme handlinger og institusjoner (Alexander og Smith 2003:12). Ut over denne syntetiserte og relativt etablerte forståelsen av kulturbegrepet, vil jeg også argumentere for at kultur er preget av ulike former for tilpasningsarbeid. Matkultur forstås da også som tilpasning av matens mening, matens sosialitet og matens materialitet: Hvordan vi tilpasser måten vi forstår maten vi lager, spiser, får eller gir bort. Hvordan vi tilpasser gruppene vi inngår i i relasjon til hvordan vi forstår maten og hvordan vi lager den. Og til sist, hvilke fysiske egenskaper vi gir maten gjennom produksjon og konsum av den. Alle disse tilpasningene må videre settes i sammenheng med de samfunnsinstitusjoner de inngår og står i forhold til. I en slik forståelse av kulturell og matkulturell kompleksitet, er tilpasningene og det prosessuelle viktig. Dette krever studier av kultur som fokuserer på tilpasningspraksiser, hva som utløser dem, hvordan de skjer og hvilke konsekvenser og implikasjoner de får. Min studie av innføringen, forvaltningen og bruken av BB er en slik studie av kultur og matkultur.

Studiens fokus og funn

At avhandlingen skulle ende som en studie av kulturelt tilpasningsarbeid, var ikke bestemt på forhånd. I den opprinnelige prosjektskissen tok jeg først og fremst sikte på å studere BB som et eksempel på tvetydighet.²⁹ Flere perspektiv og konkrete teoretiske bidrag beskrevet i den første skissen, ble forkastet i studiens første fase. I ettertid ser jeg imidlertid at studien bærer preg av å være inspirert av mine tidlige forestillinger om hvordan en studie av BB skulle planlegges og gjennomføres.

Under datainnsamlingen og i analysen ble det tidlig klart at forvaltere, produsenter, konsulenter og andre gjør et omfattende og allsidig arbeid for å tilpasse ordningen til norsk matkultur, og norsk matkultur til ordningen. Mitt nye utgangspunkt ble da å beskrive og forstå hvordan Beskyttede betegnelser ble innført, og hvordan den forvaltes og brukes i Norge etter mønster fra EU. Når tilpasninger fremsto som særlig sentrale, ble det samtidig nødvendig å etablere et sett med begreper som viste til hvilke spesifikke former for tilpasning som er i spill, og på hvilken måte de står i relasjon til hverandre. Parallelt med analysen og utviklingen av begrepsapparatet ble bidrag fra forskning på Beskyttede betegnelser gjennomgått. Dette ble gjort med tanke på om tilpasninger tidligere hadde blitt begrepsfestet og kunne bidra til å fortolke og forstå mine del- og hovedfunn. Det hele

---

²⁹ Prosjektskissen ble utarbeidet i forlengelsen av arbeidet med min hovedoppgave i sosiologi (Hegnes 2003a). Denne oppgaven omhandler i utgangspunktet matfestivaler, men endte opp som en studie av tradisjonsmatfestivalers tvetydighet.

utviklet seg til å bli en studie av tilpasning heller enn tvetydighet – men kulturelt tilpasningsarbeid er kanskje likevel en naturlig måte å takle nettopp det ubestemte og tvetydige, som enkelte sosiologer mener preger moderniteten (Bauman 1991).

Utdraget under illustrerer hvordan en av informantene trekker inn flere ulike tilpasningsaspekter for å beskrive hvordan utviklingen av en søknad om Beskyttet betegnelse skrider frem. Personen er en typisk *tilpasningsarbeider*. Det er en konsulent som kjenner både forvaltning og produksjon. En som hjelper produsenter å begrepsfeste sin tradisjon og produksjon, slik at den passer med rammeforskriftens vilkår og med forvalternes forståelses- og forvaltningsrammer. Utdraget er typisk i den forstand at det viser hvordan mange forhold trekkes inn og settes i sammenheng på en gang. Likevel er det også utypisk ved at det holder tråden såpass lenge som det gjør, i over fire minutter.

AWH: Så det var dere som tok kontakt med Matmerk?

Konsulent: Ja, i forbindelse med et kurs, hvor det ble pratet litt mer offensivt om ting. Da tok vi kontakt med Matmerk. Vi inviterte dem hit og tok dem med på en runde her og hadde et påfølgende møte for gjensidig orientering der de orienterte oss grundig om merkeordningen og krav et cetera, et cetera. Etter møtet husker jeg vi var vi litt betenkt. Vi syntes ikke det så så fortrøstningsfullt ut.

AWH: Hvorfor ikke det?

Konsulent: Nei, akkurat der og da så vi for oss en veldig lang prosess. Mye arbeid som lå foran oss og at reglene virket ganske strenge, slik vi oppfattet dem.

AWH: Hva var det som virket strengt?

Konsulent: Nei, det var å komme gjennom nåløyet. Å få godkjenningen. Var produktet spesielt nok? Vi gikk og funderte i ganske lang tid før vi kom på banen igjen. Jeg må si at det var fint å ha kontakt med Matmerk. De veiledet oss ganske bra gjennom prosessen da vi begynte med søknaden. Selv om vi så litt hva som sto i andre søknader, så var det såpass forskjellig at det beste var å være i kontakt med Matmerk. Så vi sendte forhåndssøknad inn til vurdering og fikk den tilbake med mange korrigeringer (latter).

AWH: Hvorfor ler du?

Konsulent: Jo, her snakker vi om å gå på upløyd mark. Jo, for å få det der under huden å forstå det i sin fulle detalj, det tar litt tid altså.

AWH: Forstå hva da?

Konsulent: Forstå merkeordningen i sin fulle konsekvens, det er mange ting der. Det var egentlig mange ting. I tillegg var selve bøygen om produktet var spesielt nok til å få godkjenning. Det var litt sånn. Det var mye spenning og mye fram og tilbake.

AWH: Mye frem og tilbake mellom dere og Matmerk?

Konsulent: Ja, det vil jeg si. Jeg valgte å kalle dem for gode sparringspartnere, for jeg tror at de var like interessert som oss i å få på plass den merkeordningen, men alt måtte liksom være formelt i orden, og det måtte jo også være dokumenterbart.

AWH: For på denne måten har ikke deres produksjon vært dokumentert tidligere?

Konsulent: Nei, aldri. Nei, det har det aldri vært snakk om.

AWH: Hvordan opplevde du å skrive en forskrift?

Konsulent: Vi gjorde oss mange tanker omkring det. Det var jo det her med å skulle sette krav. Og egentlig ganske strenge krav, på en måte. Det så vi jo også som viktig. At det ble litt spesielt og ikke gikk inn i den grå massen. Da måtte vi tenke oss om. I prosessen hadde vi jo også møter med produsenter og fikk de på banen og hva de syntes om utkast vi gjorde. Da ble det jo diskusjoner. Jeg har jo sett i ettertid at, også for produsentene, det er ikke sikkert at de heller så alle konsekvensene av det. Når det gjelder andre tilsvarende produkter som ikke går inn i merkeordningen, så kan man jo gli litt, man kan gjøre ting litt ad hoc – på sparket, men når man har merkeordningen så er den absolutt, altså. Du kan ikke si at "han har så mye på lager, vi slakker litt på kravene", det går ikke. Så derfor har vi nå i det senere, også etter at vi fikk denne ordningen, så har vi i møter med produsentene gått nærmere inn på dette og forklart dem og snakket om det. For de må jo også få dette inn under huden.

Strukturen i denne historien gikk igjen i flere av samtalen jeg gjennomførte. Nesten litt tilfeldig får noen en idé om at produsenter lokalisert på et relativt enkelt avgrenset geografisk område, som dyrker eller lager et noenlunde likt produkt, bør slå seg sammen og søke om Beskyttet betegnelse. Noen har fått høre at også Norge har fått denne merkeordningen som allerede er innført i EU, eller andre kjenner fra Frankrike. En annen variant er at Matmerk selv har oppsøkt et miljø og forhørt seg om mulighetene og viljen til å få en beskyttet produktbetegnelse.³⁰ Informasjon utveksles mellom produsenter og Matmerk, gjerne gjennom en konsulent som kjenner både hvordan produksjonen foregår og hva som kreves i et møte med forvaltningsapparatet, slik som i tilfellet over. Flere produsenter og konsulenter forteller om en optimisme rett etter slike møter. Merkeordningen

---

³⁰ Dette skjer blant annet fordi informasjon om ordningen og veiledning av søkere også ligger til Matmerks mandat. (Matmerk (2002) 'Nye muligheter med beskyttede betegnelser', matmerk.no, <http://matmerk.no/merkeordningene/beskyttedebetegnelser> (lesedato 21.3.2011)).

kan bidra til økt lønnsomhet og prestisje. Etter at den første oppstemtheten har lagt seg går prosessen over i en ny fase, ofte beskrevet som vanskelig. Det oppleves bekymringer knyttet til å sette seg inn i det strenge regelverket, uvisshet om produktet er spesielt nok, og så videre. Når imidlertid kontakt med Matmerk er etablert, opplever flere igjen ny optimisme, selv om det fortsatt er mange utfordringer. At BB er noe nytt og må læres, blir tydelig i bildene som brukes om å gå på *upløydd mark* og om å få *merkeordningen innunder huden*. I denne fasen utføres mye tilpasningsarbeid. Produsenter, konsulenter og forvaltere, i samarbeid med andre, blir enige om hvem som skal inngå i produsentsammenslutningen, hva som er produktens historie og hvilke krav som skal stilles til produktet. Konsulentens erfaring av at Matmerk også lærer mye underveis, er et tilbakevendende tema i intervjuene. De orienterer hverandre gjensidig, er sparringspartnere og avhengig av hverandre for å få på plass merkeordningen. Tilpasningene skjer mellom sammenslutningen og Matmerk, og i relasjon til en rekke andre involverte aktører. For produsentsammenslutningen som konsulenten over representerer, endte det med en Beskyttet betegnelse. Som de fleste som har oppnådd dette, hadde heller ikke denne gruppen og konsulenten noen forestilling om hvor mye arbeid og hvor lang tid det ville ta å få det hele på plass. Som det fremgår av intervjuet, pågår tilpasningsarbeidet også etter at beskyttelse er oppnådd.³¹

I gjennomgangen av internasjonal og norsk forskning viste det seg å være en etablert oppfatning at innføring, forvaltning og bruk av ordninger for Beskyttede betegnelser krever ulike tilpasninger i forskjellige nasjonale og matkulturelle kontekster. Det er hittil likevel ikke utviklet et eget begrepsapparat for å identifisere, beskrive og forstå slike tilpasninger og konsekvensene de gir. I den politiserte diskursen om den norske ordningen, har heller ikke slike tilpasninger og disses konsekvenser fått mye oppmerksomhet. Med et slikt utgangspunkt ble det nødvendig å utvikle et mer finmasket begrepsapparat. Gjennom utvikling og bruk av begrepsapparatet ønsket jeg å identifisere, forstå og beskrive hvorfor tilpasningene oppstår, hvem som utfører dem, hva som kjennetegner dem og hvilke konsekvenser og implikasjoner de gir.

Jeg betegner arbeidet med den gjensidige tilpasningen av ordningen til norsk matkultur, og norsk matkultur til ordningen, som *kulturelt tilpasningsarbeid*. Dette utgjør den overordnede størrelsen i begrepsapparatet som utvikles. Analysen viser at aktørenes arbeid med ulike

---

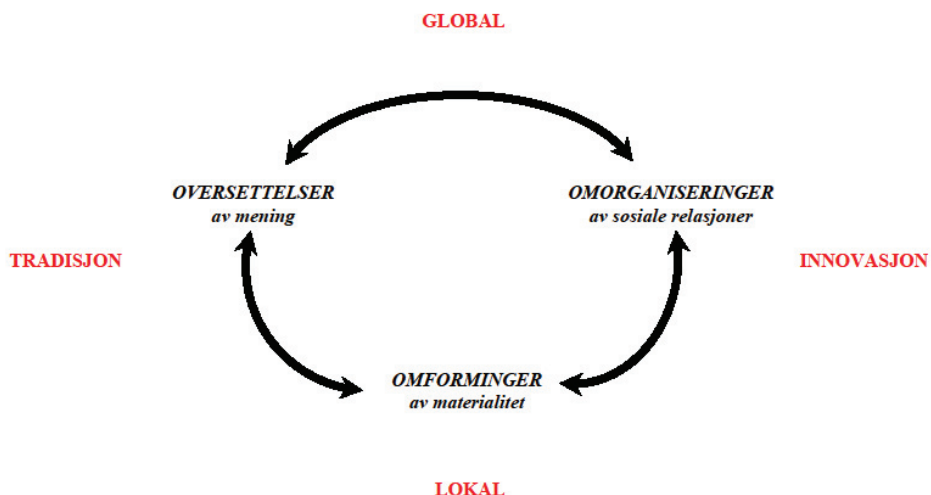
³¹ I Carol Collier Kuhlthaus (2004:82) modell for informasjonssøk viser hun hvordan søk etter informasjon til et bestemt formål utløser forskjellige faser preget av ulike følelser, grader av innsikt og handlinger. En vesentlig del av informantens historier om søknadsprosessen for BB handler om informasjonshenting og sammenfaller på flere punkter med Kuhlthaus modell.

tilpasninger oppstår blant annet fordi språk og kunnskap, samarbeidsformer og produkter i Norge og norsk matkultur ikke alltid sammenfaller med de matkulturelle forutsetninger som ligger til grunn for ordningen fra EU.

Analysene av det kulturelle tilpasningsarbeidet viser blant annet at mening knyttet til forordninger i EU tilpasses den norske rammeforskriften for Beskyttede betegnelser. Produsentenes tause og kroppslige kunnskap om egen tradisjonell produksjonspraksis tilpasses juridisk terminologi og produktforskrifter. I tilpasningsarbeidet etableres også nye former for samarbeid, og etablerte samarbeidsformer omorganiseres. I tillegg dokumenteres det i analysen hvordan produkter og andre materielle egenskaper ved produksjonen endres og tilpasses i henhold til forskriftsvilkårene. De ulike måtene aktørene tilpasser ordningen til norsk matkultur og norsk matkultur til ordningen, betegnes som ulike *tilpasningspraksiser*. De mest sentrale tilpasningspraksisene er språklige og kunnskapsmessige *oversettelser*, sosiale *omorganiseringer* og materielle *omforminger*. Tilpasningspraksisene inngår videre i et samspill der de påvirker hverandre. I analysen av dette samspillet fremkommer det at oversatte regler kan medføre omorganisering av produsenter, som igjen omformer sine produkter, og så videre.

En dypere analyse av aktørenes tilpasningspraksiser og dynamikken mellom disse, viser at de utspilles i spennet mellom det globale og det lokale, samt mellom tradisjon og innovasjon. Forvaltere av ordningen i Landbruks- og matdepartementet, Mattilsynet og Matmerk tar hensyn til både EUs og WTOs regelverk, samtidig som de også justerer ordningen til norsk kontekst og lokal norsk matkultur. Tilsvarende tilpasser matprodusenter sin tradisjon og sine produkter til den nye rammeforskriftens vilkår. Tilpasningspraksisene får slik sett betydning ut over å være tilpasninger av språk og kunnskap, sosiale relasjoner og materialitet. Når de benyttes for å tilpasse forholdet mellom globale moderne regler og tradisjonelle lokale produkter, blir de samtidig kunnskaps- og kompetansekrevende strategier og praksis som gjør det mulig å tilpasse det globale til det lokale, tradisjon til innovasjon og *vice versa*. På neste side er dynamikken i tilpasningsarbeidet illustrert.

Figur 4. Modell for dimensjoner og dynamikk i kulturelt tilpasningsarbeid

Graden av tilpasningsarbeid avhenger av graden og omfanget av ulike kulturelle forskjeller, og dynamikken og utvekslingen mellom de ulike tilpasningspraksisene. Det kulturelle tilpasningsarbeidet er sosialt i den forstand at det er et resultat av menneskelig samhandling. Til forskjell fra den naturlige tilpasning, eller evolusjon, er det menneskene selv som justerer mening, forholdet mellom seg selv og sine materielle omgivelser i kulturelt tilpasningsarbeid.

Resten av avhandlingen dreier seg i hovedsak om å vise og utdype hvordan Beskyttede betegnelser er avhengig av kulturelt tilpasningsarbeid for å fungere i Norge og norsk matkultur, og en nyansering av begrepsapparatet som utvikles for å forstå dette.

Tekstens oppbygning

Avhandlingen faller i seks deler inndelt i kapitler og underkapitler, hvorav innledningen utgjør første del. I del 2 gjør jeg rede for hvordan studien trekker på og posisjonerer seg i forhold til tidligere forskning, både utenfor og i Norge. I del 3 gjør jeg en gjennomgang av forskningsopplegg og metodiske forhold. I del 4 definerer og utdyper jeg elementer for å forstå kulturelt tilpasningsarbeid. Del 5 utgjør selve analysen, fordelt på tre delanalyser. Her benytter jeg begrepene og dimensjonene som presenteres i del 4 for å vise og forstå det kulturelle tilpasningsarbeidet som preger innføringen, forvaltningen og bruken av

Beskyttede betegnelser. I tillegg introduserer jeg nye begrep og tilpasningspraksiser som er viktige for å nyansere forståelsen av det matkulturelle tilpasningsarbeidet. I del 6 presenterer jeg studiens hovedkonklusjon og peker på noen av tilpasningsarbeidets konsekvenser og implikasjoner.

2 Kulturelt tilpassningsarbeid og annen teori

Siktemål

I denne delen presenterer jeg vitenskapelige bidrag som representerer ulike måter å forstå forskjellige tilpasninger og tilpasningspraksiser knyttet til BB. Litteraturgjennomgangen gir slik sett et teoretisk utgangspunkt for forståelsen av kulturelt tilpasningsarbeid. Jeg skiller mellom internasjonale og nasjonale bidrag. I tillegg gjør jeg også et skille mellom teoretiske modeller som har sin opprinnelse i studier av BB og de som benyttes i studier av BB, men opprinnelig er utviklet for å forstå andre fenomen.

Den norske litteraturen om BB er relativt liten og ofte preget av at BB utgjør ett av flere eksempler i studier som har noe annet enn BB som hovedfokus. Internasjonalt finnes det imidlertid en egen litteratur som befatter seg med Beskyttede betegnelser spesielt. De fleste bidrag om arbeid med tilpasning av systemer for Beskyttede betegnelser finnes også i den internasjonale litteraturen, noe som gjør det naturlig å starte med en gjennomgang av denne.

Internasjonale bidrag

Den internasjonale forskningen på Beskyttede betegnelser er preget av et mangfold av fagretninger og innfallsvinkler. Fag som økonomi, sosiologi, geografi, agronomi, teknologi og juss (Bérard og Marchenay 2008:2), samt sensorikk, markedsføring og andre, er representert blant studier av dette fenomenet.³² Måtene å tilnærme seg BB er også mange. Mens noen studerer produkter som inngår i ordningen, er også store internasjonale prosjekter gjennomført eller igangsatt for å studere slike ordninger i et nasjonalt komparativt perspektiv.

På et generelt nivå har flere fokusert på den franske merkeordningen AOC og EUs rådsforordninger, som la føringer for forskriften som nå er innført i Norge. Noen av disse bidragene vektlegger økonomiske og organisasjonsmessige sider (Barjolle mfl. 1998; Barjolle og Sylvander 2002), mens andre er opptatt av å avklare hva som kjennetegner

---

³² Den følgende listen gir et bilde av mangfoldet av fagretninger og tema som benyttes og undersøkes i studier av BB: *Sensorikk* (Cayot 2007; Resano mfl. 2007), *økonomi* (Parrott mfl. 2002; Ray 1998; Lagendijk 2004), *juridiske aspekter* (Asland 2003), *biologisk mangfold* (Scintu og Piredda 2007), *biopolitikk* (Barham 2003), *organisasjon/nettverk* (Canãda og Vázquez 2005; Tregear mfl. 2007), *kvalitet og 'the quality turn'* (Goodman 2004; Muchnik mfl. 2005; Parrott mfl. 2002), *betalingsvillighet* (Bonnet og Simioni 2001; Loureiro og McCluskey 2000), *markedsføring* (Tregear mfl. 1998; Tellström mfl. 2006), *skillet mellom Nord- og Sør-Europa og USA* (Josling 2006; Parrott mfl. 2002), *forholdet mellom natur og kultur* (Téhoueyres 2005), *hygiene* (Muchnik mfl. 2005), *implementering av ordningen i utviklingsland* (Van de Cop mfl. 2006), *sosial mobilisering/motstand* (Gade 2004; Feagan 2007; Tregear mfl. 2007), *turisme* (Tregear mfl. 1998), *BB som handelsfremmende* (Suh og MacPherson 2007) og *forvaltningsorganenes praktiske arbeid* (Scheffer og Sylvander 1997).

denne spesielle typen produkter (Tregear 2000, 2003), og hvordan de fremstår som sosiale konstruksjoner (Bérard og Marchenay 1995).

I den videre presentasjonen av de internasjonale bidragene fokuserer jeg spesielt på hvilken plass ulike tilpasninger av BB har hatt i denne forskningen. Presentasjonen følger det som ofte omtales som verdikjeden, 'fra jord til bord'. Denne forsøksvis "lineære" fremstillingen er en forenkling av forskningslitteraturens fragmentariske behandling av det komplekse og dynamiske tilpassingsarbeidet som hele tiden foregår. Bidragene presenteres først som en rekke påstander, og blir drøftet mer overordnet i underkapitlet om teoretiske muligheter og utfordringer.³³

Naturgitte betingelser spiller en viktig rolle i Beskyttede betegnelser, siden ordningen har som utgangspunkt at noen steder er fysisk predisponert for den type produksjon som utvikles nettopp der. Det naturlige miljø alene er likevel ikke tilstrekkelig for at produktene blir spesielle. Den virkelige nøkkelen til deres *omforming* er menneskelig aktivitet uttrykt gjennom spesielle egenskaper, sosiale mønstre, praksiser og oppfatninger (Bérard og Marchenay 2007).

Når produkter har navn etter det stedet de har sin opprinnelse fra, *oversetter* navnet den etablerte forbindelsen mellom kvalitet, opphav og det omdømme som følger av dette (Bérard og Marchenay 2006:110). Både før, etter og under arbeidet med å etablere en Beskyttet betegnelse blir et steds verdier (historiske, kulturelle og økonomiske) *oversatt* i lokale produkter (*produits de terroir*). Dette er en kommodifiseringsprosess, som igjen kan preges av ulike former for *oversettelse*. Mens én *oversettelse* kan innebære at stedet blir gjort mer avgrenset, kan andre *oversettelser* bidra til å åpne stedet. Disse to formene for oversettelse kan forstås som henholdsvis defensiv og offensiv lokalisme (Feagan 2007:37).

Når en produsentsammenslutning har bestemt seg for å søke om beskyttet betegnelse, krever dette et arbeid som fører frem til en omforent beskrivelse av historien og produksjonsmåten av produktet. I mange tilfeller vil dette innebære å *oversette* praktisk og taus kunnskap til et juridisk språk. Når produsenter knytter seg til ordninger for merking av produkter med geografisk opphav, kan det også kreve *reorganisering* av ulike relasjoner i verdikjeden. Slike reorganiseringer skaper utfordringer knyttet til fordeling av det man vinner gjennom å

---

³³ Ulike former for tilpasninger som er nevnt i bidragene er oversatt til norsk og her satt i kursiv. I hovedsak er 'translation' oversatt med 'oversettelse'. 'Transformation' er oversatt til 'transformering' og 'reorganisation' er oversatt til 'omorganisering'.

operere som en helhetlig gruppe og samtidig den nye tilliten som må etableres i de nye relasjonene (Rangnekar 2004:4).

Oversettelse av kunnskap om produkter og produksjonsteknikker er en viktig del i utviklingen av produktforskrifter. Beskyttede betegnelser kan slik sett sies å fungere som *oversettere* av kunnskap (Fonte og Grando 2006:44). For BB-produkter er forbindelsen mellom geografiske betingelser og produktets særegenhet viktig. En *oversettelse* av denne forbindelsen er nødvendig for den enkelte produsent for å oppfylle spesifikasjonene i produktforskriften (Marty 1997:54). Innføring av statlige regelverk som beskytter forbindelsen mellom geografisk opphav og produktidentitet *transformerer* på denne måten lokal kunnskap til intellektuell eiendom (Ray 1998:10). Kvalifiseringsprosessen *transformerer* effektivt den lokale kunnskapen og/eller de naturlige ressurser som den regionale maten representerer til en intellektuell eiendom for produsentsammenslutningen (Tregear mfl. 2007:13).

Lokal og tradisjonell kunnskap kan bli utfordret av teknisk og vitenskapelig kunnskap og krav til markedsføring og transport i kvalifiseringsprosessen. I slike tilfeller kan en ost bli *transformert* fra å være *a cheese preserved in olive oil to a cheese covered by paraffin* (Vakoufaris 2010:39). Produsenter opplever i slike tilfeller å måtte gjøre tilpasninger som kan sies å ligge i spennet mellom tradisjon og innovasjon (Albisu og Corcoran 2001:366). Eksempelvis må gammel kunnskap tilpasses nye krav til hygiene (Piredda mfl. 2002:210).

Barham (2003) tar opp utfordringer knyttet til videreutviklingen av den franske merkeordningen AOC som i stor grad er bygget på forståelsen av det franske begrepet *terroir*. Utfordringer i å innføre Beskyttede betegnelser i andre land oppstår ikke bare i spenningen mellom moderne/tradisjonell, men også fordi forståelsen av *terroir* vanskelig lar seg *oversette* til andre lands matkulturer (Barham 2003:128). Andre eksempler på utfordringer knyttet til tilpasning av produkter og matklassifiseringer med hensyn til BB finnes også. Kvalifisering av fiskeprodukter som PDO og PGI krever eksempelvis mer tilpasning innenfor EU-regelverket enn produkter fra land- og jordbruk. Dette fordi forskriften i utgangspunktet er ment for landbasert produksjon og derigjennom lettere å knytte til sted (Calvo 2000).

Hvordan ulike matkulturer klassifiserer sin mat, har også implikasjoner for hvor mye tilpasning som må gjøres ved en eventuell innføring av BB. Siden matklassifiseringen samt en rekke andre offentlige reguleringer i Tyrkia er annerledes enn i EU, vil dette kunne

medføre en rekke tilpasninger ved eventuelt tyrkisk medlemskap i EU og innføring av BB (Albayrak og Gunes 2010:1061).

Betydningen av en Beskyttet betegnelse kan videre *transformeres* til å virke tilbake på andre forhold i det området produktet er knyttet til, for eksempel på andre produkter. Effekten av beskyttelsen utvides når andre aktører innenfor det samme området trekker på regionens renommé. Økt etterspørsel av et PDO-produkt kan føre til en *omforming* av den økonomiske levedyktigheten til bønder i den gitte regionen, særlig i de tilfeller hvor en stor andel av regionens produksjonskapasitet (jord) er nødvendig for å dekke etterspørselen (Marsden mfl. 2000:30). Den kulturelle økonomien kan sees som strategier for å *transformere* lokal kunnskap til ressurser tilgjengelig for det lokale området, for eksempel anerkjennelsen (eller konstruksjonen) og betydningen av lokal kunnskap (Ray 1998:9). Tradisjonell markedsføring av produkter med en spesiell kvalitet og tilknytning til sted, slik som BB, kan ha store fordeler av å tilpasse seg internett som markedsføringskanal (Kleppe og Hosea 2008). *Oversettelse* av gammel, kollektiv og patrimonial kunnskap, muliggjort gjennom ordningen, kan igjen oversettes til levebrød og inntekt (Bérard og Marchenay 1996:240; Rangnekar 2004). Dette betyr likevel ikke at beskyttelse av et produkt nødvendigvis blir *oversatt* i økonomisk verdi for mellomliggende produsenter (Rangnekar 2004:22).

Ser man BB som et eksempel innenfor forståelsen av *Short Food Supply Chain* (SFSC), fremstår informasjonen til forbrukerne som en viktig faktor. Informasjonen formidlet gjennom BB gjør det mulig for forbrukeren å skape en forbindelse mellom produksjonsstedet og produsentenes verdier og produksjonsmetoden som er benyttet. Dersom *oversettelsen* er vellykket, muliggjør det en differensiering fra andre mer anonyme produkter og en økt pris dersom den kodede (*oversatte*) informasjonen blir oppfattet som verdifull for forbrukerne (Marsden mfl. 2000:425-426; Renting mfl. 2003:400). Forbrukere av produkter med BB kan også sies å benytte ulike tilpasningsstrategier i sitt direkte forhold med produktet. Produktene brukes og tenkes på forskjellige måter i ulike situasjoner (Amilien mfl. 2007), noe som peker i retning av både et materielt, men også et mentalt tilpasningsarbeid.

Under utviklingsarbeidet av merkeordningen blir det tydelig at Beskyttede opprinnelsesbetegnelser ikke bare er en teknisk struktur, men også en politisk. Innenfor denne strukturen finner man et maktspill mellom ulike aktører. Avgjørelser gjort av produktsammenslutningene er nær knyttet til politiske avgjørelser som *oversettes* inn i

viktige interne diskusjoner i produsentsammenslutningene (Fonte og Grando 2006:49). Politikken rundt beskyttede betegnelser inngår ofte som et bakteppe eller kontekst i studier av BB. Den politiske konteksten blir gjengitt uten å gjøres til gjenstand for dypere analyse. Det er implikasjonene av politikken som studeres, fremfor å problematisere hvordan politikken tilpasses og danner utgangspunkt for hvordan ulike aktører lar seg påvirke av den. Tilsvarende er det få studier som grundig tar for seg de forvaltningsmessige trinnene i prosessen ut over å overflattisk beskrive hvilke trinn som inngår. En studie av hvordan det franske organet INAO³⁴ forholder seg til forståelsen av terroir, er én av relativt få slike studier (Scheffer og Sylvander 1997). I undersøkelser som denne ser man hvordan makt utøves gjennom politikk og byråkratisering og hvilke implikasjoner dette har. Et annet sjeldent bidrag i denne genren finner vi hos Sylvain Brunier (2010), som viser hvordan 'landbruksrådgivere' har hatt innvirkning på politikken omkring merkesystemer i Frankrike.

Den økonomiske litteraturen om Beskyttede betegnelser viser at ulike tilpasningsbehov og tilpasningsformer også er interessant i et økonomisk perspektiv. Dette fordi tilpasningsarbeidet det skaper har en pris. Prisen er en innsatsfaktor som kan gi mer eller mindre økonomisk avkastning på sikt (Belletti mfl. 2007). Marescotti betegner kostnaden for arbeidet med tilpasning som "transformation" cost - *The costs required to firm in order to adapt to the content of Product Specifications* (Marescotti 2003:4). I tråd med det konseptuelle rammeverket for kulturelt tilpasningsarbeid vil det være naturlig å kalle det for tilpasningskostnader, hvor oversettelser, omorganiseringer og omforminger inngår og har en kostnad. Marescotti viser blant annet til hvordan produsenter innenfor en sammenslutning tilpasser nye arter av kirsebærtrær til et geografisk område hvor de ikke har vokst naturlig tidligere. En slik tilpasningspraksis faller mer spesifikt inn under det jeg betegner som omforming, og Marescotti understreker at slik omforming kan skape stor kontrovers i tillegg til å utgjøre en kostnad (2003:10-11).

Oppsummert fremkommer det at flere internasjonale bidrag har en optimistisk innstilling til merkeordningssystemet. Det blir blant annet sett på som å fremme et alternativ til standardisert mat, være positivt for miljøet og bidra til å bringe verdiskapingen tilbake til områder som står i fare for å miste noe av sitt inntektsgrunnlag. Til tross for mange bidrags positive syn på ordningen, er det også en del som kritisk problematiserer omkring ulike

---

³⁴ INAO (Institut National de l'Origine et de la Qualité) er det statlige organet i Frankrike som i dag forvalter AOC, PDO, PGI, TSG og i tillegg *Label Rouge* og merking av økologiske produkter. Matmerk kan sies å være en norsk variant av dette organet.

aspekter og utfordringer. Den samlede styrken i de internasjonale bidragene er at de fragmentarisk identifiserer og beskriver en rekke forhold som må tilpasses og hvordan dette gjøres. Svakheten er at betydningen av tilpasninger i seg selv ikke blir studert som et eget og viktig fenomen. Derfor blir det heller ikke etablert et eget begrepsapparat som gjør det mulig å identifisere, forstå og beskrive hvorfor tilpasningene oppstår, hvem som utfører dem, hva som kjennetegner dem og hvilke konsekvenser og implikasjoner de gir.

Norske bidrag

Beskyttede betegnelser er tidvis omtalt i media, politiske og offentlige dokumenter, rapporter, utredninger og evalueringer og har vært utgangspunkt for enkelte studentarbeider. Forskningen på BB i Norge utgjør en relativt begrenset litteratur, og har i flere tilfeller vært oppdragsfinansiert av Matmerk eller andre statlige organ med interesser i ordningen. Landbrukets utredningskontor (LU) og Statens institutt for forbruksforskning er instituttene som i størst grad har arbeidet med ordningen i senere tid, men også andre miljø har gjort studier av Beskyttede betegnelser. Norges Handelshøyskole, Norsk senter for bygdeforskning, Norsk Fiskeri- og Matforskning og miljøet for immateriell rett ved Universitetet i Oslo er eksempler på slike miljø.

Den norske ordningen har fått mest vitenskapelig oppmerksomhet ved å være ett av flere eksempler for å studere noe annet enn ordningen for seg selv, for eksempel nisjeprodukter eller merkeordninger. På dette området skiller den norske litteraturen seg fra den internasjonale, hvor studier og funn med hovedfokus på BB er under kontinuerlig utvikling. Siden den norske vitenskapelige litteraturen på dette fenomenet er liten og indirekte, er det mest naturlig å dele den videre gjennomgangen i temaer der BB inngår, heller enn å si at disse *er* tema i norske studier av BB i seg selv.

De tidligste bidragene som omhandler BB i Norge ble publisert allerede før ordningen ble etablert (Holmefjord 2000). I rapporter utarbeidet av Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning (SNF) rundt 2000, kan man se at forskerne viser interesse for ordningen og vurderer dens mulige plass i en norsk kontekst. Slik sett minner de om myndighetenes egne utredninger fra denne perioden i Matspesialiseringen. Det er usikkerhet omkring hvorvidt det er mulig å innføre ordningen i Norge og hva som må til for at den skal kunne fungere. Forholdet mellom BB og tilpasning til norsk matkultur blir allerede på denne tiden problematisert, blant annet hvordan allerede etablerte produktnavn som bryter med det nye tenkesettet.

... to protect a brand name related to origin might be problematic. Places with positive associations are used by producers of foodstuff without any link to the actual place of production or to a local recipe. For instance in Norway, there are several examples where the name of the region is used as name on foodstuff that is neither produced nor based on resources based from that particular area (Holmefjord mfl. 2002:14).

Uten å vise konkret til BB, er forskere fra Statens institutt for forbruksforskning inne på det samme, omtrent på samme tid:

Norge har sin matkultur, og må anerkjenne den, uten nødvendigvis å sammenligne seg med andre europeiske land som har skapt sin ideelle identitet knyttet til mat gjennom flere hundre år. Det ligger et stort potensial i norsk matkultur, men det krever nye tilnærminger for å verdsette den. Å skape verdier rundt de norske matvanene kan for eksempel gjøres enten via et politisk spill om nasjonal identitet og tradisjon, noe som allerede har begynt, eller tvert imot, via en ny kulturell visjon av et kreativt kjøkken basert på kvalitetsråvarer. Satsing på opprinnelsesmerking, økologisk mat eller lokale råvarer i et matvaresystem-perspektiv kan være gode utgangspunkt for verdiskaping (Amilien og Stø 2000:37).

Flere bidrag omhandler potensialet i den norske merkeordningen som et landbrukspolitisk verktøy. Tre rapporter fra Landbrukets utredningskontor tilhører denne gruppen. Eldby og Tufte arbeid fra 2004, *Beskyttede betegnelser: Tre case-studier fra Europa*, er den første av disse. Rapporten, som ble finansiert av Matmerk, tok utgangspunkt i tre kasestudier av produksjoner med beskyttet opprinnelsesbetegnelse innenfor EU. Det uttalte målet med studien var å finne ut hva produsenter vinner ved å produsere spesielle produkter med beskyttet betegnelse og hva som må til for å lykkes. Kunnskapen var ment overført og tilpasset norsk kontekst. I et av kaseene trekker de særlig frem *reorganisering* av forholdet mellom potetdyrkere og markedsorganisasjoner for potetsorten Jersey Royals (2004:46). I 2006 kom nok et bidrag fra Torbjørn Tufte penn, med Matmerk som oppdragsgiver. Temaet er stort sett det samme som i studien med Eldby. Tufte spør: Hvor stort er dette i EU? Hvordan gjør de det? Hva gjør de i EU som vi kan lære av her i Norge? I 2010 står Andgard og Tufte som forfattere av rapporten *Beskyttede betegnelser som landbrukspolitisk virkemiddel - Rammvilkår for merkeordningen i Norge og EU*.³⁵ En av konklusjonene er at Beskyttede betegnelser realiseres best som landbrukspolitisk verktøy, dersom de politiske intensjonene vektlegges fremfor en streng juridisk fortolkning av regelverket. Videre understreker de at det er mye som tyder på høy grad av fleksibilitet i fortolkningen av

---

³⁵ Se kronikkene 'Kan EU vise veg?' av Torbjørn Tufte og 'Beskyttede betegnelser' av Atle Wehn Hegnes og Virginie Amilien for hovedpoeng i og problematisering av rapportens konklusjoner. Henholdsvis 24. og 25. mars 2010 i *Nationen*.

lovverket i EU. Uten at forfatterne selv reflekterer rundt det, oppfordrer de til konkret tilpasningsarbeid når de argumenterer for at den norske merkeordningen *bør/må* tilpasses den norske matkulturen og andre betingelser for å kunne fungere i Norge. I tillegg understreker de at det *ikke* er produktene som skal tilpasses, men regelverket og forvaltningen av det.

Hensikten med Beskyttede betegnelser er ikke å omstrukturere norsk landbruksproduksjon slik at produkter skal skapes og tilpasses merkeordningen. Snarere tvert i mot er å identifisere og tilby beskyttelse til produkter som har særegne kvaliteter og egenskaper tilknyttet geografi og fremstilling. Det er med andre ord produktet i seg selv som har verdien. Utfordringen er derfor å identifisere produkter med tradisjon og geografiske kjennetegn for Norge som har egenskapene som passer naturlig inn i merkeordningen, og derigjennom være drivkrefter som kan sikre formålene - og ta ut potensialet som ligger i merkeordningen, nemlig sikre produksjonen, inntekt til næringsdrivende og støtte rural utvikling og aktivitet (Andgard og Tufte 2010:41).

Andgard og Tufte skisserte grep utgjør en tilpasningsstrategi som tar den norske matkulturen som utgangspunkt og tilpasser forståelsen av regelverket både til den og til EU. De argumenterer slik sett for et tilpasningsarbeid i form av *oversettelse* fremfor *omforming*.

SIFOs rapport *Seleksjon og ignorering - Forbrukerstrategier for å manøvrere i merkemangfoldet* (Heidenstrøm mfl. 2011) er et bidrag som tar for seg merkeordninger som helhet og som forbrukerpolitiske virkemiddel. Dette til forskjell fra det mer rendyrkede landbrukspolitiske perspektivet som LU har. Rapporten viser blant annet til kjennskapet av BB.

Mer enn 6 av 10 vet ikke hva merket står for (62,3 prosent). Færre enn en av fem (18,1 prosent) knytter det til "lokal opprinnelse". Kvinnene er overrepresentert blant de som ikke vet, mens menn ikke treffer spesielt godt. Den lave graden av gjenkjennelse gjenspeiler selvfølgelig at kun 18 til dels marginale produkter bærer dette merket per utgangen av 2010 (Heidenstrøm mfl. 2011:75-76).

SIFOs rapportering er typisk for undersøkelser som ikke har BB som hovedfokus. Målinger og fremstillinger er lite presise og delvis feilaktige. For det første fremstilles Beskyttede betegnelser som ett og ikke tre merker. I tillegg ligger det juridiske kravet som nevnes nærmere Beskyttet opprinnelsesbetegnelse enn merket avbildet i rapporten, som er Beskyttet geografisk betegnelse. SIFOs rapport føyer seg på denne måten inn i en rekke bidrag som forsøker å gjøre større generaliseringer, hvor BB inngår som ett av flere eksempler på noe annet, i dette tilfellet 'merkejungelen'. I studier av kompleksiteten av merkemangfold er det

viktig å beskrive, forstå og problematisere kompleksiteten, og ikke forenkle den. I tilfeller hvor det overforenkles, kan man risikere å ende opp med generaliseringer som ikke representerer undersøkelsens egentlige funn. Beskyttede betegnelser er et komplisert studieobjekt. Dette blant annet fordi det er snakk om tre merker innen samme ordning, noe som gjør at ordningen fremstår som et lite kratt i merkejungelen.

SIFO har imidlertid også gjort mer nyanserte undersøkelser av BB, hvor blant annet forholdet mellom merkeordningens kompleksitet og forbrukernes kunnskap blir studert inngående (Amilien mfl. 2008). På vei mot en konklusjon i denne sistnevnte rapporten, *Forbrukernes forståelse av lokal mat*, understrekes også betydningen av tilpasninger av EUs regelverk til den norske konteksten:

Tilpasningen av en Europeisk juridisk ramme til næringsutvikling og landbrukspolitikk er en lang og komplisert prosess. Søknader for å oppnå beskyttet opprinnelsesbetegnelse tar ofte opp til 10 eller 20 år (se for eksempel i Frankrike med AOC Pélardon des Cévennes, eller AOC Ossau Iraty), og krever mange kompromiss og mye samarbeid. I Norge kan også sakene være kompliserte (2008:104).

I tillegg til SIFOs bidrag finnes det også andre som har vurdert både produsenters (Magnus og Kvam 2008) og forbrukernes kunnskap og kjennskap til BB. Et eksempel på det siste er Matmerks egne årsmeldinger. I disse dokumentene fremkommer det at det er en tilsynelatende stabil kjennskap til BB blant forbrukere de senere år.³⁶

---

³⁶ Bakgrunnen og detaljene i Matmerks målinger er interessant, men jeg velger å ikke gå nærmere inn på dette her. I årsmeldingen for 2011 ble det ikke rapportert om kjennskap til Beskyttede betegnelser. Det som imidlertid ble trukket frem, var målinger av omsetningen av "Norske matspesialiteter": *Nielsen Norges undersøkelser fra dagligvarehandelen indikerer en vekst i omsetningen av norske matspesialiteter på 7 prosent i 2010 og hele 13 prosent i 2011. Veksten i totalomsetningen for mat og drikke var i samme periode på kun 3,5 prosent og 4 prosent (side 8).*

Tabell 2. Om kjennskap til Beskyttede betegnelser i Matmerks årsmeldinger, 2006-2010

2006	<i>Det er forholdsvis god kjennskap til merkeordningene Matmerk driver. 9 av 10 spurte sa de kjente noe (44 prosent) eller godt (44 prosent) til merkeordningen Spesialitet. Like mange svarte at de kjente noe (47 prosent) eller godt (42 prosent) til ordningen Beskyttede betegnelser. Nesten alle (93 prosent) kjenner til Matmerks informasjonsarbeid. 4 av 5 sa seg godt fornøyd med informasjonen de får (side 2)</i>
2007	<i>Lanseringen av nye merkegodkjente produkter har fått god pressedekning via trykte media og TV. Landbruks- og matministeren har også deltatt på noen av arrangementene. Kjennskapen til merket er stigende. Målinger etter utgivelsen av MerSmak indikerer at kjennskapen til merket har økt fra 6 til 10 prosent i segmentet matinteresserte i løpet av 2007 (side 6)</i>
2008	<i>Viktige utfordringer fremover er å få potensielle merkebrukere i gang med arbeidet med å søke en beskyttet betegnelse og øke kjennskapen til merkeordningen. En undersøkelse foretatt i februar 2008 viste en økning i kjennskapen til opprinnelsesmerket fra 5 prosent i januar 2007 til 5,6 prosent i februar 2008. I målgruppen matinteresserte er kjennskapen til merkeordningen 8 prosent. (side 6)</i>
2009	<i>Kjennskaps- og kunnskapsmålinger foretatt i januar 2009 viste at 5,1 prosent av de spurte hadde sett merket for Beskyttede betegnelser. Innen aktuelle forbrukermålgrupper er imidlertid kjennskapen høyere, og høyest med 13 % blant "Norskhetorienterte og informasjonssøkende" (26 % av markedet). De som kjenner merket for Beskyttede betegnelser, assosierer dette i hovedsak med "sikkerhet mot kopiering, opprinnelse og tradisjon" (side 9)</i>
2010	<i>Kjennskap til merkeordningen er uendret fra 2009 til 2010 (side 12)</i>

Bidrag fra det juridiske fagfeltet omhandler i hovedsak hvordan den norske forskriften står i relasjon til andre lover og forskrifter, både norske og internasjonale. Asland (2002, 2003, 2005) tar opp utfordringer spesielt knyttet til manglende tilpasning av forskriften og ordningen til den norske konteksten. Ser man utviklingen av BB i lys av Aslands bidrag, er det tydelig at juridiske tilpasninger til Norge og norsk matkultur har kommet til etter etableringen av ordningen. Dette fokuset på juridiske tilpasninger blir også drøftet videre av Hodneland (2008).

Lindkvist og Sánchez (2008) legger et innovasjonsperspektiv til grunn for sin sammenligning av vin- og matkulturens betydning for å skape miljø for innovasjon. Kasusene de studerer er henholdsvis klippfiskproduksjon i Norge og vin fra området Castilla y León i Spania. De peker på at vinprodusentenes omstilling i retning av innovasjoner er mulig, blant annet på grunn av positive matkulturelle verdier i vin- og matkulturen rundt Middelhavet. I Norge går derimot viljen til innovasjon tapt i fokuset på praktiske forhold, hevder de. Et resultat av dette er at de spanske (vin)produsentene knytter seg til PDO, mens produsentene i Norge ikke gjør det. Lindkvist og Sánchez argumenterer videre for at regionale innovasjonssystemer må bidra til å bryte opp konvensjonsnivåer (lokale, regionale og innlands), og skape nye mønster på tvers av skalaene og kombinere det nye med det tradisjonelle (2008:353).

Studier av konkrete produkter som har blitt en del av den norske ordningen, har også blitt utført. Undersøkelser av blant annet rakfisk (Amilien og Hegnes 2004), gamalost

(Brendehaug og Groven 2004; Hegnes 2007), poteter (Hegnes 2010; Amilien mfl. 2011) og tjukkmjølke (Amilien mfl. 2005) er eksempler på dette. I disse studiene vises det ofte til hvordan produktene har utviklet seg til å oppnå Beskyttet betegnelse, og dreier seg helt naturlig om de tilpasninger som må gjøres for å kvalifisere produktene.

Tradisjon og tradisjonsmatbegrepet, i relasjon til Beskyttede betegnelser, har også blitt problematisert. I disse bidragene vektlegges det blant annet at tradisjon er et polysemisk begrep og at det ofte skjer tilpasninger av meningsinnhold avhengig av hvilken kontekst begrepet benyttes. Hva tradisjon betyr er blant de tingene som har blitt avklart innenfor ordningen. I den reviderte utgaven av forskriften om tradisjonelle matspesialiteter i EU³⁷ ble det bestemt at tradisjonsmat er matprodukter som beviselig har blitt overført fra én generasjon til en annen, og vært i bruk innenfor Den europeiske unionens marked i 25 år (Amilien og Hegnes 2007:135). Definisjonen og tilpasningen av tradisjon innenfor EU har igjen innvirkning på den norske modellen. Hegnes (2003b) og Amilien og Hegnes (2007) viser i denne sammenheng til at reguleringen av tradisjon og tradisjonsmat, via BB, kan påvirke forståelsen av tradisjonsmat i norsk matkultur. Studien gjennomført av Amilien og Hegnes hadde nettopp til hensikt å studere hva som ligger i begrepet tradisjonsmat i den norske konteksten for Matmerk. Tidligere studier har også vært fokusert på tradisjonsbegrepet i BB og spurt *hva* det betyr og *bør* bety, men ikke *hvorfor* det har fått og får den betydningen det gjør. Eksemplet med Matmerk, som benytter forskning til å vurdere om tradisjonsmatsdefinisjonen (25 år og overført én generasjon) også skal gjelde for Norge, sier noe om det konkrete praktiske tilpasningsarbeidet i form av oversettelser som gjøres for å skape en fungerende norsk operasjonalisering, og ikke bare forholder seg til operasjonaliseringen, slik den er gitt i EU.

Oppsummert fremkommer det at det finnes en begrenset litteratur som har BB som studieobjekt i Norge. Likevel har det på de årene ordningen har eksistert, blitt utført studier som hver for seg beskriver eller analyserer spesielle sider ved ordningen. Som i de internasjonale bidragene, er styrken i de norske at de samlet identifiserer og beskriver en rekke forhold som må tilpasses og måtene dette gjøres på. Svakheten er at BB i liten grad blir gjort til gjenstand for egne studier. Dette medfører, i enda større grad enn i den internasjonale litteraturen, at tilpasningene ikke blir trukket frem som særlig viktige. Derfor blir det i enda mindre grad etterstrebet å etablere et begrepsapparat som gjør det mulig å

---

³⁷ Council Regulation (EC) No 509/2006 of 20 March 2006.

identifisere, forstå og beskrive hvorfor tilpasningene oppstår, hvem som utfører dem, hva som kjennetegner dem og hvilke konsekvenser og implikasjoner de gir.

Teoretiske muligheter og utfordringer

Den samlede konklusjonen for litteraturgjennomgangen av internasjonale og norske bidrag, er at ulike tilpasningsbehov og tilpasningspraksiser identifiseres i ulike kontekster. Disse forstås forskjellig gjennom ulike faglige eller teoretiske perspektiv og modeller. Til tross for at ulike aktørers arbeid med tilpasninger fremstår som viktig, er dette likevel et undertematisert område. Den foreliggende litteraturen gir slik sett både muligheter og utfordringer for å forstå tilpasninger ved innføring, forvaltning og bruk av BB i Norge. Jeg utdyper disse mulighetene og utfordringene i tre punkter.

Identifiserte og nyanserte tilpasningsformer

Ulike tilpasninger trekkes frem som nødvendige for å få GIs generelt og BB i Norge spesielt til å fungere. Mangfoldet av tilpasningsbehov og tilpasningspraksiser som bidragene identifiserer samlet sett, er likevel ikke systematisert, problematisert og nyansert. Det fokuseres ofte på én, eller noen få, av mange tilpasninger og eventuelle praksiser knyttet til dem. Tilpasningspraksisene beskrives med begreper som *oversettelse*, *omorganisering* og *omforminger*, men disse er ofte bare benyttet som tilfeldige merkelapper på handlinger, uten at det klargjøres hvordan praksisene faktisk skjer og hva som kjennetegner dem. I andre sammenhenger benyttes de samme begrepene med anførselstegn for å vise at de brukes i overført, og ikke bokstavelig, betydning. De benyttes unyansert om hverandre kun for å vise til prosesser der noe gjøres om, eller endres, til noe annet. Samlet sett kan man si at det i tidligere internasjonale og norske bidrag ikke gjøres et skille i meningsinnhold, selv der ulike begreper som *oversettelse*, *omorganisering* og *omforming* benyttes for å betegne tilpasninger. Kjennetegn og konsekvenser av det konkrete tilpasningsarbeidet som er i spill forblir slik sett uavklart.

Bakgrunnen for fraværet av en systematisk behandling av ulike tilpasninger kan være flere. En mulig forklaring kan være at det kontinuerlige arbeidet med tilpasninger er så selvfølgelig at det treffer forskernes og den sosiologiske fantasie blinde flekk, og unndrar seg status som forskningsobjekt. En motsatt grunn kan være at studier av tilpasninger nettopp er et typisk sosiologisk prosjekt, og at forskningsfeltet for BB ikke er preget av

nevneverdig mange sosiologer, men av jurister og økonomer.³⁸ En tredje forklaring kan være at identifiseringen av kulturelt tilpasningsarbeid og tilpasningspraksiser er avhengig av en studies spesielle fokus, kontekst og design i kombinasjon med *the 'serendipity' component of research*.³⁹ Min studie er nettopp et eksempel på en slik kombinasjon av grundig planlegging og tilfeldigheter. En fjerde mulig forklaring kan være at den dominerende litteraturen fra Syd-Europa på dette feltet i mindre grad fokuserer på tilpasningsarbeidet. Dette kan igjen ha sammenheng med at tilpasningsarbeidet i sydeuropeiske land har vært annerledes og kanskje ikke så stort og nødvendig som for eksempel i Norge.

Mine egne data og analyser viser at arbeidet med tilpasninger i den norske konteksten er mer fremtredende og kompleks enn det som fremkommer av litteraturgjennomgangen. Den foreliggende litteraturen bekrefter like fullt inntrykket av at tilpasninger er viktig. Slik sett kan den fungere som et teoretisk utgangspunkt. For å kunne favne tilpasningsarbeidets mangfold og nyanser knyttet til BB i Norge, kreves det imidlertid et begrepsapparat som overskrider og nyanserer måten tilpasninger har blitt behandlet på tidligere. Kravet om å utvikle et eget nyansert begrepsapparat fremstår slik sett som en teoretisk utfordring.

Kontekstavhengig og generell typologi

Studier av GIs er en internasjonal aktivitet, og de fleste forskere gjør studier av produkter i land med annen matkultur enn Norge. Dette kompliserer i mange tilfeller muligheten for å sammenlikne norsk forskning med tidligere bidrag fra for eksempel Frankrike og Italia. I tillegg til at matkulturen er forskjellig, kan forskere fra disse landene også ha et annet personlig utgangspunkt. Det franske forskerparet Laurence Bérard og Philippe Marchenay skriver blant annet at *[t]here is not a country in the world where geographical origin is not linked to products. It is universal practice to name a product after the place where it was made* (2008:7). Deres utsagn viser en holdning der forholdet mellom sted og kvalitet er noe som tas for gitt. I den norske matkulturen er til sammenligning denne holdningen og koblingen mindre utbredt. Det er imidlertid naturlig at forskere fra sydeuropeiske land har lengre erfaring med slik forskning og et annet syn på slike merkeordninger enn oss her

---

³⁸ Et slikt skille dekkes av begrepsparet *de jure* og *de facto* – skillet mellom formaliteter og slik det egentlig er (Østerberg 1997b:9). Sosiologien er nettopp vitenskapen om de formelle og de uformelle forhold. Overført til denne studien vil det si både intensjonene og regelverket knyttet til ordningen og hvordan dette faktisk gjøres i praksis. Forståelsen av spennet og dynamikken mellom *de jure* og *de facto* er slik sett viktig for å forstå tilpasningsarbeidet.

³⁹ *i.e., the discovery, by chance or sagacity, of valid results which were not sought for* (Merton 1957:103).

nordpå, hvor vi ikke har hatt stor tradisjon for å knytte produkter til steder gjennom produktenes navn.

Mange av bidragene som omhandler den norske BB tar for seg ulike former for tilpasning, slik som i den internasjonale litteraturen. Det er ikke overraskende at tilpassingsarbeidet står i fokus. Ordningen er importert og må kalibreres mot ulike sider ved norsk samfunn og matkultur, i tillegg til å følge EUs krav. Mange stiller det samme grunnspørsmålet i disse studiene, men på ulike måter og relatert til hvilken spesifikk kontekst eller plass i verdikjeden man har som sitt spesialfelt: Hvordan kan ordningen fungere som verktøy for å nå politiske mål? Hvordan må regelverket tilpasses norske og internasjonale lover og forskrifter? Hvordan må den tilpasses matkulturen, markedskanaler osv.? Ulike sider av BB er slik sett dekket gjennom enkeltstudier, men ingen har hittil gjort forsøk på å gjøre en helhetlig studie av ordningen.

Litteraturgjennomgangen viser at tilpasninger ofte blir knyttet til en bestemt kontekst i de enkelte studier, både internasjonale og nasjonale. I mine analyser fremkom det imidlertid at tilpassingsarbeid er et gjennomgripende fenomen på tvers av aktører og kontekster. Det teoretiske potensialet i den foreliggende litteraturen er slik sett at den fragmentarisk identifiserer og beskriver tilpasninger på tvers av ulike kontekster. Utfordringen ligger i å utvikle et begrepsapparat som både gjør det mulig å forstå tilpasninger som et generelt fenomen, samtidig som det kan bidra til å forstå tilpasninger som kontekstspesifikke behov og praksiser.

Dedikert og inspirert bruk av teori

I løpet av avhandlingsarbeidet hørte, eller leste, jeg en gang dramatikerens Jon Fosse si i et intervju: *I mi eiga dikting har det nok hendt at eg har brukt Beckett som vegg, som noko eg kunne bruke til å skubbe ifrå, det ligg jo alt i ein tittel som 'Nokon kjem til å komme'. Sant å seie har eg nok skrive meir mot enn med Beckett.* I forskning går det også et skille mellom å skrive *med* og å skrive *mot*. Jeg betegner dette som henholdsvis *dedikert* og *inspirert* bruk av teori. Den dedikerte bruken av teori kjennetegnes av at man i utgangspunktet kjenner en, eller et sett, mer eller mindre populære teorier, og bruker disses allerede etablerte kategorier på det man studerer. På denne måten reproduseres teorien, eller verktøyet, selv om funnene kan være nye og viktige. Den dedikerte sosiologien har sitt motstykke i den inspirerte. Den inspirerte sosiologien nærer den sosiologiske fantasien (Mills 2000 [1959]) med inspirasjon fra ulike perspektiv i arbeid med sosiologisk analyse. Den inspirerte bruken bidrar til både

teoretisk utvikling og ny innsikt, mens den dedikerte bruken egner seg best i arbeid med rapportering. Det er når man tar det inspirerte perspektivet at man *skubber ifrå*. Da skriver man ikke bare *med* sosiologiske samfunnsdiagnoser, men mot dem, for å nyansere og kontekstualisere (Leiulfstrud og Frisvold 2003). Man skriver ikke *med* forskningsfronten, men *skubber ifrå* den for å skyve den videre. Når Jon Fosse og Robert K. Merton (1993) sier de *skubber ifrå*, og står på andres skuldre, peker de på viktige og felles prinsipper for utvikling av diktning og vitenskap.

I studier av BB veksles det mellom dedikert og inspirert bruk av teori. Bruken av aktør-nettverk-teori (ANT) og Konvensjonsteori egner seg for å eksemplifisere dette. Blant bidrag som representerer disse perspektivene, i studier av BB, finnes blant annet Callon (2001 [1986]) for ANT og Boltanski og Thévenot (2006 [1991]) og Storper og Salais (1997 [1993]) for Konvensjonsteori. I et inspirert forhold kan det fungere godt å trekke veksler på disse perspektivene. I et dedikert forhold kan de være begrensende for forståelsen av BB og utviklingen av nye sosiologiske innsikter.

Som teoretisert begrep gis 'oversettelse' uensartet betydning i studier av BB. Det samme trekket ser man også generelt innenfor sosiologien. Man kan likevel si at oversettelse ofte brukes om ulike former og grader av tilpasning. Retningen som har posisjonert seg sterkest i bruken av oversettelse som analytisk begrep, er den såkalte aktør-nettverk-teorien. ANT er en videreutvikling av den såkalte STS-tradisjonen (Science, Technology and Society) og ble innledningsvis også omtalt som *Sociology of translation*. Forståelsen av oversettelse og andre elementer innenfor denne retningen er blant andre inspirert av filosofen Michel Serres' arbeider (Callon 1980:219).⁴⁰ I et av de tidlige ANT-bidragene legger Callon følgende mening i oversettelsesbegrepet:

Considered from a very general point of view, this notion postulates the existence of a single field of significations, concerns and interests, the expression of a shared desire to arrive at the same result. Though translation recognises the existence of divergences and differences that cannot be smoothed out, it nevertheless affirms the underlying unity between elements distinct from one another. Translation involves creating convergences and homologies by relating things that were previously different (1980:211).

I denne tidlige bruken av oversettelse vektlegges oversettelsens betydning for å oppfylle et felles behov for et enhetlig resultat i et nettverk av ulike aktører. I den senere og hyppig

---

⁴⁰ 'Translation' is the major theme which dominates Serres' early work, notably the five books which make up the *Hermes* series (Brown 2002:5. Ordet som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten).

siterte teksten, *Elementer til en oversettelsessosiologi: kamskjell, fiskere og forskere*,⁴¹ skriver Callon mer generelt at [*o*]versettelse er den mekanismen hvor sosiale og naturlige verdner fortløpende tar form (2001 [1986]:117). Callon forstår med andre ord oversettelse som prosessen eller mekanismene som skaper aktørnettverket.⁴² Disse aktørnettverkene utgjøres av aktører både i form av mennesker og ting (Brown 2002), som samlet betegnes som *aktanter*.

Oversettelsen og inkluderingen av både menneskelige og ikke-menneskelige aktører/aktanter i nettverket må forstås med utgangspunkt i ANTs prinsipp om *generalisert symmetri*. Dette prinsippet går ut på at skillet skal oppheves mellom samfunn og mennesker og ikke-mennesker og natur. Dette fordi de har likeverdig innflytelse i nettverket, som for eksempel kamskjell, fiskere og forskere. En konsekvens av at de tilkjennes likeverdig status er at beskrivelsen av alle elementene i nettverket må behandles med ett felles begrepsrepertoar (Callon 2001 [1986]:94).⁴³

Som i litteraturen om BB og sosiologien for øvrig, gis oversettelsesbegrepet også ulike betydninger innenfor ANT. Latour bruker eksempelvis oversettelse på en annen måte enn Callon (Horowitz 2012:808).⁴⁴ Begrepet gis også ulike nyanser i samme tekst. Et eksempel på dette finner vi hos Callon, hvor han skriver at: ... *begrepet om oversettelse understreker kontinuiteten i forskyvningene og transformasjonene som skjer i fortellingen* (Callon 2001 [1986]:116).⁴⁵ I dette sitatet peker *oversettelse* og *transformasjon* mot nyanser av det samme, men *oversettelse* går mer i retning av å *bevare*, og *transformasjon* går i retning av å *endre*. Dette sammenfaller også med John Laws skille mellom *traduction/trahison* (2003). Disse ulike eksemplene viser samlet sett at oversettelsesbegrepet brukes og forstås ulikt i forskjellige sammenhenger.

---

⁴¹ Jeg benytter den norske oversettelsen. Referansen til den originale teksten er: 'Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and Fishermen of St. Brieuc Bay', i J. Law (red.) *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?* (s. 196-233). London: Routledge & Kegan Paul.

⁴² Oversettelse består videre av fire underprosesser. Jeg velger å ikke gå videre inn på disse prosessene her, men kun nevne dem: *Problematisering (Problematisation)*, *Interessering (Interestment)*, *Innrulling (Enrolment)* og *Mobilisering av allierte (Mobilisation)*.

⁴³ Bruno Latour understreker imidlertid i en av sine seneste bøker at det ikke er symmetri mellom mennesker og ikke-mennesker: *ANT is not, I repeat is not, the establishment of some absurd 'symmetry between humans and non-humans'. To be symmetric, for us, simply means not to impose a priori some spurious asymmetry among human intentional action and a material world of casual relations* (2005:76. Ordene som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten).

⁴⁴ Dette kommer blant annet frem i boken *The Pasteurization of France* hvor Latour også gjør en gjennomgang av tidlige sonderinger rundt begrepet oversettelse innen ANT-tradisjonen (1988:253).

⁴⁵ I den originale teksten står det: *the notion of translation emphasizes the continuity of the displacements and transformations which occur in this story* (1986:223).

ANTs oversettelsesbegrep tas som utgangspunkt for analyser av ulike tilpasninger knyttet til Beskyttede betegnelser. Noen er opptatt av alle underprosessene ved oversettelse (Reviron mfl. 2009; Brunori mfl. 2002). Andre er mer interessert i utvalgte sider ved oversettelse som *enrolment* (Watts mfl. 2005:30) eller *obligatory passage points* (Renting mfl. 2003:401). Slike bidrag viser at det er nyttig å la seg inspirere av ANT i studier av BB. Det er naturlig å forstå søknadsarbeid og andre sider ved ordningen som et nettverk bestående av aktører. Callons artikkel om oversettelser og kamskjell er kanskje også spesielt relevant fordi dens empiriske materiale har mye til felles med produkter som det søkes BB for. Tilpasningsarbeid av BB kan også tjene på å forstås med ANT, fordi oversettelse skaper konvergens og homologier (Callon 1980:211), ulikhet (Law 2003), er kjeder av tilpasninger (Latour 1988:11) og er knyttet til makt (Callon 2001 [1986]). Prinsippet om generell symmetri og kravet om å benytte samme begrepsrepertoar for alle aktører i nettverket, kan imidlertid bidra til at man risikerer å avgrense seg fra muligheten til å nyansere de særskilt menneskelige tilpasningspraksiser.

I min studie av menneskers arbeid med å tilpasse BB til norsk matkultur og norsk matkultur til BB, har det materielle utvilsomt en viktig plass. For å fange nyansene i menneskelig tilpasningsarbeid, må imidlertid dette danne forgrunn. Min inspirerte bruk av ANT presser derfor frem et behov for å bryte med prinsippet om generell symmetri. I henhold til prinsippet om generell symmetri, er det i utgangspunktet tilstrekkelig å bruke begrepet *oversettelse* som en samleterm for tilpasninger. Det at man bare har én grad av tilpasning, som omtales som oversettelse, gjør det imidlertid vanskeligere å skille ulike former for tilpasninger fra hverandre, og hvordan disse tilpasningene også tilpasser seg hverandre. I min inspirerte bruk av ANT står slik sett et av grunnprinsippene (generell symmetri) i veien for å nyansere et av grunnbegrepene (oversettelse). For å få frem kompleksiteten i de menneskelige aktørenes tilpasningsarbeid, blir det nødvendig å gjøre et midlertidig brudd med prinsippet om generell symmetri. Det er først når man setter prinsippet om generell symmetri i parentes det blir mulig å nyansere og videreutvikle forståelsen av menneskelig tilpasningspraksis innenfor en generell forståelse av oversettelse, slik det forutsettes i ANT.

Oppsummert kan man si at forståelsen av oversettelse i ANT er styrt av det overordnede prinsippet om generalisert symmetri, mens forståelsen av oversettelse i kulturelt tilpasningsarbeid er styrt av de data som er knyttet spesielt til menneskelig praksis. I tillegg er det også andre forhold som skiller min inspirerte bruk av oversettelsesbegrepet fra det man finner i ANT. Oversettelse i ANT kan forstås som prosessen, eller mekanismene, som

skaper aktørnettverket. Denne består igjen av fire underprosesser. Oversettelser i kulturelt tilpasningsarbeid er bare én av tre identifiserte tilpasningspraksiser i det totale tilpasningsarbeidet. I ANT er oversettelse knyttet til *etablering* av aktørnettverk, mens oversettelse er knyttet til *tilpasning* til *kultur* i tilpasningsarbeidet. I ANT er fokus rettet mot mening og materialitet, mens i tilpasningsarbeid er også sosial organisering viktig. Min inspirerte bruk av ANT gir slik sett både en bedre forståelse av BB, samtidig som det nyanserer bruken av 'oversettelse' som analytisk kategori. Med dedikert bruk av ANT ville ikke dette vært mulig.

Konvensjonsteori er mitt andre eksempel på teori, som benyttes både dedikert og inspirert i studier av BB. Hovedbudskapet hos Boltanski og Thévenot (2006 [1991]) er at det finnes seks ulike sett legitimeringsformer, som viser til seks ulike verdiordener (orders of worth). Disse aktiveres i situasjoner hvor kritikk eller legitimering utøves. Hovedbudskapet til Storper og Salais (1997 [1993]) er at markedet kan forstås med utgangspunkt i fire idealtypiske produksjonsverdener (worlds of production). Bruken av disse teoriene og tekstene på BB har en tendens til å reproducere *ordenene* og *verdenene* uten å ta hensyn til de kontekster Beskyttede betegnelser utgjør og inngår i. Selv om både Boltanski og Thévenot og Storper og Salais argumenterer for at *ordenene* og *verdenene* ikke skal forstås bokstavelig, er det likevel ofte slik de benyttes. Flere benytter ett av perspektivene, men noen benytter dem også i kombinasjon (Stræte og Marsden 2006; Parrott mfl. 2002; Borgen 2009). De idealtypiske *ordenene* og *verdenene*, slik vi finner dem i de omtalte bidrag, vil kunne bidra til innsikt. Man risikerer imidlertid samtidig å bli bundet av slike modeller, som opprinnelig var ment for andre fenomen. I denne sammenheng påpeker Stræte (2008) at en for statisk bruk av konvensjonsbegrepet ikke klarer å fange inn matspesialiteters kompleksitet. I likhet med Stræte viser også Borgen (2009) til at konvensjonene blir for snevre å tenke med, særlig innenfor spesifikke regimer for produksjon. Slik sett er en av konklusjonene at verdiordner som begrepskonstruksjon bør være utgangspunkt for å se hvilke tilpasninger som skjer mellom verdiordnene, heller enn å lete etter og rendyrke dem som idealtypiske former.

I tillegg til utvikling av nyttige typologier og teorier, viser litteraturgjennomgangen også at teoretiske modeller reproduseres i forskningen på BB. Sett opp mot mitt eget materiale og analyser, kan slike tidligere teoretiske modeller gi næring til forståelse av innføring, forvaltning og bruk av BB. De kan imidlertid også komme til kort og stå i veien for å forstå aktørenes tilpasningspraksiser i den norske konteksten. Dedikert og ukritisk bruk av

eksempelvis ANT og Konvensjonsteori i analyser av BB, fanger aktanter i et statisk nettverk av konvensjoner, og skygger for utforskning av nyansene i aktørenes tilpasningspraksiser i ulike kontekster. Mulighetene i å benytte 'gamle' modeller er at de kan gi innsikt i viktige forhold. Utfordringen er å bruke dem som inspirasjon på en konstruktiv måte for å utvikle skreddersydde modeller, som setter oss i stand til å forstå tilpasningsarbeidets kompleksitet.

Sammenfatning

Tilpasninger er et gjentatt tema i forskningen på Beskyttede betegnelser, både i internasjonal og norsk litteratur. Bidragene spenner fra å omhandle hvordan Tyrkia i fremtiden kan tilpasse sine matklassifikasjoner til EUs regelverk, hvordan merkeordningene fungerer som katalysatorer for oversettelse av produsentsammenslutningers kunnskap, og hvordan gamalost, rakfisk, pinnekjøtt og tjukkmeøl enten har fått, eller har, et potensial til å få BB. Mange hevder og viser at tilpasninger av ulik art er nødvendig for å få denne type merkeordning til å fungere i ulike land og matkulturer. Likevel er det få, om noen, som har studert og begrepsfestet arbeidet med tilpasning som helhet, og nyansert de tilpasningspraksisene som kreves for å gjøre Beskyttede betegnelser til et velfungerende matmerkingssystem.

Det har også tidligere vært en bekymring for at forskningen på BB har vært for lite opptatt av å utvikle nyanserte begreper, og at empiriske studier må danne utgangspunkt for videreutvikling av en slik terminologi (Goodman 2004). I tråd med Goodmans argumentasjon, hevder Barham (2003) at litteraturen ikke i tilstrekkelig grad har tatt for seg at det finnes flere typer opprinnelsesmerker, og at det varierer hvordan de blir implementert innenfor ulike stater og handelsblokker, slik som EU. I 2003 pekte Barham på prosjektet DOLPHINS⁴⁶ som vellykket i forhold til å ta høyde for nyansene blant merkeordninger. I ettertid har også andre lignende studier blitt gjort, blant annet Siner-GI.⁴⁷ Til tross for teoriepessismen tidlig på 2000-tallet, har senere bidrag og initiativ fokusert mer på metode- og teoriutvikling spesielt knyttet til dette feltet. En slik ambisjon bidrar til en oppjustering av feltets status, og en vending i forskningen fra dedikert bruk av teori til inspirert utvikling av teori. I de mest vellykkede tilfeller vil slike studier legge til nye

---

⁴⁶ DOLPHINS 'DOLPHINS - Development of origin labelled producted humanity, innovation and sustainability', *origin-food.org*, http://www.origin-food.org/index_dolphins.htm (lesedato 30.3.2011).

⁴⁷ Siner-GI 'General description', *origin-food.org*, <http://www.origin-food.org/2005/base.php?cat=20> (lesedato 30.3.2010).

verktøy i den sosiologiske verktøykassen, i form av å identifisere og sette merkelapp på nye sosiale prosesser og praksiser.

Som vist finnes det støtte for utvikling av et begrepsapparat for kulturelt tilpasningsarbeid på tvers av internasjonale og nasjonale bidrag, samt i min egen empiri. Forholdet mellom foreliggende teori og mine egne funn har jeg oppsummert i tabellen under.

Tabell 3. Forholdet mellom tidligere teori, tilpasningsarbeid og teoretiske utfordringer

	Tidligere studier og teori	Min studies data og analyser	Teoretiske utfordringer
Betydningen av tilpasninger	Tilpasninger identifiseres som viktige, men fremstilles fragmentert og unyansert	Arbeidet med tilpasninger er et komplekst og viktig fenomen med en rekke konsekvenser og implikasjoner	Etablere en inspirert og nyansert typologi for å favne tilpasningsarbeidets betydning og kompleksitet
Behandlingen av tilpasninger	Tilpasninger behandles kontekstspesifikt	Arbeidet med tilpasninger er gjennomgripende på tvers av nivå og aktører	Muliggjøre en generell behandling av tilpasningsarbeid i tillegg til den kontekstspesifikke
Forståelsen av tilpasninger	I tillegg til nyttig typologisering og teoriutvikling, benyttes teoretiske modeller fra andre felt dedikert i mer eller mindre vellykket grad i studier av BB	Arbeidet med tilpasninger kan vanskelig gripes i sin helhet med tidligere teoretiske modeller fra forskningen på BB, eller importerte modeller til dette forskningsområdet	Utvikle en teoretisk skreddersydd modell for å forstå tilpasningsarbeidet best mulig

En ideell løsning på de teoretiske utfordringene til høyre i tabellen vil være å oppfylle følgende selvpålagte krav: *For å forstå tilpasninger, deres konsekvenser og implikasjoner ved innføring, forvaltning og bruk av BB i Norge, både kontekstspesifikt og generelt, må jeg, ved hjelp av inspirert bruk av teori, skreddersy et nyansert og fleksibelt begrepsapparat. I denne studien tar jeg mål av meg å gi en løsning på disse teoretiske utfordringene. En slik forståelse og begrepsdannelse henger imidlertid nøye sammen med utviklingen av forskningsopplegg, samt metode- og analysestrategier. I den neste delen beskriver og problematiserer jeg disse sidene ved studien.*

3 Forskningsopplegg, metoder, analyser og etiske utfordringer

Siktemål

Sosiologi dreier seg i videste forstand om å sette det sosiale, sosiale prosesser og sosial utvikling på begrep. Begrepsfestingen tar forskningsspørsmålet som utgangspunkt og baseres på ulike metoder, data, teorier og analyseteknikker. Som jeg utdyper i 'Elementer i kulturelt tilpasningsarbeid' tar studier av kulturelt tilpasningsarbeid syv generelle forskningsspørsmål som utgangspunkt:

1. Hvilke ulike kulturelle forskjeller finnes?
2. Hvilke aktører har betydning for tilpasningsarbeidet?
3. Hvilken kunnskap og tilpasningskompetanse har aktørene?
4. Hvilke tilpasningspraksiser er i spill?
5. Hvilke dimensjoner skjer tilpasningsarbeidet langs?
6. Hva kjennetegner maktforholdene?
7. Hvilke historiske, geografiske og institusjonelle kontekster er relevante?

Svarene på disse spørsmålene gir en helhetlig forståelse av det kulturelle tilpasningsarbeidet som studeres. I den enkelte studie er det derfor viktig å fremskaffe og produsere kassuspesifikke data som gjør det mulig å svare på de generelle spørsmålene. Avveininger av hvilke metoder man skal benytte, skjer i spennet mellom relevans, tidsbruk, økonomiske rammer og datakvalitet.

Beskyttede betegnelser er et fenomen hvor det globale står i relasjon til nasjonale og lokale forhold og hvor tradisjon er forbundet med innovasjon. Det er ikke enkelt å fange sammenhengene mellom disse nivåene, men nettopp dette er viktig i denne studien. Metoder, data, teorier og analyser er valgt og gjennomført for å beskrive og forstå hva som kjennetegner innføring, forvaltning og bruk av merkeordningen. Videre er de valgt for å fange aktørens praksiser som bidrar til tilpasninger av BB i forholdet mellom det lokale og det globale, og tradisjon og innovasjon.

Et vanlig trekk ved forskningspublikasjoner er at utgangspunktet og selve veien frem til resultatet ikke kommer særlig tydelig frem. Spørsmål som: hva var utgangspunktet for studien, og hvordan har det viklet seg ut underveis, må ofte vike plass for problemstilling og konklusjon uten særlig forskningspraktisk kontekst. Eller sagt med Collins:

The final product (...) in tabular form on the printed page has the appearance of thing-like reality. However, it is, in fact, the product of numerous transformations of the basic empirical materials (1981:84).

Når studien har fått sin endelige form som et skriftlig dokument, med klare begrep og overbevisende tabeller, kan man få inntrykk av at veien frem til resultatene har vært ganske rett frem og uproblematisk. Alle små endringer som gjøres underveis får ofte ikke plass i den endelige teksten. I denne delen viser og drøfter jeg noen av utfordringene og tilpasningene knyttet til hvordan studien ble planlagt og gjennomført. Jeg gjør først rede for forskningsopplegget. Deretter tar jeg for meg metoder og data. Videre går jeg nærmere inn på sider ved analyser og presentasjon, før jeg til sist problematiserer en utvalgt forskningsetisk utfordring.

Forskningsopplegget

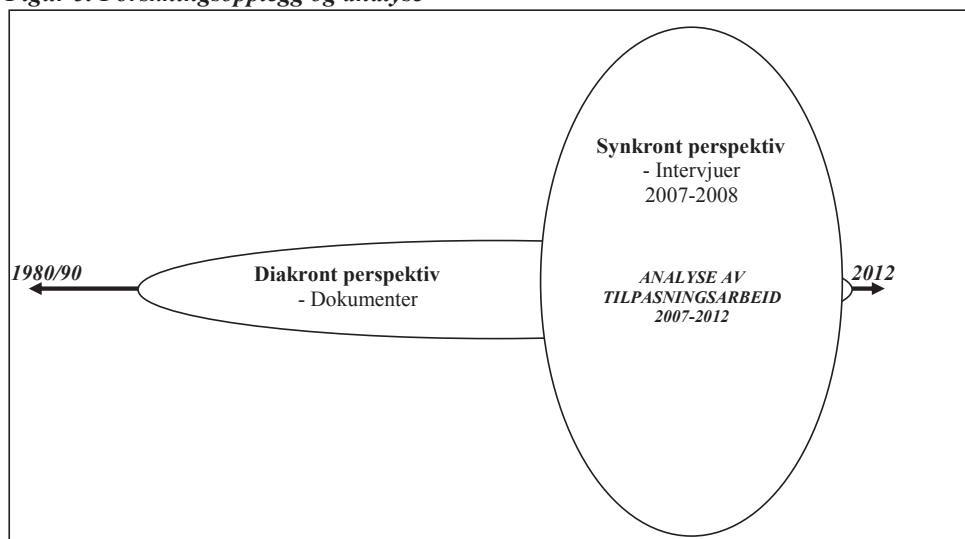
Gjennom forskningsopplegget skapes en forbindelse mellom forskningsspørsmål, metode og data, teoretiske og analytiske perspektiv og de svar man kommer frem til. I denne studiens tilfelle har forskningsspørsmålene endret seg flere ganger, noe som også har preget forskningsopplegget.

Allerede da jeg bestemte å gjennomføre studien i to faser, *utforsknings- og utdypningsfase*, la jeg opp til justeringer underveis. I den utforskende fasen, som pågikk i 2007, og delvis i 2008, fant jeg at arbeidet med tilpasninger var fremtredende og utgjorde viktige praksiser hos aktører som forholder seg til BB. Dette førte til en justering av forskningsspørsmålet og forskningsopplegget til å dreie seg spesielt om praktisering av slike tilpasninger. Dreiningen skjedde og ble fulgt opp i utdypningsfasen som varte fra 2008-2012. Underveis i den andre fasen viste det seg at tidligere studier og det foreliggende begrepsapparat ikke utgjorde en tilfredsstillende verktøykasse for å gjennomføre analysen. Da måtte jeg nok en gang tilpasse forskningsopplegget. Jeg avstemte det for å utvikle de verktøyene jeg hadde behov for å forstå tilpasningsarbeidet. Oppdagelsen av tilpasningsarbeidet, og mangelen på egnede verktøy for å forstå det, kan sies å ha tvunget frem endringer i forskningsopplegg, i form av endrede problemstillinger og fokus på begreps- og teoriutvikling.

Forskningsspørsmålene gjorde det nødvendig å ta i bruk flere metoder. Med dokumentstudier fikk jeg data om hvordan myndighetene har innført og forvalter ordningen. I intervjuer fikk jeg skreddersydd informasjon om forvalternes, produsentenes og konsulentenes praktisering av ordningen og arbeid med tilpasninger. Kombinasjonen av

diakrone og synkrone data ga utgangspunkt for å identifisere, vise og forstå utviklingen, kompleksiteten og konsekvenser av det matkulturelle tilpasningsarbeidet. Det synkrone og det diakrone viser i denne sammenheng til tidspunkt for når dataene er produsert. Mens dokumentene er produsert for andre formål enn denne studien, over et langt tidsspenn fra slutten av 1980-tallet og frem til 2012, er intervjuene produsert spesielt for studien i 2007 og 2008. De historiske analysene er i hovedsak basert på dokumenter, men den historiske dimensjonen kommer også til uttrykk gjennom intervjuene og aktørenes formidling av narrativer. Det endelige forskningsopplegget er illustrert i figuren under.

Figur 5. Forskningsopplegg og analyse

Forskningsopplegget og kasuset kan sies å ha blitt utmeislet underveis. I motsetning til den rene induksjonens empiribaserte teoriutvikling og deduksjonens direkte utprøving av tidligere teori, har jeg hatt et vekslende forhold mellom egen empiri og analyse og tidligere teoretiske og empiriske bidrag. Denne tilnærmingen var nyttig og nødvendig for å utvikle nye begreper og samtidig bygge videre på kunnskapen som allerede fantes om forholdene rundt innføring, forvaltning og bruk av den norske forskriften og tilsvarende ordninger i andre land. Oppsummert kan min tilnærming plasseres innenfor en pragmatistisk forskerholdning, hvor sannhet er knyttet til forskerfellesskapets stadig akkumulerte forståelse av det feltet som utforskes (Mjøset 2006; Hacking 2005 [1983]).

Dokumentstudier

Jeg gjorde det meste av datainnsamlingen høsten 2007 og våren 2008. I denne perioden ble dokumenter funnet og kartlagt og de fleste intervjuer gjennomført. Det har imidlertid også kommet til nytt materiale etter denne perioden i form av både dokumenter og intervjuer.

Ulike dokumenttyper

I metodelitteraturen finnes ulike måter å sortere dokumenter. Hammersley og Atkinson (1996:186) skiller mellom *uformelle* og *formelle* dokumenter. Lincoln og Guba (1985:277) og Yin (2003) gjør et skille mellom *dokumenter* og *arkiv* (records). Dagbøker og brev er eksempler på uformelle dokumenter, mens offentlige forskrifter eller forskriftsforarbeid er eksempler på formelle. I skillet mellom dokumenter og arkiv gjøres det ikke et poeng av det formelle og det uformelle. Det som vektlegges er heller skillet mellom det vi på norsk kan forstå som generell dokumentasjon og register. I min analyse drar jeg i hovedsak nytte av dokumenter som faller inn under dokumentkategorien 'formelle dokumenter', men andre trekkes også inn.

Skuff- og filåpneren

Å få tilgang til dokumenter kan være utfordrende. Noen dokumenter er elektroniske, søkbare og kan hentes direkte fra internett. Andre finnes i fysiske arkiv, slik som saksmapper i papirform. Et sentralt begrep i litteraturen om kvalitativ metode er den såkalte 'gatekeeper', eller 'døråpneren'. Døråpneren er en viktig kontakt i feltarbeid for å få tilgang og aksept blant de som skal studeres og det miljøet de inngår i.⁴⁸ Slektinger av feltarbeidets døråpner finner man i dokumentstudienes *skuff- og filåpner*. Skuff- eller filåpneren er en tilsvarende viktig kontakt for å få tilgang til henholdsvis fysiske og elektroniske arkiv som inneholder dokumenter som er viktige data for studien. Arkiv kan være vanskelig eller ikke tilgjengelig for allmennheten. I slike tilfeller er kontakt med en skuff- eller filåpner en nødvendighet. Når et arkiv ikke er velorganisert, eller oversiktlig, er også etablering av slik kontakt viktig. Skuff- eller filåpnere kan ha spesielt god oversikt over arkivet som gjør en forskjell i selve leteprosessen. Med riktig hjelp kan man finne dokumenter man på egen hånd ikke ville hatt forutsetninger for å finne. I min datainnsamling etablerte jeg kontakt med skuff- og filåpnere. En av årsakene til at jeg fikk tilgang og hjelp til leting i et papirarkiv, kan blant annet tilskrives min kontakt med en

---

⁴⁸ Doc, i William Foote Whytes *Street Corner Society* (1993 [1943]), trekkes ofte frem som et viktig og tydelig eksempel på en døråpner. Docs betydning for studien fremkommer blant annet i Whytes beskrivelse av deres første møte (s. 298-299).

skuffåpner over en periode. Dokumentene jeg fikk tilgang til på denne måten, viste seg å bli sentrale data.

Dokumentutvalg

Bakgrunnen for å fokusere på offentlige dokumenter er at arbeidet med innføring og forvaltning av merkeordningen er særlig godt dokumentert i disse. Korrespondanse mellom forvaltningsorgan og produsenter gir eksempelvis innblikk i deres ulike utgangspunkt og tilpasninger for å forstå og bruke merkeordningen. Informasjon om disse prosessene kunne videre sammenlignes med overordnede politiske mål for merkeordningen, representert gjennom tilgjengelige offentlige dokumenter.

Det var i hovedsak tre arkiv jeg søkte om og fikk innsyn i; Matmerks, Mattilsynets og LMDs. Hos alle tre søkte jeg spesielt om tilgang til dokumenter som omhandler BB. Dokumentene jeg fikk tilgang til varierte fra organisasjonenes årsrapporter, som elektroniske filer, til produsentsammenslutningers søknadsmapper i papirform. I tilfellene der jeg fikk tilgang til produsenters saksmapper hadde jeg på forhånd innhentet godkjenning om innsyn fra den aktuelle produsentsammenslutning. Det opplevdes som relativt uproblematisk å få tilgang til dokumentene. Skuff- og filåpnerne oppgaver er å kontrollere og videreformidle denne typen informasjon, og de var stort sett interessert i å gi meg tilgang til så mye dokumentasjon som mulig.

Måten jeg søkte etter og i dokumentene, kan beskrives som en oppsporingsprosess. Jeg tok utgangspunkt i det siste som er skrevet om merkeordningen, og arbeidet meg bakover. De offentlige dokumentene har et godt henvisningssystem, noe som gjør at man hele tiden kan gå tilbake i tid på de 'referansespor' som fremkommer i dokumentene. Med en slik fremgangsmåte begynner historien om innføringen av BB i offentlige dokumenter der referansene sluttet. Selv om konteksten og historien spilte en viktig rolle, var det likevel prosessene som var det viktige. Sagt med Merton:

We are concerned, not with a broad historical generalization that social order prevails but with the analytical problem of identifying the social mechanisms which operate to produce a greater degree of social order than would obtain, if these mechanisms were not called into play. Otherwise put, it is sociology, not history, which is of immediate interest here (Merton 1957:371).

Ut over sin egenverdi kan dokumenter også benyttes for å underbygge eller utfordre andre typer data. I denne studien kombinerer jeg dokumentene med intervjuer. Intervjuene skiller seg, som nevnt, fra dokumentene i den forstand at de er data som er produsert nettopp for

studiens formål. De gir svar på direkte spørsmål om hvordan ulike aktører tenker om selve utformingen og bruken av merkeordningen. Det var mulig å forstå forvaltningens utforming og bruk av BB ut fra dokumentene, men intervjuer kan imidlertid være mer fleksible og nyanserende enn dokumentene med hensyn til spørsmålene jeg ønsket besvart. Det er slik sett en sammenheng og dynamikk mellom de ulike metodene og dataene. Intervjuene bygger på dokumentene, og dokumentene bygger på intervjuene.

Intervjuer

For å få informasjon om innføring, forvaltning og bruk av BB, måtte jeg gjøre vurderinger av hvem jeg ville intervjuer. Slike valg av personer og grupper som skal rekrutteres til intervjuer sammenfaller med "casingen". "Casing"⁴⁹ dreier seg om arbeidet det er å finne eller fikser studien til ett eller flere kasus (Ragin 1992:217-226). Dette var en nødvendig og kontinuerlig prosess for å kunne gi en avgrenset, grundig og omfattende forståelse av både det empiriske og teoretiske kasuset som Beskyttede betegnelser og matkulturelt tilpasningsarbeid utviklet seg til å bli.

Intervjuene ble gjennomført i august og september 2007 og februar, mars, juni og juli 2008. I disse to fasene gjennomførte jeg 22 intervjuer med til sammen 30 personer. De fleste intervjuene ble gjort med én enkelt person, men noen ble også gjort med to og tre informanter samtidig. I intervjuutdrag med flere personer er disse skilt med bokstaver (a, b, c). Av de jeg intervjuet var 13 produsenter som enten hadde fått, søkt, eller hadde søknad om en av de tre typene beskyttet betegnelse til høring. Ni av dem var konsulenter som arbeidet med søknadsutvikling på vegne av produsentsammenslutningene, fem var forvaltere av ordningen i Matmerk, Mattilsynet eller LMD. To var konkurrerende produsenter til produsentsammenslutninger som hadde fått Beskyttet betegnelse, og én var fagansvarlig i landbruksavdelingen i en kommune som lå innenfor produksjonsområdet til et produkt som hadde oppnådd BB. Alle som ble forespurt om å stille til intervju lot seg intervjuer. Jeg brukte lydopptaker under intervjuene, og opptak og transkripsjon av disse er bevart i anonymisert form.

Studien startet opp med en antakelse om hvem som skulle intervjuer, uten at denne var definitiv. I løpet av arbeidet skjedde det endringer som gjorde at også nye grupper eller aktører ble inkludert for å kaste lys over de forskningsspørsmålene jeg ville ha besvart. En slik fremgangsmåte betegnes av Glaser og Strauss som en *vedvarende inkludering* av

---

⁴⁹ Jeg har ikke funnet noen god norsk oversettelse for 'casing' og bruker derfor dette begrepet videre.

grupper (1967:50). Denne rekrutteringsstrategien legger opp til at grupper som innledningsvis ikke ble tenkt på som informanter, men som i ettertid viser seg å gi viktig informasjon om det som studeres, inkluderes. Å bli inkludert forutsatte at gruppen hadde tilstrekkelig til felles med de som allerede er utvalgt, og at informasjonen de gir om tilpasningsarbeidet tilfredsstillte kravet om at *the objects of investigation are similar enough and separate enough to permit treating them as comparable instances of the same general phenomenon* (Ragin 1992:1).

Konsulentene var en slik gruppe som ble inkludert underveis. I utgangspunktet var jeg ikke klar over at denne gruppen hadde en sentral rolle i tilpasningsarbeidet. Når dette imidlertid viste seg i den utforskende fasen, ble de skilt ut som egen gruppe i den videre analysen. Jeg var derfor mer oppmerksom på deres rolle i tilpasningsarbeidet i intervjuene i den utdypende fasen.

Til forskjell fra vedvarende inkludering er også *ekskludering av grupper* en måte å fiksere kasuset. Enkelte grupper som jeg innledningsvis anså som relevante, og planla å innlemme i studien, falt utenfor når kasuset ble tydeligere. I mitt tilfelle gjaldt dette politikere og representanter fra dagligvarehandelen. I utgangspunktet var planen å inkludere disse gruppene for å få informasjon om deres syn på BB. Da fokuset ble mer rettet mot tilpasningsarbeidet, ble behovet for intervjuer med politikere og dagligvarehandelen mindre. Dette fordi de i liten grad utfører konkret tilpasningsarbeid. Studien endte opp med å hovedsakelig fokusere på forvalteres, konsulenters og produsenters tilpasningsarbeid. Dette betyr likevel ikke at det ikke finnes andre aktører som er relevante. I tillegg til politikere og detaljister er også fagspesialister og forbrukere grupper som bidrar til tilpasningsarbeidet. Det ideelle ville være å rekruttere grupper og personer i tråd med det Glaser og Strauss omtaler som *teoretisk metningspunkt*:

The criterion for judging when to stop sampling the different groups pertinent to a category is the category's theoretical saturation. Saturation means that no additional data are being found whereby the sociologist can develop properties of the category. As he sees similar instances over and over again the researcher becomes empirically confident that the category is saturated. He goes out of his way to look for groups that stretch diversity of data as far as possible, just to make certain that saturation is based on the widest possible range of data on the category (1967:61).

Forskningshverdagen er likevel ikke alltid slik den er i teorien. Forståelsen av det kulturelle tilpasningsarbeidet knyttet til BB kan helt sikkert mettes ytterligere. Praktiske og økonomiske forhold satte imidlertid grenser for hvor mettet kategorien kunne bli.

Informanter og rekruttering

Informantene ble stort sett strategisk rekruttert,⁵⁰ men et par av intervjuene ble gjennomført spontant fordi muligheten bød seg. Målsetningen var å snakke med aktører som hadde ulike roller og oppfatninger om innføring, forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser. I rekrutteringsbrevene spurte jeg spesielt etter den personen i organisasjonen jeg kontaktet som hadde hatt mest å gjøre med arbeidet med forskriften (merkeordningen). Valget av person ble derfor delvis bestemt av organisasjonene/informantene selv. En slik utvelgelse er ikke uten videre uproblematisk. Disse personene gjenspeiler ikke nødvendigvis en forståelse av ordningen som er gjengs blant gruppene de er valgt ut for å representere. Et slikt valg av representant for sammenslutningene hadde imidlertid også noen viktige praktiske sider. For å få relevant informasjon om ordningen, var det en fordel å intervju en som også har kjennskap og som er interessert i å snakke om den. Ikke alle produsenter i sammenslutningene kjenner ordningen inngående. I tillegg gjør et slikt valg det mulig å sammenligne produsentsammenslutningenes forståelse av BB, siden alle hadde valgt ut én til å representere sammenslutningen.

Studiens fokus kretser hovedsakelig rundt spørsmål av typen 'hvordan' og 'hvorfor', noe som er typisk for en kvalitativ tilnærming. Når jeg sier "hovedsakelig" betyr det at jeg også forholder meg til en kvantitativ tilnærming i form av å være opptatt av *utbredelse i betydningen mønster og hyppighet* (Wadel 1991:10).

Ulike typer produsentsammenslutninger kan ha ulike syn på innføring, forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser. Jeg ønsket derfor å ha med et så bredt spekter av produsenter som mulig, uten å intervju alle. Da jeg tok til med studien hadde 23 produsenter enten fått, søkt, eller hadde søknad til høring. Å intervju alle sammenslutningene var umulig, gitt de økonomiske og tidsmessige rammene. Jeg bestemte meg derfor for å gjøre et hovedutvalg på ti, basert på syv forskjellighetsindikatorer:

- **Søknadsstatus:** Sammenslutningene opplever merkeordningen forskjellig på ulike faser i søknadsarbeidet, som nevnt. De som har fått godkjenning opplever den eksempelvis annerledes enn de som er midt i en søknadsprosess. For å ta høyde for

---

⁵⁰ I appendiks 1 er rekrutteringsbrevene vedlagt.

slike forskjeller kategoriserer jeg sammenslutningene i tre søknadsstater: innvilget, til høring og til behandling.

- **Merketype:** Det er ulike krav forbundet med de ulike merkene. Vilkårene for å oppnå BOB er blant annet strengere enn for BGB og BTS. Det er derfor naturlig å gjøre merketype til en indikator for forskjellighet blant produkt og produsenter.⁵¹
- **Produkttype:** Det er knyttet ulike utfordringer til forskjellige produkter i veien mot Beskyttet betegnelse. Produsenter av fiskeprodukter møter andre utfordringer enn de som dyrker poteter. Produktenes hovedingrediens er slik sett en nyttig indikator for 'produktmangfold' og forskjellighet mellom sammenslutningene innenfor ordningen.
- **Bedriftsstørrelse:** Størrelsen på produsentsammenslutningene har betydning for søknadsarbeidet. Store sammenslutninger kan ha mer ressurser til søknadsarbeid enn små, men kan samtidig ha større utfordringer om å enes om felles produktforskrift. En inndeling i små og store sammenslutninger gjenspeiler disse forskjellene blant sammenslutningene.⁵²
- **Geografisk plassering:** Den matkulturelle 'bevisstheten' har betydning for søknads- og tilpasningsarbeid. Det er forskjell på kunnskap og matkultur i ulike områder i Norge. Rørosregionen er blant annet trukket frem som et eksempel på et område hvor bevisstheten om forholdet mellom mat, mennesker og steder er høy (Amilien mfl. 2008). Andre områder er mindre bevisst disse sammenhengene. Inndelingen i nord-, syd-, øst-, vest- og midt-Norge tar høyde for geografiske regioners matkulturelle forskjeller.
- **Bearbeidingsgrad:** Det stilles ulike krav til produkter med høy og lav bearbeidingsgrad når sammenslutningene søker om Beskyttet betegnelse for sine produkter. Et skille mellom produkter med høy og lav bearbeidingsgrad gjør det mulig å få frem slike forskjeller. Jeg skiller mellom produkter sammensatt av flere råvarer (høy bearbeidingsgrad) og produkter hvor det så å si er selve råvaren som selges som et lite bearbeidet produkt (lav bearbeidingsgrad).
- **Marked:** Per juni 2007 var det kun to produkter som hadde et rimelig stort internasjonalt marked. Resten av produktene henvender seg i hovedsak mot et

---

⁵¹ På tidspunktet da utvalget ble gjort, var det ingen som hadde fått eller søkt beskyttelse i form av Beskyttet tradisjonelt særpreg (BTS). Denne kategorien er derfor utelatt i matrisen under.

⁵² Denne inndelingen er i hovedsak basert på opplysninger om antall produsenter som leverer råvarer til produksjonen og hvilken organisasjon som eier merkeordningen. Produkter med over 100 råvareprodusenter, eller hvor betegnelsen er eiet av et konsern, faller innunder kategorien stor. De andre faller innunder liten.

nasjonalt eller regionalt marked. Det er likevel et poeng å skille ut de som opererer i et internasjonalt marked. Slike sammenslutninger vil blant annet kunne være interessert i å søke beskyttelse som tredjeland i EU og av den grunn ha andre markedsmessige ambisjoner og møte spesielle utfordringer.

Målet med matrisen på neste side var å kartlegge noe av mangfoldet i gruppen av produsenter og produkter. Andre indikatorer kunne selvfølgelig vært valgt eller lagt til. De valgte ga imidlertid et godt utgangspunkt for å ta høyde for forskjeller og nyanser mellom sammenslutningene som har innvirkning på hvordan de forstår og forholder seg til BB.

Tabell 4. Variasjoner mellom produkter og produsentsammenslutninger per juni 2007

Produkter	Merketypene		Produkttype*					Bedriftsstørrelse				Geografisk plassering				Bearbejtingsgrad			Marked	
	BOB	BGB	Frukt og grønt	Fisk og sjø	Melk	Korn	Kjøtt	Stor	Liten	Nord	Syd	Øst	Vest	Midt	Høy	Lav	Nasj	Int		
Ringerikserter	x		x						x						x					
Skjenning	x		x			x			x				x							
Eplejuice fra Hardanger		x	x					x				x								
Fjellmandel fra Oppdal		x	x						x				x							
Gamalost fra Vik		x			x							x								
Hardangerple		x	x					x				x								
Hardangermoreller		x	x					x				x								
Hardangerpærer		x	x					x				x								
Hardangerplommer		x	x					x				x								
Ishavsroye Vesterålen		x	x	x					x									x		
Rakfisk fra Valdres		x		x					x				x							
Økologisk Tjukkmjølke fra Roros		x		x				x					x							
Gulloye fra Nord-Norge	x		x						x						x					
Ringerikspotet fra Ringerike		x	x						x						x					
Sider fra Hardanger	x		x						x					x						
Badsturokt kjøtt fra Namdalen		x					x							x						
Festsodd fra Inn-Trøndelag		x	x											x						
Kurv fra Valdres		x					x							x						
Rogalandsreker		x		x										x						
Sodd fra Trøndelag		x	x											x						
Svin fra Jæren Smak		x					x							x						
Torrisk fra Lofoten		x		x														x		
Villsau fra Vestlandskysten		x		x														x		
SUM	4	19	13	4	2	1	6	11	12	3	0	2	10	8	9	14	21	2		

Søknadsstatus per 13. juni 2007: Innvilget, Til høring og Til behandling.

* Skjenning, Festsodd fra Inn-Trøndelag og Sodd fra Trøndelag er oppført med 2 hovedingredienser.

I valget av ti produsentsammenslutninger dekket jeg variasjonen i gruppen på en så balansert måte som mulig. De ti endelig utvalgte produktene og produsentsammenslutningenes fordeling langs de gitte indikatorene vises i tabellen under.

Tabell 5. Kjennetegn og sammensetning av ti spesielt utvalgte intervju

Søknads-status			Merke-type		Produkt-type*					Bedrifts-størrelse		Geografisk plassering				Bearbeidings-grad		Marked		
I	T	T	B	B	F	F	M	K	K	S	L	N	S	Ø	V	M	H	L	N	I
n	i	i	O	G	r	i	e	o	j	t	i	o	y	s	e	i	ø	a	a	t
n	l	l	B	B	u	s	k	r	ø	r	t	r	d	t	s	d	y	v	s	e
v	h	b			k	k	k	n	t		n			t	t				j	r
i	ø	e			t	o													o	n
l	r	a			o	g													n	a
l	i	n			g	s													a	s
g	n	d			r	j													l	j
e	g	l			ø	ø													t	o
t		i			n	t														n
		n			t															a
		g																		l
		e																		t
		t																		
5	1	4	3	7	3	2	2	1	3	4	6	3	0	1	2	4	5	5	8	2

* Ett av produktene hadde to hovedingredienser

I den første fasen ble representanter fra fem av de ti spesielt utvalgte produsentsammenslutningene intervjuet. I tillegg gjorde jeg intervjuer med representanter fra tre andre sammenslutninger. Disse ble rekruttert fordi de representerte viktige underkasus eller *cases within the case — embedded cases or mini-cases* (Stake 2005:451), som jeg kunne lære mye av. Jeg gjorde også to intervjuer med produsenter som hadde et forhold til merkeordningen i form av å være konkurrenter med en sammenslutning som har fått Beskyttet betegnelse. Informasjon fra disse informantene ga meg et annet blikk og annen viktig informasjon om synet på BB. Denne måten å rekrutterte på er i tråd med argumentet om at det kan være fruktbart å fokusere på atypiske kasus, som gir mye eller tilleggsinformasjon, heller enn å bare fokusere på typiske kasus som i liten eller mindre grad tilfører studien noe nytt (Stake 2005:451).

Til den første utforskende fasen hadde jeg utviklet en intervjuguide med henblikk på å avdekke sider ved ordningen som både engasjerte de intervjuede og som kunne være av mer sosiologisk interesse. Informasjon fra intervjuer ble samtidig sett i sammenheng med dokumenter. I denne fasen var jeg interessert i generelle spørsmål om blant annet:

- Produsentenes forhold til utforming av produktforskrift i møte med forvaltningen.

- Forvaltningens forhold til utforming av produktforskrifter i møte med produsenter.
- Forvaltningens forhold til utforming av rammeforskrift i krysningen mellom norsk marked og matkultur og det foreliggende EU-regelverket.

Analysen av dokumenter og intervjuer fra den utforskende fasen utgjorde et grunnlag som ble fulgt opp med tolv nye intervjuer og mer inngående dokumentanalyser i utdypningsfasen. Jeg intervjuet de resterende fem av de spesielt utvalgte, pluss ytterligere tre som representerte minikasus, tilsvarende den første fasen. Jeg gjorde også intervjuer med representanter fra forvaltningsorganene. Utvelgelsen av informanter i denne gruppen ble gjort på samme måte som for produsenter. Den, eller de, som ble rekruttert fra de ulike organene hadde en nær tilknytning til forvaltningen av forskriften. Bakgrunnen for å vente med disse intervjuene til den andre fasen, var at jeg allerede hadde data om forvaltningens innføring og forvaltning av BB i form av dokumenter. Dette i motsetning til produsentene, som det var vanskelig å få informasjon om uten å intervju dem direkte. I tillegg til representanter for produsentsammenslutninger og forvaltningsorgan, gjorde jeg også ett intervju med en fagansvarlig i landbruksavdelingen i en kommune som lå innenfor produksjonsområdet til et produkt som hadde oppnådd BB. Som i intervjuene med de konkurrerende produsentene utenfor ordningen, bidro dette intervjuet med et annerledes utenfrablikk. Sammensetningen av informanter, og spredningen av dem over to faser, ga meg et godt utgangspunkt for å identifisere og utdype forståelsen av tilpasningsarbeidet. I tabellen under fremkommer aktørsammensetningen fordelt på de to forskningsfasene.

Tabell 6. Aktørsammensetningen fordelt på fase

	Sammenslutninger innenfor BB	Produsenter utenfor BB	Forvaltning	Kommune
I - Utforskning	5 spesielt utvalgte + 3 minikasus	2 konkurrenter		
II - Utdypning	5 spesielt utvalgte + 3 minikasus		3	1

I løpet av utforskningsfasen ble det klart at jeg skulle fokusere på aktørenes arbeid med tilpasninger i utdypningsfasen. Samtalene i de videre intervjuene ble dermed justert for blant annet å kunne:

- Sammenligne tilpasningsarbeidet mellom de ulike produsentene.
- Sammenligne tilpasningsarbeidet mellom forvaltning og produsenter.
- Sammenligne tilpasningsarbeidet ved innføring med bruk.

- Sammenligne mine samlede funn om tilpasningsarbeid og den norske forskriften med bidrag som tar for seg tilsvarende internasjonalt/europeisk regelverk.

De tre første sammenligningene baserte jeg på dokumenter og intervjuer. I den fjerde sammenlignet jeg mitt tilblivende kasus med internasjonale forskningsbidrag.

Mitt samlede intervjumateriale fra 2007 og 2008 utgjorde en omfattende samproduksjon av meg og informantene (Hydén 2000). I sum utgjorde det nær 29 timer intervjutid. Slik samproduksjon preges av ulike forhold, noe som gjør det naturlig og nødvendig å reflektere over produksjonsbetingelsene og hvordan de kan ha preget dataene.

Intervjusituasjonen

De fleste intervjuene ble gjennomført på steder hvor informantene har sitt virke som produsenter, forvaltere eller konsulenter. Bakgrunnen for dette valget var å få innblikk i de materielle betingelsene som har betydning eller blir berørt av tilpasningsarbeidet, men som det kan være vanskelig å få informasjon om i et intervju. Arbeidet med intervjuene medførte en del reising, siden informantene er spredt over store deler av Norge. I ettertid viste det seg at jeg hadde overvurdert min egen evne til å samle observasjonsdata i tiden jeg befant meg på stedene jeg gjorde intervjuer. Praktiske og økonomiske forhold gjorde at jeg ofte bare var en kort periode på hvert enkelt sted. Det ble derfor vanskelig å danne seg noe annet enn et øyeblikksbilde av omgivelsene og andre materielle forhold.

I begge faser tok intervjuene form som samtaler heller enn som utspøringer. I den innledende fasen av prosjektet var samtalerne ustrukturert. Jeg hadde utarbeidet en semistrukturert samtaleplan, men denne ble mest brukt som en huskeliste for mulige relevante tema.⁵³ Målet i den første fasen var å komme frem til det som den intervjuede syntes var utfordrende og interessant med innføring, forvaltning og bruk av BB, heller enn å teste ut på forhånd avklarte hypoteser. Intervjuene var også relativt åpne i den andre fasen, men jeg fokuserte da samtalerne mer mot arbeidet med tilpasninger.

De fleste jeg intervjuet svarte oftest velvillig på spørsmålene jeg stilte, også de ganger jeg kom inn på sensitive tema, som konflikter internt i produsentsammenslutninger og i forvaltningsorgan, eller mellom forvaltning og produsenter. Det hendte likevel at informantene var nølende eller ikke ville svare på spørsmål. Én informant ville eksempelvis ikke svare på detaljerte spørsmål om markedsmessige/økonomiske forhold.

---

⁵³ De ulike samtaleplanene finnes som vedlegg i appendiks 2.

Intervjuets liminale fase

Når informantene tok opp ting som interesserte dem, fulgte jeg som oftest denne tråden i stedet for å følge intervjuguiden. En viktig observasjon jeg gjorde, både i den første og andre fasen, var verdien av informasjonen som informantene ga nesten til sist i samtalene.

Jeg ble ved en tilfeldighet oppmerksom på at når jeg i flere av intervjuene forsøkte å avrunde, åpnet jeg samtidig for mer samtale. Som regel unnskyldte jeg meg med at jeg hadde holdt informanten lenger i tale enn avtalt, og at det var på tide å avslutte. Jeg spurte, *er det noe du vil tilføye?* Dette spørsmålet ga informanten en mulighet til å ta oss inn i et annet 'rom' i intervjuet hvor han eller hun fikk/tok mer kontroll. Flere grep denne muligheten, og i disse tilfellene kunne det fremkomme informasjon som var spesielt interessant. Dette skjedde kanskje nettopp fordi jeg var ute etter å vite noe om utfordringene ved deres tilpasningsarbeid og at ting de hadde tenkt ut på forhånd, men som ikke hadde kommet til uttrykk i intervjuet for øvrig, kunne fremkomme her. *Er det noe du vil tilføye?* åpner, men legger på samme tid press på informanten. Det ligger en underforstått mening i spørsmålet, som samtidig impliserer at *dersom det er noe veldig viktig du vil føye til, må du si det nå, ellers er det for sent.*

Intervjuets ulike stadier er behandlet av mange. Rubin og Rubin deler intervjuet i syv stadier: *Creating natural involvement, Encouraging conversational competence, Showing understanding, Getting facts and basic descriptions, Asking difficult questions, Toning down the emotional level, Closing while maintaining contact* (1995:128-139). I en annen studie, med spesielt fokus på betydningen av perioden etter et intervju (Warren mfl. 2003),⁵⁴ deles intervjuet i fem faser: *hilsen, introduksjon, intervjuet, etter intervjuet og avskjed.*⁵⁵ Intervjufasen jeg identifiserte ligger et sted mellom – eller i både – selve hovedsamtalen og det ettersnakket som ofte skjer etter at lydopptakeren er skrudd av, men som man så gjerne skulle hatt med. Denne liminale fasen skiller seg fra *intervjuet* og *etter intervjuet* ved at informasjonen som blir delt her, ikke er noe informanten snakker naturlig om i hovedintervjuet eller har til hensikt å 'skjule' i ettersnakket. Informanten benytter i motsetning dette mellomstadiet som en mulighet til å få med noe som kanskje ligger litt på siden, men som informanten opplever som viktig.

---

⁵⁴ Takk til Anne Ryen som fortalte meg om denne artikkelen.

⁵⁵ *Greetings and introductions, the interview, after the interview, and leave-taking* (Warren mfl. 2002:95).

Man kan helt enkelt forstå denne fasen i intervjusituasjonen, og den sosiale relasjonen mellom informant og intervjuer, som en omvendt prosess av Van Genneps tre stadier i overgangsriter, hvor liminalfasen ligger fast i midten.

I den mellomliggende liminale fase er det rituelle subjektet ("passasjeren") i en tvetydig tilstand idet vedkommende passerer gjennom en sone som har få eller ingen av de egenskapene til hverken den foregående eller den kommende tilstanden (Turner 1999:132).

Mens overgangsriten har gangen: adskillelse, terskel (eller limen) og integrasjon (Turner 199:132), er intervjuet som ritual kjennetegnet av rekkefølgen: integrasjon, terskel og adskillelse. Intervjueren og den som blir intervjuet kjenner ofte ikke hverandre før de møtes. Den første delen av intervjuet går derfor med til integrasjon. Den siste delen av intervjuet går med til å bryte opp igjen den relasjonen som har oppstått. Det er imellom, eller i begge, disse ytterpunktene at den liminale fasen oppstår og får status som liminal, nettopp fordi den verken har egenskapen til integrasjon eller adskillelse. Den ligger et sted imellom *intervjuet* og *etter intervjuet*, og derigjennom mellom det formelle og det uformelle.

Et nærliggende spørsmål i forlengelsen av min observasjon, er om intervjuets liminale fase kan benyttes strategisk i intervjusituasjonen. Selv om det fungerte, mer eller mindre planlagt i en del av mine intervjuer, er det ikke gitt at det vil gjøre det i andres. Det er likevel mulig at også andre intervjuers trykkventil ligger et sted mellom hovedintervju med opptak og uformell prat etter at opptaket er avsluttet. Den viktige informasjonen som ligger latent i dette mellomrommet, kan gå tapt om man skrur av opptakeren og går direkte over til fasen *etter intervjuet*. Alternativt kan man velge å bevisst utløse intervjuets liminale fase og gjøre informasjonen manifest med spørsmålet: *Er det noe du vil tilføye?*

Analyser og presentasjon

I intervjuutdragene har jeg gitt de som har blitt intervjuet én av tre ulike roller. Dette er en forenkling jeg benytter for å få frem hovedlinjen i mitt resonnement. Jeg deler i *forvalter-*, *konsulent-*, *produsent*. Forvalterstemmen er personer fra Matmerk, Landbruks- og Matdepartementet og Mattilsynet. Konsulenter er personer som har fått som oppgave å organisere arbeidet å skrive en søknad, uten at de selv er produsenter. Produsentstemmen er produsenter som selv har hatt ansvar for søknadsarbeidet.

Det mest vanlige var at det som ble sagt om arbeidet med tilpasninger var spredd ut i intervjuene. Dette er et naturlig resultat av å ha åpne intervjuer i form av en vanlig samtale.

Fordelen med slike intervjuer er at når man først har kommet frem til hva som er viktig og som man vil fokusere på videre, gir slikt materiale en rik og utvungen kontekstualisering. Det samme fenomenet kan identifiseres i mange ulike sammenhenger i løpet av intervjuene. Utfordringen med ustrukturerte intervjuer er imidlertid at analysearbeidet blir komplekst med mange tråder og spredte bolker med viktig informasjon. Av denne grunn har jeg gjengitt intervjuene med mild språklig redigering. Noe er av ordrett gjengivelse, mens andre utdrag er mer redigert (Repstad 1984:243-244). Noen av nyansene i intervjuene har blitt borte i redigeringen. Nøling, som viser usikkerhet, og andre forhold som setter sitt preg på en samtale, fremkommer bare sporadisk. På den annen side gir en slik mildt redigert tekst bedre flyt og lesbarhet. Fremstillingen er forsøkt balansert slik at poenget som sitatene skal illustrere fremkommer tydeligst mulig. Samtidig har jeg i størst mulig grad forsøkt å beholde samtalens opprinnelige muntlige form.

To-fase-analysens betydning

I den utforskende fasen ble mye av grunnlaget for studien lagt. Noe av det første jeg gjorde, var å bestemme meg for å fjerne meg fra den opprinnelige teoristyrte prosjektskissen og vende meg mot problemene i feltet. Med dette valget ville jeg også i større grad ta hensyn til det samfunnsnyttige aspektet ved forskningen enn det som var utgangspunkt for studien. Selv om jeg beveget meg bort fra den opprinnelige prosjektskissens teoretisk interessante problemstilling, gikk ikke dette på bekostning av studiens utfall, snarere tvert imot. Prosjektet ble mer interessant for meg, og i tillegg opplevde jeg at de jeg snakket med også syntes det ble mer relevant. Et godt bilde på dette var da jeg i de innledende intervjuene stilte produsentene spørsmål om deres og ordningens forhold til WTO-regelverket, TRIPS-avtalen og andre sider ved dimensjonen global/lokal som var sentrale i den første prosjektskissen. Det viste seg at få ville snakke om disse u håndgripelige størrelsene. De fleste hadde lite å si til mine spørsmål og var mer opptatt av konkrete forhold som angikk deres egen produsentsammenslutning direkte. I de videre intervjuene forsøkte jeg derfor å unngå denne typen teoristyrte spørsmål.⁵⁶ Om jeg ikke hadde dreid fokus fra teoristyrte til mer empiristyrte, ville ikke analysen av kulturelt tilpasningsarbeid vært mulig. Dette fordi begrepene og begrepsutviklingen springer ut av det empiriske materialet.

Den innledende fasen bestod av innhenting og analyse av dokumenter, intervjuer og litteraturgjennomgang. Jeg gjorde korte notater umiddelbart etter en del av intervjuene, for å

---

⁵⁶ For detaljer om de konkrete spørsmålene, se samtaleplanene i appendiks 2.

så raskt som mulig kunne identifisere intervjuets mest sentrale sider. Mitt økende fokus på tilpasningsarbeidet i innledningsfasen kan blant annet tilskrives disse notatene. Jeg spurte meg selv: Hva hørte du nå? Hva dreide dette intervjuet seg egentlig om? Når jeg stilte meg slike spørsmål, kunne jeg fange sider av intervjusituasjonen og ”intervjuets essens” som jeg var redd ville forsvinne om jeg ikke tenkte gjennom det jeg hadde opplevd og hørt med en gang. Jeg hadde en forestilling om at analysens kvalitet var avhengig av hvor ’ferske’ dataene var og hvor åpen og mottakelig jeg var for å analysere dem. Det er likevel viktig å understreke at det meste som ble skrevet i disse notatene ikke ble forfulgt videre.

Gjennomgangen av intervjuene var i stor grad basert på parallell transkribering og analyse. En del av intervjuene ble transkribert i sin helhet, mens andre ble oppsummert mer i stikkordform mens jeg hørte gjennom dem. Desto nærmere jeg kom en forståelse av at det var kulturelt tilpasningsarbeid jeg studerte, desto mindre transkriberte jeg lange passasjer. Jeg gikk da mer på jakt i intervjuene og dokumentene etter beskrivelser av tilpasningspraksiser som kunne utvikle forståelsen av det kulturelle tilpasningsarbeidet. De ulike dataene endret slik sett status i løpet av studien. I den innledende fasen var dokumentene og intervjuene utgangspunkt for utforskning og identifisering av tilpasningsarbeidet. De ble undersøkt med henblikk på å finne hva som kjennetegner innføring, forvaltning og bruk av BB. Når dette ble identifisert til å være tilpasningsarbeid, ble dataene undersøkt med henblikk på å nyansere tilpasningsarbeidet. Dette skjedde gjennom utdypende og målrettede analyser av utbredelsen, mangfoldet og dynamikken mellom tilpasningspraksiser. Slik sett endret ett og samme dokument og ett og samme intervju status fra den første til den andre fasen, fordi jeg analyserte og forstod dem forskjellig på ulike tidspunkt. Oppsummert kan man si at de samme dokumentene og intervjuene skiftet status fra *utforsknings-* til *utdypningsdata* fra studiens første til andre fase.

Analysen i både den første og andre fasen bestod av en stadig sammenligning av ulike kunnskaper, grupper, aktører og artefakter involvert i BB. Sammenligningene fokuserte på likheter og forskjeller, som igjen bidro til utviklingen av teoretiske kategorier. Kategoriene ble på denne måten tydelige, og kunne plasseres langs ulike dimensjoner og forstås i relasjon til ulike konsekvenser (Glaser og Strauss 1965:290). Delanalysene ble både utgangspunkt for, og resultat av, teorien om matkulturelt tilpasningsarbeid. De utgjorde grunnlaget for utviklingen av elementer i studier av kulturelt tilpasningsarbeid, som igjen

ble benyttet for å gjøre selve analysen. Strategien med to-fase-analyse ga slik sett rom for å frigjøre seg fra den opprinnelig teoristyrte skissen, oppdage viktige prosesser i feltet og følge og nyansere disse videre.

Monografi som analytisk strategi

Etter den innledende fasen bestod datamaterialet av feltnotater, intervjuopptak, transkriberte intervjuer, dokumenter, bilder, reklamemateriell, produktemballasje og annet. På ett tidspunkt presset det seg frem et behov for å strukturere, skrive og samskrive det jeg hadde funnet, eller trodde jeg hadde funnet.

Siden mye av analysen skjer i skriveprosessen, blir valg av format også en del av analysestrategien. En analyse av et fenomen, presentert som artikler, sammenfattet i en kappe, vil kunne resultere i en annerledes analyse enn en som skrives og presenteres som monografi. Avhandlingsformatet bør derfor inngå som en del av refleksjonen rundt forskningsopplegget, og særlig i forhold til metode og analyse. Siden analysen skal gi svar på forskningsspørsmålet, og formatet har betydning for analysen, bør forskningsspørsmålet også påvirke valg av formatet. Formatet bør med andre ord ikke være førende for problemstillingen. I så fall vil viktige forskningsspørsmål unndras å bli forsket på.

Da jeg gjorde en endelig beslutning om å skrive ut resultatene i form av en monografi, gjorde jeg samtidig et bevisst valg av videre analytisk ramme. I arbeidet med monografien har jeg hele tiden kunne tenke og skrive helhetlig omkring forskningsspørsmålene, og forstått dem i sammenheng. Begrepene, som er utviklet i studien, har inngått i et dialektisk forhold mellom metode, empiri og teoriutvikling, som igjen er knyttet til selve målet med monografien, *en tekst som på en uttømmende måte prøver å behandle et enkelt, avgrenset emne eller kultur på et bestemt tidspunkt* (Wadel 1991:174-175). I ettertid tror jeg ikke det ville vært mulig å identifisere det kulturelle tilpasningsarbeidet innenfor rammen av en artikkelbasert avhandling. For slik monografien har sine utfordringer, ulemper og begrensninger, har også artikkelbaserte avhandlinger sine analytiske skylapper.

Forskningsetiske utfordringer

Min refleksjon rundt en spesiell forskningsetisk utfordring begynner der de forskningsetiske retningslinjene slutter.⁵⁷ Nærmere bestemt drøfter jeg ett forskningsetisk dilemma jeg støtte på i forbindelse med datainnsamlingen.⁵⁸ Først beskriver jeg det konkrete forskningsetiske dilemmaet. Videre presenterer jeg en typologi for forskningsetiske utfordringer. Til slutt ser jeg mitt eget dilemma i lys av typologien.

Sannhetsvitnetrusselen

Jeg kjente godt til BB før jeg begynte med avhandlingsarbeidet. En slik tidligere involvering og kunnskap kan være både positiv og negativ. Positiv i den forstand at jeg hadde opparbeidet meg tillit hos noen av informantene. Dette lettet tilgangen til feltet og en rekke praktiske forhold. I tillegg var jeg også rustet rent teoretisk, men teoretisk ballast kan også skape utfordringer. Ved å ha vært i feltet en stund, kunne jeg stå i fare for å *preges av forutinntatte oppfatninger og ubevisste vurderinger* (NESH 2006:9). Min allerede etablerte forståelse kunne virke begrensende for hva som egentlig er av størst interesse både for informanter, forskersamfunnet og min egen del.

I min tidligere befatning med BB hadde jeg bidratt til forskningsresultater om ordningen, som hadde blitt formidlet tilbake til forvaltningsleddet. Den konkrete studien ble utført på oppdrag for et av forvaltningsorganene. Ettersom ordningen var såpass ny, og stadig tilpasses norske forhold, ville de ha utført en studie hvor vi skulle gå nærmere inn på hva som forstås med begrepet 'tradisjonsmat'.⁵⁹ Resultatet fra forskningen skulle bidra til å styrke forvaltningsorganets vurderingsevne i søknadsbehandling. Jamført de forskningsetiske retningslinjene, opplevdes ikke dette prosjektet problematisk da det ble gjennomført, og heller ikke rett i etterkant. Utfordringene viste seg ikke før jeg tok til med mitt avhandlingsarbeid noen år senere.

Ettersom merkeordningen BB er såpass ny, er både de som søker sine produktbetegnelser beskyttet og forvaltningen på ulike måter på søken etter kunnskap som kan bedre deres

---

⁵⁷ Jeg forholder meg spesielt til retningslinjene beskrevet i De nasjonale forskningsetiske komiteer (NESH) (2006) *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: Forskningsetiske komiteer.

⁵⁸ Jeg har selvfølgelig erfart andre utfordringer i tillegg til denne ene. Man kan derfor innvende at mitt snevre fokus går på bekostning av en mer overflatisk gjennomgang av etiske utfordringer knyttet til denne studien. Jeg velger likevel å se det slik at dette ene eksemplet er en mulighet til å forstå en mer generell forskningsetisk utfordring, som i større grad kan komme andre til nytte.

⁵⁹ Se for eksempel Amilien og Hegnes (2007) for resultater fra denne studien.

tilpasningskompetanse og arbeid. Produsentene vil oppnå beskyttelse av deres produktbetegnelse, og forvaltningsorganene arbeider med å bedre forvaltningen av ordningen.

Under og etter de første intervjuene i Ph.D.-arbeidet ble jeg ytterligere involvert i feltet. Produsentene jeg intervjuet var interessert i å både gi og få informasjon. Dette ble særlig tydelig da en representant for en produsentsammenslutning sendte en forespørsel om jeg kunne uttale meg spesifikt om et notat de skulle sende til et av forvaltningsorganene. Allerede under intervjuet med representantene for sammenslutningen, ble det uttrykt at de hadde et noe anspent forhold til forvaltningen. De var usikre på hvordan de skulle gå frem i søknadsarbeidet. De spurte derfor om min uttalelse i forbindelse med korrespondansen. Dette opplevde jeg som en forskningsetisk utfordring.

Det kan til tider kan være et anspent forhold mellom forvaltning og produsenter. Siden jeg forholdt meg til begge parter, ville jeg forsøke å ha en så nøytral forskerrolle som mulig. Jeg svarte derfor på henvendelsen på følgende måte:

Takk for sist og takk for henvendelsen angående deres notat til "forvaltningsorganet". Som du skjønner, er jeg i oppstarten av mitt forskningsprosjekt. Jeg har dannet meg et bilde av merkeordningen som helhet, men kjenner ikke godt nok til detaljene i hver enkelt sak til å kunne uttale meg. Jeg håper likevel at jeg kan si noe mer generelt om ordningen når jeg har ferdigstilt mitt arbeid. Selv om jeg ikke føler meg kvalifisert nok til å bidra i denne omgang, håper jeg vi fortsatt kan holde kontakt. Det var veldig interessant å høre hvordan dere arbeider og tenker om merkeordningen.

*Beste hilsen
Atle Wehn Hegnes*

I en situasjon som denne kan de forskningsetiske retningslinjenes vektlegging av *forskerens ansvar for å fremtre med klarhet* (NESH 2006:20) virke begrensende. Å svare på henvendelsen slik jeg gjorde var utvilsomt å fremtre med klarhet, men slik klarhet kan samtidig virke negativt med henblikk på fremtidig kontakt. I tillegg kan det oppfattes som utakknemlig når de som ble intervjuet allerede hadde gitt så mye av seg selv og sin tid. Jeg fikk ikke svar på e-posten, uten at dette nødvendigvis betyr at relasjonen er brutt for all fremtid.

I retningslinjene (pkt. 42) understrekes verdien av forskningsformidling, bl.a. som et uttrykk for et demokratisk krav. I pkt. 46, *formidling og etterrettelighet* står det:

Kultur- og samfunnsvideren kan dele hypoteser, teorier og foreløpige funn med offentligheten underveis i et prosjekt, men skal være varsom med å presentere foreløpige resultater – som ikke har vært tilstrekkelig drøftet i relevante forskningsmiljøer (fagfelle-vurdert) – som endelige (s. 35).

Feltet jeg har studert er i rask endring. Allerede da jeg fikk forespørselen mente jeg å ha grunnlag for å kunne uttale meg om ordningen, til tross for at jeg ikke hadde endelige resultater å vise til. Dersom jeg hadde utelatt å uttale meg underveis i forskningsforløpet, ville jeg holdt tilbake informasjon som kunne være viktig for utviklingen av ordningen. Om jeg uttalte meg kunne jeg påvirke feltet, noe som igjen ville kunne prege mine endelige resultater. Mine uttalelser ville da også kunne tas til inntekt for hvordan denne ordningen skal forstås. I tillegg vil de ikke være kvalitetssikret gjennom fagfelle-vurdering. På bakgrunn av min valgte forskerholdning (etterstrebe en nøytral posisjon), blir det umulig å følge begge retningslinjene samtidig. To etiske forhold, jfr. NESH 2006, kom derfor i konflikt i denne situasjonen, nærmere bestemt retningslinjenes vektlegging av å fremtre med *klarhet* og krav til *formidling*. På den ene side bør jeg gi noe tilbake til informantene, men samtidig vil jeg ikke risikere å ta noens parti. Allerede i introduksjonsbrevet hadde jeg gjort klart at jeg hadde en nøytral holdning både til merkeordningen og landbruket generelt. Når jeg fikk en slik henvendelse, ble det likevel en utfordring. I forhold til de forskningsetiske retningslinjene opplevde jeg det som et forskningsetisk dilemma.

For å summere: I det første tilfellet, min erfaring fra feltet før PhD-arbeidet, har jeg allerede uttalt meg til forvaltningen, slik at de står bedre rustet i sin behandling av søkere. I det andre tilfellet blir jeg bedt om å uttale meg til en av produsentene, slik at de kan stå bedre rustet i sitt forhold til forvaltningen. Når partene i utgangspunktet er tvilende til om deres egen forståelse er riktig, ønsker de hjelp til å klargjøre eller legitimere denne. Det er få fagspesialister på dette feltet, dermed blir jeg som forsker ansett som et potensielt sannhetsvitne for legitimeringsarbeidet av aktørenes tilpasningsarbeid.

Det er i skjæringspunktet mellom forskerrolle- og retningslinjekonflikt at sannhetsvitnetrusselen som forskningsetisk dilemma oppstår. Spørsmålet blir da hvordan dette skal forstås og håndteres, slik at formålet med forskningen, å uhildet frembringe ny og bedre innsikt om hvordan merkeordningen BB forstås av de ulike involverte parter, videre kan fortsette på en faglig og etisk gjennomtenkt måte.

For å forstå min forskerrolles ambivalens jamfør NESHs retningslinjer, må dette gjøres med utgangspunkt i forskerrollen, informantens rolle og videre hvordan disse inngår i en sosial

struktur hvor myndigheter, vitenskap og næringsvirksomhet er deler av et hele. For å forstå situasjonen bedre, fant jeg det nødvendig å nyansere forholdet mellom ulike forskningsetiske utfordringer.

Forskningsetiske dilemma

Forskningsetiske utfordringer oppstår og resulterer i ulike forskningssituasjoner. Jeg vil på bakgrunn av min erfaring fra studien av BB, i kombinasjon med to utvalgte eksempler, skille mellom tre idealtypiske forskningssituasjoner som er kjennetegnet av tre ulike forskningsetiske utfordringer.⁶⁰

Enkle situasjoner er situasjoner hvor man står overfor en utfordring hvor det finnes én eller flere, ikke motstridende, retningslinje(r) for hvordan man skal håndtere utfordringen. Eksempel på dette er der hvor retningslinjene imperativt sier hva forskeren *skal* gjøre, som for eksempel at *[f]orskere skal følge forskningsetiske normer, som krav til redelighet, upartiskhet og åpenhet for egen feilbarlighet* (NESH 2006:8).

Udekkede situasjoner er situasjoner som ikke dekkes i retningslinjene - situasjoner som treffer retningslinjenes blinde flekk. Dette kan være nyoppdagede situasjoner eller forhold som det kan være ønskelig å etablere retningslinjer for. Et eksempel på dette er debatten om betaling av informanter, utløst av Jon Rogstad i 2007:

Kan og bør forskere betale sine informanter som byr på sine liv og tar av sin tid for å stille opp? [...] La det først være sagt at betaling av informanter reiser så viktige forskningsetiske spørsmål at det ikke bør være opp til det enkelte forskningsmiljø å endre etablert praksis. [...] Derfor bør Norges forskningsråd (NFR), De nasjonale forskningsetiske komiteene (NESH), Norges samfunnsvitenskapelige datatjeneste, universiteter og forskningsinstitusjoner snarest komme sammen for å trekke opp retningslinjer (Rogstad 2007:3).

Rogstads utspill avstedkom en debatt i det norske sosiologimiljøet, som utspilte seg både i *Klassekampen*,⁶¹ *Forskerforum*⁶² og under to seminarer i regi av henholdsvis Institutt for

---

⁶⁰ Ronald Dworkin skille mellom *hard cases* (Dworkin 2006, 1986, 1975, 1963) og *textbook cases* (Dworkin 1963:626) eller *easy cases* (Dworkin 1986:353) var en nyttig inspirasjon til de forskningsetiske utfordringene jeg her omtaler som *enkle situasjoner* og *udekkede situasjoner*. Med *hard cases* viser Dworkin til saker hvor utfallet av et rettsspørsmål, av ulike grunner, ikke kan utledes direkte fra den foreliggende lovtekst. Løsningen må derfor fortolkes i det konkrete tilfellet. *Textbook cases* eller *easy cases* representerer det motsatte, der utfallet kan utledes direkte av lovene - eller NESH-retningslinjene.

⁶¹ *Klassekampen* 8., 9., 12., 13. og 28. februar 2008.

⁶² *Forskerforum – Tidsskrift for forskerforbundet* (2008) 'Betaling av informanter'. Nr. 2, s. 8-9.

samfunnsforskning 26. februar 2008⁶³ og NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste) og NESH, februar 2009.⁶⁴

Situasjoner med forskningsetisk dilemma er situasjoner hvor man står overfor én eller flere utfordringer hvor de relevante retningslinjene kan sies å stå opp mot hverandre. Velger man i disse situasjonene å ta hensyn til én retningslinje, velger man bort en annen - selv om det ideelt sett hadde vært riktig å følge begge. Den konkrete situasjonen jeg innledningsvis betegnet som sannhetsvitnetrusselen, kan plasseres i denne kategorien.⁶⁵ Dette fordi min forskerrolle gjorde det umulig å følge retningslinjenes vektlegging av både *klarhet* og *formidling* på samme tid.

Håndtering av sannhetsvitnetrusselen som forskningsetiske dilemma

La meg avslutningsvis ta opp igjen tråden fra mitt konkrete eksempel på et forskningsetisk dilemma, og se det i lys av min tredelte typologi for forskningsetiske utfordringer.

Det som kjennetegner en forskningsetisk utfordring, og en mulig tilnærming til denne, avhenger av ens egen forskerrolle og grad av deltakelse i det kasuset man studerer og refleksjon rundt dette. At man er en deltaker, vil få være uenig i. Det finnes likevel ulike måter å være deltakende på, eller sette sine fingeravtrykk på feltet.⁶⁶ *Følgforskning* og *aksjonsforskning* er eksempler på to forskningsstrategier som åpner for ulik grad av deltakelse.⁶⁷ Lindøe, Mikkelsen og Olsen (2002) peker på denne forskjellen hvor *aksjonsforskeren* kan:

kombinere rollen som kritisk (etter)forsker med en aktiv rolle i intervensjonsprosessen [...] Følgforskeren er derimot ikke deltaker i selve den aksjon eller de tiltak som settes i verk og er derfor "uansvarlig" i forhold til selve intervensjonen. Følgforskningen representerer et forsøk på å innta et mellomstandpunkt mellom å være en nøytral observatør på siden av det som skjer og å være en endringsagent som aktivt deltar i intervensjonen som iverksettes (s. 194).

---

⁶³ Institutt for samfunnsforskning (2008) 'Skitne penger, rene data?', *samfunnsforskning.no*, <http://www.samfunnsforskning.no/Aktuelt/Nyhetsarkiv/Skitne-penger-rene-data> (lesedato 7. februar 2011).

⁶⁴ Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (2009) 'Betaling av informanter et nødvendig onde?', *nsd.uib.no*, http://www.nsd.uib.no/nsd/nsdnytt/09-1/7_betaling_av_informanter.html (lesedato 7. februar 2011).

⁶⁵ For andre bidrag som omhandler lignende dilemma, se f.eks. Helgeland (2005).

⁶⁶ Betegnelsen *fingeravtrykk på feltet* har jeg hentet fra Idunn Selands skriftlige kommentarer til et utkast til denne teksten. Utkastet ble presentert og kommentert på et kurs i forskningsetikk, ledet av Ragnvald Kalleberg, ved ISS, UiO 15. og 16. oktober 2007.

⁶⁷ Jeg benytter disse kun som bilder på grad av deltakelse og går ikke videre inn på debatten om disse tilnærmingenes grad av vitenskapelighet eller andre forhold.

Forskerens avklaring av egen feltinvolvering, som eksempelvis aksjons- eller følgeforsker, vil dermed legge føringer for hva som vil fremstå som forskningsetiske utfordring og på hvilken måte man skal håndtere slike. I mitt tilfelle valgte jeg å opprettholde en viss avstand til feltet. Slik sett har min grad av feltinvolvering betydning for hva som oppleves som forskningsetiske dilemma. Der min valgte rolle utløste et dilemma, ville en annen forskerrolle, eksempelvis aksjonsforskerens, kanskje bare utløst en *enkel* forskningsetisk situasjon.

I en forskerhverdag blir man ofte stilt overfor en rekke etiske utfordringer på en og samme tid, i en og samme situasjon. Ofte dekkes disse enkle situasjonene av retningslinjer, men retningslinjene beskrevet i NESH kan også komme til kort og ikke nødvendigvis være dekkende for den konkrete situasjon. Retningslinjene kan også bli satt opp mot hverandre slik at situasjonen fremstår som et forskningsetisk dilemma. Avveiningen av hvilke hensyn som skal veie tyngst i den enkelte situasjon, eller hvordan etiske motsetninger skal forstås og håndteres, blir da kanskje den største utfordringen i ens forskerhverdag. Sjelden møter man de etiske utfordringene en og en, hvor man kan gå til teksten og lese seg til hvordan det skal gjøres. De dukker heller opp som uforutsette klynger av utfordringer, hvor de etiske hensynene må veies mot hverandre på en helhetlig og skjønnsmessig måte.

Sammenfatning

I denne delen har jeg beskrevet og drøftet forskningsopplegg og hvordan dokumentstudier og intervju har vært nyttige og utfordrende metodiske tilnærminger for spørsmålene jeg har vært opptatt av å besvare. Jeg har redegjort for dokument og informantutvalg, og hvilke analytiske muligheter og utfordringer som ligger i å basere analysen på en slik kombinasjon av empiri. I tillegg har jeg kort vært innom studiens vitenskapsteoretiske utgangspunkt og forskningsetiske utfordringer.

Som jeg nevnte i innledningen, er en slik skriftlig fremstilling ofte mer strukturert enn forskningsarbeidet i seg selv. Det er derfor viktig å minne leseren om at arbeidet med studien tidvis har fortonet seg som en evig og svimlende *runddans mellom teori, metode og data* (Wadel 1991:129).

Avslutningsvis vil jeg punktvis gå gjennom noen selvkritiske påstander og refleksjoner rundt sentrale forhold jeg har behandlet i denne delen. Gjennomgangen aktualiserer og

belyser utfordringer og forbedringspotensial i denne og mulig fremtidige forskningsopplegg for studier av tilpasningsarbeid.

- *Forskningsopplegget er i for stor grad basert på en kvalitativ tilnærming.*
  - Den kvalitative tilnærmingen har egnet seg godt, tatt i betraktning at studien har hatt et eksplorerende preg. I fremtidige studier av kulturelt tilpasningsarbeid er det likevel ingen grunn til å utelukke varianter og kombinasjoner av både kvantitative og kvalitative metoder og data. Hovedpoenget er at metodene gir data som gjør det mulig å svare på de spørsmål om tilpasningsarbeid man er interessert i.
- *Studien gir ikke grundig nok innblikk i hvordan tilpasninger skjer i praksis.*
  - Min identifisering av tilpasningsarbeid har skjedd gjennom analyser av dokumenter og intervjuer. Jeg har studert resultatene og aktørenes beskrivelser av eget tilpasningsarbeid, men ikke gjort studier av selve praktiseringen. Dette vil man imidlertid kunne få tilgang til gjennom blant annet deltakende observasjon. Videre studier bør dra nytte av denne metoden for å gjøre enda grundigere analyser av tilpasningspraksiser.
- *Strategien for dokumentutvalget er dårlig dokumentert, og dokumentene egner seg dårlig for en tilfredsstillende historisk analyse av BB.*
  - Dokumentstudien er på ingen måte uttømmende hva gjelder forhistorien for opprettelsen, forvaltningen og bruken av Beskyttede betegnelser i Norge. Hovedpoenget er likevel ikke å gi en fullstendig riktig historisk gjengivelse, men å undersøke, forstå og vise det kulturelle tilpasningsarbeidet og de tilpasningspraksiser som har vært i spill i denne perioden, og fortsatt er det. I kommende studier er det mulig å gjøre mer systematiske og dyptpløyende studier av dokumenter som dekker BBs historie.
- *Sammensetningen av aktører som utfører tilpasningsarbeid er for snever og unyansert.*
  - Det er ulike grunner til at jeg endte opp med å fokusere på produsenter, forvaltere og konsulenter. Den viktigste grunnen er at disse fremstod som de mest aktive i tilpasningsarbeidet. En annen grunn er at noen aktører, slik som forbrukere, allerede har blitt studert (Amilien mfl. 2008). En tredje grunn er at prosjektets økonomiske og tidsmessige rammer ikke tillot å inkludere alle interessante aktørgrupper. I videre studier vil det være interessant å

innlemme flere grupper. Eksempler på slike grupper er politikere, detaljister, fagspesialister, forbrukere og aktører som har vært oppført på høringslistene til både rammeforskriften og produktforskriftene. De som har hatt spesielle meninger om forskriften og forskriftsarbeidet og derigjennom er representanter for det atypiske, kan være særlig interessante. Ved innlemming av disse gruppene åpner man for identifisering av hittil uoppdagede tilpasningspraksiser.

- *Den innledende fasen, samt fokuset på produsenter, hadde for stor betydning for utviklingen av prosjektet.*
  - Mitt fokus kan i for stor grad ha vært rettet mot utfordringer som produsentene hadde erfart. Det er slik sett grunn til å spørre om tilpasningsarbeidet egentlig er et eksklusivt produsentfenomen. I dokumentstudiene i den innledende fasen, og senere i intervjuer, fikk jeg imidlertid bekreftet at tilpasningsarbeid er noe som er utbredt på tvers av aktørene.
- *I presentasjonen av studien tas det lite hensyn til anonymisering.*
  - Feltet for Beskyttede betegnelser er relativt lite. De som på en eller annen måte er involvert i ordningen, kjenner ofte de andre. De jeg intervjuet refererte ofte til andre organisasjoner gjennom å knytte denne til en spesiell person. Det er slik sett en utfordring å bruke sitater siden det ofte skinner igjennom hvilken informant som uttaler seg. For å anonymisere produsenter og konsulenter så godt som mulig, har jeg blant annet byttet ut de enkelte produktnavnene med 'produktet' og eksakte geografiske steder er byttet ut med 'sted'. Når det gjelder forvalterne, som er få og vanskelig lar seg anonymisere, har forvalterne i Matmerk fått lese igjennom sitatene for godkjennelse. Denne sitatsjekken medførte kun noen få presiseringer og endringer.
- *Funnene risikerer å være uaktuelle når de endelig blir publisert.*
  - Å forske på et fenomen som stadig endrer seg i forskningsforløpet, byr på spesielle utfordringer. Når prosjektet er slutført, kan dataene være foreldet og problemstillingen lite relevant. BB er et slikt fenomen i rask utvikling. Det er ingen garanti for at mine empiriske funn fortsatt er aktuelle når teksten er publisert. Studien er imidlertid både et empirisk og teoretisk kasus. De

empiriske funnene har en egenverdi, men fungerer også som materiale for de teoretiske, som forhåpentlig er mer 'holdbare'.

Noe av det viktigste i kassstudier er selve utviklingen av dem, eller "casingen". Under hele arbeidet må man ta hensyn til og tilpasse de aktiviteter man gjør med det man allerede har gjort og det man planlegger å gjøre videre. Uten en kontinuerlig refleksjon omkring – og gjennomføring av disse trinnene – forringes studiens kvalitet. I denne studien har "casingen" pågått kontinuerlig for å kunne identifisere og gi en grundig forståelse av både det teoretiske og empiriske kaset som matkulturelt tilpasningsarbeid og Beskyttede betegnelser til sammen utgjør. For å fremheve kompleksiteten som kjennetegner kasus og kassstudier, vil jeg trekke frem David Byrnes beskrivelse:

Cases are complex systems – a position that transcends the holistic/analytic dichotomy by recognizing that in complex systems (far from equilibric systems), trajectories and transformations depend on all of the whole, the parts, the interactions of any system with other complex systems among which it is nested with which it intersects (Byrne 2009:2).

Man har behov for riktig verktøy for å gjøre analyser av komplekse system, slik Byrne viser til og som BB er. I neste del beskriver jeg 'verktøyet' som sprang ut av empirien om BB, og som jeg benytter i analysen av innføring, forvaltning og bruk av BB i del fem.

4 Elementer i kulturelt tilpasningsarbeid

Siktemål

Kulturelt tilpasningsarbeid utløses i møtet mellom kulturelle forskjelligheter. Slike forskjelligheter er knyttet til kulturbegrepet og dets komponenter, slik jeg tidligere avgrenset det, og som jeg her gjentar:

Jeg forstår kultur og kulturer først og fremst som kontinuerlige (Hannerz 1992:4) meningsskapende (Spillman 2002:4) prosesser (du Gay mfl. 1997:3) av ideer og tankesett (Hannerz 1992:7), knyttet til strukturer av sosiale relasjoner (Hannerz 1992:264), fysiske objekter (Griswold 1994:12) og hvordan kulturell kompleksitet (Hannerz 1992) er innvevd med samfunnet for øvrig (Griswold 1994:12) og preget av en relativ autonomi i å forme handlinger og institusjoner (Alexander og Smith 2003:12).

Definisjonens ulike deler representerer komponenter i kultur og kulturer. Mening, språk, tankesett, sosiale relasjoner og fysiske objekter er eksempler på slike komponenter, som varierer på tvers av kulturer og på denne måten er bærere av kulturell forskjellighet.

Det kulturelle tilpasningsarbeidet utgjøres av praksiser som ordner ulikheter mellom kulturelle komponenter og tilpasningen av disse praksisene til hverandre. I denne studien kommer dette til uttrykk gjennom aktørenes arbeid med å tilpasse BB til norsk matkultur og norsk matkultur til BB. Tilpasningsarbeidet av BB er summen av de praksiser som oppstår i samspillet mellom menneskers oversettelser av mening, omorganisering av sosiale relasjoner og omforming av ting i spennet mellom det globale og det lokale, og mellom tradisjon og innovasjon.

I denne delen presenterer og utdyper jeg sentrale elementer i kulturelt tilpasningsarbeid. Disse utgjør til sammen et rammeverk som er spesielt tilpasset for å begrepsfeste ulike kulturelle forskjeller, aktører, kunnskaper og tilpasningskompetanse, tilpasningspraksiser, dimensjoner, maktforhold og kontekstuelle betingelser, som tilpasningsarbeid kan forstås ut fra.

Rammeverket er en samling *sensitizing concepts*⁶⁸ og ikke endelige størrelser, som *må* inngå i undersøkelser av kulturelt tilpasningsarbeid. I andre studier vil nye og ulike

---

⁶⁸ Begrepet *sensitizing concepts* ble i 1954 fremmet som en motsats til såkalte definitive concepts av Herbert Blumer: *A definitive concept refers precisely to what is common to a class of objects, by the aid of a clear definition in terms of attributes or fixed bench marks. This definition, or the bench marks, serve as a means of clearly identifying the individual instance of the class and the make-up of that instance that is covered by the concept. A sensitizing concept lacks such specification of attributes or bench marks and consequently it does not enable the user to move directly to the instance and its relevant content. Instead, it gives the user a general sense of reference and guidance in approaching empirical instances. Whereas definitive concepts provide*

sammensetninger av begreper kunne fremstå som mer relevant å forfølge enn de jeg presenterer her. Til tross for en slik nødvendig begrepsmessig variasjon, vil jeg argumentere for at analyser av kulturelt tilpasningsarbeid bør ta høyde for og integrere følgende syv elementer:

- Tilpasningsarbeidet motiveres og utløses av menneskers bevissthet om, og sammenligninger av, ulike kulturelle *forskjeller* mellom ulike kulturelle komponenter. Studier av tilpasningsarbeid er bygget opp rundt slike samfunnsmessige og sosiologisk interessante kulturelle forskjeller. Forholdet mellom norsk matkultur og forskriften som er innført etter mønster fra EU og sydeuropeisk matkultur, representerer den overordnede og spesifikt matkulturelle forskjelligheten i studien av BB. Dette kasuset bringer også med seg en rekke andre forskjeller som det arbeides med å tilpasse. Et slikt eksempel er forskjellen mellom forvaltere og produsenters måte å forstå og dokumentere rammeforskriftens vilkår. Forskjeller i de kulturelle komponentene mening, sosial organisering og materielle forhold, er de viktigste i denne studien.
- Tilpasningsarbeidet utføres av og mellom ulike *aktører* og gruppene de inngår i. Kartlegging og avgrensning av sentrale aktører og grupper er derfor en viktig oppgave i studier og analyse av tilpasningsarbeid. *Forvaltere, konsulenter og produsenter* utgjør de viktigste tilpasningsarbeiderne i denne studien. De får derfor mest oppmerksomhet. I tillegg til disse hovedaktørene har også andre betydning for tilpasningsarbeidet.

---

prescriptions of what to see, sensitizing concepts merely suggest directions along which to look. The hundreds of our concepts - like culture, institutions, social structure, mores, and personality-are not definitive concepts but are sensitizing in nature. They lack precise reference and have no bench marks which allow a clean-cut identification of a specific instance and of its content. Instead, they rest on a general sense of what is relevant. There can scarcely be any dispute over this characterization (Blumer 1954:7). Glaser og Strauss trekker også på Blumers begrep i sin *The Discovery of Grounded Theory* når de beskriver hva som bør kjennetegne begreper generert ved å benytte seg av nettopp grounded theory: *First, the concepts should be analytic-sufficiently generalized to designate characteristics of concrete entities, not the entities themselves. They should also be sensitizing - yield a "meaningful" picture, abetted by apt illustrations that enable one to grasp the reference in terms of one's own experience. To make concepts both analytic and sensitizing helps the reader to see and hear vividly the people in the area under study, especially if it is a substantive area. This perception, in turn, helps the reader to grasp the theory developed for this area. To formulate concepts of this nature, bringing together the best of two possible worlds, takes considerable study of one's data and requires considerable data collection of incidents bearing on a category (Glaser og Strauss 1967:38-39.* Ordene som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten). Poenget hos Blumer, og videre hos Glaser og Strauss, er at begreper eller typologier som har sitt utspring i, og kontekstualiseres i forhold til data, er mer "virkelighetsnære" enn de som genereres ut fra tidligere teori (*Social Theory*). Dette fordi de har en referanse til virkeligheten, og ikke kun i et abstrakt begrepssystem. Likevel understreker de at slike sensitiverende begrep bare kan vise til karaktertrekk ved det som studeres, og ikke stå i et 1:1-forhold med "virkeligheten".

- Tilpasningsarbeidet er knyttet til og forutsetter aktørenes kunnskaper og tilpasningskompetanse. Dette gjør det viktig å få grep om disse størrelsene. Kunnskap er aktørenes forståelse av eget fag eller yrke. Tilpasningskompetanse er det som gjør en i stand til å gjøre tilpasninger av mening, sosial organisering og materialitet. Denne kompetansen avhenger blant annet av evnen til å ta den andres ståsted, sette seg inn i de forskjellige kulturer, reguleringer, saksområder som på ulike måter skal tilpasses hverandre for å få ordningen til å fungere.
- Tilpasningsarbeidet består av ulike *tilpasningspraksiser* og hvordan disse gjensidig tilpasses hverandre. Hovedoppgaven til studier av tilpasningsarbeid er å identifisere og begrepsfeste disse praksisene, og forholdet mellom dem. *Oversettelser* av mening, *omorganiseringer* av sosiale relasjoner og materielle *omforminger* er de mest sentrale tilpasningspraksisene i studien av tilpasningsarbeidet av BB. I tillegg til disse kjernepraksisene finnes også andre sideordnede. Språklige *omskrivninger* og *omlokalisering* av geografiske områder er eksempler på slike sideordnede praksiser.
- Tilpasningsarbeidet skjer, og må plasseres og forstås langs *dimensjoner*. En viktig analytisk oppgave er å identifisere slike sentrale dimensjoner. Dimensjonen uorden/orden er den grunnleggende dimensjonen i alt tilpasningsarbeid. Dette fordi tilpasning i bunn og grunn handler om å ordne/utligne kulturelle forskjeller som representerer uorden. Hva orden og uorden er, vil variere i ulike kontekster. Dimensjonene global/lokal og tradisjon/innovasjon fremstår som de viktigste dimensjonene, i tillegg til uorden/orden i studien av BB.
- Tilpasningsarbeidet, dets konsekvenser og implikasjoner påvirkes av forhold mellom ulike aktører og institusjoner som står i relasjon til ordningen. En kartlegging av maktforhold er derfor av betydning i analyser av tilpasningsarbeid. Når tilpasningsarbeidet hele tiden er i utvikling, virker dette også inn på kompleksiteten i makten som utspilles. Tilpasningsarbeidet er ikke preget av én spesiell form for makt, men av maktskifter. Hvilke maktformer som er i spill, skifter underveis. Tilpasningsarbeidets maktskifter gir kraft og retning til tilpasningsarbeidet, men kan også gi mindre vellykket tilpasningsarbeid og resultere i tilpasningssammenbrudd.

- Tilpasningsarbeidet forstås substansielt først når forholdet mellom forskjeller, praksiser, aktører, maktfordeling og dimensjoner innskrives i historiske, geografiske og institusjonelle *kontekster*.

Studier av kulturelt tilpassingsarbeid vil, med disse momentene som utgangspunkt, sikte mot å besvare de syv generelle spørsmål jeg introduserte allerede i delen om forskningsopplegg, metode, analyse og etikk: I) Hvilke ulike forskjeller finnes? II) Hvilke aktører har betydning for tilpasningsarbeidet? III) Hvilken kunnskap og tilpasningskompetanse har aktørene? IV) Hvilke tilpasningspraksiser er i spill? V) Hvilke dimensjoner skjer tilpasningsarbeidet langs? VI) Hva kjennetegner maktforholdene? VII) Hvilke historiske, geografiske og institusjonelle kontekster er relevante? Basert på kasusspesifikke data, og satt i en videre empirisk-teoretisk sammenheng, utgjør svarene på spørsmålene en dualitet. De fremstår både som resultat *av* og verktøy *for* analysen. Ved å identifisere og navngi kulturelle forskjeller, aktører, kunnskaper og kompetanser, praksiser, dimensjoner og maktforhold, settes man i stand til å gjøre en kontekstualisert og substansiell analyse av kulturelt tilpasningsarbeid og de konsekvenser og implikasjoner dette får.

Videre utdyper jeg de syv elementene. Eksemplene jeg benytter er knyttet til BB, men gjennomgangen er også ment som en generell introduksjon til studier av kulturelt tilpasningsarbeid.

Ulike kulturelle forskjeller

Flere sentrale kultursosiologiske bidrag handler om å vise og forstå mangfold og produksjon av ulike kulturelle forskjeller (se for eksempel Bourdieu (1995 [1979])); Boltanski og Thévenot (2006 [1991]; Lamont 1992). Ulike kulturelle forskjeller er også helt sentrale i studier av kulturelt tilpasningsarbeid. Det er menneskers bevissthet om, og sammenligninger av, disse som utløser tilpasningsarbeidet.

Noen bidrag har håndtering av ulike kulturelle forskjeller, for å oppnå orden, som et viktig tema.⁶⁹ Det er i denne tradisjonen kulturelt tilpasningsarbeid befinner seg. I studier av

---

⁶⁹ To bidrag som kan fungere som eksempler på dette, er Anselm Strauss' bok fra 1978: *Negotiations – Varieties, Contexts, Processes, and Social Order* og Jeffrey C. Alexanders artikkel fra 2004: 'Cultural Pragmatics: Social Performance Between Ritual and Strategy'. Strauss tar for seg hvordan sosial orden er avhengig av ulike former for forhandlinger, som gir *negotiated order* (s. 5). Alexanders teori er blant annet bygd opp rundt ritualens betydning for vellykket samhandling (*social performance*) i sosial og kulturell kompleksitet.

kulturelt tilpasningsarbeid er imidlertid hovedanliggendet å vise og forstå hvordan man *tilpasser* og *utligner* forskjeller, ikke så mye hvordan de skapes og opprettholdes.

Jeg trekker videre frem fire utvalgte eksempler som enkeltvis viser ulike kulturelle forskjeller knyttet til de ulike kulturelle komponenter og håndteringen av disse. Jeg benytter bidragene for å vise hvordan de, som enkeltstående eksempler på håndtering av kulturell forskjellighet og kulturell tilpasning, inngår som deler i det større og dynamiske perspektivet som kulturelt tilpasningsarbeid utgjør. Eksempelene er trukket frem for å vise at tilpasningsarbeidet er knyttet til håndtering av forskjeller mellom ulike kulturelle komponenter knyttet til BB spesielt. Komponentene vil derfor ikke nødvendigvis inngå i alle studier av kulturelt tilpasningsarbeid.

Mening

Den første og grunnleggende komponenten jeg vil trekke frem for å belyse forholdet mellom kulturelle forskjeller og kulturelt tilpasningsarbeid, er meningskomponenten. Ulf Hannerz skriver følgende om denne:

There are built-in tendencies toward disconnectedness and incoherence. Thus, coherence is something that people have to work at, and something which is achieved to a higher degree in some areas of meaning and probably by some people, vis-à-vis particular others or generally. And because of growth and flux, the work on coherence is never done, never carried once and for all to completion (Hannerz 1992:164).

Avsnittet som sitatet fra Hannerz er trukket fra heter «Connecting the disconnected» og peker i retning av noe av det samme som Ian Hacking (2007) skriver om i sin forelesning *Kinds of People: Moving Targets*. Mens Hannerz har et overordnet blikk på menings plass i kulturell kompleksitet og hvordan den håndteres, ser Hacking spesielt på organisering av mennesker gjennom klassifisering. Det begge har til felles, er at de lanserer begreper for å forstå hvordan meningsulikhet og menneskemangfold ordnes. Hannerz gjør også et overordnet viktig poeng av at arbeidet mot *coherence* aldri vil nås på grunn av kulturens *growth and flux*. Dette er også et viktig utgangspunkt og en konsekvens for, og av, kulturelt tilpasningsarbeid. I tilpasningsarbeidet av BB er også meningsaspektet viktig og noe det hele tiden arbeides med å avklare og stabilisere.

Sosial organisering

Hacking bruker nasjonalstaten og inndelingen i beskatningsområder som eksempel på klassifisering av mennesker. I tillegg beskriver og navngir han to prosesser som bidrar til slik klassifisering og sosial organisering:

Xerxes's father Darius imposed a structure of satrapies on the empire created by Cyrus. The peoples, that is, the different classes of inhabitants of these administrative districts, were exactly what the Greeks referred to as the different 'ethnos' of the Persian Empire. All of this suggests a model for 'making up people'. We can well imagine that Darius's captains chose to categorise his subjects for the convenience of administration. The subjects were not classified in exactly this way before they were conquered. Geography, language, allegiances, previous social cohesion, bodily structure, and skin colour would all have been grounds for forming classifications, and in some cases, those kinds of people would not have existed, as a kind of people, until they had been so classified, organised and taxed. Others were cemented as kinds of people by classification and administration, and also by revolt, for a people has to solidify in order to throw off the imperial yoke (Hacking 2007:288. Ordene som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten).

We think of these kinds of people as given, as definite classes defined by definite properties. As we get to know more about these properties, we will be able to control, to help, to change, or to emulate them better. But it is not quite like that. They are moving targets because our investigations interact with the targets themselves, and change them. And since they are changed, they are not quite the same kind of people as before. The target has moved. That is the looping effect. Sometimes our sciences create kinds of people that in a certain sense did not exist before. That is making up people (Hacking 2007:293).

Hacking viser i det første avsnittet til klassifisering og omorganisering av mennesker som resultat av et økonomisk-administrativt prosjekt og innføringen av *satrapies* (et geografisk område definert med henblikk på blant annet beskatning). Han er i tillegg opptatt av hva slik klassifikasjon og omorganisering av mennesker *gjør* med menneskene som får en 'merkelapp' på seg. Det andre sitatet bygger videre på det første, på to måter. Det første argumentet er at når en gruppe mennesker blir klassifisert, vil de ha et refleksivt forhold til klassifikasjonen og dermed automatisk bli en annen gruppe enn det som ble omfattet av den opprinnelige klassifikasjonen. Dette betegner Hacking som *the looping effect*. Det andre han peker på er at vitenskap konstruerer grupper som i utgangspunktet ikke fantes. Dette betegner han som *making up people*.

Det finnes forhold ved BB som kan forstås med Hackings begreper. Med innføringen av merkeordningen innføres samtidig ny klassifikasjon av mennesker som tidligere ikke fantes i norsk matkultur, og som er knyttet til et bestemt geografisk område, nemlig

produsentsammenslutningene. Dette kan forstås som *making up people*. Når produsentene får kjennskap til ordningen, og at et krav for å få BB er å falle inn under en slik klassifisering, påvirker dette dem til å tilfredsstillere kravene. Produsentene blir slik sett *moving targets*, fordi andre og de selv setter dem i bevegelse mot klassifiseringen gjennom å tilpasse seg de vilkår som klassifikasjonen stiller - som de også må betale for å være en del av. Denne formen for looping er imidlertid av en annen art enn i Hacking's eksempel. Mens Hacking beskriver looping *ut* av en klassifisering som et resultat av post-refleksivitet (refleksivitet etter at man er bestemt av andre til å inngå i en klasse), er looping i BB styrt av en pre-refleksivitet (refleksivitet før man selv har blitt godkjent av andre til å inngå i en klasse) og knyttet til et ønske om å inngå i en klasse. I begge tilfeller er klassifiseringen versjoner av *making up people*, men det er et skille mellom *looping into class* (slik som produsentene) eller *looping out of class*, slik Hacking viser til i sitt eksempel.

Materialitet

Kulturell tilpasning er et gammelt sosiologisk tema. For å understreke dette, har jeg hentet nedenstående eksempel fra sosiologiens tidligere historie, nærmere bestemt William Fielding Ogburns mye omdiskuterte begrep *cultural lag*. Ogburn innleder sin gjennomgang av hypotesen om cultural lag, eller kulturelt etterslep som det kan oversettes til norsk, på denne måten:

This rapidity of change in modern times raises the very important question of social adjustment (1922:200).

Ogburns påstand er fortsatt høyaktuell. Studier av sosial endring og tilpasninger, hva disse innebærer og hvilke konsekvenser de får, har vært og bør fortsatt være en av sosiologiens hovedoppgaver.

Ifølge Østerberg (1997b:131) kan Ogburns teori forstås som en utdypning av forholdet mellom "basis og overbygning", dette til tross for at Ogburn ikke viste til Marx' historiske materialisme i sin analyse. Jeg går ikke inn på diskusjonen om gyldigheten av Ogburns teori her, men bruker etterslepstenkningen som et eksempel for å trekke frem det materielles betydning i tilpasningsarbeidet.

Where one part of culture changes first, through some discovery or invention, and occasions changes in some part of culture dependent upon it, there frequently is a delay in the changes occasioned in the dependent part of culture. The extent of this lag will vary according to the nature of the cultural material, but may exist for a considerable number of years, during which time there may

be said to be a maladjustment (...) A large part of our environment consists of the material conditions of life and a large part of our social heritage is our material culture. These material things consist of houses, factories, machines, raw materials, manufactured products, foodstuffs and other material objects. In using these material things we employ certain methods. Some of these methods are as simple as the technique of handling a tool. But a good many of the ways of using the material objects of culture involve rather larger usages and adjustments, such as customs, beliefs, philosophies, laws, governments. One important function of government, for instance, is the adjustment of the population to the material conditions of life, although there are other governmental functions. Sumner has called many of these processes of adjustments, mores. The cultural adjustments to material conditions, however, include a larger body of processes than the mores; certainly they include the folk ways and social institutions. These ways of adjustment may be called, for purposes of this particular analysis, the adaptive culture. The adaptive culture is therefore that portion of the non-material culture which is adjusted or adapted to the material conditions (...) When the material conditions change, changes are occasioned in the adaptive culture. But these changes in the adaptive culture do not synchronize exactly with the change in the material culture. There is a lag which may last for varying lengths of time, sometimes indeed, for many years (Ogburn 1922:201-203).

Utdraget fra Ogburn kan være relevant på flere måter. For det første nevner han mat som et eksempel på det materielle, og understreker at menneskers forhold til mat og det materielle varierer. I tillegg skriver han at en av myndighetenes viktige funksjoner er å tilpasse befolkningen til de materielle livsbetingelsene. Det siste kan enkelt overføres til de norske myndighetenes rolle i Matspesialiseringen generelt og innføring og forvaltning av BB spesielt. Til forskjell fra Hannerz og Hacking er Ogburn mer optimistisk til å kunne utjevne forholdet mellom materiell og adaptiv eller ikke-materiell kultur.

I studien av BB er materiell tilpasning bare én av flere tilpasningsformer i en tilpasningskompleksitet. Produkter tilpasses forskrifter, forskrifter tilpasses matkulturer og markedsstrukturer, og produsentenes tause kunnskap formaliseres og tilpasses juridisk språkdrakt. I tillegg til å være et nasjonalt og lokalt anliggende, er BB også et fenomen knyttet til overnasjonale regler. Dette bringer meg over i det siste, mer overordnede, tilpasningseksemplet. Det er trukket fra Delmas-Martys behandling av utfordringer knyttet til å ordne og anerkjenne mangfold gjennom felles globale regler.

At the dawn of the 21st century, the legal landscape's primary characteristics are imprecision, uncertainty and instability, or, as I put it when discussing their main manifestations, the fuzzy and the soft. And with the European Union's constitutional crisis and slow progress of UN reforms, the year 2005 did little to

inspire optimism. Rather, it commanded modesty: instead of a legal order in the traditional sense, my journey through the legal landscape revealed the great disorder of a world both exceedingly fragmented, as if dismembered by an anarchical globalisation, and rashly unified, if not homogenised, by the hegemonic integration resulting as much from economic as military might. Ordering multiplicity without reducing it to sameness, admitting pluralism without giving up on building a common law with a common measure for fair and unfair, can therefore seem an unattainable goal (Delmas-Marty 2009:1)

Slik Hannerz uttrykker at mening ikke kan fikseres endelig, og Hacking viser til at klassifisering av mennesker er vanskelig fordi de er bevegelige refleksive mål, er Delmas-Marty tilsvarende pessimistisk til muligheten for å oppnå et globalt regelverk som både ordner og tar høyde for mangfold.

De fire forfatterne viser hver for seg til ulike former for tilpasningsprosesser knyttet til ulike kulturelle komponenter og dimensjoner. Hannerz tar i hovedsak for seg tilpasning av mening, Hacking er mest opptatt av den sosiale organisering gjennom menneskers klassifisering av mennesker. Ogburn er materielt orientert, og Delmas-Marty tar for seg mangfold og orden i overnasjonalt lovverk.

Ved innføring, forvaltning og bruk av BB aktiveres tilpasninger av forskjeller mellom komponenter og dimensjoner enkeltvis, men de enkeltvise tilpasningene inngår også i et forhold til hverandre. Å bruke de fire perspektivene enkeltvis eller integrert i en analyse av BB, blir slik sett ikke en tilfredsstillende løsning. Dette fordi de ikke er tilstrekkelig tilpasset hverandre. I analysen av BB er det derfor nødvendig å ha et begrepsapparat som evner å forbinde tilpasninger av de ulike forskjellene, som vist i de fire eksemplene.⁷⁰ I tabellen på neste side har jeg sortert eksemplene etter hvilken kulturell komponent de i hovedsak fokuserer på, hvilke tilpasningsprosesser de peker på, hva de beskriver det tilpassede utfallet som, og i hvilken grad de ser en mulighet til å oppnå orden. Et perspektiv som tar totalt kulturelt tilpasningsarbeid som utgangspunkt, må overskride de fire enkeltstående perspektivene og forene dem, i tillegg til å se dem enkeltvis. Kolonnen til høyre representerer et utkast til et slikt perspektiv.

---

⁷⁰ Dette er ikke en påstand om at de ulike bidragene ikke er overlappende. Hannerz og Hacking tar for seg det materielle i tillegg til mening og sosial organisering, og Ogburn og Delmas-Marty ser henholdsvis det materielle og global rettslig orden i forhold til sosial organisering.

Tabell 7. Eksempler på tilpasning av ulik kulturell forskjellighet og deres plass i kulturelt tilpasningsarbeid

	Hannerz	Hacking	Ogburn	Delmas-Marty	Beskyttede betegnelser og kulturelt tilpasningsarbeid
Eksemplets kulturelle komponent	mening	sosiale grupper	materielle objekter	mangfoldig orden	<i>mening, sosiale grupper og bruk av materielle objekter i forhold til nasjonalt og overnasjonalt regelverk</i>
Uorden betegnet som	incoherence	not classified	lag in adaptive culture	pluralism	<i>ulike kulturelle forskjeller</i>
Arbeid mot orden betegnet som	work on coherence	classification	cultural adjustments	ordering	<i>oversettelser, omorganiseringer og omforminger</i>
Orden betegnet som	coherence	classified	non-material culture adjusted or adapted to the material conditions	common law	<i>kulturell likhet er vanskelig å oppnå grunnet tilpasningsarbeidets paradoks: Når noe gjøres likere noe annet, skapes samtidig nye forskjelligheter, og når noe gjøres forskjellig fra noe annet, skapes samtidig nye likheter</i>
Utsikter til å oppnå orden	is never done, never carried once and for all to completion	they are moving targets	will vary according to the nature of the cultural material	seem an unattainable goal	<i>Sisyfos tilpasningsarbeid</i>

Som beskrevet i tabellen er arbeidet fra uorden mot orden også arbeid mot en ny ulikhet og komplisering av den allerede komplekse kulturen. De fire eksemplene jeg har vist til, har alle en forståelse av, og et begrep om, stabilitet/orden/likhet. Tilpasningsarbeidet er også drevet av ønske om dette mellom ulike kulturelle komponenter. Hos alle, bortsett fra Ogburn, er dette vurdert som vanskelig å oppnå. Utfordringene kan samlet formuleres som det kulturelle tilpasningsarbeidets paradoks: Når noe gjøres likere noe annet, skapes samtidig nye forskjelligheter, og når noe gjøres forskjellig fra noe annet, skapes samtidig nye likheter. Arbeidet med tilpasninger fremstår slik sett som et Sisyfos tilpasningsarbeid. Dette vil ikke si at alt oppleves å flyte, være ambivalent og ustabil, men at tilpasningsarbeid er et naturlig kulturelt trekk som skjer kontinuerlig. Nettopp dette gir opplevelse av stabilitet.

Hva som kjennetegner de ulike forskjellene mellom ulike kulturelle komponenter, vil variere. Forskjellene mellom den norske og den europeiske rammeforskriften krever annet tilpasningsarbeid enn når ulike produsenter ser at de må endre sine produkter for å få dem like nok til å kunne sende søknad til Matmerk. Det er også grader av forskjeller og grader av tilpasning. Store forskjeller kan gi mye og rask tilpasning. Forskjeller kan også være små, og tilpasningsarbeidet går sakte. Dette avhenger av en rekke forhold, deriblant menneskers kunnskap og evne til å forhandle og tilpasse mellom eksempelvis ulike *institusjonelle sfærer* (Olsen 2007:270) som kulturelle forskjeller utspilles i. Gérard Rolands (2004) skille mellom institusjoner som endres sakte og raskt kan være godt å tenke med for å forstå forholdet mellom en slik sammenheng. Roland anlegger det han omtaler som et neo-weberiansk perspektiv hvor kultur forstås som en *uavhengig variabel* (Alexander og Smith 2003) som påvirker til institusjonell og økonomisk endring. Roland beskriver skillet på følgende måte:

I distinguish between sets of institutions based on whether they change slowly and continuously or rapidly and irregularly. I term the former “slow-moving” and the latter “fast-moving” institutions. What is often called “culture,” including values, beliefs, and social norms, can be classified as a slow-moving institution. The evolution of culture is closely related to the evolution of technology and scientific knowledge, which obviously plays an important role in understanding growth. Like culture, technology evolves slowly and continuously, although the pace may vary. Fast-moving institutions do not necessarily change often but can change more quickly — sometimes nearly overnight. Political institutions can be classified as fast-moving institutions (2004:110. Ordene som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten).

Forholdet mellom innføringen av BB og den norske matkulturen er et bilde som delvis kan forstås med Rolands typologi. Mens en merkeordning kan innføres over natten og slik sett skaper en rask endring, tar det lang tid før den norske matkulturen endres. Det Roland imidlertid ikke går nærmere inn på, er de praksiser som faktisk skaper endringene. Det er jo tross alt mennesker av kjøtt og blod som opplever og håndterer forskjeller og tilpasningsarbeid, uavhengig av om de går sakte eller fort.

Aktører

De ulike kulturelle forskjellene er uløselig knyttet til menneskers evne til å forstå, organisere seg og handle i sine materielle omgivelser. De skapes og oppleves av mennesker. Det er deres motivasjon til å redusere de kulturelle forskjellene som gir handlinger som sorterer under de ulike praksisene. Aktørenes kunnskap og tilpasningskompetanse i tilpasningsarbeidet vil variere. I studien av BB har tre aktørgrupper fremstått som særlig viktige:

Forvalteren

Denne aktøren representerer personer som forvalter ordningen på vegne av myndighetene. Disse aktørene har tilknytning til Matmerk, Mattilsynet og LMD.

Produsenten

Denne aktøren representerer den enkelte produsent som søker om BB. Den enkelte produsent er også tilknyttet en gruppe gjennom deltakelse i produsentsammenslutninger.

Konsulenten

Personer som har fått som oppgave å organisere arbeidet det er å skrive en søknad, uten at de selv er produsenter, betegner jeg som konsulenter. På et mer generelt og overordnet nivå representerer denne aktøren personer som forhandler mellom andre aktører i deres arbeid med å tilpasse seg hverandre. I studien av BB dukker konsulentene opp i ulike sammenhenger. Enkelte er profesjonelle og betalt, mens noen har andre motivasjoner for å bidra i tilpasningen av ulike sider ved merkeordningen. På et internasjonalt nivå kan man si at Gahr Støre fungerte som konsulent mellom nasjoner, da han under WTO-forhandlingene i 2008 holdt uformell kontakt med delegasjoner om arbeidet med TRIPS-avtalen.⁷¹

I tillegg til de tre hovedgruppene finnes også andre aktører som har innvirkning på tilpasningsarbeidet. Noen av disse viste jeg til i figur 3, slik som **Politikeren**, som

---

⁷¹ Ibid.

representerer politiske partier med meninger og ønsker om hvordan BB skal benyttes som landbrukspolitisk verktøy. **Detaljisten**, som representerer personer som arbeider i butikkjeder, ofte eid av en de fire store norske handelshusene: NorgesGruppen, Reitangruppen, Coop Norge og ICA Norge. I tillegg finnes også andre som faller inn under denne kategorien, slik som uavhengige kjøpmenn. **Fagspesialisten**, som representerer personer med ulik spisskompetanse som blir trukket inn i tilpasningsarbeidet for ulike evalueringer og annet beslutningsgrunnlag. **Forbrukeren**, som representerer gruppen som de andre gruppene tilpasningsarbeid ofte er rettet inn mot.

Høringslister og høringsrundene av både rammeforskrift samt den enkelte produktforskrift, er gode kilder for å få oversikt over aktuelle aktører knyttet til de ulike produktene. Aktørene som bidrar i tilpasningsarbeidet, besitter ulik kompetanse. Tilpasningsarbeidets gang og resultat påvirkes av slik kompetanse.

Kunnskaper og tilpasningskompetanse

Det er nyttig å skille mellom kompetanse og kunnskaper, hvor kunnskaper blir ansett å være en del av kompetansen. I *Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring* brukes eksempelvis disse begrepene på en slik måte. I tillegg til 'kunnskaper', faller også *ferdigheter* under *generell kompetanse*. De tre ulike formene defineres slik:

Kunnskaper: *Kunnskaper er forståelse av teorier, fakta, begreper, prinsipper, prosedyrer innenfor fag, fagområder og/eller yrker.*

Ferdigheter: *Evne til å anvende kunnskap til å løse problemer og oppgaver. Det er ulike typer ferdigheter – kognitive, praktiske, kreative og kommunikative ferdigheter.*

Generell kompetanse: *Generell kompetanse er å kunne anvende kunnskap og ferdigheter på selvstendig vis i ulike situasjoner gjennom å vise samarbeidsevne, ansvarlighet, evne til refleksjon og kritisk tenkning i utdannings- og yrkessammenheng (s. 19).⁷²*

For å forstå forholdet mellom ulike aktører og ulike tilpasningspraksiser, er det nyttig å gjøre dette gjennom kunnskaps- og kompetansebegrepet. I en slik kobling vil kunnskapen være knyttet til aktørens ulike *fagområder og/eller yrker*. Kompetanse handler på sin side om å *anvende kunnskap og ferdigheter på selvstendig vis i ulike situasjoner gjennom å vise samarbeidsevne*. På bakgrunn av en slik inndeling gir det mening å skille mellom de ulike

---

⁷² Kunnskapsdepartementet (2011) 'Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring', *regjeringen.no*, <http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Kompetanse/NKR2011mvedlegg.pdf> (lesedato 23.7.2012).

aktørenes kunnskap og tilpasningskompetanse. En inndeling kan gjøres i juridisk og taus kunnskap og tilpasningskompetanse.

Juridisk kunnskap

Forvalterne besitter kunnskap som er relatert til forvaltningen av BB. Det finnes ulike varianter av slik kunnskap, men flere har juridisk bakgrunn og besitter slik sett juridisk kunnskap. I tilpasningsarbeidet trenger de imidlertid tilpasningskompetanse for å oversette denne. Dette innebærer blant annet å ha kunnskap om den norske matkulturen for å kunne oversette meningen med det europeiske regelverket til den norske konteksten. Kompetansen er også knyttet til å tilpasse juridisk kunnskap til produsentens kroppslige tause kunnskap.

De som avgjør tilpasningsarbeidets gyldighet, er blant andre aktører med tilskrevet myndighet eller makt til å beslutte hva som er godkjente tilpasninger på ulike nivå. Den hierarkiske inndelingen av det forvaltningsmessige ansvaret er førende i denne sammenheng. I Norge er LMD tilskrevet det overordnede ansvaret, mens Mattilsynet og Matmerk følger under.⁷³ Disse organene representerer den formelle beslutningstakende delen av systemet.

Taus kunnskap

Produsentens kunnskap om egen produksjon er ofte mindre skriftlig dokumentert enn det som er tilfellet for juss. Produsentene besitter slik sett taus kunnskap (Polanyi 2009 [1966]). Produsentene har slik kunnskap om egen praksis og produkter som de trenger tilpasningskompetanse for å oversette og omforme. Fonte og Grando beskriver denne prosessen på følgende måte:

When a producer organization has decided to apply for PDO or PGI, this call for a work process making practical and silent knowledge into a juridical language. In this regard, one can understand the certification as a “translator” of knowledge (2006:44).

At jeg her understreker den tause kunnskapen, betyr likevel ikke at produsentene ikke har skriftlig kunnskap. Mye av kunnskapen om produksjon er skriftlig, men det er forholdet mellom det skriftlige og det tause som er mest interessant i denne sammenheng.

---

⁷³ I søknadsprosessene er det Matmerk som har hovedansvaret, men Mattilsynet og LMD har et overordnet ansvar for blant annet godkjenning av produktforskrifter. I ukompliserte søknader er derfor ikke Mattilsynet og LMD særlig involvert, men dersom saker er mer komplisert, flyttes tilpasningsansvaret fra Matmerk og oppover.

Tilpasningsarbeidet som utløses dreier seg om å se sin egen kunnskap i lys av den kunnskap og de aktørgruppene som man skal tilpasse seg.

Tilpasningskompetanse

Konsulentenes kunnskap fremstår som tilpasningskompetanse, fordi de har kunnskap om både forvaltning og produksjon. Hvor vellykket den enkelte konsulent er i å omsette sin kompetanse, varierer likevel. I noen søknader og forskrifter er det enklere for konsulenter å bruke sin tilpasningskompetanse enn i andre. Deres kompetanse avhenger dessuten av personlige egenskaper.

Også aktører utenfor det formaliserte beslutningshierarkiet inngår i beslutningsprosessene. Slike aktører kan eksempelvis være forskere, som rådgir om hvilket jordsmonn en bestemt potetsort bør dyrkes i, eller hva som forstås med begrepet tradisjonsmat i norsk matkultur. Slike kunnskaper, og fortolkningen av dem, inngår i et større tilpasningsarbeid som skjer i et dialektisk forhold mellom blant annet juridisk og taus kunnskap.

Det er viktig å poengtere at det finnes både de som har problemer med tilpasningsarbeid og de som har mindre vanskeligheter med dette. Dette kan være knyttet til hvilken grad av tilpasningskompetanse man besitter. De som ”snakker samme språk” som de som er tilskrevet eller har definisjonsmakt (noe jeg utdyper lenger ned), kan ha bedre forutsetninger i en søknadsprosess enn de som ikke besitter denne kompetansen. I dette ligger det at søkerne er nødt til å tilegne seg en viss forståelse for hvordan en søknad skal utformes. De må finne ut hvilken terminologi som er gangbar, hvordan man begrepsfester sin egen praksis, og kunne begrepsfeste forholdet mellom produktopprinnelse, menneskelig kunnskap og kvalitet — for å nevne noen av kravene til kompetanse. Dette kan være enklere for de som er kjent med å arbeide skriftlig gjennom ulike former for dokumentasjonsarbeid. Store organisasjoner kan ha midler til å engasjere noen utenfra, eller allerede ha slike personer i organisasjonen med slik kompetanse som kan utføre tilpasningsarbeidet i en konsulentrolle. Små sammenslutninger kan i motsetning risikere å stå uten både relevant tilpasningskompetanse eller økonomiske midler til å engasjere konsulenter med slik kunnskap som kan bidra i tilpasnings- og søknadsarbeid. Tilgangen på tilpasningskompetanse, eller ressurser til å kjøpe slik, kan slik sett utgjøre en underliggende seleksjonsprosess for hvem som søker om BB eller ikke.

Både forvaltere, produsenter og konsulenter har utfordringer med å oversette kunnskap til blant annet produktforskrifter. Bakgrunnen for dette er at tilpasningskompetanse⁷⁴ ikke kun er knyttet til ulike aktørers kunnskap under innføringen av BB fra EU til Norge, men også til ulike tilpasningspraksiser på alle nivå og mellom ulike perioder. Det kreves tilpasningskompetanse for å tilpasse det lokale til det globale, det globale til det lokale, tradisjon til innovasjon, og innovasjon til tradisjon. I tillegg trengs tilpasningskompetanse for å kunne tilpasse de ulike tilpasningspraksisene til hverandre. Omforminger må tilpasses oversettelser og oversettelser må tilpasses omorganiseringer, og så videre. Det er avgjørende for tilpasningsarbeidets resultat som helhet at aktørene som bidrar besitter tilpasningskompetanse. Kompetansen varierer med ulike nivå og med de ulike aktørene.

Tilpasningspraksiser

Kulturelt tilpasningsarbeid skjer gjennom menneskers ulike praksiser med formål å ordne kulturell uorden. Praksisene varierer avhengig av hvilken kulturell komponent som fremstår som uordnet. Hovedfunnet i denne studien er identifiseringen av det matkulturelle tilpasningsarbeidets tre hovedpraksiser, som er knyttet til hver sin kulturelle komponent. Oversettelse viser til tilpasning og endring relatert til mening. Omorganisering viser til tilpasninger og endring i konkret samhandling mellom mennesker. Omforminger viser på sin side til tilpasninger og endringer som vedrører materielle forhold. Analysen av BB viser at kunnskap knyttet til blant annet regulering og produksjon oversettes, at nye former for samarbeid etableres eller gamle omorganiseres, som følge av innføringen og i praktiseringen av BB i Norge. I tillegg viser det at produktene og andre materielle sider ved produksjonen gjennomgår omforminger. De tre tilpasningspraksisene er ofte i spill samtidig, og er gjensidig påvirkende i arbeidet med å tilpasse BB. Vider utdyper jeg egenskapene ved de tre tilpasningspraksisene.

---

⁷⁴ *Tilpasningskompetanse, tilpasningskraft og tilpasningssammenbrudd* er alle viktige underelementer i studier av matkulturelt tilpasningsarbeid. Mens de tre tilpasningspraksisene utgjør hovedelementene og begrepsapparatets kjernebegreper, representerer disse tre begrepene noen av kjernebegrepenes støttebegreper. Slike begrep blir av Glaser omtalt som henholdsvis *core* og *near core categories* (1992:13). Her har jeg valgt å oversette dette med *kjerne* og *støttebegreper*. Støttebegrepene bidrar til en dypere forståelse av kjernebegrepene. De bidrar til en mer nyansert og helhetlig forståelse av den kulturelle dynamikk som begrepsapparatet forsøker å gripe i sum.

Oversettelser

Oversettelsesarbeidet er arbeidet som utøves for å skape endringer og tilpasninger av mening knyttet til merkeordningen. Oversettelse foregår når ny mening oppstår eller endres. Antropologen Clifford Geertz skriver om kulturbegrepet:

It denotes an historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which men communicate, perpetuate, and develop their knowledge about and their attitudes toward life (Geertz 1973:89).

Som i Geertz definisjon er overføring og utvikling av mening interessant i det kulturelle tilpasningsarbeidet. Gjennom tilpasningsarbeidet blir blant annet meningen til steder, produkter og merker skapt og mer omforent. Meningen med den europeiske rammeforskriften tilpasses norsk kontekst og matkultur gjennom oversettelser. Meningen som produkter og arbeid har for produsentene, oversettes til produktforskrift. Generasjoners overføring av praksis skal ikke bare overføres videre som praksis, men også til språk når man søker Beskyttet betegnelse. Kunnskap om dyrkingsteknikk, klimatiske forhold og så videre må nedtegnes og dokumenteres. Arbeidets og produktenes mening må oversettes fra taus kunnskap til produktforskrift.

I tillegg til oversettelsene som tilpasningspraksis, finnes en sideordnet tilpasningspraksis som minner om oversettelser og som nyanserer denne oversettelsespraksisen. Mens oversettelser har som intensjon å skape likhet, har ”omskrivning” som intensjon å tilpasse noe til noe annet. I overføringen av forskriften fra EU til Norge skjer begge deler. De delene av ordningen som skal være så like som mulig *oversettes*, mens de som aktivt tilpasses norsk kontekst *omskrives*.⁷⁵

Omorganiseringer

Med omorganiseringer forstås nyetableringer eller endringer av sosiale relasjoner og grupper. Omorganiseringer kan skje både på individ-, gruppe- og nasjonsnivå. I tillegg skjer omorganisering både i reelle grupper, slik som dannelsen av produsentsammenslutninger, og grupper på papiret,⁷⁶ slik de blir konstruert av både forskere, markedsanalytikere, politikere og andre. Begge former for omorganisering er viktig, og det er samspill mellom

---

⁷⁵ Min forståelse av tilpasning generelt, og oversettelse spesielt, er som nevnt inspirert av ANT. Skillet mellom å *oversette* og *omskrive* er et eksempel på dette og er mer spesifikt inspirert av Laws (2003) allerede nevnte skille mellom *traduction/trahison*.

⁷⁶ Grupper på papiret kan forstås i tråd med Bourdieus og Hacking's forståelse av henholdsvis teoretiske klasser som ”classes on paper” (Bourdieu 1985:725) og klassifisering av mennesker som ”making up people” (Hacking 2007).

dem. Reelle grupper gir opphav til grupper på papiret, og omvendt. Et enkelt eksempel på det første ligger i forskriftens vilkår til samarbeid mellom produsenter. Kravene gjør at de som vil søke om BB må organisere seg på nye måter, for å knytte sine produkter til et bestemt sted og en bestemt produsentgruppe. Et eksempel på det andre er de omorganiseringer som skapes av markedsførere og andre som omorganiserer forbrukerne i sine markedskartlegginger på papiret. I slike prosesser dukker blant annet forbrukergruppen "Opptatt av matspesialiteter" opp. Produsenter og andre inndeles også på lignende måte.⁷⁷

Omforminger

Med omforminger forstås nyskaping eller endringer av materielle forhold. Omforming er knyttet til den materielle siden ved merkeordningen, og i hovedsak produktene. I tillegg til produktene kan også produksjonsmidler og en mer generell forståelse av natur tas som utgangspunkt for omforming.

I tillegg til omformingene som tilpasningspraksis, finnes også en sideordnet tilpasningspraksis som ligger et sted mellom omforming og oversettelse. *Omlokaliseringer* representerer en tilpasning av forholdet mellom levd matkultur og matkultur på papiret.⁷⁸ Et eksempel på dette er når avgrensning av geografisk opprinnelse går fra å være bestemt til dalfører og andre naturlige grenser til å defineres ut fra nye kommune- eller fylkesgrenser.

---

⁷⁷ Min studie bidrar slik sett også i tilpasningsarbeidet. Den er knyttet til omorganiseringer på papiret og kan ha konsekvenser for reelle omorganiseringer. Det er uunnagelig å komme utenom slike konstruksjoner i teoretisk arbeid. Dette gjør det imidlertid nødvendig å hele tiden tenke kritisk rundt egen framgangsmåte, slik blant andre Bourdieu skisserer i forordet og første kapittel av *The Logic of Practice* (1990). Han betegner denne øvelsen å *objektivere objektiveringene* - gjøre sine egne objektiveringer av sosiale fenomen til objekt for kritisk refleksjon. Et naturlig spørsmål for meg i forlengelsen av idealet om å objektivere objektiveringene, er: Hvilken betydning har det å objektivere det kulturelle tilpasningsarbeidet? I skrivende stund er det naturlig nok vanskelig å si noe om dette.

⁷⁸ Michel Houellebecqs roman *The map and the territory* (La carte et le territoire) (2011/2010) representerer et skjønnlitterært bidrag som behandler et lignende fenomen i Europa og i Frankrike spesielt. Interessen for representasjonene av naturlig lokalisert natur og kultur er større enn for naturen og kulturen selv - interessen for kartet er større enn for terrenget. Hovedpersonen, Jed, bryter igjennom som kunstner med en utstilling av fotografier av Michelin kart, hvor følgende avsnitt er en refleksjon rundt dette: *The growing popularity, across all of France, of cookery classes, the recent appearance of local competitions rewarding new creations in charcuterie or cheese-making, the massive and inexorable spread of hiking, and even the outing of Jean-Pierre Pernaut combined to bring about this new sociological fact: for the first time in France since Jean-Jacques Rousseau, the countryside had become trendy again. French society seemed to suddenly become aware of this through its major dailies and magazines, in the few weeks which followed Jed's vernissage. And the Michelin map, an utterly unnoticed utilitarian object, became in the space of those very weeks the privileged vehicle for initiation into what Libération was to shamelessly call the 'magic of terroir'* (2011:53-54. Ordene som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten). Å gjøre produkter til tema for kunst, er imidlertid ikke nytt: *Tenk for eksempel på hvordan Campbells suppebokser og flaskene som inneholder Absolut Vodka og Mozell har blitt 'repetert' gjennom kunsten, men samtidig representert noe nytt og originalt* (Hegnes 2003b:61).

Det matkulturelle tilpasningsarbeidet er summen av de tre tilpasningspraksisene. Praksisene kan skilles analytisk for å forstå dynamikken, men er gjensidig påvirkende. Aktørenes tilpasningspraksiser av ulike kulturelle fenomen må videre forstås langs og innenfor dimensjoner, spenn eller kontinuum. Det er derfor en viktig oppgave å finne og begrepsliggjøre de relevante dimensjonene.

Dimensjoner

Dikotomisk tenkning kan synes like innvevet i sosiologi som metaforene Lakoff og Johnson (1980) argumenterer for at vi lever etter for øvrig. Spenninger mellom forskjeller ligger også til grunn for tilpasningsarbeidet. Mange sosiologiske studier handler om å vise og forstå sosiale fenomen som to idealtypiske motpolarer. En del sosiologiske bidrag er imidlertid mer opptatt av dynamikken mellom motpolene, som til sammen utgjør en dimensjon. Det er i denne siste tradisjonen kulturelt tilpasningsarbeid befinner seg.

For å forstå innføring, forvaltning og bruk av BB, må dimensjoner forstått som motsetninger kombineres med en forståelse av dimensjoner basert på likheter og tilpasninger.⁷⁹ I studier av kulturelt tilpasningsarbeid er hovedanliggendet å forstå hvordan tilpasninger skjer mellom ytterpunktene og ikke så mye hvordan de forstås som motsetninger. Der dimensjoner, forstått som dikotomier, splitter og forenkler, integrerer og kompliserer tilpasningsarbeidet i større grad. Tilpasningsarbeidet skaper ikke en deling av dimensjoner, men ser ytterpunktene som deler av den samme helheten.

Spenninger representert gjennom dimensjoner knyttet til matproduksjon, slik som natur vs. kultur, eller generell vs. spesiell, har tidligere blitt studert (Murdoch og Miele 1999). I studier av Beskyttede betegnelser, både i og utenfor Norge, finnes imidlertid også eksempler på hvordan bruk av dikotomier ikke nødvendigvis fungerer for å sette på begrep samfunnsmessig og kulturell kompleksitet (Hegnes 2007). Det som skiller denne analysen fra slike studier, er mitt fokus på tilpasningsarbeidets forening av ytterpunktene som preger forhold knyttet til matproduksjonen, heller enn å vise til et 'enten-eller'. Det er kategoriene som overskrider dikotomiene som evner nettopp dette. Oversettelser, omorganiseringer og

---

⁷⁹ Jeg går ikke dypt inn i denne metadiskusjonen om bruk av dimensjoner og idealtyper, men noterer bare at en refleksiv holdning til slike grunnleggende betingelser for analysen bør være en del av studier av kulturelt tilpasningsarbeid. Innsikter fra Bourdieu er viktige i en slik sammenheng. Han sier at konseptualisering knyttet til studieobjektet ikke må la seg fange av allerede etablerte konstruksjoner – slik som dikotomiserte dimensjoner. Man må bryte med den etablerte tenkemåten og ikke *klistre ein ny merkelapp på gamle teoretiske vinkrucker* (Bourdieu og Wacquant 1995:211).

omforminger er slike kategorier, selv om disse også i bunn og grunn er basert på dikotomisk tenkning, siden de beskriver prosesser for å overskride slike.

Aktørenes tilpasningsarbeid av BB er på et mest grunnleggende plan knyttet til det tradisjonelle skillet mellom uorden og orden, eller konflikt og harmoni, spenning og balanse. Det matkulturelle tilpasningsarbeidet ordner og uordner matkulturen til BB og BB til matkulturen. Dette arbeidet skjer i skjæringspunktet mellom lokal/global og tradisjon/innovasjon. Videre går jeg først nærmere inn på grunndimensjonen orden/uorden, før jeg tar for meg de to andre sentrale dimensjonene.

Uorden og orden

En forståelse og opplevelse av kulturell uorden og orden er en grunnleggende drivkraft i tilpasningsarbeidet. Uten en forståelse og opplevelse av denne spenningen, vil kulturelt tilpasningsarbeid kunne fremstå som meningsløs eller ubevisst praksis. Hva kulturell orden og uorden er, varierer imidlertid i ulike kontekster. Ulike produsenter i samme sammenslutning, produsenter og forvaltere, Norge og EU, EU og USA har alle ulike ordensforståelser. Det er også deres forskjellighet som gir utgangspunkt for tilpasningsarbeid.

I tilpasningsarbeidet gjøres like gjerne det formelle uformelt som det uformelle gjøres formelt. Både det formelle og det uformelle representerer former for orden. Hvordan tilpasningsarbeidet skjer, påvirkes blant annet av maktforholdet mellom aktørene. Tradisjoner formaliseres gjennom forskrifter, men forskrifter gjøres også uformelle i det praktiske arbeidet. Som i andre sosiale sammenhenger er et 1:1-forhold mellom ideal, norm og praksis vanskelig å finne. Selv om merkeordningens mål er å formalisere produktet og produksjonen, er dette vanskelig å oppnå. Ordenstanken er likevel helt sentral i BB, og kommer til uttrykk på ulike måter. Det handler om å sette ting i et system som muliggjør kontroll og rettslig beskyttelse av produkters navn. Ser vi på forholdet mellom produktstandarden som rammeforskriften representerer, og praksis knyttet til denne, finner vi likevel en tvetydighet. Formålet for Beskyttede betegnelser er beskrevet som følger:

Satsingen på merkeordningen er en viktig strategi for å sikre et bedre og større matmangfold på det norske markedet. Et mangfold som er basert på sterke lokale tradisjoner og særegne kvaliteter, og som skal gi grobunn for lokal verdiskaping og optimisme. Norske matprodusenter har her en mulighet til å differensiere seg og markedsføre særpregede merkevarer.

En beskyttelse etter merkeordningen gir produsenten en sikkerhet mot at andre misbruker og etterligner en beskyttet produktbetegnelse. En beskyttelse gir også forbrukerne en offentlig garanti for at produktet er det som det utgir seg for å være, både når det gjelder geografisk tilhørighet, tradisjon og særpreg.⁸⁰

Forholdet mellom formålet og hva som foretas for å nå det, er interessant. For å oppnå et bedre og større matmangfold basert på sterke lokale tradisjoner og særegne kvaliteter, omorganiseres produsentene. Sammen med sine produkter innordnes de i ett reglement basert på én europeisk modell med operasjonaliserbare krav til kvalitet. På denne måten blir det tydelig at det råder et spenningsforhold mellom den orden som BB representerer og den uorden som de matkulturelle forskjellene den skal fremme utgjør gjennom regelverk, aktører og produkter. Produktene skal presenteres eller fremstå som naturlige, lokale og tradisjonelle gjennom forskriften, men forskriften i seg selv er preget av andre trekk. Den norske forskriften og merkeordningen er kulturelt eller sosialt konstruert, basert på sydeuropeisk matkultur og knyttet til WTOs globale enhetsvisjon, og i høy grad et moderne fenomen. Nettopp denne tvetydigheten, knyttet til produktene som norm og praksis, gjør innføringen, forvaltningen og bruken av forskriften kompleks, og et eksempel på modernitetens ambivalens (Bauman 1991).

Mine empiriske funn kan plasseres langs dimensjonene som spiles ut mellom lokal og global, tradisjon og innovasjon. Tilpasningspraksiser omgjør imidlertid dimensjonene fra dikotomiserte spenninger til tilpasninger mellom ytterpunktene. Eksempler på begrep som tidligere er benyttet for å løse opp og vise dynamikken langs disse dimensjonene enkeltvis, er Ronald Robertsons *glokalisering* (1992:173-174)⁸¹ og Bruno Latours *polytemporalitet* (1996). Robertsons overskridelse av 'lokalitet' og Latours overskridelse av 'temporalitet' overskrides imidlertid på nytt når de forenes i kulturelt tilpasningsarbeid. Glokalisering må derfor forstås i relasjon til tid, og polytemporalitet må forstås i relasjon til sted. Sagt med disse begrepene er det kulturelle tilpasningsarbeidet preget av en samtidig og uløselig forbindelse mellom det glokale og polytemporale. Det siste oppnås nettopp gjennom å fokusere på det kulturelle tilpasningsarbeidet som praksis. Aktørens tilpasningsarbeid må først og fremst forstås som glokaliserende og polytemporaliserende praksiser, og ikke som resultater av prosesser som foregår i en black box og betegnes som glokaliserte eller polytemporale.

---

⁸⁰ Matmerk, *matmerk.no*, <http://Matmerk.no/merkeordningene/beskyttedebetegnelser> (lesedato: 22.10.2010).

⁸¹ Dette er, meg bekjent, en av de første gangene Robertson benytter dette begrepet.

Jeg vil videre utdype begrepene til Robertson og Latour som enkeltvis representerer kategorier som gjør et første brudd med en dikotomisk forståelse av dimensjonene lokal/global og tradisjon/innovasjon. Som i avsnittet med ulike kulturelle forskjeller, benytter jeg disse bidragene mest for å vise hvordan enkeltstående eksempler inngår i det større og dynamiske perspektivet som kulturelt tilpassningsarbeid utgjør. Andre bidrag kunne slik sett også vært benyttet.⁸²

Lokal og global

Ronald Robertson formulerer forholdet mellom det globale og det lokale på følgende måte:

The global is not in and of itself counterposed to the local. Rather, what is often referred to as the local is essentially included within the global (Robertson 1995:35).

Robertson, og flere etter ham (Beck 2003 [1997]; Bauman 1998), kritiserer forståelsen av globalisering for kun å vektlegge én utvikling hvor kulturell homogenisering er enerådende, og hvor mikrososiologiske eller lokale forhold ignoreres. Problemet som trenger seg frem, er forholdet mellom det homogeniserende og heterogeniserende (Robertson 1995:25-26) — *The problem becomes that of spelling out ways in which homogenizing and heterogenizing tendencies are mutually implicative* (Robertson 1995:27). Det er i forlengelsen av dette at Robertson introduserer sitt begrep om det *glokale* eller *glokalisering*. Det handler ikke om homogenisering vs. heterogenisering eller universalisering vs. partikularisering. Begrepet *glokalisering* overskrider denne dikotomiske måten å tenke på, og ser dem heller som gjensidige utfyllende tendenser.

Glokalisering har, siden Robertson introduserte begrepet, blitt benyttet innenfor matkultur og matkulturforskning.⁸³ Begrepet *glokal* benyttes også i studier av Beskyttede betegnelser, både generelle og mer fokuserte bidrag (Mattiacci og Vignali 2004; Mattiacci og Zampi

---

⁸² Bergsons (1998) skille mellom konkret og levende varighet (*temps durée*), og abstrakt geometrisert tid (*temps espace*) er et annet eksempel som overskrider en kvantifiserbar forståelse av tid. Som hos Latour fremstiller Bergson tid som et udelelig hele som ikke skiller mellom da, nå og i morgen: *Den absolutt rene varighet er den form som våre bevissthetstilstanders suksess antar når vårt jeg umiddelbart hengir seg til sine opplevelser, når det avholder seg fra å opprette noen form for skille mellom den nuværende tilstand og de tidligere tilstander. For å gjøre dette behøver det ikke gå fullstendig opp i den fornemmelse eller idé som glir forbi, da det i så fall tvert imot ville holde opp med å vare. Det behøver heller ikke å glemme de tidligere påstander: det er tilstrekkelig at det ved erindringen om disse tilstander ikke stiller dem ved siden av den aktuelle tilstand likesom et punkt ved siden av et annet, men lar dem slutte seg til denne, således som det skjer når vi erindrer oss de så å si sammensmeltede toner i en melodi* (Bergson 1998:80).

⁸³ Det er her viktig å bemerke at *glokalisering* etter hvert har blitt benyttet for å belyse en rekke fenomener. Giulianotti og Robertson (2006, 2007) gjør selv en gjennomgang av noen slike studier. Det at mange har kastet seg over dette nå gamle nyordet har ført til at selve betydningen, hva som ligger i det, har blitt noe uoversiktlig.

2004; Amilien 2005). Begrepet brukes ofte uten å gi en mer utfyllende betydning enn at det lokale og det globale fremtrer i et samspill. Det kan synes som det er to hovedformer for hvordan dette gjøres. Det første er å gi gode empiriske beskrivelser av hva man mener kan omtales som globalisering, men ikke gå nærmere inn i en teoretisk drøfting av selve begrepet. Det andre er å ta et standpunkt til hva man teoretisk legger i begrepet globalisering, men ikke vise til egne eksempler som kan danne grunnlag for nettopp å fokusere på den gitte definisjonen.

Mattiacci og Zampi (2004) og Amiliens (2005) bidrag illustrerer dette. Mens Mattiacci og Zampis bidrag er et forsøk på å benytte begrepet på en spesiell type produkt - vin - hevder Amilien at forståelsen av globalisering kan være et utgangspunkt for å studere lokal mat generelt. Mattiacci og Zampi nevner kun globalisering i én setning, og gjør ikke videre rede for hva som ligger i begrepet.

To be more precise wine is a “glocal” product, destined to a global market but, at the same time, embodying the values of a specific territory (in other words “local” values) (Mattiacci og Zampi 2004:774).

De går heller ikke inn på hva begrepet kan bidra med, eller begrensningene i det i vår forståelse av vin, selv om de gir eksempler hvor dette kunne blitt gjort. Amilien gir derimot en mer fyldig beskrivelse av hva globalisering innebærer, blant annet inspirert av Robertson, men knytter det ikke videre til empiri.⁸⁴ Bidragene forholder seg til globalisering på et henholdsvis uavklart og abstrakt nivå. I en tilfredsstillende bruk av begrepet bør begge de nevnte punkter være oppfylt. Globalisering som begrep blir først meningsfullt og nyttig når det gis mening i form av empiriske eksempler.

En analyse av et system for Beskyttede betegnelser i et bestemt land, må ta i betraktning at slike ordninger er knyttet til et felles overnasjonalt system, samtidig som det tilpasses og praktiseres innenfor det spesifikke lands kulturelle, økonomiske, politiske og juridiske kontekst. Videre foregår tilpasningsarbeidet også selvfølgelig på et lokalt nivå. Studier av forholdet mellom disse nivåene gir innblikk i dynamikken mellom globale og lokale forhold. Tilpasningsarbeidet er homogeniserende og heterogeniserende samtidig. Det er slikt sett egnet til å supplere forståelsen av globalisering ved at det fokuserer på de konkrete praksiser som ligger til grunn for dynamikken som globalisering viser til.

---

⁸⁴ Dette er kanskje heller ikke så merkelig da Amiliens bidrag er en introduksjon til et spesialnummer om lokal mat.

I tillegg til å supplere innsikten i forholdet mellom global/lokal, er kulturelt tilpascningsarbeid ogs a egnet til   supplere forståelsen av forholdet mellom tradisjon og innovasjon, og igjen sette forholdet mellom sted og tid i sammenheng.

Tradisjon og innovasjon

Spenningen mellom tradisjon og innovasjon er i Thomas Kuhns *formative tekst*⁸⁵ omtalt som vitenskapens grunnleggende spenning (1959).⁸⁶ Andre viktige bidrag har ogs a pekt på hvordan tradisjon og innovasjon henger sammen. Hobsbawm og Rangers redigerte bok, *The Invention of Tradition* (1983) er en slik referanse. Flere år etter deres bok sier Giddens igjen omtrent det samme og understreker dessuten at tradisjon er en moderne innovasjon: *The idea of tradition, then, is a creation of modernity* (1999:39).

Flere bidrag tar for seg såkalt norsk tradisjonsmat og den tvetydigheten det ligger i   produsere tradisjonsmat i en moderne tid (Hegnes 2003a/b, 2007; Amilien og Hegnes 2007). Dimensjonen tradisjon og innovasjon er ogs a viktig i tilpascningsarbeidet av BB.

Flere teoretikere og begrep kan være egnede innganger til en analyse av forholdet mellom tradisjon og innovasjon. Den jeg fokuserer videre på her, er Bruno Latour. Han forsøker   fange inn spenningen, representert gjennom det begrepsmessige motsetningsforholdet mellom det moderne (her forstått bredt som innovasjon) og det tradisjonelle. Dette går han gjennom det han beskriver som polytemporalitet.

La oss for eksempel tenke oss at vi omgrupperer de kontempor ere elementer langs en spiral og ikke lenger langs en linje. Vi har stadig en framtid og en fortid, men framtiden har form av en sirkel som utvider seg i alle retninger, og fortiden er ikke noe som er forbigått, men noe som tas opp igjen, gjentas, omgis, beskyttes, rekombineres, omfortolkes og omgjøres. Elementer som ligger fjernt fra hverandre hvis vi følger spiralen, kan vise seg   være sv ert n r hverandre hvis vi sammenligner vindingene. Og omvendt, elementer som er sv ert samtidige hvis vi dømmer ut fra linjen, blir sv ert fjerne i forhold til hverandre hvis vi går ut fra vindingens radius. En slik temporalitet tvinger en ikke til   bruke merkelappene «arkaisk» eller «fremadskreden», siden enhver mengde av

---

⁸⁵ Med formative tekster, mener jeg tekster som har satt tonen for hele innflytelsesrike forfatterskap og teorier. 'The Essential Tension: Tradition and Innovation in Scientific Research', som kom i 1959, er et slikt eksempel. Kuhns mer kjente *The Structure of Scientific Revolutions* kom først i 1962. Webers doktorgradsavhandling og historie om fremveksten av kommersielt kompaniskap i middelalderen, som han forsvarte som 25-åring (2003 [1889]), er et annet eksempel. Et tredje eksempel er Bourdieus sosiologiske studie av Algerie (1962 [1958]). Det som imidlertid ofte er skjebnen til slike tekster, er at de senere ikke blir særlig lest, men blir glemt til fordel for de mer teoretisk rendyrkede bidragene, som er basert på disse tidlige formative arbeidene. Teoriene løsriveres på denne måten fra konteksten de oppstod i og lever sitt nye liv uten tilknytning til det konkrete sosiale fenomenet de en gang sprang ut av. Dette er synd, siden studenter da ikke får tilgang til hva som har utløst slike store forfatterskap og hvilket praktisk håndverk som ligger bak gode teoretiske arbeid.

⁸⁶ Takk til Matti Sintonen som gjorde meg oppmerksom på dette tidlige essayet av Kuhn.

samtidige elementer kan ta opp i seg elementer fra alle tider. Innenfor en slik ramme blir våre handlinger endelig anerkjent som polytemporale (Latour 1996:99-100).⁸⁷

Robertson og Latour bryter ned dikotomiske forståelser av sted og tid. De viser hvordan det homogeniserende og det heterogeniserende virker sammen i globalisering og hvordan det arkaiske og det fremadskredne virker sammen i polytemporalitet. Begge understreker også at disse forståelsene av sted og tid er knyttet til menneskers praksis eller handling.

En analyse av et system for Beskyttede betegnelser i dag må ta i betraktning at slike ordninger står i forhold til produktene fortid, samtidig som de tilpasses innenfor vår samtid. Studier av forholdet mellom disse nivåene gir innblikk i dynamikken mellom tradisjon og innovasjon som viser seg i forhold som samtidig er arkaiske og fremadskredne. Som i tilfellet med globalisering er kulturelt tilpasningsarbeid også egnet til å supplere forståelsen av polytemporalitet, ved at det fokuserer spesielt på de praksiser som ligger til grunn.

Når det etableres moderne globale regler for tradisjonelle lokale produkter, forstås dette best med et teoretisk verktøy som samtidig tar høyde for tilpasninger som gjøres mellom global og lokal og tradisjon og innovasjon. Det er også slike tilpasninger både Robertson og Latour bruker som eksempler for å vise hva som ligger i globalisering og polytemporalitet. Men globalisering står i tillegg i forhold til tid, og polytemporalitet står i forhold til sted, og nettopp dette tar tilpasningsarbeidet høyde for.

Min analyse av aktørenes tilpasningspraksiser og dynamikken mellom disse, viser at de utspilles i dobbeltspennet mellom det globale og det lokale og mellom tradisjon og innovasjon. Forvaltere av ordningen i Landbruks- og matdepartementet, Mattilsynet og Matmerk tar hensyn til både EUs og WTOs regelverk, samtidig som de også justerer ordningen til norsk kontekst og lokal norsk matkultur. Tilsvarende tilpasser matprodusenter sin tradisjon og sine produkter til den nye rammeforskriftens vilkår. Disse forhold er igjen vevet i hverandre, og forener slik sett steds- og tidsdimensjonen. Tilpasningspraksisene får på denne måten betydning ut over å være tilpasninger av språk og kunnskap, sosiale relasjoner og materialitet. Når de benyttes for å tilpasse forholdet mellom globale moderne regler og tradisjonelle lokale produkter, blir de samtidig kompetansekrevede strategier og

---

⁸⁷ Latour skriver at han har latt seg inspirere av Péguys Clio, gjennom Serres, som uttrykker polytemporalitet ved å si: *Vi er vekslere og blandere av tid* (Latour 1996:100).

handlinger som gjør det mulig å tilpasse det globale til det lokale, tradisjon til innovasjon og *vice versa*.

Tilpasningsarbeidet overskrider og forener globalisering og polytemporalitet. Det beveger seg ikke bare langs disse dimensjonene, men binder dem sammen og opphever deres status som doble dualismer. Aktørenes oversettelser, omorganiseringer og omforminger er praksiser som skjer i spennet mellom globalt regelverk og lokale praksiser, tradisjon og innovasjon. De er praksiser som bidrar til å binde den tradisjonelle lokale kunnskap, praksis og produkter sammen med overordnede globale moderne retningslinjer. Slik sett er de praksiser og prosesser som oppstår i – og skaper en – forbindelse mellom heterogenisering og homogenisering, mellom det arkaiske og det fremadskredne, mellom globalisering og polytemporalitet.

Som jeg viste i avsnittet om ulike kulturelle forskjeller, overskrider tilpasningsarbeidet de kulturelle komponentene. De kulturelle komponentenes forskjellighet er også et resultat av at de finnes på ulike steder og ulike tider. Slik sett blir sted og tid å anse som underliggende dimensjoner i tilpasningsarbeidet, og samtidig noe som ligger til grunn for og overskrides gjennom de ulike praksisene. Tilpasningspraksisene er eksempler på hvordan disse doble overskridelsene faktisk skjer. Dette blir tydelig når A) Lokal tradisjonell kunnskap blir oversatt til globale moderne regler. B) Lokale tradisjonelle relasjoner omorganiseres i globale moderne nettverk. C) Lokale tradisjonelle produkter blir omformet, jamfør globale moderne krav. I tabellen under har jeg forsøkt å vise utviklingen og sammenhengen mellom å forstå rom og tid fra enkeltvis begrepsmessig dikotomisert til totalt overskredet gjennom tilpasningspraksiser.

Tabell 8. Ulike forståelser av tid og rom og forholdet mellom disse størrelsene

	Dikotomisert etablert dimensjon	Enkeltvis overskridende begrep	Total overskridende praksis
Rom	Lokal/global	Det glokale	<i>Oversettelser</i>
Tid	Tradisjon/innovasjon	Det polytemporale	<i>Omorganiseringer</i> <i>Omforminger</i>

I tillegg til disse dimensjonene finnes det også, selvfølgelig, en rekke andre spenninger som tilpasningsarbeidet kan forstås med utgangspunkt i. Å inkludere slike dimensjoner i en

studie av BB, gir økt innsikt i tilpasningsarbeidet. Det samme gjør også en inkludering av maktaspektet.

Makt

Makt inngår som en viktig del av tilpasningsarbeidet og er et kollektivt dynamisk anliggende som kan sees i relasjon til tilpasningskompetanse. For å fange inn de former for makt og den maktdynamikken som er i spill, kreves en finmasket og fleksibel maktforståelse. I forståelsen av tilpasningsarbeid er det viktigere å vise og beskrive hvilke maktformer som er i spill på et gitt sted på et gitt tidspunkt, heller enn å argumentere for at én enkelt maktform er rådende i tilpasningsarbeidet sett under ett. I samspillet mellom ulike former for makt under tilpasningsarbeid, veksler aktørene mellom å ha, eller utøve, makt. Disse maktskiftene kan fungere som drivkraft for tilpasningsarbeidet, men også føre til at tilpasningsarbeidet bryter sammen.

Jeg vil videre trekke frem noen utvalgte eksempler som viser ulike maktforhold som er i spill under kulturelt tilpasningsarbeid. Jeg benytter eksemplene for å vise hvordan de enkeltvis inngår i det dynamiske maktperspektivet som ligger til grunn for kulturelt tilpasningsarbeid. Eksemplene tar kun for seg noen nyanser av de maktforhold som utspiller seg.

Macht

Det utøves ulike former og grader for makt i tilpasningsarbeidets gang. Webers velkjente maktforståelse er en av disse: *“Power” (Macht) is the probability that one actor within a social relationship will be in a position to carry out his own will despite resistance* (Weber 1978:53). I forholdet i og mellom ulike beslutningsnivå finner vi eksempler på makt, slik Weber beskriver. Den forvaltningsmessige fordelingen mellom Matmerk, Mattilsynet og LMD er også en fordeling og tilskrivelse av makt, hvor LMD har siste ord og kan overprøve de andre instansene.

Veiledningsmakt

En form for makt som minner om maktforholdet mellom forvaltningsorganene, men som samtidig har andre særtrekk, finner sted når Matmerk tar kontroll over produsentenes oversettelsessituasjon i søknadsprosessen. Forvalternes hovedargument for utøvelse av denne formen for *veiledningsmakt* er at søknadsprosessen skal bli vellykket og at søkergruppen skal spare tid og ressurser. Forvalterne opplever tidvis frustrasjon og behov

for kontroll når produsenter og konsulenter opererer på egen hånd og tolker regelverket uten inngående forkunnskap. Ettersom BB er preget av et kontinuerlig tilpasningsarbeid, kan man si at produsenter som oppsøker Matmerk på et tidlig stadium i en søknadsprosess kan bli påført det vilkårlige, diskutabile og forhandlingsbare, som om dette var nødvendig. I slike tilfeller blir de utsatt for veiledningsmakt uten at de selv er klar over det. Dette skjer fordi selve kravene og søknadsprosessen er preget av forvalternes definisjoner og oversettelse av europeisk regelverk og makt over disse. Veiledningsmakt fremstår slik sett som en form for tilsørt definisjonsmakt, brukt til å bestemme både søknadsprosess og krav. Produsenter som stiller spørsmål ved saksbehandlingen og regelverket, kan komme til å utløse kontroverser om det i utgangspunktet vilkårliges status.

Modellmakt

På samme måte som makt i Webers forstand kan nyanseres med veiledningsmakt for å vise til maktdynamikken i tilpasningsarbeidet, finnes også andre former for makt. Veilednings- og definisjonsmakt handler om forvalternes kontroll over rammene for søknadsprosessen som er refleksiv fra forvalternes side, men ikke alltid fra produsentenes. Denne maktformen kan etter hvert gå over i en form for *modellmakt* hvor begge parter har et refleksivt forhold til maktutøvelse og selv velger å ta den andres modell for egne avgjørelser og handlinger. I en av Bråtens utlegninger om modellmakt beskriver han den slik:

Grunnlaget for modellmakt blir lagt når et saksområde blir avgrenset eller forutfastsatt slik at bare den ene part (A) fremstår som rik på relevante begreper og forestillinger, mens den andre (B) finner seg fattig på relevante modellressurser. A kaller jeg modellsterk og B modellsvak, definert i forhold til hverandre med hensyn til det gitte saksområdet (D). (Bråten 2000:137. Ordene som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten).

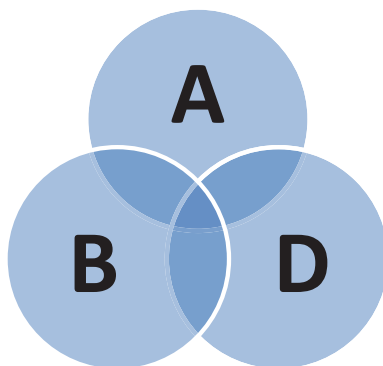
I Bråtens modellmakt er det å ta den andres perspektiv/modell en indirekte maktutøvelse. I tilpasningsarbeidet derimot, er det å ta den andres perspektiv en helt nødvendig og viktig del av tilpasningskompetansen, noe som igjen er avgjørende for tilpasningsarbeidets progresjon. Aktørene veksler med å ta den andres perspektiv/modell som en slags turtaking av perspektiver. Når begge eller alle parter anerkjenner den andre partens modell, oppstår en herredømmefri turtaking som kan bringe tilpasningsarbeidet i riktig retning.

Å benytte modellmaktteorien på BB og tilpasningsarbeid muliggjør en diskusjon om man kan utvide den dikotomiske forståelsen av maktbesittelse som teorien legger opp til. Bråtens

teori om modellmakt er i stor grad bygd opp rundt en dikotomi med to statiske ytterpunkter: *den modellsterke* og *den modellsvake*. Som i mange andre teorier bygget opp rundt dikotomier oppstår det en blind flekk i mellomrommet mellom ytterpunktene. Ressurser blir i størst grad benyttet for å understreke nytten av dikotomiens kraft, heller enn å begrepsfeste kompleksiteten i det feltet som ligger mellom de statiske og dikotomiserte statusene, og hvor det virkelige sosiale liv utspilles.

Ser man på forholdet mellom EU og Norge, hvor EUs modell for BB har modellmakt over den norske, kommer Bråtens modellmaktmodell til kort når man skal forstå veiingen og tilpasningen av modeller. I en slik sammenheng oppstår en ny form for makt hvor makt ikke er knyttet til å beholde sin egen posisjon fullstendig, men at begge modeller blir aktuelle og relevante på samme tid og opphever modellmakt (Bråten 2000:137). I tilpasningsarbeid er både modellene og saksområdene ustabile størrelser. Forvaltere av BB har definisjonsmakt i relasjonen med produsenter, men som jeg vil vise kan produsenter også utøve makt gjennom å vise til hvordan ordningen praktiseres i EU. De justeres i forhold til hverandre i et dynamisk samspill hvor I) Saksområde D justeres av, og påvirker, modell A og B. II) Modell A justeres av, og påvirker, saksområde D og modell B. III) Modell B justeres av, og påvirker, saksområde D og modell A. Forholdet mellom saksområde og de ulike modellene i tilpasningsarbeid kan illustreres som i figuren under.

Figur 6. Modellmaktodynamikk og saksområdet Beskyttede betegnelser

I et slikt samspill vil Bråtens teori antyde at situasjonen går mot oppheving av modellmakt. I tilfellet med BB vil modellmakt fortsatt være en del av tilpasningsarbeidet, men da som vekslende konstruktivt.

Beskyttede betegnelser er preget av sammensatte og spenningsfylte intensjoner, rammer og implikasjoner. Balansegangen mellom å være et virkemiddel for næringsutvikling og verdiskaping, samtidig som man rent juridisk forholder seg til en forskrift, er blant flere store utfordringer i tilpasningsarbeidet. Overstyrer næringsutviklingen det juridiske, kan ordningen miste troverdighet og kanskje oppslutning. Overskygger jussen næringsutviklingen, kan merkeordningen oppfattes som tungrodd og meningsløs for både produsenter og forbrukere. Maktfordelingen knyttet til alle disse forhold er preget av å være vekslende. Tilpasningsarbeidets vekslende maktforhold skaper optimisme og tilpasningskraft, men tidvis kan maktutøvelsen også bidra til at tilpasningsarbeidet blir vanskelig og ender i tilpasningsammenbrudd.

Kontekster

For å forstå det matkulturelle tilpasningsarbeidet ved innføring, forvaltning og bruk av BB i Norge, er man nødt til å se det i en konkret tidsmessig, stedlig og institusjonell kontekst. I denne studien er dette også særlig viktig fordi de sentrale dimensjonene som tilpasningsarbeidet skjer langs (lokal/global og tradisjon/innovasjon), delvis sammenfaller med kontekstene knyttet til historie og geografi. Uten slike tykke kontekster/beskrivelser vil en analyse av tilpasningsarbeid fremstå som fattig. Det er nemlig i kontekstene det fremgår hvordan forskjellene oppstår, hva som tilpasses av hvem, med hvilken kompetanse, hvordan det gjøres, hvilke maktforhold som spiller inn og hvilke konsekvenser og implikasjoner det får. Kontekstene er vevet i hverandre, men i den videre gjennomgangen har jeg for ordens skyld delt dem i historiske, geografiske og institusjonelle kontekster.

Historie

Den historiske kontekstualiseringen av tilpasningsarbeidet har jeg i hovedsak knyttet til en utviklingslinje, allerede omtalt som *Matspesialiseringen av Norge* (MaN). MaN introduseres som et historisk bakteppe som viser til en utvikling hvor fokuset på nye matkvaliteter vokser frem og blir mer sentralt. Utviklingen starter rundt midten av 1980-tallet og pågår fortsatt. Matspesialiseringen er et emisk begrep inspirert av norske myndigheters kategori 'Matspesialiteter' som BB blir sett som en del av. Sett under ett utgjør del 5 en analyse av tilpasningsarbeidet av BB fra de første tankene om ordningen kan spores og frem til i dag.

Geografi

Den geografiske kontekstualiseringen er viktig fordi tilpasningsarbeidet også skjer på tvers av sted. Arbeidet med tilpasningen av BB må sees i relasjon til forskjeller mellom ulike geografiske størrelser, som Røros/Oslo, Norge/EU, EU/USA. I del 5 trekkes alle disse nivåene inn.

Institusjoner

Tilpasninger av språklige, sosiale og materielle forhold ved BB må også forstås som relatert til ulike institusjoner som rett, økonomi, vitenskap, teknologi og politikk. I tilpasningsarbeidet utgjør disse institusjonene en kontekst for omorganisering, oversettelse og omforming. Som nevnt vil studier av hvem, eller hvilke aktører som definerer institusjonenes betydning, kunne si noe om maktforholdet i dette feltet. Ulike institusjoner kan innvirke på ulike måter, på ulike steder og til ulike tider. De er tatt med her fordi de fremstår som de mest fremtredende påvirkningsrammene for tilpasningsarbeidet av BB.

Tilpasningsarbeidet er vevet inn i ulike *institusjonelle kontekster*, både på lokalt og overnasjonalt nivå. Mens dimensjonene er noe tilpasningen analytisk kan plasseres langs, og praksiser viser til de tre tilpasningsformenes egenart, utgjør institusjoner viktige betingelser for tilpasningsarbeidet siden tilpasningene skjer både i og under påvirkning av ulike institusjoner. Et slikt perspektiv på institusjoner er inspirert av en (ny) institusjonell tilnærming til institusjoner, hvor fokus på endringer et viktig anliggende (Olsen 2007, 2009). I dette perspektivet vektlegges det hvordan institusjoner påvirker hverandre gjensidig og bidrar til – og påvirkes av – ulike former for endring.

moderne, demokratiske samfunn kjennetegnes av institusjonell differensiering. Over tid er det utviklet institusjonelle sfærer med egen identitet og en viss autonomi, basert på ulike handlingsregler og praksiser, normative prinsipper og virkelighetsforståelser, og ressurser (Olsen 2007:270).

Institusjonenes gjensidige påvirkning inngår slik sett i det matkulturelle tilpasningsarbeidet. I studier av tilpasningsarbeid blir det derfor viktig å kartlegge hvilke institusjoner som inngår som forhandlingspartnere i tilpasningene. Dette kan selvfølgelig dreie seg om veldig mange, siden hva som utgjør en institusjon ikke i utgangspunktet er noe som lett lar seg avklare.⁸⁸ Derfor er det naturlig å avgrense og trekke frem de institusjonene man i hver

---

⁸⁸ Malapropos: Østerberg og Engelstad drøfter institusjonsbegrepets mange betydninger. Som eksempel på de mange ulike betydningene begrepet kan gi skriver de bl.a.: *Det hender også at personer betegnes som en institusjon – f.eks. som stamgjester i kaféen eller som «fast inventar» i selskaper eller på møter (Østerberg og Engelstad 1992:37).*

enkelt studie vil anse som viktig, og som har betydning for det tilpasningsarbeid og det fenomenet som studeres. For mens retten som institusjon kan ha én forståelse og ett rasjonale for innføring, forvaltning og bruk av merkeordningen, kan politikken og økonomien ha andre. I denne studien av matkulturelt tilpasningsarbeid er det særlig fem institusjoner jeg vil trekke frem og understreke betydningen av.

Med *rett* viser jeg til det nasjonale og internasjonale rettssystem som BB som forskrift er relatert til. Et av de mest nærliggende eksemplene på hvordan BB fungerer rettslig, er at det åpnes for at norske produsentsammenslutninger kan søke om å få sine allerede beskyttede produkter i Norge også beskyttet innen EU, noe tørrfiskprodusentene benytter seg av.⁸⁹ Denne muligheten er gjensidig. Dette har ført til at *Prosciutto di Parma* og *Parmigiano Reggiano* har fått juridisk vern i Norge gjennom BB.

Økonomier er en viktig komponent i denne sammenheng. I det norske tilfellet er det nettopp å styrke bøndernes økonomi og et norsk landbruk mot nedbygging av grensevern, som har vært en av drivkreftene for innføring av merkeordningen. Økonomien spiller også en viktig rolle blant produsentene som søker om beskyttelse. I stort sett alle tilfeller er økonomisk gevinst et mål. Den økonomiske siden i dette feltet kommer kanskje likevel sterkere til syne i den makt som de ulike dagligvarekjedene har. Målet om økonomisk gevinst har stor innvirkning på tilpasningsarbeidet, både for produsentene så vel som fra kjedene.

Vitenskap som institusjon spiller en tydelig rolle for BB på flere måter, blant annet i arbeidet med å legitimere at ulike produkters opprinnelse har en innvirkning på produktets kvalitet. Både forvaltning og produsenter lener seg på vitenskapelige argumenter i sitt daglige tilpasningsarbeid.

Teknologi i vid forstand virker inn på utviklingen på ulike måter. Intuitivt er det naturlig å tenke at BB tar avstand fra moderne teknologi, fordi tradisjon er et krav og innovasjon ofte forstås i opposisjon til dette. Bildet er likevel ikke så enkelt. Ny teknologi er innarbeidet i de fleste produksjonsformer, og i en del tilfeller er bruk og utvikling av ny produksjonsteknologi også en viktig del av søknadsprosessen. Av flere ulike årsaker, for eksempel hygieniske, gjøres ikke ting på 'gamlemåten' selv om det ofte er dette som kommuniseres (Hegnes 2007).

---

⁸⁹ Matmerk (2010) 'Tørrfisk fra Lofoten vil beskyttes i EU', *matmerk.no*, <http://matmerk.no/nyhet/2010/trrfisk-fra-lofoten-vil-beskyttes-i-eu> (lesedato 22.08.2011).

Å poengtere at *politikk* spiller en viktig rolle i dette feltet kan synes unødvendig, ettersom selve ordningen er et uttalt landbrukspolitisk verktøy. I tillegg til landbrukspolitikken er ordningen også aktuell i andre politiserte tema, som geopolitikk og kulturarvpolitikk.

På samme måte som de tre ulike formene for tilpasningsarbeid ikke er uttømmende, utelukker heller ikke de fem nevnte institusjoner at andre kan inkluderes i fremtidige studier. Flere institusjoners autonomi er i spill samtidig og må settes i relasjon til de andre analysemomentene i en solid analyse av BB.

Sammenfatning

Rammeverket og elementene, presentert i denne delen, utgjør til sammen en teoretisk verktøykasse med blanding av gamle og nyutviklede verktøy for analyse av kulturelt tilpasningsarbeid.

I tabellen under gis en oppsummerende oversikt over begrepsapparatet og dets elementer. Kolonnen til venstre er et første utkast til generelle elementer i analyser av kulturelt tilpasningsarbeid. I den midterste kolonnen har jeg samlet de konkrete spørsmål man kan stille i slike analyser. Kolonnen til høyre er spesifikt knyttet til studien av BB og består av svarene på spørsmålene som følger av elementene.

Tabell 9. Elementer, spørsmål og funn i studier av kulturelt tilpasningsarbeid

ELEMENTER I KTA	SPØRSMÅL I STUDIER AV KTA	FUNN I ANALYSEN AV BB
Ulike kulturelle forskjeller	<i>Hvilke kulturelle forskjeller finnes?</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ulik mening • Ulik sosial organisering • Ulike materielle forhold
Aktører	<i>Hvilke aktører har betydning for tilpasningsarbeidet?</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Forvalteren • Produsenten • Konsulenten
Kunnskaper og tilpasningskompetanse	<i>Hvilken kunnskap og tilpasningskompetanse har aktørene?</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Juridisk kunnskap • Taus kunnskap • Tilpasningskompetanse
Tilpasningspraksiser	<i>Hvilke tilpasningspraksiser er i spill?</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Oversettelser • Omorganiseringer • Omforminger
Dimensjoner	<i>Hvilke dimensjoner skjer tilpasningsarbeidet langs?</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Orden/uorden • Global/lokal • Tradisjon/innovasjon
Makt	<i>Hva kjennetegner maktforholdene?</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Maktskifter
Kontekster	<i>Hvilke historiske, geografiske og institusjonelle kontekster er relevante?</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Matspesialiseringen av Norge • WTO/EU/Norge/Roros • Rett, økonomi, vitenskap, teknologi, politikk

Kulturelt tilpasningsarbeid, både på individuelt og kollektivt nivå, er påvirket og påvirker elementene jeg har presentert i denne delen. Den samlede kapasiteten for tilpasning som ligger i tilpasningsarbeidets komponenter og forholdet mellom dem, forstår jeg som *tilpasningskraft*. På et overordnet nivå er ønsket om orden en viktig del av tilpasningskraften.

Fra et hermeneutisk ståsted utgjør dette utkastet av gjensidig avhengige elementer et rammeverk for å fortolke kulturelt tilpasningsarbeid. Sett fra et forklaringsbasert ståsted utgjør elementene en kausalitetsmodell. Man kan si at tilpasningsarbeidet er delvis bestemt av de ulike elementene jeg har presentert. Hvert element er en nødvendig, men ikke alene en tilstrekkelig årsak til tilpasningsarbeidet. Selv om elementene er gjensidig avhengige empirisk sett, må hvert element også forstås som autonomt – ikke bare analytisk, men også empirisk, vis-à-vis de andre. Samlet sett bestemmer de hvor vidt tilpasningsarbeid oppstår, måten det skrider frem, hvilken tilpasningskraft det har og om det er vellykket eller ei.⁹⁰ Hvilket av elementene man tar som utgangspunkt for analyse, er noe som avklares i hvert tilfelle. I utgangspunktet er det ikke avgjørende hvilket element som nevnes først i beskrivelsen av en prosessuell dynamikk, slik tilpasningsarbeidet er. Det viktige er at elementene identifiseres og analyseres i relasjon til hverandre⁹¹ for å vise hvilke konsekvenser de bringer med seg. I den neste delen benytter jeg rammeverkets elementer i en samlet substansiell analyse av innføring, forvaltning og bruk av BB.

---

⁹⁰ Avsnittet er en delvis parafrasering av Alexander (2004:533).

⁹¹ Dette argumentet er inspirert av Lysgaards utdypning av det han betegner som et sirkelvirkningsforhold i den dynamiske beskrivelsen av arbeiderkollektivets utvikling: *Prosessene virker altså inn på hverandre og underbygger hverandre. Det er dette vi kaller «sirkelvirkningsforholdet» mellom prosessene (...) For så vidt var det rent tilfeldig at vi introduserte sirkelvirkningsforholdet ved å ta utgangspunkt i akkurat problemtolkningsprosessen og vise at de andre prosessene støttet opp under den. Vi kunne ha startet ut fra hvilken som helst prosess og vist hvordan den ble understøttet av de to andre* (Lysgaard (2001 [1961]:215. Ordet som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten).

5 Matkulturelt tilpasningsarbeid

Siktemål

Kulturelt tilpasningsarbeid handler om å utligne kulturelle forskjeller ved å tilpasse ulike kulturelle komponenter til hverandre. Min analyse av innføring, forvaltning og bruk av BB fokuserer på slikt arbeid, og viser hvordan det kommer til uttrykk til ulike tider og på ulike steder. For det første er det en beskrivelse av hva som har preget innføring, forvaltning og bruk av BB. For det andre viser jeg hvordan tilpasningsarbeid skjer og hvilke konsekvenser det gir. De to hovedpoengene henger slik sett sammen. Innføring, forvaltning og bruk av BB er preget av tilpasningsarbeid, og fremstår som eksempler på hvordan tilpasningsarbeidet skjer og hvilke konsekvenser det får.

Det ville vært mulig å gjøre en analyse av tilpasningsarbeid ved innføring, forvaltning og bruk av BB på flere måter. Forhold, beskrevet under innføring, kunne slik sett vært diskutert under forvaltning. Forhold, som står under forvaltning, kunne vært drøftet under bruk, og så videre. Bakgrunnen for å dele analysen i innføring, bruk og forvaltning er at den speiler problemstillingen. At delanalysene overlapper hverandre, er en påminnelse om tilpasningsarbeidets overskridende og relasjonelle natur.

Det er ikke nødvendigvis noe grunnleggende nytt ved alle funn i hver delanalyse. Noen av temaene har tidligere blitt studert hver for seg. Fremstillingen er dels preget av utviklingen og bruken av det teoretiske begrepsapparatet. Det kronologisk historiske forløp har likevel bidratt til fremstillingens struktur. En annen viktig bemerkning til presentasjonsformen er at den ikke er en systematisk gjennomgang kasus for kasus. Det er de beste eksemplene eller de tydeligste underkasusene som er benyttet for å belyse de fellestrekk jeg vil fremheve.

Analysen består av tre delanalyser og en sammenfatning, i tillegg til dette avsnittet om siktemål. Den første delanalysen er i hovedsak en gjennomgang av historien frem til Beskyttede betegnelser ble innført i Norge. Det meste av datamaterialet for denne historiske gjennomgangen er basert på dokumenter. I den andre delanalysen tar jeg for meg tilpasningsarbeidet i forvaltningen av BB. I denne analysen baserer jeg meg på både dokumenter og intervjuer. Analysen av bruken er avgrenset til stort sett å gjelde de produsenter og produsentsammenslutninger som er tilknyttet ordningen. Den siste delanalysen er i hovedsak basert på intervjuer.

Matspesialisering og innføringen av Beskyttede betegnelser

Etter turen skal deltagerne ha en kunnskapsbase som gjør at de skal kunne lede arbeidet med å implementere et system for opprinnelsesmerking av landbruksprodukter i Norge.⁹²

Introduksjon

I denne delanalysen følger jeg prosessene fra tankene om merkeordningen oppsto i Norge mot slutten av 1980-tallet, frem til den ble fastsatt ved Kronprinsregentens resolusjon 5. juli 2002. Beskyttede betegnelser er ett av flere eksempler på tiltak og nye måter å tenke rundt nye matkvaliteter i Norge i denne perioden. I fremstillingen veksler jeg derfor mellom forhold som er spesifikt knyttet til BB, samt en mer generell forståelse av matspesialiseringen som sådan. På denne måten viser jeg hvordan BB både påvirkes av og påvirker den spesifikke konteksten den inngikk og fortsatt inngår i. I sum viser jeg hvordan innføringen av BB var avhengig av kulturelt tilpasningsarbeid.

Når jeg fremhever Matspesialiseringen som en egen utviklingslinje, er det naturlig å peke på hvilke forhold som foranlediget denne. Å *skubbe ifrå* mot Jacobsens *bulkregime* (2001) er et godt utgangspunkt. Både fordi "bulkregimet" gir mening rent analytisk, men ikke minst fordi 'bulk' også brukes av aktører i matspesialiseringens tilpasningsarbeid for å vise til det matspesialiteter *ikke* er. Matspesialitetene får med andre ord sin mening som spesielle, blant annet gjennom å presenteres som annerledes enn bulkproduktene. Landbruks- og matminister Lars Peder Brekk omtalte forholdet mellom disse to størrelsene i 2009:

Produksjon av matspesialiteter gir mulighet for å oppnå gode priser i markedet og til å ivareta norsk mattradisjon og matkultur! Det er de lokale produktene som gjør matstrategien "Smaken av Norge" mulig! Både dagligvarekjedene og matindustrien har tatt tak i disse mulighetene med redusert satsing på bulk og billig, med overgang til nisjemat og spesialiteter.⁹³

Til forskjell fra bulkregimet, kan man si at matspesialiseringen har et "butt-regime"⁹⁴ som sin konsekvens eller mål. Matspesialiseringen fremstår som en motvekt til perioden med

---

⁹² Dette var en av de uttalte målsetningene med en studietur for ansatte i Landbruksdepartementet til Paris for å lære om opprinnelsesmerking i Frankrike (Landbruksdepartementet (2000) 'Opprinnelsesmerking (AOC) i Frankrike - Rapport fra studietur 27.-30. juni 2000 (i vedlegg 1)', *regjeringen.no*, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/rapporter-og-planer/rapporter/2000/oprinnelsesmerking-aoc-i-frankrike-.html?id=277351> (lesedato 20.10.2010)).

⁹³ Brekk, L. P. (2009) 'Tale for Norsk sau og geit – Fagorganisasjonen for sau- og geiteholdere', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/landbruks--og-matminister-lars-peder-bre/2009/innlegg-mote-hos-norsk-sau-og-geit-.html?id=573325 (lesedato 19.10.2010).

⁹⁴ I *Riksmålsordboken* er 'butt' beskrevet som *trekar til oppbevaring av matvarer* (Guttu mfl. 1982:88). Dette skiller seg klart fra *bulk* slik Jacobsen viser til i en definisjon (2001:27). Jacobsen trekker frem nisje som en

bulkregime, som kan ha *bidratt til en "avlæring" av smaksmessig kompetanse hos norske forbrukere* (Jacobsen 1999:10). Beskyttede betegnelser bygger på sin side på en spesiell smaksmessig kompetanse og forståelse av at opprinnelse er tett knyttet til kvalitet. En slik erkjennelse og matmentalitet krever et matkulturelt tilpasnings- og gjenopplivningsarbeid av kunnskapen som ble avlært under bulkregimet.

Bakgrunnen for dokumentfokuset i denne delanalysen er todelt. For det første har innføringen av BB i vesentlig grad vært initiert og administrert fra myndighetenes side. Slik sett er det naturlig å følge denne saken gjennom offentlige dokumenter. For det andre er det lett å navigere i utviklingen ved hjelp av dokumenter, ettersom saken utvikles suksessivt. Dokumentene følges stort sett kronologisk i forhold til når de er datert.⁹⁵ En slik ordning av dokumenter trenger likevel ikke å gjenspeile når selve arbeidet med dokumentene er utført. Arbeidet med en av Norges offentlige utredninger (NOU) har nødvendigvis en tidligere oppstart enn et enkelt brev fra departementet eller andre instanser, selv om begge er av samme dato. Min måte å ordne gjennomgangen kan slik sett kritiseres for å være lite fleksibel og noe unyansert, men den har samtidig gitt retning og struktur til arbeidet med analyse og fremstilling. I tillegg til dokumentene har jeg supplert med andre kilder der det har falt naturlig. Tidsmessig strekker analysen seg fra i dag og tilbake til Gro Harlem Brundtlands andre regjering, i perioden 1986-1989, hvor Gunhild Øyangan (Ap) var landbruksminister.

Tre forhold går hånd i hånd i forarbeidene og innføringen av BB. Det dreier seg om hvordan ordningen skal finansieres, organiseres og oversettes fra EU. Frem til den etableres i 2002, er det i stor grad dette det arbeides med å tilpasse. Oversettelser og omorganiseringer er de mest sentrale praksiser i arbeidet med å innføre og tilpasse BB til et europeisk regelverk og en norsk kontekst og matkultur. Resultatet av dette tilpasningsarbeidet gir et grunnlag for omformingsarbeid som utløses etter at ordningen er innført.

Gryende grønt utgangspunkt for nisjer

I en stortingsproposisjon fra 1989 kan man spore noen av de første vage tegn til matspesialisering og det som senere blir til Beskyttede betegnelser:

---

motsats til bulk. Butt vil i så måte være en annen eller mer utdypende måte å forstå forholdet i denne dikotomien.

⁹⁵ En NOU vil eksempelvis bli plassert i gjennomgangen ut fra når den ble avgitt til ansvarlig departement, mens vedtak om forskrift for BB vil bli plassert i forhold til når denne ble behandlet i statsråd.

En vil foreslå overfor Omsetningsrådet at midlene som nyttes til omsetningsfremmende tiltak i større grad rettes inn mot utvikling av nye produkter og nye markeder.⁹⁶

På et så tidlig tidspunkt er det selvsagt vanskelig å peke på opphavet til tankene om BB. Kildene er sammensatte og mange. At matspesialisering er avhengig av tilpasningspraksiser kan leses ut av sitatet. *Utvikling av nye produkter og nye markeder* krever tilpasningsarbeid, både i form av omforminger og omorganiseringer. Når man i ettertid ser tilbake på dette konkrete tiltaksforslaget fra 1989, blir det lettere å forstå at det inngår som en del av opptakten til Matspesialiseringen. Det blir allerede tydeligere året etter, når initiativet følges opp under overskriften *Omsetningsfremmende tiltak for økologiske produkter m.v.:*

Ved jordbruksoppjøret i fjor var partene enige om at en skulle foreslå overfor Omsetningsrådet at midlene som nyttes til omsetningsfremmende tiltak, i større grad rettes inn mot utvikling av nye produkter og nye markeder, jfr. St.prp. 128 (1988/89) Om jordbruksoppjøret 1989. Som en oppfølging av dette, foreslås at 1 mill. kroner av midlene til avsetningstiltak, øremerkes til omsetningsfremmende tiltak for økologisk produserte varer herunder husdyrprodukter. Omsetningsrådet bør også fremme omsetningen av andre nisjeprodukter.⁹⁷

Utdraget er interessant i den forstand at det impliserer en tredeling av landbruksprodukter og markeder. Økologiske- og nisjeprodukter nevnes som to konkrete produkttyper og markeder som satsingen skal rettes inn mot. Den avgjørende grunnen for at de her betegnes som egne størrelser, er at de skiller seg fra hverandre og fra andre landbruksprodukter som implisitt kan forstås som bulk- eller industriprodukter.

På denne tiden fremstår økologiske produkter og økologisk kvalitet som klarere definert og forstått enn det som faller inn under den noe uavklarte kategorien *andre nisjeprodukter*. Dette henger blant annet sammen med at Debio ble etablert som privat organisasjon allerede i 1986. Debio skulle kontrollere, godkjenne og merke økologiske produkter med Ø-merket som ble gjort til Debios godkjenningsmerkemerke.⁹⁸

---

⁹⁶ St.prp. nr. 128 (1988-1989), s. 39.

⁹⁷ St.prp. nr. 112 (1989-1990), s. 51.

⁹⁸ Amilien mfl. skriver interessant om Debios historie og likhetstrekk med AOC: *Økologisk produksjon i Norge har vært initiert av produsentene, på samme måte som AOCs system i Frankrike har vært produsentstyrt. Mens AOC merking ble til hos vinprodusenter som et alternativ bevegelse med vekt på opprinnelse og kvalitet, kan økologisk produksjon i Norge spores tilbake til det biodynamiske jordbruket på 1930-tallet som en alternativ bevegelse med blant annet vekt på Steiner-filosofi. Dette miljøet ble senere supplert med aktører som hadde mer fokus på det rent miljømessige og som mente at det konvensjonelle landbruket gikk i feil retning i forhold til miljøhensyn, blant annet i forhold til å gjøre seg avhengige av kunstgjødsel og plantevernmidler. Ved opprettelsen av Debio var en av motivasjonene at de økologiske*

Skillet mellom de ulike landbruksproduktene og kvalitetene som begynner å ta form på denne tiden, finner vi også i dag. Regjeringen har uttalte mål om 15 og 20 prosent produksjon og forbruk av henholdsvis økologiske produkter innen 2015/20⁹⁹ og matspesialiteter innen 2020.¹⁰⁰ I matspesialiseringen har tilpasningsarbeidet vært viktig for å etablere skiller og ordne disse matkvalitetene fra – og i forhold til – hverandre.

I jordbruksoppjøret i 1990 fremmes et konkret forslag av landbrukskomiteen hvor miljøvennlig landbruk legges til grunn for en egen strategi:

Komiteen vil ellers understreke at miljøvennlige driftsformer i økende grad må få innpass i hele jordbruket. Komiteen vil be departementet snarest vurdere en strategi for "Ren Mat" som omfatter alle ledd fra produsent til forbruker.¹⁰¹

Før selve strategien *Ren Mat* blir lansert, har miljøvennlig og ren produksjon allerede stått i fokus. Det man i tillegg ser i dette og andre forarbeid er at det tidvis dukker opp tanker om andre matkvaliteter, i tillegg til de rene miljøvennlige. I NOU-en *Norsk landbrukspolitikk – Utfordringer, mål og virkemidler*, som ble avgitt til Landbruksdepartementet 11. desember 1990,¹⁰² finnes et eksempel på at tankene om det lokale og det tradisjonelle også ble løftet frem som potensielle norske kvalitetsressurser.

---

bøndernes marked ikke skulle bli ødelagt av useriøse aktører. Da Debio ble etablert i 1986 kom initiativet fra de økologiske gårdbrukerne selv og ikke fra politisk hold eller forbrukerne. Dette fordi produsentene ikke hadde noen rettsbeskyttelse og så at en del kalte produktene sine for økologiske uten at de faktisk var det. Det ble først laget en privatrettslig standard som det var frivillig å knytte seg til. Frem til 1991 fantes kun denne privatrettslige standarden. Da kom EU med sitt regelverk i forhold til økologisk landbruk (dette trådte ikke i kraft før i 1992 pga tiden det tar å innføre dette i Norge) og begrepet "økologisk" på planteproduksjon ble rettsbeskyttet. For at rene eller foredlende produkter skulle kunne kalles økologisk, måtte de da oppfylle EUs regelverk. I denne EU-rådsforordningen står det at enhver stat innenfor EU eller EØS-området skal ha minst en kontrollinstans. Dette kan enten være myndighetene selv eller private kontrollinstanser. Dersom det er private så skal de være akkreditert etter en norm. På dette tidspunktet hadde økologisk landbruk i Norge lite omfang, men heller inngå et samarbeid med Debio om økologikontrollen. Siden den gang har Debio utført økologikontrollen på vegne av myndighetene (2008:47).

⁹⁹ I Soria Moria I var målet 15 % økologisk innen 2015 (Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet (2005) 'Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, 2005-09', [regjeringen.no](http://www.regjeringen.no), http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMoria.pdf (lesedato 6.1.2013)). I Soria Moria II ble målet justert til 15 % innen 2020 (Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet (2009) 'Politisk plattform for flertallsregjeringen utgått av Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, 2009-2013', [regjeringen.no](http://www.regjeringen.no), http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2009/Ny_politisk_plattform_2009-2013.pdf (lesedato 6.1.2013)).

¹⁰⁰ Landbruks- og matdepartementet (2008) 'Mat: Økt satsing på norske matspesialiteter', [regjeringen.no](http://www.regjeringen.no), <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/nyheter/2008/okt-08/mat-okt-satsing-pa-norske-spesialiteter.html?id=531640> (lesedato 29.3.2011).

¹⁰¹ Innst. S. nr. 253 (1989-1990), s. 9-10.

¹⁰² Utvalget for utredningen ble oppnevnt allerede i november 1987.

6.7.4 Utnyttelse av norske kvalitetsressurser

Både nasjonalt og på deler av verdensmarkedet har det vist seg å være økende etterspørsel etter matvarer som kan knyttes sammen med «rene produksjoner» eller andre spesielle miljøkvaliteter. Eksempler på slike produkter er økologisk dyrkede produkter og produkter på lokale foredlingstradisjoner.

I en internasjonal markedsføring vil det ha stor betydning at Norge er et av de reneste land i verden. Dette kan brukes i markedsføring av rene matvareprodukter.

Ut fra at Norge har klare fortrinn i sitt relativt rene miljø, og at det finnes et betydelig marked internasjonalt, er det grunn til å regne med at det finnes rom for produksjon og eksport av landbruksvarer med høy kvalitet. Slik produksjon vil i stor grad betales av markedet, og vil ikke kreve permanent støtte utover det som er vanlig i andre produksjoner.¹⁰³

I utdraget fremstår de rene økologisk nasjonale og lokale foredlingstradisjoner som fremtidige ressurser i det norske landbruket. Økologisk produksjon er allerede kjent og blir derfor naturlig vektlagt. Lokale foredlingstradisjoner faller nærmest inn under det rene, eller kommer litt i skyggen av denne kvaliteten. Slik sett kan man si at fokuset på nisjeprodukter vokser ut av den grønne bølgen. I tillegg til fokuset på det miljømessige og lokale, knyttes maten implisitt til en tidsdimensjon. Litt forenklet kan man si at det går et skille mellom tradisjonsmat og moderne, eller industri/bulk-mat.

Strategi for "renmat" – markedsundersøkelser for eksport er overskriften på et avsnitt hvor det fremkommer at Ren-mat strategien begynner å ta form. Avsnittet inngår i en stortingsproposisjon om endringer i statsbudsjettet for 1991. Flere og flere forhold og kvalitetsdimensjoner trekkes inn i forarbeidet til strategien, i tillegg til *miljøvennlige driftsformer*. Helse, kvalitet, produktutvikling, markedsundersøkelser, eksport og at *[d]et vil bl.a. være sentralt å analysere nærmere sammenhengen mellom produksjonsbetingelser og produktkvalitet*,¹⁰⁴ er noen slike eksempler. Selv om fokuset i hovedsak er rettet mot en generell norsk kvalitet, peker det siste sitatet i retning av å åpne for matkvaliteter slik de senere forstås i BB.

Oppsummert ser man at fokuset på forholdet mellom sted, tradisjon og produktkvalitet vokser sakte frem under den tidlige fasen av matspesialiseringen. Vendingen går smått. Nasjonal bulk er fortsatt den rådende kvalitetsdimensjonen. Av de nye kvalitetene er det den

---

¹⁰³ NOU 1991:2B, s. 125.

¹⁰⁴ St.prp. nr. 1. Tillegg nr. 1(1990-1991), s. 81.

rene eller økologiske som får mest oppmerksomhet. Ut av denne kvaliteten vokser forståelsen av nisjeprodukter og markeder frem.

Det nasjonale slår tilbake

I stortingsproposisjonen *Landbruk i utvikling*¹⁰⁵ blir den nye Ren mat-strategien også omtalt som Konkurransestrategier for norsk mat (KOSTRAT). I tillegg til et *forskningsprogram* og *infrastrukturprogram*, inngikk *Ren Mat/ KOSTRAT* som det tredje av tre hovedområder i regjeringens utforming av en konkurransestrategi for den organiserte matomsetningen.¹⁰⁶ I *Landbruk i utvikling* ser det også ut til at man går et skritt tilbake hva gjelder fokus på det lokale og det tradisjonelle. Man trekker igjen frem og vektlegger det nasjonale. Et eksempel på dette finnes i det som er skrevet om ett av 6 *kvalitetsskapende og kostnadseffektiverende næringsstrategier, som skal settes i verk innenfor de ulike ledd av norsk matproduksjon*:

***-Merkeordning;** En felles profilering av norske produkter vil kunne bidra til å styrke konkurransekraften både på hjemmemarkedet og på eksportmarkedet. Kvalitetsstyring i alle ledd fra råvareproduksjon til sluttomsetning vil være en sentral forutsetning for å kunne benytte et merke. Det vil bli lagt vekt på å definere en merke kvalitet slik at hovedtyngden av norsk produksjon skal ha muligheter for å kunne omfattes av ordningen (s. 29).*

En ytterligere understrekning av at ett merke skal representere en kollektiv nasjonal satsing, finnes i det siste som er skrevet om den nye strategien i proposisjonen:

En har bevisst valgt å satse på generell kvalitet fremfor nisjeprodukter og mer spesiell kvalitet. Ren Mat-strategien omfatter dermed hovedtyngden av norsk matproduksjon (s. 30).

Føringene for hvilke kvaliteter som skal være sentrale for *Ren Mat-strategien* veksler på denne måten mellom det generelle og nasjonale og det spesielle og lokale. I den endelige strategien åpnes det imidlertid for begge deler. På sikt resulterer dette blant annet i merkeordningene Godt Norsk og Beskyttede betegnelser.

Når man i den første tiden av Matspesialiseringen diskuterte merkeordninger med fokus på en felles nasjonal kvalitet, ser man samtidig tegn til tilpasningsarbeid. Ren Mat og KOSTRAT var blant annet en respons på en mulig åpning mot EU. Tilpasningen til et

---

¹⁰⁵ St.prp. nr. 8 (1992-1993).

¹⁰⁶ St.prp. nr. 8 (1992-1993), s. 28.

åpnere marked bestod i å finne og tilpasse de kvalitetene man skulle satse på videre. Nygård og Storstad beskriver sider ved situasjonen på denne tiden i en artikkel fra 1998.

The Norwegian food market has been strongly regulated and it is only recently that Norwegian producers and consumers have been in touch with the global food market to any real extent. For Norwegian producers, this means increased competition on the home market. In order to prepare for such a situation they are using a marketing strategy whose main aim is to teach the Norwegian consumer to prefer food produced in Norway. In other words, they are meeting competition on the home market with the strongest comparative advantages available: national taste, traditions and food culture (Nygård og Storstad 1998:40).¹⁰⁷

Utviklingen av de nye kvalitetene kan sies å ta to skritt frem og ett tilbake i denne perioden. Til tross for 'tilbakevendingen' av fokuset på den nasjonale kvaliteten, fortsetter de nye kvalitetene å gjøre seg gjeldende.

De nye kvalitetene står frem

Ser man tilbake på forarbeidene og den endelige utformingen av Ren Mat-strategien, kan man se en kime til det som skulle bli BB. Blant strategiene ble som nevnt en merkeordning for norske produkter løftet frem som et viktig tiltak. Målet var å *utvikle og etablere en merkeordning for norske kvalitetsprodukter basert på norske konkurransefortrinn*.¹⁰⁸ Blant slike fortrinn nevnes mer presist *produkter basert på lokale mattradisjoner*¹⁰⁹ og *gamle norske mattradisjoner/matkultur og lignende*.¹¹⁰

Som et resultat av KOSTRAT ble stiftelsen Godt Norsk etablert i februar 1994. Stiftelsen fikk ansvaret for en merkeordning med samme navn som skulle fremme norsk kvalitet.¹¹¹ Rundt etableringen av ordningen Godt Norsk rådet det en viss uklarhet om hvilke kvaliteter ordningen skulle favne. Norske råvarer og norsk produksjon ble stilt som hovedkrav, men gamle norske mattradisjoner/matkultur o.l. ble også nevnt som en del av dette bildet. Sistnevnte kvaliteter ble imidlertid stående igjen som underordnede kvaliteter sammenlignet med fokuset på det norske. Til tross for at de ikke fremstår i rendyrket form på denne tiden, er det likevel verdt å merke seg at slike kvaliteter blir sett på som mulige fortrinn allerede ti år før BB blir etablert.

---

¹⁰⁷ Ordet som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten.

¹⁰⁸ Landbruksdepartementet 1992:21.

¹⁰⁹ Landbruksdepartementet 1992:19.

¹¹⁰ Landbruksdepartementet 1992:22.

¹¹¹ Ordningen ble faset ut i 2006/2007. For detaljer om utfasingen, se *Matmerk – norske matmerker, Aktivitetsrapport 2006*.

Et annet viktig forhold i den nye strategien er hvordan det fremheves at den fremtidige merkeordningen (Godt Norsk) skal tilpasses både nasjonale og internasjonale forhold.

*Merkeordningen må i størst mulig grad samordnes med eksisterende initiativ til norske merkeordninger, og tilpasses aktuelle internasjonale krav til merkeordninger.*¹¹²

Bevisstheten om å tilpasse norske forhold til andre land aktualiseres. Det oppstår en spenning mellom det internasjonale og det nasjonale, og kulturelle tilpasningspraksiser aktiveres. Merkeordningen må samordnes med den eksisterende nasjonale konteksten, men det pekes samtidig på at den utvikles i et internasjonalt landskap hvor det må tas hensyn til internasjonale krav og forpliktelser. Nygård og Storstad viser også til en slik spenning mellom det globale, det nasjonale, det regionale og det lokale når de bruker nettopp Godt Norsk som et eksempel på de-globalisering av markedet for mat:

[G]lobalization of the food sector is limited to a great degree by national, regional and local cultural characteristics. In spite of the exercise of marketing power, there are still great regional and national differences in the consumption of food, and there are still more differences than similarities. National tastes, traditions and food culture hinder any extensive globalization of the food market (Nygård og Storstad 1998:49).

Som Nygård og Storstad understreker, oppstår det spenninger i globaliseringen av matsektoren. Fra Nygård og Storstads perspektiv vil et fokus på å oppnå likhet gjennom merkeordninger også begrenses av de ulike lands nasjonale og lokale matkultur. Det er i et slikt spenn, mellom globalisering og de-globalisering, at tilpasningsarbeidet oppstår og praktiseres.

Tilpasningsarbeidet er altså til stede allerede under planleggingen av KOSTRAT og utviklingen av merkeordningen Godt Norsk. Omorganisering og oversettelser med hensyn til internasjonale krav til merkeordninger får implikasjoner for hvordan man tilpasser Godt Norsk. Likevel er det den norske kvaliteten og matkulturen som er av størst betydning i dette tilpasningsarbeidet.

Tilpasninger av Godt Norsk og Beskyttede betegnelser – sammenlignende ekskurs
Innføringen, forvaltningen og bruken av Godt Norsk krever et tilpasningsarbeid som dels foregriper det som senere blir gjort med BB. Grunnen til dette er at begge en gang var nye merkeordninger som måtte tilpasses det matkulturelle landskapet de ble en del av.

---

¹¹² Landbruksdepartementet 1992:22.

Verken Godt Norsk eller BB har vært spesielt vellykkede ordninger, og ulike forklaringer har blitt gitt. Forklaringene har både blitt knyttet til forholdet til EU og norsk matkultur. I en kronikk om det nye merket Nyt Norge skriver Jacobsen og Dulsrud følgende om forgjengeren Godt Norsk:

Merkeordningen ble lansert i 1993 for å demme opp mot en forventet matimportinvasjon ved det som da fortonet seg som et sannsynlig norsk EU-medlemskap. Som kjent ble verken EU-medlemskapet eller importinvasjonen noe av, og merkeordningen ble kanskje av den grunn både litt retnings- og innholdsløs. Merket bidro derigjennom samtidig til å understreke «bulkpreget» i det norske matmarkedet (Jacobsen og Dulsrud 2008).

Jacobsen og Dulsruds kollega, Runar Døving, har også påpekt at Godt Norsk ikke lyktes, fordi merket ikke klarte å skille ut og representere noen viktige kvaliteter.

[s]annheten er at Godt Norsk er avhengig av at norsk landbruk vil være med. Det ser ut som om de har tilpasset seg godt for å få med seg aktører som Gilde. Godt Norsk skal liksom stille krav som er strengere enn det offentlige. Men de har verken evnen til å kontrollere, eller tyngde til sanksjoner. Kvalitetsarbeidet til Godt Norsk er i realiteten forsvunnet. I praksis ble det bare markedsføring av merket igjen (Døving 2007:71).

Et matmerke skal på enkelt vis gi forbrukere informasjon om én eller flere kvaliteter ved et produkt. Matmerket er et symbol som får sin mening gjennom å være forskjellig fra andre symbol og vise til kvaliteter som skiller seg fra andre kvaliteter. For Godt Norsk var den mest sentrale kvaliteten at produktet kommer fra Norge. Når kontrasten til EU ikke inntraff og mesteparten av produktene fortsatte å være fra Norge, falt samtidig meningen med merket bort. I ettertid har det også blitt påpekt at *[o]rdningen med merket Godt Norsk ble i sin tid i noen grad ansett for en konkurrent til samvirkenes egne merker.*¹¹³ Det er en uintendert konsekvens når etablerte merkevarer blir skadelidende på grunn av et nytt merke som i utgangspunktet er ment å virke positivt. Dette kan betegnes som merkekannibalisme og fremstår slik sett som et viktig, men undergravende fenomen i merkejungelen.

For BB er det annerledes enn for Godt Norsk, siden et viktig premiss for ordningen - forståelsen av koblingen mellom mat, mennesker og steder - ikke har vært tilstrekkelig etablert i norsk matkultur i utgangspunktet. En tilpasning av BB har derfor vært avhengig av en etablering av en forståelse av forholdet mellom mat, mennesker og steder, slik man blant annet finner det i forståelsen av *terroir* (Bérard og Marchenay 2008). For å skape

---

¹¹³ Landbruks- og matdepartementet (2010), s. 8.

oppslutning for BB og satsingen på matspesialiteter, har derfor et nytt språk og en ny matmentalitet blitt forsøkt innført. Myndighetenes arbeid med å etablere et slikt språk har tiltatt etter at merkeordningen ble innført og satsingen på matspesialiteter trappet opp.

Ulike statsråder har benyttet Frankrike og Syd-Europa som et mål for matkulturell utvikling i sine festtaler. I utdragene under sporer man et ønske om å strekke seg mot den franske og søreuropeiske matmodellen eller matkulturen. I utdragene legges det ikke skjul på at det ikke bare er BB som skal innføres og tilpasses, men hele den forestilte sydeuropeiske matmentaliteten. Det er en underliggende tro på at dette vil gjøre noe med forståelsen av norsk mat og norske produkter.

Vi må videreutvikle og formidle historien om den norske matproduksjonen og i langt sterkere grad gjøre som franskmennene: Vi må koble matproduksjonen opp mot det franskmennene kaller "terroir", dvs. det stedegne, det identitetsbærende og spesielle ved jordsmonn og egn.¹¹⁴

Departementet har også begynt et mer langsiktig arbeid for å bevisstgjøre store, og ikke minst små forbrukere om forhold mellom mat, kvalitet, smak og opprinnelse. Vi er inspirert av franskmennenes arbeid i så måte. Spørsmål om "terroir", dvs. at maten smaker av det området den produseres fra, vil også kunne få betydning i folks valg av mat fra spesielle områder.¹¹⁵

Det vi kunne lære fra Babettes franske tradisjon er deres bruk av terroir [lydskrift]. Begrepet som signaliserer en kobling mellom geografisk sted og produkt. Terroir er summen av jordsmonn, klima og kulturelle tradisjoner. Til sammen skaper dette en gjenkjennbar kvalitet som franskmennene selger sin vin på basis av. Slik champagne kobles til ett bestemt område i Frankrike, slik kan smaken av multer kobles til de unike vekstvilkårene med kjølig klima og mye lys. Vårt kjølige klima med en lang lys sommer gir helt spesielle vekstbetingelser både på land og til havs. Mat som vokser langsomt akkumulerer smak.¹¹⁶

Det er artig for oss her i nord å få lov å "lære" litt av måten franskmenn fokuserer på matglede, smak og også se nærmere på deres måte å se sammenhenger mellom produksjonssted og kvalitet. Begrepet "terroir" er fransk. Vi skal nok finne et godt norsk ord også. (...) Vi har hatt besøk av franske smaksdommere i Norge. De forteller at vår pultost og vår gammelost er av ypperste klasse. Vi burde få økt bevissthet om slike spesialiteter frem i lyset og være stolte av den særegne smaken.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Sponheim, L. (2005).

¹¹⁵ Riis-Johansen, T. (2006).

¹¹⁶ Pedersen, H. (2006).

¹¹⁷ Riis-Johansen, T. (2006) 'Åpning av Smakens uke – Det norske teater, tirsdag 31.10.06.', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/tidligere_landbruks_og_matminister_ris_2006/apning-av-smakens-uke-det-norske-teater-.html?id=425643 (lesedato 22.08.2010).

*Legg spesielt merke til: Ringerikspotet fra Ringerike, Gulløye fra Nord-Norge og Fjellmandel fra Oppdal. Disse sortene er de mest eksklusive vi har i Norge. De har oppnådd en beskyttet geografisk betegnelse. Det er verd å merke seg at disse potetene nå er i samme klasse som Parmaskinke og Camembert når det gjelder lovfestet rett til bruk av merkevareravn.*¹¹⁸

*Vår merkeordning Beskyttede betegnelser tilsvarer EU sin merkeordning PGI (Protected Geographical Indication). I Norge har vi 16 godkjente produkter. Sider frå Hardanger, som ble et beskyttet produktnavn for to uker siden, har nå samme status AOC-merket vin fra Frankrike. I en fersk undersøkelse i regi av EU-prosjektet True Food sier 90 prosent av franske, spanske og italienske forbrukere at opprinnelsesmerking gir signaler om en bedre og en spesiell kvalitet. I Norge var ikke tallene like høye, men undersøkelsen viser at potensialet er stort. For de store matkulturlandene som Frankrike, Italia og Spania er dette en viktig konkurransestrategi. Jeg mener merkeordningen er en riktig og viktig konkurransestrategi for Norge dersom vi skal klare å øke vår status som matland.*¹¹⁹

*Alle matproduserende land i vesten gjør det samme – satser på å fremme sine spesialiteter. Det er for eksempel internasjonal aksept for å beskytte geografiske betegnelser. En camembertost kommer fra Camembert-distriktet. En parmaskinke kommer fra Parma-dalen. Der Frankrike har champagne og roquefort, har Norge Eplemost fra Telemark og Kraftkar fra Tingvoll. Der Spania har sin serranoskinke, har Norge eldhusfenalår fra Voss. Når England kommer med sin Stilton og Italia sin Gorgonzola, har Norge Edel Blå fra Innerøya.*¹²⁰

Slike sammenligninger og tilpasning av et norsk terroir-begrep og ny norsk matmentalitet, tilhører den del av tilpassningsarbeidet som kan betegnes som oversettelse av mening. Slike oversettelser står videre i relasjon til omorganiseringer og omforminger når myndighetenes ønske om et norsk terroir-begrep samtidig legger opp til nyorganisering av produsenter og materielle omforminger gjennom produktutvikling.

Selve intensjonen med Godt Norsk og BB fremstår som fornuftig når de sees enkeltvis, men samtidig som et paradoks når de sees under ett. Godt Norsk ble etablert på bakgrunn av en *forestilt likhet* (Gullestad 2001) blant norske produkter for å vise at norsk mat, matkultur og produksjonsbetingelser er forskjellig fra Frankrike og andre land. Forestillingene om en

---

¹¹⁸ Brekk, L. P. (2008) 'Tale: Matstreif - åpning' (10.10.2008), *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/landbruks--og-matminister-lars-peder-bre/2008/matstreif---apning.html?id=532085 (lesedato 22.8.2010).

¹¹⁹ Brekk, L. P. (2009) 'Landbruks- og matministerens svar i Stortinget på interpellasjon 12. mai 2009. Spørsmål fra Hans Frode Kielland Asmyr', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/svar_stortinget/sporretime/2009/landbruks--og-matministerens-svar-i-stor-2.html?id=560888 (lesedato 19.9.2010).

¹²⁰ Vedum, T. S. (2009) 'Kronikk: Matnasjonen Norge', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-landbruks--og-matm/2012/kronikk-matnasjonen-norge.html?id=697518 (lesedato 12.09.2012).

nasjonal kvalitet, som Godt Norsk og Nyt Norge, formidler og skaper en demarkasjon mot produkter fra utlandet, men tilslører samtidig forskjeller mellom de norske produktene som innbefattes i denne ordningen. BB er på sin side innført på bakgrunn av en forestilt likhet mellom norsk og sydeuropeisk matkultur. Samtidig tilslører tanken om *forestilt ulikhet* mellom produkter med og uten Beskyttet betegnelse det faktum at produkter utenfor ordningen faktisk kan være like de som har Beskyttet betegnelse. Den eneste forskjellen kan for eksempel være at de ikke inngår i produsentsammenslutningen (Hegnes 2012). I en slik matkulturell kompleksitet er *forestilt likhet* og *forestilt ulikhet* resultater av ordning og uordning som igjen er tett forbundet med kulturelt tilpasningsarbeid.

Oppsummert er det flere grunner til at det matkulturelle tilpasningsarbeidet av Godt Norsk ikke er like komplekst som for BB. En av dem er at det ikke oppstår en like tydelig spenning mellom tradisjon og innovasjon som i BB. Av denne grunn aktiviseres heller ikke tilpasningspraksiser for å håndtere denne spenningen som igjen står i relasjon til de andre praksisene i tilpasningsarbeidet. Kravene for tilpasning av de kulturelle komponentene var med andre ord ikke like stort for Godt Norsk som det skulle bli for BB. Mens det allerede fantes en forståelse om en norsk kvalitet som sammenfalt med Godt Norsk, fantes ikke en tilsvarende matkulturell forståelse som matchet BB. Godt Norsk mislyktes som matmerke på grunn av *frafall* av mening, mens BBs utfordring har vært knyttet til et *fravær* av mening.

Begynnende bevissthet om EUs ordning

I utredningen *Effektiv matsikkerhet* fra 1996 fremstår tankene om bruk av Beskyttede betegnelser helt eksplisitt. I første omgang er det imidlertid kun mulighetene for norske produkter å søke beskyttelse gjennom EUs system som utredes.

8.2.4 Regler for å beskytte en vare som har en tradisjonsrik framstillingsmåte eller som tradisjonelt kommer fra et bestemt geografisk område.

Det er også åpnet muligheter for fastsettelse av særlige kvalitetskrav (sammensetnings- og produksjonskrav) for å beskytte en vare som har en tradisjonell geografisk opprinnelse eller en tradisjonsrik framstillingsmåte, jf henholdsvis Council regulation 2081/92 og 2082/92. Disse reglene er vedtatt dels for å beskytte forbrukerne, men vel så mye for å sikre at lokale særegenheter ikke blir utnyttet av andre enn de som tradisjonelt har produsert varene.

For å kunne benytte slike regler kreves det at produktene godkjennes sentralt i EU. Hvis Norge f.eks skulle ønske å beskytte produksjonen av rakfisk og gammelost må disse produktene godkjennes som tradisjonelle sentralt i EU. Får

man slik godkjenning kan det settes offentlige krav til framstillingsmåte, sammensetning og markedsføring.

Reglene må ses på som en del av EU's distriktpolitiske virkemidler.

Det skal også bemerkes at disse reglene ikke er gjort til en del av EØS-avtalen, men Norge kan allikevel søke beskyttet slike varer i EU-området. En annen side er imidlertid at vi heller ikke kan nekte EU å godkjenne produkter produsert i et EU-land og som også vil være tradisjonsrike norske produkter. Som eksempel kan nevnes geitost; hvis et av EU-landene produserer geitost vil de, hvis kriteriene er oppfylt, få beskyttet denne produksjonen etter de nevnte regler uten at Norge kan protestere. Dermed vil det tilsvarende norske produktet bli ulovlig å markedsføre som geitost i EU-området.¹²¹

I denne beskrivelsen av mulig beskyttelse av navn på norske produkter kan man se at tilpasningen foregår på papiret. Det fremkommer samtidig at tankene om slike ordninger har pågått en stund. Dette fordi to helt konkrete produkter blir nevnt som potensielle kandidater for ordningen, nærmere bestemt Rakfisk og Gamalost. En interessant observasjon i denne sammenheng er at produktene i utdraget ikke kobles til et bestemt sted, noe som ville vært naturlig siden ordningen dreier seg om nettopp dette. I så fall hadde produktene vært omtalt som *Rakfisk fra Valdres* og *Gamalost fra Vik*. Begge disse produktene fikk senere beskyttelse under den norske merkeordningen som Beskyttet geografisk betegnelse i henholdsvis oktober og november 2006. De rent juridiske konsekvensene av et slikt regelverk for Norge, eksemplifisert med den generelle betegnelsen 'geitost', diskuteres også. Geitost-eksemplet understreker samtidig tankene om å kunne merke produkter uten tilkobling til et lokalt sted, men med hovedtilknytning til Norge som helhet. At ingen av produktene knyttes til et avgrenset geografisk område i Norge og at merking av produkter basert på nasjonstilhørighet nevnes, kan forstås som at den nye måten å tenke mat på fortsatt er vanskelig å ta innover seg på denne tiden.

Fokuset på merkeordninger i *Effektiv matsikkerhet* følges opp i en stortingsmelding året etter. I meldingen vies merking et eget avsnitt:

Merkebestemmelser har vært og er kontinuerlig gjenstand for gjennomgang og harmonisering nasjonalt og internasjonalt. Det er et grunnleggende krav at merkingen gjøres slik at den kan fungere i forhold til den hensikt den har, nemlig å gjøre forbrukerne i stand til å treffe informerte valg. Dette krever god kommunikasjon mellom de offentlige aktører, næringslivet og forbrukersiden.

---

¹²¹ NOU 1996:10, s. 88.

Regjeringen mener at en videreutvikling og målretting av merkesystemer bør være en viktig del av den offentlige politikken.¹²²

Bestemmelser for matmerking blir drøftet i generelle termer og med et fokus på forbrukerens behov. Arbeidet med å tilpasse bestemmelsene til både nasjonale og internasjonale forhold er et tilbakevendende tema. Harmonisering og kommunikasjon mellom aktører er to av flere måter å betegne dette tilpasningsarbeidet på. Slik sett får både konkret tilpasningsarbeid og videre planlegging av dette for en ny merkeordning stadig større plass når bevisstheten om fenomenet øker.

Regjeringens ønske om beskyttelse av betegnelser i Norge

Tre år etter utredningen om *Effektiv matsikkerhet* ønsker regjeringen å etablere en norsk ordning for beskyttelse av betegnelser, tilsvarende den allerede etablerte i EU. Dette fremkommer av *Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000) Om norsk landbruk og matproduksjon*:

Som et ledd i forbrukerrettingen av landbruket ønsker Regjeringen å legge til rette for ordninger som kan redusere avstanden mellom matprodusent og forbruker. Dette vil styrke den matkulturelle identiteten, øke valgmulighetene og tydeliggjøre de funksjoner norsk jordbruk har. Landbruksdepartementet vil legge til rette for at mer mat foredles og omsettes lokalt, og på denne måten bidra til at avstandsfaktorer kan reduseres. Dette vil bli gjort i samsvar med utviklingen av Handlingsplan for norsk matkultur, Norsk Gardsmat samt økologisk landbruk.

Opprinnelsesmerking

Opplysning om matvarenes opprinnelse er viktig for mange forbrukere. Det er videre en interesse blant forbrukerne å kunne velge produkter fra spesielle regioner, eller særegne tradisjonsprodukter. For å imøtekomme dette vil det være aktuelt med reguleringer i form av merkeordninger som definerer en regional kvalitetsproduksjon av mat basert på tradisjon og matkultur. Slike merkeordninger, og ordninger som bare gir informasjon om hvor maten kommer fra, vil også fungere som en garanti for at produktene er originale og de er underlagt kontroll. Regjeringen ønsker å imøtekomme forbrukerinteressene på området, og vil vurdere merkeordninger i lys av dette. En strategi for å imøtekomme denne etterspørselen vil være å øke mangfoldet i landbruksproduksjonen. Regjeringen tar sikte på å etablere et offentlig system som beskytter særegenhet og geografisk betegnelse for landbruksprodukter og næringsmidler. En slik ordning vil fremme utviklingen av kvalitetsprodukter i norsk landbruk, og dermed kunne bidra positivt til å utvide varesortimentet. En hovedutfordring er å fremme utviklingen av denne type produkter, med feste i den norske matkulturen, og gjøre dem tilgjengelig for folk flest eller for turister som gjester vårt land. Utnytting av lokale råvarer i produksjon av særpreget

¹²² Stortingsmelding nr. 40 (1996-1997), s. 28.

*tradisjonsmat, er en positiv måte å markere ulike regioner på. Regjeringen mener en slik satsning vil bidra til større kreativitet i forhold til nisjeproduksjon. Dette kan bidra til å gjøre landbruksnæringa mer spennende og attraktiv. Før en slikt merkeordning kan etableres, er det behov for en nærmere utredning omkring organisering, økonomi og lovverk.*¹²³

Økt mangfold i landbruksproduksjonen blir sett på som en positiv måte å markere regionene og gjøre landbruksnæringen mer spennende og attraktiv. Det som står skrevet om den fremtidige merkeordningen, avsluttes med at det er behov for en nærmere utredning omkring organisering, økonomi og lovverk før en slik merkeordning kan etableres. Om lovverk nevnes i tillegg de fremtidige forhandlinger i WTO (årsskiftet 1999-2000) om TRIPS-avtalen og immaterielle rettigheter. Det vises til at forhandlingene vil omfatte økt beskyttelse av såkalte geografiske varebetegnelser.¹²⁴ Utdraget viser i tillegg et mer rendyrket fokus på det regionale og tradisjonelle fremfor det nasjonale, slik det tidligere har vært. Eksemplene viser samlet hvordan den kommende merkeordningen for tradisjonelle lokale produkter skal tilpasses et globalt regelverk.

Forbrukerretting– og konstruksjon

Matspesialiseringen har hatt den norske hverdagsconnaissanceur som gallionsfigur. En forestilling om norske forbrukere som særlig opptatt av kvalitetsmangfold og likegyldig til pris, har vært nødvendig i legitimeringsarbeidet for å rettferdiggjøre satsing på matspesialiteter. Når den norske hverdagsconnaissanceur trekkes frem for å vise at alle vil ha matspesialiteter, er det samtidig en måte å bidra til opprettholdelsen av et utsatt norsk landbruk som er avhengig av at nordmenn kjøper norske varer. Måten å tenke klassifikasjon og konstruksjon av forbrukertyper, à la hverdagsconnaissanceuren, har paralleller til Ian Hackings tidligere nevnte *framework within which to think about making up people and the looping effect* (Hacking 2007:286)¹²⁵ eller *person-making* slik Elizabeth C. Dunn hevder i sitt bidrag “Standards and Person-Making in East Central Europe”. Duns studie viser hvordan Polens innføring av EU-normer og standarder for svinekjøtt også har hatt implikasjoner for hvordan personer/forbrukere blir klassifisert:

---

¹²³ Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000), s. 78-79.

¹²⁴ Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000), s. 104.

¹²⁵ Det som skiller seg fra Hackings rammeverk er forbindelsen mellom hva Hacking mener utgjør det *interactive* i motsetning til *indifferent* (2007:293). Hacking er mest opptatt av samhandling og ”looping effects” i forhold til klassifisering av mennesker og ikke like mye looping i relasjoner mellom mennesker og andre enheter - for eksempel mat. Selv om produktene i seg selv er *indifferent* i forhold til Hackings analyse, er det grunn til å hevde at de også kan inngå i loopen for ‘making up people’. En slik fortolkning vil være i tråd med en forståelse av produktene som *aktanter*, slik jeg tidligere beskrev disses plass i ANT.

Polish meatpackers map this hierarchy of meat onto hierarchies of geography and people when they envision their clients. They say that "Europeans" (meaning EU citizens) like high quality and will pay for it. Poles, they say, would like to eat good meat but cannot afford it, and prefer slightly fattier meat anyway. They portray Russians as people who do not care what they put in their mouths as long as it is cheap. Such gradations are not just differences in wealth, but in worth. As meatpackers envision their clients according to the framework that standards lay out, they create topographies of taste in which the further east one travels, the less discerning the residents are about quality and perhaps the less deserving they are of high-quality product (Dunn 2005:182-183).

Noe av den samme dynamikken som Dunn viser til, finnes også i Norge. Før, under og etter innføringen av BB arbeidet offentlige myndigheter og markedsanalyseelskaper for å etablere et marked for slike produkter. De måtte finne både produsenter og forbrukere og distribusjonskanaler som var forenelige med ideen om matspesialiseringen. Nye klassifikasjoner som "produsent av matspesialiteter", "matinteresserte forbrukere" og "matspesialiteter" har blitt til i denne perioden. Forbrukerrettingen er derfor like mye en konstruksjon av forbrukere eller et marked som å rette seg mot dem. Slik sett kan man argumentere for at sider ved forbrukerrettingen har bidratt til tilpasningsarbeid av Beskyttede betegnelser. Organiseringen av forbrukerne på papiret skjer både av de som vil vite hvem som kjøper produkter, og kanskje også av forbrukerne selv.

I den allerede nevnte *Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000) Om norsk landbruk og matproduksjon* trekkes det også frem ulike motiver for å etablere Beskyttede betegnelser. Satsingen på forbrukerretting inngår som ett av disse. Det pekes på at forbrukerne ønsker opplysning om varers opprinnelse og at det er en interesse for å kunne velge produkter fra spesielle regioner eller særegne tradisjonsprodukter. Det fremheves at en slik merkeordning ikke bare vil gi informasjon til forbrukere om hvor maten kommer fra, men at den også sikrer at produktene er originale og underlagt kontroll.

Planleggingen av BB sammenfaller med denne forbrukerrettingen av matpolitikken fra begynnelsen av 2000-tallet.¹²⁶ Dette forholdet mellom merkeordninger og forbrukerretting nevnes av Silje Rem i kapitlet "Å stemme med gaffelen – Vendingen mot forbrukerne i norsk matpolitikk". Hun skriver: *Myndighetene kan altså ikke utelukke utenlandske varer fra markedet i samme grad som før, men prøver likevel å opprettholde nasjonalt landbruk*

---

¹²⁶ Se for eksempel: Fiskeridepartementet, Helsedepartementet, Landbruksdepartementet, i samarbeid med Barne- og familiedepartementet (2004) 'Handlingsplan for forbrukerretting av matpolitikken 2004–2005', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ld/rap/2004/0003/ddd/pdfv/209925-handlingsplan_mat_110504.pdf (lesedato 20.10.2010).

ved å påvirke forbrukeren til å velge norske produkter. [...] Eksempler på dette er den tidligere "Godt norsk"-merkingen og innføringen av Beskyttede betegnelser (Rem 2008:44, 63).¹²⁷ Rem fremhever merkeordninger som verktøy for økt konsum av norske landbruksprodukter. Slik hun beskriver dette forholdet, er det imidlertid grunn til å hevde at det er en "retting" som også tar hensyn til produsenter i tillegg til forbrukere.

Organisering, økonomi og EU-forskriftenes mening var tre forhold som ble aktuelle å tilpasse etter at det ble bestemt å innføre BB i Norge. Kartlegging av hva som må omorganiseres og oversettes blir derfor en viktig del i det videre tilpassingsarbeidet. Forbrukerrettingen er samtidig et viktig trekk og skjer blant annet gjennom merking av nye kvaliteter.

Tilpassingsarbeidet intensiveres

I Stiftelsen Godt Norsks (SGN) årsmelding for 1999 omtales en studie utført av SGN i samarbeid med Norges Eksportråd under overskriften *Opprinnelsesmerking*:

SGN har i samarbeid med Eksportrådet på oppdrag fra Landbruksdepartementet gjort en utredning om opprinnelsesmerking og tradisjonsmatmerking på linje med de merkeordningene som er gitt i form av EU-forordninger og som benyttes innen EU i stor utstrekning. Hensikten med en slik merking er å differensiere produktene fra andre lignende produkter for på den måten å oppnå en høyere pris og større forbrukerlojalitet. Prosjektgruppen anbefalte at det også i Norge skal arbeides med denne form for merking for å differensiere produktene fra importerte produkter. Det må imidlertid etableres nettverk som kan samarbeide om produktutvikling/tilpassning og markedsføring av produktene utover nærområdet. Denne merking er basert på tradisjonelle produkter, produsert i lokale nettverk. For et produktspekter fra spesielle regioner kan det også tenkes at det ble innført en opprinnelses/regionmerking. En slik merking blir en slags "mini Godt Norsk-merking" og bør fortrinnsvis markedsføres sammen med Godt Norsk-merket (s. 8).

I dette utdraget blir tilpassingspraksisene tydelige. Det er fortsatt ikke helt klart hva en norsk ordning for BB skal innebære, men at EUs system vurderes oversatt er klart. Dette ser vi blant annet i setningen som sier at utredningen er *gjort på linje med de merkeordningene som er gitt i form av EU-forordninger*. Ett av motivene som blir trukket frem er at en slik ordning skal bidra til å *differensiere produktene fra importerte produkter*. I ettertid er det imidlertid grunn til å hevde at oppgaven med å skille norske fra importerte produkter i større grad har blitt tillagt Godt Norsk og Nyt Norge. Prosessen med å ordne og 'rense' kvalitetene

---

¹²⁷ Rem skriver imidlertid også at *Forbrukerne lider på samme tid av informasjonsoverskudd og informasjonstetthet* (2008:62), noe som lett kan overføres til BB. Merkeordningen kan bli borte i jungelen, og få har kunnskap eller interesse i å sette seg inn i hva den innebærer, som nevnt.

fra hverandre har på dette tidspunktet kommet langt. Det er likevel fortsatt noe uklart hva som skal skilles ut som de viktigste kvalitetene som BB skal fremme. Dette ser man blant annet når den nye ordningen blir omtalt som *en slags "mini Godt Norsk-merking" og bør fortrinnsvis markedsføres sammen med Godt Norsk-merket*. Mens kvalitetene som i dag har blitt en del av BB naturlig inngikk i Godt Norsk, gjør man her et poeng av at BB skal være et slags "mini Godt Norsk-merke".

I tillegg til *oversettelser* blir *omorganiseringer* og *omforminger* viktige, og inngår i planene for å få på plass opprinnelsesmerking og tradisjonsmatmerking. Dette ser vi når det understrekes at det må *etableres nettverk som kan samarbeide om produktutvikling/tilpasning*. Det er en bevissthet om at aktører må ny- eller omorganiseres og samarbeide om å forme nye eller omforme allerede eksisterende produkter i tråd med en oversatt europeisk forordning.

I mai 2000 gir Næringskomiteen sine merknader til St.meld. nr. 19. Under sammendraget for politiske hovedsatsingsområder bekreftes det at *Regjeringen tar videre sikte på å etablere et offentlig system som beskytter særegenhet og geografisk betegnelse for landbruksprodukter og næringsmidler*.¹²⁸ I begynnelsen av juni 2000 blir det klart at den nye opprinnelsesmerkeordningen skal inngå som en del av Verdiskapingsprogrammet:

*Det etableres et verdiskapingsprogram for norsk matproduksjon, som forutsatt av komiteen. Formålet skal være høyere verdiskaping både innen primærproduksjon og foredling gjennom å utnytte markedsmulighetene bedre. Programmet utformes i nært samarbeid med sentrale aktører og forutsetter medfinansiering. Det er videre satt i gang arbeid med en opprinnelsesmerkeordning. Det forutsettes også at det koordineres med dagens ordninger på avtalen, som bygdeutviklingsmidlene og konkurransestrategiene for norsk mat.*¹²⁹

I det samme dokumentet blir også motivene for innføringen nevnt:

*Departementet er i tråd med St.meld. nr.19 (1999-2000) i gang med å utrede merkeordninger for matvarer med fokus på opprinnelse og tradisjon, for å imøtekomme forbrukernes interesser. En slik merkeordning vil fremme utviklingen av kvalitetsprodukter i norsk landbruk, og vil dermed kunne bidra positivt i utviklingen av spesialiserte matvarer. Merkeordningen vil være et viktig grunnlag i en verdiskapingsstrategi.*¹³⁰

¹²⁸ Innst. S. nr. 167 (1999-2000), s. 10.

¹²⁹ St.prp. nr. 82 (1999-2000), s. 57.

¹³⁰ St.prp. nr. 82 (1999-2000), s. 66.

Motivene for innføringen av merkeordningen er det viktigste å merke seg i dette avsnittet. Det pekes på at ordningen vil:

- *imøtekomme forbrukernes interesser,*
- *fremme utviklingen av kvalitetsprodukter i norsk landbruk,*
- *bidra positivt i utviklingen av spesialiserte matvarer,*
- *være et viktig grunnlag i en verdiskapingsstrategi.*

Som en del av opptrappingen av tilpasningsarbeidet, reiste en delegasjon fra Landbruksdepartementet på studietur til Frankrike 27.-30. juni 2000. Industriattaché Einar Alme ved Norges eksportråd i Paris la opp programmet, hvor seks personer fra Landbruksdepartementet deltok. I forbindelse med studieturen ble det skrevet en rapport hvor følgende kan leses i forordet:

Formålet med studieturen var å få kunnskap om hvordan systemet med opprinnelsesmerking i Frankrike er bygd opp, hvordan det har utviklet seg over tid og hvilke fordeler systemet synes å ha for produsentene og forbrukerne. På denne bakgrunn var det viktig å få et innblikk i hele verdikjeden gjennom kontakt med produsent- og foredlingsledd og forbrukerorganisasjoner. Kunnskapen skal nyttes i arbeidet med utvikling av en ordning med opprinnelsesmerking i Norge.¹³¹

Utdraget viser hvordan turen var ment å styrke forvalternes kunnskap og oversettelseskompetanse når en ordning som minner om AOC skal utvikles og tilpasses den norske konteksten. Dette blir gjort helt eksplisitt i den siste setningen, hvor det står:

Kunnskapen skal nyttes i arbeidet med utvikling av en ordning med opprinnelsesmerking i Norge.

Det virker naturlig og fornuftig å reise til Frankrike for å studere opprinnelsesmerking på denne tiden. Kanskje særlig på grunn av landets lange historie med geografiske indikasjoner. På den annen side er det naturlig å spørre hvorfor en slik studietur gikk til Frankrike og ikke til et annet land det ville vært mer naturlig å sammenligne seg med. Turen ble foretatt åtte år etter at ordningen ble innført i EU. Det ville slik sett vært enkelt å finne et land som allerede hadde stått overfor lignede utfordringer som det man kom til å gjøre i Norge.¹³² AOC og BB hadde helt ulike forutsetninger for å lykkes i de ulike matkulturer de

---

¹³¹Fra forordet i Landbruksdepartementet (2000) 'Opprinnelsesmerking (AOC) i Frankrike - Rapport fra studietur 27.-30. juni 2000', *regjeringen.no*, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/rapporter-og-planer/rapporter/2000/opprinnelsesmerking-aoc-i-frankrike-.html?id=277351> (lesedato 20.10.2010).

¹³²Flere studier har pekt på utfordringer knyttet til tilpasninger av innføring av BB og *terroir* i land og matkulturer. Polen (Bowen og De Master 2011) og Tyrkia (Albayrak og Gunes 2010) er eksempler på det første, mens USA (Paxon 2010) blir trukket frem som et eksempel på innføring av *terroir*.

ble innført i, blant annet fordi de er henholdsvis et initiativ fra produsent/forhandlerinitiativ og politisk initiativ. Noe av forklaringen for at valget falt på en studietur til Frankrike kan være at matspesialiseringen tidvis har vært preget av å romantisere betydningen av merkeordninger og merkede produkter, og kanskje særlig deres betydning i sydeuropeiske land og matkulturer.

Selv om det i ettertid har vist seg vanskelig å utvikle et norsk terroir-begrep og andre trekk ved middelhavslandenes matkultur, har ønsket om 'å bli som Frankrike' likevel vært viktig for at matspesialiseringen har nådd dit den har i dag. Uten en slik sammenligning og utløsning av tilpasningsarbeid ville kanskje ikke BB sett dagens lys. Om man ikke hadde holdt fast på den romantiske forståelsen om å få en norsk matkultur på linje med den idealiserte franske, kunne tilpasningssammenbrudd også vært et mulig utfall. Et eksempel på et mulig tilpasningssammenbrudd ble annonsert sommeren 2009. I et intervju omtalte en representant fra Matmerk en fullstendig revisjon av planene for ordningen:

***Forvirring.** Nå skal det også noe til å klare å «selge» de norske Matmerkene. For hva betyr egentlig «beskyttet opprinnelsesbetegnelse» og «beskyttet geografisk betegnelse»? Og hva er forskjellen på dem? Og da har vi ikke engang begynt å forsøke oss på «beskyttet tradisjonelt særpreg», som er den siste logotrillingen. Disse spørsmålene har også Matmerk stilt seg, og de foreslår nå overfor Landbruks- og matdepartementet en total endring av Matmerkningen. – Vi har tatt en grundig vurdering av de tre betegnelse, og konkludert med at vi er best tjent med en enkelt betegnelse. Forbrukerne vet ikke forskjellen på dem i dag, og vi ser ikke noen grunn til at vi skal bruke ressurser på å forklare dem forskjellen.¹³³*

Etter syv år uttrykkes det at det er behov for å skreddersy Beskyttede betegnelser i enda større grad til den norske matkulturen. Arbeidet med å tilpasse den tredelte europeiske ordningen til norsk er med andre ord i ferd med å bryte sammen. Denne utfordringen hadde man imidlertid også hatt i andre europeiske land. Dette fremkom blant annet i en høring (Green paper) som ble gjennomført høsten 2008¹³⁴ og fulgt opp våren 2009.¹³⁵ Hovedkonklusjonen var at man fortsatt ville ha en ordning med beskyttelse av betegnelser i EU, men man ville ha det i en annen form enn det frem til da hadde vært. Slik sett ser man

---

¹³³ *Aftenposten* (2009) 'Eksklusivt matmerke helt ukjent'. Nyheter s. 7, 24.06.2009.

¹³⁴ Commission of the European Communities (2008) 'Green paper on agricultural product quality: product standards, farming requirements and quality schemes' (s. 15), *europa.eu*, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0641:FIN:EN:PDF> (lesedato 7.1.2012).

¹³⁵ European Commission – Directorate-General for Agriculture and Rural Development (2009) 'Conclusions from the consultation on agricultural product quality' (s. 15), *europa.eu*, http://ec.europa.eu/agriculture/quality/policy/consultation/contributions/summary_en.pdf (lesedato 7.1.2012).

også et tilpasningsarbeid i EU som skyldes at et felles regelsett er vanskelig å innføre i de ulike lands matkulturer. De to eksemplene fra forvaltningen i Norge og EU viser at tilpasningsarbeidet tidvis stopper opp eller ikke er mulig. Selv om det tidvis stopper opp går tilpasningsarbeidet videre, så fremt ikke ordningen nedlegges. Tilpasningssammenbrudd kan slik sett forstås å skje på ulike nivå. Eksempler på dette kan blant annet være et globalt system for GIs, innføring av BB i de enkelte land, og ikke minst de tilpasningssammenbrudd som produsentsammenslutninger kan oppleve i søknad om BB. Til tross for disse eksemplene på tilpasningssammenbrudd, har sammenligningen med Frankrike og andre matkulturer vært en sentral del av tilpasningskraften under matspesialiseringen og innføringen av BB.¹³⁶

I juni 2000 publiseres *Handlingsplan for norsk matkultur* (Rusaanes og Hjortland). Som i tilfellet med studien i regi av Stiftelsen Godt Norsk og Norges Eksportråd samt LDs studietur til Frankrike, er også handlingsplanen gjort på initiativ av departementet. Alle disse tiltakene var viktige elementer i matspesialiseringen.

Høring om forslag til endring i landbrukskvalitetsloven for fastsettelse av hjemmelsgrunnlag for BB ble sendt til høringsinstansene 21. desember 2000, med høringsfrist 1. mars 2001.¹³⁷

I løpet av denne høringsrunden lanseres Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon (VSP-mat) 3. januar 2001. KOSTRAT inngår som nevnt videre i dette nye programmet. I VSP-mat ser man en enda mer rendyrket terminologi med hensyn til produktopprinnelse og geografisk fokus. Fokuset på det lokale/regionale peker mot en stadig mer presis stedsforankring (Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon 2001:10). Et annet interessant forhold er at begrepet 'matspesialiteter' trekkes frem:

Med innovasjon og mangfold menes i denne sammenhengen: utvikling av spesialiserte matvarer av høy kvalitet basert på norske mattradisjoner og lokale/regionale matspesialiteter (Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon 2001:4).

---

¹³⁶ Om lag hundre år før LDs studietur til Frankrike, observerer Hulda Garborg hvordan produkter knyttes til sted i Frankrike. Hun skriver blant annet om det svar hun fikk i *eit framifraa mathus paa lande i Frankrike – eit kjent gjestehus (hotell)* da hun spurte hvorfor de alltid kun serverte brie til alle måltid. "Jau," sa dei "det er den osten me lagar her!" (*le fromage du pays*). *Og dei kunde daa kje finna paa aa kjøpa ost andre stader, naar dei hadde ost sjølve!*" (Garborg 1899:125). Videre skriver hun et annet sted om sitt besøk på et landshotell i Telemark: *Tørre edamerstykker og bitre schweitzeroster staar overalt morgen og aften paa bordet; men spør man efter pultost eller gammelost, saa smiler de af en. Det kommer af at føle sig utrygg paa sitt eget. Vi maa bli saa dygtige, at vi blir trygge* (Garborg 1902:12-13). Takk til Henry Notaker som gjorde meg oppmerksom på disse bidragene fra Garborg.

¹³⁷ Landbruksdepartementet (2000) Høringsbrev ref. 99/02486, Dato: 2000-12-21.

I departementets og Matmerks senere promotering av Spesialitet-merket og BB, brukes 'matspesialiteter' som en fellesbetegnelse på produktene som omfattes av disse ordningene.¹³⁸ Når innovasjon og utvikling av spesialiserte matvarer knyttes sammen med norske mattradisjoner og lokale/regionale matspesialiteter, er det imidlertid samtidig nærliggende å forstå dette som en oppfordring til omforming av allerede etablerte produkter og utvikling av nye.

Organiseringen av satsingen på de nye kvalitetene er en sentral og viktig del av matspesialiseringen. Fokuset på matspesialiteter i seg selv er nytt, og et slikt initiativ trenger også nye former for (om)organisering.

*Moderne innovasjonsteori legger stor vekt på nettverk og samarbeid som forutsetninger for nyskapsaktiviteter. Mobilisering på lokalsamfunnsnivå blir også viktig. Det foreslås en støtteordning for etablering av nettverksorganisasjoner for primærprodusenter. Ordningen skal fungere som en starthjelp i en tidlig fase for produsenter som ønsker å samarbeide om utvikling og markedsføring av kvalitetsmatvarer rettet mot markeder med høy betalingsvillighet.*¹³⁹

Utdraget viser hvordan tilpasning av økonomi og organisering henger sammen i tilpassningsarbeidet under matspesialiseringen. Omorganiseringer er ressurskrevende, og myndighetene foreslår derfor økonomisk støtte for å fremme samarbeid som på sikt resulterer i produkter basert på de nye kvalitetene.

Utfordringer forbundet med tilpasninger i matspesialiseringen blir flere steder omtalt som flaskehalsler når de blir identifisert i VSP-mat 2001.¹⁴⁰ Videre i tilpassningsarbeidet kan man se at slike flaskehalsler blir gjort til gjenstand for handlingsplaner, slik som *Flaskehalsler og etableringsbarrierer for mindre matbedrifter - en handlingsplan for å fremme nyskaping og*

---

¹³⁸ 'Norske Matspesialiteter' er imidlertid ikke et nytt begrep. Det er kanskje heller ikke tilfeldig at *Don Segundo*, eller Leif Borthen, den norske journalisten og forfatteren, bruker dette begrepet i sin spalte *Rett fra gryten i Verdens Gang* (VG) allerede 17. januar 1963. Under overskriften "Nasjonalretten i dag" skriver han: *Vår etterlysning av trøndersodd og andre lokale norske matspesialiteter har brakt oss et brev fra H. V. i Oslo, som forteller om en trøndersodd* (s. 14). Leif Borthen fremstår gjennom sine matskriverier som en utidstypisk representant for matskribenter på denne tiden. I blant annet spalten i VG og de to kokebøkene med samme navn, utgitt posthumt i 1981 og 1984, samt i boken *En suppe i solen* (1961), utviser han en evne til å skildre forholdet mellom mat, mennesker og steder som kanskje er mer typisk i dag enn det var i Norge den gangen. I forordet til *Rett fra gryten* skriver også den kjente norske kokken Hroar Dege følgende om Borthen: *Slik innførte han nesten en ny form for journalistikk. Inntil da hadde de fleste matskriverier her hjemme, enten de var i uke- eller dagspresse, stort sett vært en ukritisk gjennomgåelse og opplesning av prøvede resultater. Som den begavede journalist han var, bragte han en reportasje fra bordets gleder. Han gjennomgikk fremgangsmåter og metoder, mål og vekt og beskrev hvorledes han selv hadde gått frem, helt fra møtet med fiskehandler eller slakter og frem til det endelige resultat han stolt berettet om* (1981:11).

¹³⁹ VSP-mat (2001:6). Ordene som er understreket i sitatet er opprinnelig kursivert.

¹⁴⁰ Se sidene: 5, 6, 9, 12, 13 og 16.

få frem flere matbedrifter (Hjortland 2003). I denne rapporten er det blant annet et eget avsnitt om ”Mer kunnskap om produktbeskyttelse, - opprinnelse, tradisjon og spesialitet”, som er typisk for denne fasen av matspesialiseringen hvor tilpasningsarbeidet er intensivert.

Internasjonalt er det flere eksempler på at kvalitetsprodukter fra ulike regioner har utviklet seg til å bli fremstående merkevarer med et bredt nedslagsfelt – parmaskinke, parmesan, cognac m.m. Felles for disse produktene er en regional opprinnelse og en produksjonsmåte som skiller dem fra andre lignende produkter. Et viktig grunnlag for suksessen har vært merkeordninger med lovbeskyttelse av produktnavn knyttet til opprinnelse og tradisjon. Markedsføringen av merkeordningene vil bli viktig. Spesialitet er også en merkeordning som vi har stor tro på vil utvikle seg til å bli en viktig faktor for spesialmatprodusenter. Verdiskapingsprogrammet for mat legger stor vekt på denne satsingen og ønsker at kunden skal kvalitetssikres gjennom en slik ordning (2003:16).

Handlingsplaner blir igjen omsatt i konkrete (om)organisatoriske tiltak, slik som *Tilsynsmodell for mindre matbedrifter - Prosjektrapport og Tilsynsveiledere* (Mattilsynet 2005):

Prosjektet ble igangsatt etter oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet allerede i 2003. Formålet med prosjektet har vært å finne fram til en god modell for veilednings- og tilsynsarbeidet som ikke medfører unødige barrierer for de som driver, eller ønsker å starte opp småskalaproduksjon av mat.¹⁴¹

Som man ser sammenfaller denne kjeden av tilpasningsarbeid ganske godt med innføringen av BB, og begge inngår i det store bildet som matspesialiseringen utgjør. Innføringen av nytt tankegods om opprinnelse og nye kvaliteter utløser konkrete tilpasningsprosesser, og politikken vektlegger de organisatoriske sidene av tilpasningsarbeidet.

Ny organisering av produsenter og produsentsamarbeid er, som vist, noe av det som tidlig vektlegges for å kunne lykkes i matspesialiseringen. I 2010 er (om)organisering fortsatt et mantra for å nå det samme målet som da matspesialiseringen tok til. Etter ti år legges det fortsatt vekt på at primærprodusentene må organisere seg annerledes for å lykkes.

Følgende steg kan være viktige for å sikre at prosjekter gir økt fortjeneste til primærprodusenter:

---

¹⁴¹Landbruks- og matdepartementet (2005) 'Mat: Lettere å starte småskalaproduksjon', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/Landbruks--og-matdepartementet/233194/2005/mat-lettere_a_starte_smaskalaproduksjon.html?id=258179 (lesedato 12.09.2011).

• *Sørg for at bøndene opptrer kollektivt: Primærproduzentene må organisere seg slik at fellesinteresse av å bevare kontroll med strategiske goder knyttet til opprinnelse osv. blir ivaretatt av en relevant interessegruppe. Det finnes veldig få eksempler på at bønder enkeltvis eier merker eller identiteter overfor forbrukerne. Enkeltvis kan bøndene vanskelig ivareta sine interesser overfor omsetnings- og industriledd.*¹⁴²

Vektleggingen og utviklingen av nye samarbeidsformer fremstår altså som en sentral del av tilpasningsarbeidet i matspesialiseringen generelt og BB spesielt.

På et overordnet politisk plan kommer matspesialiseringens utvikling til syne i de to siste regjeringsplattformene. Dette i tillegg til det jeg allerede har nevnt om satsingen på økologisk produksjon og forbruk. I Soria Moria I står det at regjeringen vil stimulere til utvikling av *nisjeprodukter*.¹⁴³ I Soria Moria II står det at regjeringen vil stimulere til økt satsing innenfor *matspesialiteter*.¹⁴⁴ Også her ser man en overgang fra å omtale produkter som nisjeprodukter til matspesialiteter.

Myndighetenes definisjonsarbeid og økende bruk av begrepet 'matspesialitet' kan ha betydning på ulike områder. For det første er definisjonen av hva en matspesialitet er, avgjørende for resultatet, i forhold til målet om produksjon og konsum av matspesialiteter i 2020. Utviklingen av en operasjonell definisjon gjør krav på oversettelse eller endring av meningen av 'matspesialitet'. Hva som blir bestemt å omfattes av definisjonen, vil videre avgjøre hvor raskt regjeringen når sitt mål. Jo flere produkter som faller inn under definisjonen, desto nærmere kommer regjeringen målet.¹⁴⁵ For det andre kan det, av ulike grunner, være viktig for produsenter å bli klassifisert som produsenter av matspesialiteter.

---

¹⁴² Landbruks- og matdepartementet (2010) 'VSP mat etter 2010? Virkemidler til verdiskaping, innovasjon og mangfold på matområdet' (s. 9), *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Vedlegg/Brosjyrer_veiledere_rapporter/Rapport_VSP_mat_etter_2010.pdf (lesedato 6.1.2013).

¹⁴³ Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet (2005) 'Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, 2005-09', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMoria.pdf (lesedato 6.1.2013).

¹⁴⁴ Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet (2009) 'Politisk plattform for flertallsregjeringen utgått av Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, 2009-2013', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2009/Ny_politisk_plattform_2009-2013.pdf (lesedato 6.1.2013).

¹⁴⁵ Dette avgrensings- og definisjonsarbeidet har skjedd kontinuerlig siden før ordningen ble innført og frem til i dag. I et intervju med Nina Sundqvist høsten 2012, blir dette bekreftet. *Kortreist. Lokalprodusert. Småskala.Tradisjonsmat. Økologisk. Gårdsprodukt. Det er bare noen av ordene og betegnelsene som svirrer i luften og som beskriver den nye matbølgen som skyller over Norge. Hva betyr de, og hvordan henger de sammen? – Det er ikke helt klart, vi er i ferd med å lage definisjoner for mange av begrepene, sier Sundqvist. Hun leder Matmerk, som jobber med nettopp merking av norsk mat (Aftenposten (2012) 'Merket mat til å stole på'. Innsikt s. 12, 11.10.2012).*

Definisjonen kan da være et utgangspunkt for omforminger av produkter på bakgrunn av produsenters ønske om å bli omfattet av definisjonen. På denne måten blir det tydelig hvordan de ulike tilpasningspraksisene påvirker hverandre relasjonelt. Matspesialitetenes mening bestemmes ut fra reelle produkter, og reelle produkter omformes ut fra definisjonen matspesialiteter.

I begynnelsen av april 2001 foreslår Terje Johansen og Leif Inge Kongshaug til Stortinget å be regjeringen fremme forslag om samordning av ressursene i ulike programmer for norsk matkultur. Dette for å styrke norsk matvaresikkerhet og utvikle norske konkurransedyktige landbruksprodukter med særpreg og høy kvalitet.¹⁴⁶ Forslaget kommer midt i en relativt aktiv periode i matspesialiseringen. En samorganisering virker i og for seg som et relevant tiltak å fremme. På denne tiden har man imidlertid ikke sett hvordan de allerede etablerte tiltakene har fungert hver for seg over tid. Forslaget bifalles ikke. I innstillingen finnes et vedlagt brev fra landbruksministeren, datert 10.5.2001, hvor blant annet den nye merkeordningen BB blir trukket frem. Dette for å imøtegå det negative bildet Johansen og Kongshaug tegner av organiseringen og satsingen på norsk matkultur i bakgrunnen for sitt forslag.¹⁴⁷

I perioden med intensivert tilpasningsarbeid, blir Syd-Europa, EU og Frankrike brukt som inspirasjonskilder. Stein Bråtens modellmaktbegrep egner seg som inspirasjon for å belyse maktforhold ved innføring, forståelse og praktisering av BB i Norge, etter mønster fra EU. Fokus på at modellmakt finnes mellom mange ulike nivåer samtidig, og også i et historisk perspektiv, er ikke viet særlig mye oppmerksomhet. Hos Trygstad og Lismoen (2008) finner vi likevel et eksempel på dette. De benytter modellmaktteorien i en studie av hvordan CSR (Corporate Social Responsibility) har blitt importert til Europa og Norden fra sitt opphav i en angloamerikansk tradisjon. CSR og BB kan slik sett ha likhetstrekk i det at de representerer modeller for henholdsvis hvordan bedrifter skal forvalte sitt bedriftsansvar, og hvordan norske produsenter skal kunne beskytte sine produkter i tråd med BB. I begge tilfeller kan man si at det oppstår en form for modellmakt når norske bedrifter og produsenter velger å benytte seg av de importerte modellene. Det interessante med Trygstad og Lismoens bidrag er at de benytter Bråtens teori på et overordnet nasjonsnivå:

---

¹⁴⁶ Dokument 8:96 (2000-2001).

¹⁴⁷ Innst. S nr. 270 (2000-2001), vedlegg: brev fra landbruksministeren datert 10.5.2001.

Det er først og fremst arbeidsgivere og ledere som har lagt premissene for hvordan begrepet skal defineres, tolkes og følgelig også hvordan CSR skal iverksettes. Den europeiske og nordiske importen av CSR reiser derfor flere interessante problemstillinger: påvirker et mer regulert arbeidsliv og tradisjoner for partssamarbeid både forståelsen og praktiseringen av CSR? (s. 5).

En lignende vurdering kan også gjøres med BB hvor myndighetene har lagt premissene for hvordan modellen skal tolkes, og følgelig også hvordan ordningen skal iverksettes.

Modellmakt oppstår når modeller fra angloamerikansk og sydeuropeisk tradisjon skal tilpasses norsk bedrifts- og matkultur. Det ligger også en motmakt i det gitte strukturelle og matkulturelle som påvirker både forståelsen og praktiseringen av merkeordningen. Slik sett oppstår det tilpasningsarbeid når man veksler mellom hvilke av de ulike modellene som har makt.

Først ti år etter at Johansen og Kongshaug fremmet sitt forslag blir et eget utviklingsprogram for matspesialiteter fremmet og etablert i 2011.¹⁴⁸ I denne perioden har matspesialiseringen utviklet seg videre, blant annet gjennom Verdiskapingsprogrammet for mat. De nye kvalitetene står mer stødig hver for seg. Dette gjør det enklere å legitimere en videre satsing på matspesialiteter enn i 2001, hvor en del av tilpasnings- og rensesesarbeidet fortsatt var ugjort.

Produsentenes stemme

Myndighetenes inspirasjon for etableringen av BB kommer i stor grad fra EU og Syd-Europa. Dette betyr likevel ikke at ingen andre påvirker innføringen av BB. Norske enkeltpersoner, produsentgrupper og andre hadde også innvirkning på utviklingen av rammeforskriften ut over de formelle høringsrundene. Dette skjedde blant annet fordi noen av dem ble trukket direkte inn i det tidlige tilpasningsarbeidet. Personer og produsentsammenslutninger som ble involvert i slikt arbeid, hadde mulighet til å påvirke utformingen av selve rammeforskriften. I det følgende utdraget diskuterer jeg nettopp disse forholdene med en representant for en av produsentsammenslutningene som var trukket tidlig inn i tilpasningsarbeidet.

AWH: Jeg har sett i en del dokumenter som har med selve utformingen av rammeforskriften å gjøre, at deres produkt blir brukt som eksempel.

---

¹⁴⁸ Landbruks- og matdepartementet (2010) 'VSP mat etter 2010? Virkemidler til verdiskaping, innovasjon og mangfold på matområdet' (s. 4), [regjeringen.no](http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Vedlegg/Brosjyrer_veiledere_rapporter/Rapport_VSP_mat_etter_2010.pdf), http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Vedlegg/Brosjyrer_veiledere_rapporter/Rapport_VSP_mat_etter_2010.pdf (lesedato 6.1.2013).

Produsent: Ja, det stemmer nok det. Vi var jo med i høringsrundene til utarbeidelsen av forskriften, og vi var ofte med til europeiske land som hadde en slik ordning for å sjekke hvordan vi skulle takle dette her i Norge. Vi lærte jo en del av det.

AWH: Dere følte at dere var ganske delaktige i den utviklingen, da?

Produsent: Ja, vi gjorde det.

AWH: På hvilken måte, da? Sendte dere inn høringsuttalelser?

Produsent: Det gjorde vi, flere runder faktisk. Når det jobbes med slike ting, så tar det ofte veldig lang tid. Du kan ha en frist på tre måneder, og så er det en ny frist på tre måneder for å bearbeide og koordinere høringene, så da går det fort 1-2-3 år, altså. Vi ble veldig utålmodige etter hvert. Vi presset en del på Matmerk og sa at dette går sakte, det gjorde vi. Det var en kombinasjon av det å være delaktige i prosessen og det å være utålmodige. For vi begynte jo å ane at det lå en verdi i det å være en av de første. Det ville vi utnytte.

AWH: Så dere tenkte strategisk?

Produsent: Ja, vi gjorde egentlig det. Vi hadde flere runder, både internt på huset og med styret om vi skulle gå for dette eller ikke. For det var jo et valg vi tok, uten å vite om det var rett. Og litt sånn er det jo i dag, også. Ordningen er veldig fersk, og det er veldig liten kjennskap til den.

AWH: Så dere hadde på en måte to parallelle løp? Ett for rammeforskriften og ett for å utarbeide deres egen produktforskrift?

Produsent: Ja, for så vidt hadde vi nok det. Jeg vil nok si vi var brukt som høringsinstans for selve rammeforskriften. Selv om det var på plass, og det var modeller fra andre land, så må det jo tilpasses og gjøres brukbart under norske forhold, kan du si, da.

AWH: Hva slags samarbeid hadde dere med Matmerk, da, eller Godt Norsk den gangen, hvordan foregikk det? Var det møter, eller var det stort sett ...

Produsent: Telefon og, ja det var jo før mailen sin tid, litt begge deler. De var her en del, og vi var en del ned til dem. Vi var blant annet i næringskomiteen i Stortinget og snakket om det og våre tanker.

AWH: Så dere var med så langt inn i systemet?

Produsent: Ja, jeg har vært i Næringskomiteen i Stortinget én gang i mitt liv. Jo, for Matmerk hadde jo rollen som forvalter, egentlig. De eier ikke ordningen, men det var jo de som skulle gjøre jobben å forvalte den etter hvert. Så, de var jo litt avhengig av at de hadde noen kunder, hvis du kan si det slik, da.

AWH: Jo, det kan du godt kalle det. De var jo interessert i å få vist frem at her er det faktisk noe som eksisterer.

Produsent: Ja, og det med departementet, også. De er jo også veldig avhengig av at noen bruker ordningen og lykkes med den, hvis det skal være noe vits i å ha dette her. Og hvis du skal revidere ordningen, så må det jo være noen som aktivt bruker den og får erfaring med den etter hvert.

AWH: Ja, jeg så at rammeforskriften har blitt endret to ganger i år, eller kommet med tillegg, så det er stadig ting som skjer.

Produsent: Ja, du hadde jo disse nyansene mellom opprinnelse, geografi og særpreg, også. I ettertid tror jeg nok at vi kunne fått opprinnelse, men vi har jo geografisk. Vi tror nok vi burde hatt opprinnelse, men på det stadiet var Matmerk og systemet veldig usikre på hvilken type vi kunne greie å oppnå med det vi hadde søkt om. Så det er kanskje en av bakdelene med det å være prøveklut, at det kan skje noe.

AWH: Ja, tror du det har hatt veldig mye å si? Kanskje ikke nå, men i fremtiden?

Produsent: Det er nesten umulig å spå om, men slik som det er nå, så har det nesten ingen betydning. Altså, per i dag så er fortsatt kjennskapen til Beskyttede betegnelser veldig liten blant vanlige forbrukere.

Sammenslutningens arbeid med å få beskyttet den geografiske betegnelsen på deres produkt hadde altså betydning ut over sitt eget mål. På den ene side bidro sammenslutningen til å tilpasse selve rammeforskriften til norsk kontekst. På den annen side tilpasset de sitt eget produkt til den kommende forskriften. Informanten antok også at rollen som prøveklut kan ha hatt betydning for utfallet for hvilken grad av beskyttelse produktet fikk.

Produsentsammenslutningens tidlige involvering er slik sett et eksempel på at tilpasningsarbeid er relasjonelt og reflekteres tilbake på en selv og fremtidige tilpasninger.

Et annet viktig forhold var hvilken betydning det hadde for utviklingen av rammeforskriften å spille på forståelsen av forholdet mellom kvalitet og sted, slik man allerede på midten av 1990-tallet hadde opparbeidet i denne produsentsammenslutningen. Som nevnt kunne det virke strategisk riktig å trekke frem et produkt og et sted hvor denne tenkningen allerede fantes. På denne tiden, og også senere, har blant annet Valdres, Ringerike og Røros blitt trukket frem som områder hvor forholdet mellom mat, mennesker og steder allerede fremstod som en etablert treenighet i forståelsen av matkvalitet. I tråd med det jeg tidligere påpekte om å velge Frankrike som destinasjon for studietur, kan man også i ettertid spørre om det var riktig å i hovedsak trekke på kunnskapen fra disse norske 'matreservatene'. Med en slik strategi la myndighetene seg så nærme som mulig en norsk tenkning omkring kvalitet og sted som man antok den var i blant annet Frankrike. Sammenligningen av matreservatene som representanter for Norge som helhet, og Frankrike, ga næring til en

videre prosess og et håp om at ordningen hadde livets rett i Norge. På den annen side kan man argumentere for at det å fremheve disse områdene innledningsvis ga et feilaktig grunnlag for å etablere ordningen. Sammenligningen av Røros, Valdres og Ringerike med Frankrike representerer på mange måter unntak hva gjelder bevissthet omkring forholdet mellom produkt og sted, sammenlignet med Norge som helhet. For å være bedre rustet til det matkulturelle tilpasningsarbeidet som kom i ettertid, ville det vært mer naturlig å fokusere på forskjellene mellom norsk og sydeuropeisk matkultur heller enn å trekke frem eksepsjonelle norske tilfeller som passet til den foreliggende modellen. Med en slik tilnærming hadde man i større grad blitt klar over hvilket tilpasningsarbeid som ventet — men da hadde kanskje heller ikke ordningen blitt innført.

Etablering av Beskyttede betegnelser

I Ot.prp. nr. 85 (2000-2001) fremmes forslag om endring i landbrukskvalitetsloven for å gi hjemmelsgrunnlag for rammeforskriften for BB. Endringen ble godkjent i statsråd samme dag som proposisjonen er datert, 27. april 2001. Ot.prp. nr. 85 (2000-2001) er, sammen med stortingsmelding nr. 19 (1999-2000), de to viktigste og mest omfattende dokumentene i BBs forskriftsforarbeid. Dette understrekes blant annet i et internt dokument i Mattilsynet, hvor en dokumentliste for nye saksbehandlere presenteres.¹⁴⁹ Forslaget om endringen i landbrukskvalitetsloven i Ot.prp. nr. 85 (2000-2001) er samtidig et konkret eksempel på forslag om omskrivning i tilpasningsarbeidet. Den norske landbrukskvalitetsloven må bokstavelig talt skrives om, for å gi hjemmel til den nye merkeordningen.

Ganske umiddelbart etter godkjenningen om endring i landbrukskvalitetsloven gjør Landbruksdepartementet i jordbruksoppgjøret, under en egen overskrift:

”Opprinnelsesmerking”, igjen rede for finansiering og ansvarsfordeling knyttet til ordningen. Redegjørelsen kan forstås som myndighetenes sluttrapport for det tilpasningsarbeid som hadde blitt utført frem til etableringen av ordningen.

Departementet viser til Ot.prp. nr. 85 (2000-2001) Om lov om endringer i lov 17. juni 1932 nr. 6 om kvalitetskontroll med landbruksvarer m.v. (hjemmel for norsk merkeordning for landbruksprodukter) som ligger til behandling i Stortinget. Merkeordningen som er foreslått følger opp St.meld. nr 19 (1999-2000) og vil være en integrert del av verdiskapingsprogrammet for matproduksjon. Produktene som skal inngå i merkeordningen kan omfatte både volumprodukter og mer lokale produkter rettet mot nisjer i markedet. Samlet sett

---

¹⁴⁹ Mattilsynet (2006) Internt dokument- Notat om saksbehandlingen av sakene om BB (dato: 13.3.2006 ref. 2004/7522).

vil dette legge til rette for økt lønnsomhet for næringen og økte valgmuligheter for forbrukeren. Som et element i verdiskapingsstrategien vil merkeordningen stimulere utviklingen av spesialiserte matvarer av høy kvalitet, basert på norske mattradisjoner, samt lokale og regionale matspesialiteter, der inspirasjonen også kan være hentet fra andre land.

Det er lagt til grunn at Statens næringsmiddeltilsyn (SNT) vil få ansvaret for å forvalte regelverket. Stiftelsen Godt Norsk fremstår som en egnet aktør for å administrere ordningen ut fra den kompetanse de har når det gjelder merkeordninger og profilering av mat på bred basis. Styret for stiftelsen har foreslått at de får ansvar for å administrere ordningen ved en omorganisering og utvidelse av stiftelsen. Departementet finner det naturlig at stiftelsen blir tillagt den oppgave og rolle som styret har foreslått.¹⁵⁰

Etter en periode med økt fokus på det lokale, tradisjon og nisjeproduksjon, understrekes det her, igjen, at ordningen også skal gjelde for volumprodukter. Etableringen av ordningen hadde som nevnt vært avhengig av en renselsesprosess for å skille ut de ulike produktkvalitetene som den skulle baseres på. På dette tidspunktet bryter imidlertid denne rendyrkingen igjen sammen, når det legges opp til at BB skal favne både volum og lokale produkter.¹⁵¹ Denne kvalitetsblandingen vises også gjennom begrepet 'tradisjon', som får en dobbelthet i denne sammenhengen. Tradisjon blir brukt om landbruk, slik det forstås som tradisjonelt samvirke eller bulkproduksjon, men samtidig knyttes det også til størrelsen *norske mattradisjoner*. Kvalitetsblandingen som viste seg under innføringen av Godt Norsk der tradisjon og det lokale ble inkludert, synes igjen, men nå i motsatt rekkefølge. Når BB etableres, vil man også ha med volumproduksjon (underforstått det nasjonale). Det er selvfølgelig ingen rene skiller mellom disse kvalitetskriteriene, noe som også gjør det vanskelig å rendyrke dem fullstendig. Eksemplene på kvalitetsblanding i merkeordninger inngår i det matkulturelle tilpasningsarbeidet.¹⁵² Godt Norsk er avhengig av tradisjon, og BB er tjent med å inkludere norske volumprodukter. Blandingen av kvaliteter gjenspeiles

---

¹⁵⁰ St.prp. nr. 92 (2000-2001), s. 61-62.

¹⁵¹ Dette ble som nevnt reaktualisert i 2008, da Matmerk gikk ut og understreket dette: Matmerk (2008) 'Lovbeskytter både industri- og håndverksproduksjon', *matmerk.no*, <http://matmerk.no/nyhet/2008/lovbeskytter-bade-industri-og-handverksproduksjon> (lesedato 13.7.2010).

¹⁵² I kronikken 'Et bedre norsk matmerke' stiller Eivind Jacobsen og Arne Dulsrud (2008) følgende spørsmål: *Kan et nytt merke bidra til å rydde og organisere markedet langs en kvalitetsdimensjon? Spørsmålet stilles i forbindelse med utviklingen av Godt Norsk og planleggingen av det nye merket Nyt Norge. Jacobsen og Dulsrud tror det kommende merket kan ha noe for seg, men understreker samtidig at det forutsetter bevisste valg og smertefulle prioriteringer. Ikke minst forutsetter det vilje og evne til å si hva og hvem som ikke skal være med. [...] Hvis en tenker seg en tredelt segmentering av det norske matvaremarkedet, så bør et «Godt Norsk 2.0™» bidra til å organisere og flagge midtkategorien - ordinær kvalitet. Det bør være fraværende fra økonomisegmentet, og det vil skape forvirring om det også pryder produkter med premiumkvalitet - i hvert fall dersom det blir stående alene. KSL Matmerks øvrige merkeordninger (Spesialitet og Beskyttede betegnelser), Ø-merket, samt bedriftenes egen merkeprofilering bør ta ansvaret for det siste. De hevder altså at en segmentering av produkter er nødvendig for at merkeordningene skal kunne fungere. Dette peker i retning av rensing av kvaliteter til fordel for blanding.*

også i produsentenes måte å arbeide på, butikkenes måte å selge på og forbrukernes måte å konsumere på. Flere av de som produserer produkter med Beskyttet betegnelse, produserer i tillegg produkter for volumproduksjon. Butikkene blander spesialitetene inn blant generiske produkter på hyllene. Forbrukere spiser både spesialiteter og billig bulkmat. Merkeordningene tvinges til å være fleksible, slik også matkulturen er det.

Flere dokumenter som omhandler BB er datert 29. mai 2001. Tidligere har jeg nevnt at Johansen og Kongshaugs forslag om en samlet satsing på norske matspesialiteter fra denne dagen ikke bifalles. Samtidig redegjør LD for finansiering og ansvarsfordeling i forhold til ordningen i St.prp. nr. 92, som også er datert samme dag. I tillegg til disse to dokumentene finnes det også et tredje, hvor næringskomiteen fremmer sin innstilling til Ot.prp. nr. 85 (2000-2001) og slutter seg til at det etableres en ny merkeordning.¹⁵³ Det vedlegges også et brev fra landbruksministeren, datert 18. mai 2001, der han svarer på to spørsmål fra næringskomiteen vedrørende finansiering av ordningen, samt hvordan merkene skal brukes og utformes.

I en innstilling fra næringskomiteen i begynnelsen av juni om reindriftsavtalen, ser man at merkeordningen allerede blir tatt i betraktning som et virkemiddel for verdiskaping, til tross for at den ennå ikke er godkjent.

Komiteens medlemmer fra Kristelig Folkeparti, Høyre, Senterpartiet og Venstre (...) antar at det innenfor gjeldende hygieneregelverk er plass for fjellslakting av rein, og at slikt kjøtt kan markedsføres som et tradisjonsprodukt under den nye merkeordningen som skal etableres iht. Ot.prp. nr. 85 (2000-2001) - jf. Innst. O. nr. 117 (2000-2001) som nå behandles i Stortinget. Disse medlemmer fremmer følgende forslag: "Stortinget ber Regjeringen vurdere om det innenfor det nye regelverket for merkeordningen for norsk mat bør legges til rette for salg av fjellslakta rein til lokalt marked og som nisjeprodukt".¹⁵⁴

Som det fremkommer, fortsetter arbeidet med tilpasningen av hvilke produkter som er potensielle for å inngå i ordningen. Hvor langt man har kommet i tilpasningsarbeidet siden 1996, da Rakfisk, Gamalost og Geitost ble lansert som potensielle produkter, er vanskelig å si. En stedsavgrensning gjøres imidlertid i dette tilfellet når man trekker inn begrepet *fjell*. Slik sett kan man ane en utvikling mot å koble produkter til spesifikke geografiske områder, i større grad.

---

¹⁵³ Innst. O. nr. 117 (2000-2001).

¹⁵⁴ Innst. S. nr. 317 (2000-2001), s. 7.

Næringskomiteens innstilling til Ot.prp. nr. 85 (2000-2001) blir debattert i Odelstinget 7. juni,¹⁵⁵ og komiteens innstilling bifalles enstemmig under voteringen.¹⁵⁶ I statsråd 5. juli 2002 blir fastsettelse av *forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreg på landbruksbaserte næringsmidler* vedtatt.

Profetier og utviklingstrekk

”Større mangfold av mat” er tittelen på en kronikk publisert i *Bergens Tidende* noen måneder etter at merkeordningen ble etablert i 2002. En tydelig optimisme kan spores hos daværende statssekretær i Landbruksdepartementet, Leif Inge Kongshaug:

*Regjeringens satsing skal medføre at det norske jordbruket kan tilby og tilfredsstille den voksende, moderne forbrukers etterspørsel om 7-8 år. Den nye merkeordningen (BB) danner sammen med verdiskapingsprogrammet for matproduksjon, de første skritt i denne retning.*¹⁵⁷

Det har riktig nok skjedd mye siden 2002, men det er langt igjen til bildet Kongshaug tegnet. Ikke lenge etter at merkeordningen ble innført, var målet å nå 20 beskyttede produkter innen 2007.¹⁵⁸ Disse skulle til sammen utgjøre 1 % av den totale norske dagligvareomsetningen.¹⁵⁹ I 2005 var det strategiske målet for merkeordningen fortsatt satt til 20 lovbeskyttede produktbetegnelser i 2007.¹⁶⁰ Under en markering av merkeordningen i Oslo Konserthus tirsdag 14. november 2006, ga landbruks- og matminister Terje Riis-Johansen imidlertid et justert mål for satsingen på Beskyttede betegnelser. *Målet må være at vi ved utgangen av 2008 har 20 godkjenninger og produkter med en salgsverdi på over 1 mrd. kr.*¹⁶¹ Under den samme tilstelningen blir den ellefte beskyttede betegnelsen tildelt Gamalost frå Vik. På BBs tiårsdag var imidlertid fortsatt ikke målet om godkjenning av 20 norske produkter nådd.¹⁶²

---

¹⁵⁵ Forhandlinger i Odelstinget nr. 52 (2000-2001), sak nr. 7.

¹⁵⁶ Besl. O. nr. 133 Jf. Innst. O. nr. 117 (2000-2001) og Ot.prp. nr. 85 (2000-2001).

¹⁵⁷ Kongshaug, L. I. (2002) 'Større mangfold av mat', *Bergens Tidende* 30.09.02.

¹⁵⁸ Årsmelding for Matmerk 2003 (s. 12).

¹⁵⁹ Dagligvarehandelen (2004) 'Beskyttede betegnelser', *dagligvarehandelen.no*, http://www.dagligvarehandelen.no/xp/pub/hoved/avisen/tidligere_utg/22816 (lesedato 27.9.2012).

¹⁶⁰ Matmerk – Norske matmerker, *Årsmelding 2005: Mangfold og muligheter* (s. 10).

¹⁶¹ Riis-Johansen, T. (2006) 'Næringsstrategi for fremtiden Beskyttede betegnelser', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/tidligere_landbruks_og_matminister_riis/_2006/naringsstrategi-for-fremtiden-beskyttede.html?id=430224 (lesedato 21.8.2010).

¹⁶² For status rundt merkeordningens 10-årsdag, se Hegnes' kronikk og Nina Sundqvists tilsvar i *Nasjonen* henholdsvis 5. og 12. juli 2012.

Noen år etter sin forgjengers optimistiske anslag for antall godkjente produkter innen 2008, legger landbruksminister Lars Peder Brekk ikke skjul på at myndighetene har stått i bresjen for matspesialiseringen: *Jeg er ubeskjeden nok til å hevde at dette bildet hadde sett annerledes ut hvis ikke det hadde vært for regjeringens arbeid med å utvikle en politikk på dette området*, skriver han i kronikken 'Lokal mat - nasjonale muligheter'.¹⁶³ Brekks understreking av myndighetenes rolle i arbeidet om økt oppmerksomhet og satsing på det som til slutt ble et eget program for matspesialiteter, er riktig og viktig. Utviklingen har ikke vært preget av et direkte sammenfall mellom grasrotinitiativ og myndighetenes arbeidstrang på dette området. Myndighetenes innsats har vært stor, men det er likevel viktig å trekke frem konkrete resultater som ikke kan sies å være myndighetens fortjeneste alene. Det har vokst frem nye produsent- og forbrukergrupper: Bondens marked, gårdsbutikker, lokalmatbutikker, matfestivaler, restauranter, spesialforretninger og lignende de siste 20-30 år. Alle disse eksemplene kan sees som konsekvenser av matspesialiseringen.¹⁶⁴

Et par år etter kronikken i *Adresseavisen*, sammenligner og balanserer Lars Peder Brekk det ”nye” utviklingstrekket mot volumstrategien på følgende måte:

To utviklingslinjer:

Slik sett kan vi si at norsk matforsyningspolitikk og det vi ser av dagens matkultur er blitt formet av to utviklingslinjer:

- 1. For det første, det vi kan kalle for volumstrategien. Dette er strategien for produksjon av volum- og standardvarer som skal sikre landsdekkende forsyningsikkerhet og stabil og høy selvforsyningsgrad, hvor de overordnede målene er trygg mat, kvalitet i alle ledd i verdikjeden, tilgjengelighet og konkurransekraft på pris. Dette forutsetter en konkurransedyktig næringsmiddelindustri.*
- 2. Den andre strategien er det vi kan kalle for lokalmatstrategien. Dette er en regional utviklingsstrategi for å utvikle lokal mat med identitet og konkurransekraft i regionale markeder, men også nasjonale delmarkeder. Dette har ført til at vi de senere årene fått mange fantastiske produkter som bygger på det naturgitte og matkulturelle særpreget i regionene. Dette har også bidratt til regional næringsutvikling:
- For mat med lokalt særpreget og identitet er mange steder viktig for*

---

¹⁶³ Brekk, L. P. (2009) 'Lokal mat - nasjonale muligheter', *Adresseavisen* 13.02.09.

¹⁶⁴ Flere lignende suksesshistorier er trukket frem i *VSP mat etter 2010?* for å legitimere videre satsing på matspesialiteter. Alle de som ikke klarer å tilpasse seg denne nye matkulturen og markedet, får sjelden plass i dokumenter som taler matspesialiseringens sak.

*destinasjonsutvikling. Mat vurderes i økende grad vurderes som en viktig del av reiseopplevelsen.*¹⁶⁵

Utdraget fra ministerens tale i forbindelse med 20-års dagen for etableringen av Fagforum for Mat og Drikke, nyanserer bildet av utviklingen de siste 20-30 år. Ren Mat-strategien ble realisert som en satsing på slutten av 1980-tallet, hvor målet var å styrke konkurransevnen for norsk mat både nasjonalt og internasjonalt. Fra 1992 gikk strategien over til å hete Konkurransestrategier for norsk mat (KOSTRAT). Fra 2001 ble Konkurransestrategiene for norsk mat en del av Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon, med en bevilgning på 50 mill. kr i 2001.¹⁶⁶ VSP-mat pågikk frem til 2011. Over jordbruksavtalen 2010 ble det avsatt 62 millioner kroner til et eget utviklingsprogram for matspesialiteter i 2011.¹⁶⁷ Bevilgningen var blant annet et resultat av anbefalingene fra en arbeidsgruppe, nedsatt for å vurdere Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon (VSP-mat). De konkluderte med at et eget utviklingsprogram for matspesialiteter fra norsk landbruk burde utvikles i forlengelsen av VSP-mat.¹⁶⁸ Ser man tilbake, markerer ikke denne avgjørelsen bare en begynnelse, men også en slutt. Slutten på en konsolideringsfase med bevisstgjøring og begrepsfesting av produktene og kvalitetene som kategorien matspesialiteter viser til, og starten på en konkret videre satsing på dette nå mer eller mindre etablerte fenomenet. De norske myndighetene har arbeidet bevisst for å utvikle nye og ulike matkvaliteter. Beskyttede betegnelser representerer én av flere merkeordninger for matkvaliteter i denne utviklingen. Kombinasjonen av bulk og butt er fortsatt status etter at matspesialiseringen har bidratt til en utkrystallisering og nyansering av nye matkvaliteter og merkeordninger. At BB har blitt utviklet og etablert, betyr imidlertid ikke at meningen med den er entydig, felles og uomstridt.

Konklusjon

I denne delanalysen har jeg beskrevet hvordan de første tankene, forarbeidene og etableringen av BB inngår som en del av matspesialiseringen som vokser frem i norsk matpolitikk og -kultur fra slutten av 80-tallet og frem til i dag. Forarbeidene til Beskyttede

---

¹⁶⁵ Brekk, L. P. (2011) 'Fremtidens Mat-Norge', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/se/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/landbruks--og-matminister-lars-peder-bre/2011/tale-fremtidens-mat-norge.html?id=630635 (lesedato 4.10.2011).

¹⁶⁶ Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon var ett av fire verdiskapingsprogrammer hvor tre, rein og bio utgjorde de tre andre.

¹⁶⁷ Prop. 133 S (2009–2010), s. 65–66.

¹⁶⁸ 'VSP mat etter 2010? Virkemidler til verdiskaping, innovasjon og mangfold på matområdet' (s. 4), *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Vedlegg/Brosjyrer_veiledere_rapporter/Rapport_VSP_mat_etter_2010.pdf (lesedato 6.1.2013).

betegnelser var preget av ulike og blandede motiv som står i relasjon til sentrale sider ved matspesialiseringen. I tråd med myndighetens forbrukerretting, ble det argumentert for at ordningen skulle være til nytte for forbrukere. Beskyttede betegnelser skulle gi forbrukerne et større produktmangfold, samtidig som den skulle styrke deres tilgang på informasjon. I forbindelse med mobiliseringen mot EU ble det argumentert for at ordningen også ville være til nytte for produsenter. Et tredje argument var at den ville bidra til å bevare den norske matkulturen.

I tillegg til å beskrive historien frem til etableringen av ordningen, har jeg analysert innføringen av BB som et eksempel på kulturelt tilpasningsarbeid, med utgangspunkt i de elementer som inngår i en slik tilnærming. Gjennom denne tilnærmingen fant jeg at de mest fremtredende kulturelle forskjeller ved innføring av BB var knyttet til matens og matkvalitetenes mening og sosial organisering av produksjon, forvaltning, salg og konsum. De nye kvalitetene som vokste frem i denne perioden fikk sin mening blant annet gjennom å forstås som motsatsen til bulkprodukter og være sammenlignbare med produkter beskyttet under den franske AOC-ordningen. De mest sentrale aktørene i tilpasningsarbeidet i denne perioden var politikere og forvaltere, selv om produsenter og andre også medvirket. Innføringen stilte krav til forvalterne om å etablere kunnskap om både hvordan ordningen ble praktisert i EU og hvordan den var mulig å oversette til norsk matkultur. Dette bidro til å styrke deres tilpasningskompetanse. Samlet sett kan man si at juridisk kunnskap var den mest sentrale i denne perioden, men produsenter ble også utfordret til å sette ord på sin tause kunnskap. Disse kunnskapene ble gjennom tilpasningskompetanse igjen benyttet for å tilpasse ordningen til norske forhold. De mest sentrale tilpasningspraksisene i BBs innføringsfase er oversettelser og omorganiseringer. Tilpasning av mening gjennom oversettelser går igjen, både i matspesialiseringen og i oversettelsen av BB fra europeisk til norsk ordning. Omorganiseringer var også viktig i arbeidet med å oppnå en forvaltningsmodell for de nye kvalitetene og den nye ordningen, tilpasset den norske matkulturen og konteksten. Det forekommer også materielle omforminger i denne perioden. Noe av grunnlaget for fremtidige omforminger legges i aktiveringen og samspillet mellom oversettelser og omorganiseringer under innføringen av BB. Det er likevel først i den videre forvaltningen og bruken av ordningen at omformingene, og da særlig av produkter, blir sentrale. Forholdet mellom orden og uorden er grunnleggende i tilpasningsarbeidet. I løpet av matspesialiseringen tiltar også tilpasningsarbeidet langs dimensjonene global/lokal og tradisjon/innovasjon. I utgangspunktet var ikke disse dimensjonene særlig tydelige. De blir

imidlertid mer og mer aktuelle etter som man i stadig større grad forsøker å utvikle de nye matkvalitetene og knytte dem til internasjonalt regelverk for merkeordninger.

Matspesialiseringen og BB er i hovedsak myndighetsinitierte prosjekt, noe som også har betydning for maktforholdene. Det er sentrale myndigheter som i stor grad har makt over innføringen av BB. Samtidig er det klart at den nye måten å tenke og forstå mat og BB ikke ville vært mulig dersom dette kun kom ovenfra og ikke hadde oppslutning på grasrotnivå. Innlemmelsen av produsenter i utformingen av BB er et eksempel på at maktskifter også forekommer og inngår som en del av tilpasningskraften. Sammenligningen med Frankrike utgjorde likevel den avgjørende delen av tilpasningskraften i denne perioden. Fokuset på det nasjonale, og det nasjonale som utgangspunkt for matkvalitet, hadde størst betydning i begynnelsen av matspesialiseringen. Den kontekstuelle rammen ble imidlertid utvidet i løpet av perioden. WTO, EU, Norge, Røros osv. inngikk etter hvert som viktige geografiske, kontekstuelle og institusjonelle nivå. I tillegg var andre institusjonelle kontekster også i spill, der politikk, rett og økonomi kan sies å ha vært de mest fremtredende.

Den kanskje viktigste konsekvensen av tilpasningsarbeidet i denne perioden er introduksjonen av en ny matmentalitet gjennom utskillelsen og rendyrkingen av ulike matkvaliteter. På bakgrunn av det jeg har beskrevet, kan utviklingen av matkvaliteter skisseres slik: *Grønt og rent* → *Nasjonalt* → *Regionalt* → *Lokalt*. En slik lineær utvikling gir selvfølgelig ikke et fullstendig bilde. De nye kvalitetene vokser frem i vekslingen mellom orden og uorden. Tilpasningsarbeidet blir slik sett en av årsakene til at BB etableres, ettersom ordningen baseres nettopp på de nye kvalitetene. En annen viktig årsak til at BB faktisk etableres kan tilskrives myndighetenes stadige insistering på å sammenligne den norske matkulturen og konteksten, riktignok representert ved norske matreservat, som Valdres, Ringerike og Røros, med Frankrike. Sammenligningen av Norge og de norske matreservatene med Frankrike kan ha vært avgjørende for kraften i tilpasningsarbeidet. Uten kvalitetene og sammenligningsviljen ville det ikke vært noe fundament eller drivkraft for å kunne etablere BB.

Da BB ble etablert, hadde et omfattende tilpasningsarbeid blitt utført. Et like viktig arbeid var imidlertid det som lå foran alle som kom til å få befatning med ordningen etter den var innført. De to neste delanalysene dreier seg om hvordan den videre forvaltningen og bruken av merkeordningen fortsetter å være preget av matkulturelt tilpasningsarbeid.

Forvaltningen av Beskyttede betegnelser

Hvem skulle tro at dette var så komplekst? Det var det ingen av oss som trodde den dagen vi begynte med det, altså, ingen. Verken i departementet eller i Mattilsynet eller hos Matmerk.¹⁶⁹

Introduksjon

I denne delanalysen tar jeg for meg tilpasningsarbeidet i forvaltningen av ordningen. Innføringen av BB brakte med seg etablering av nye nødvendige forvaltningsinstanser og roller. I tillegg bidro det nye matmerket til omorganiseringer av allerede etablerte forvaltningsorgan som måtte ta hensyn til ordningen, blant allerede gitte oppgaver. De tre viktigste norske forvaltningsorganene og nivåene utgjøres i dag av Matmerk, Mattilsynet og LMD. I et tilpasningsperspektiv må imidlertid de nasjonale nivåene også forstås i sammenheng med nivåene som regelverk i EU og WTO utgjør. Å forvalte ordningen i tråd med både internasjonalt regelverk og norsk matkultur, er en nødvendig og viktig oppgave. Tilpasningsarbeidet som gjøres, kommer særlig til uttrykk gjennom forvaltningen av rammeforskriften og selve søknadsprosessen. Disse to forholdene vies derfor særlig mye oppmerksomhet. I tillegg belyser jeg andre viktige sider ved forvaltningen som er preget av tilpasningsarbeid.

Datamaterialet har motsatt vektning enn i analysen av innføringen av BB. Det vil si at det i hovedsak er basert på intervjuer. I tillegg har jeg supplert med andre data, der det har falt naturlig og nødvendig. I sum viser jeg hvordan forvaltningen av BB preges av kulturelt tilpasningsarbeid.

Forvalternes utfordringer med omorganiseringer

Søknadsprosessene tar ofte lang tid — opptil flere år er ikke uvanlig. En av forvalternes hovedutfordringer i disse periodene er å få sammenslutningenes produsenter til å samarbeide om grunnlaget og utviklingen av søknaden. Produsentene må bli enige om mange ting. Tradisjonen for å inngå i produsentsammenslutninger med felles mål, er ofte ny for både forvaltningsorgan og produsentene selv. For noen er det en enkel oppgave å samarbeide, mens for andre er det en større utfordring. Som jeg kommer tilbake til, beskrev en av produsentene jeg intervjuet arbeidet frem mot å bli enige om en produktforskrift som ”å bli ristet sammen”. Dette peker nettopp på å gå fra å være organisert som uavhengige produsenter som gjør ting på hver sin måte, til å bli organisert og tilpasset hverandre som en

---

¹⁶⁹ Utdrag fra samtale med forvalter.

helhet. Forvalterne i Matmerk ser og påvirker disse omorganiseringene utenfra. En av dem beskriver hvorfor det ofte er utfordrende og tidkrevende for produsentene å enes i arbeidet mot Beskyttet betegnelse.

***Forvalter:** Det er langvarige greier, dette her. Ikke minst for produsenter å bli enige om hva de skal samarbeide om.*

***AWH:** Men hvorfor må det ta så lang tid?*

***Forvalter:** Nei, det må jo for så vidt ikke det. Det spørs på hvilke grupperinger vi jobber mot. Noen produsenter har sterke familieide konstallasjoner. De har stått litt på hver sin tue og kriget litt. Det er klart at for at de skal bli enige om hvilke kriterier som skal legges til grunn, så er det en prosess, ikke minst mentalt. De skal plutselig begynne å samarbeide på en helt annen måte enn de har hatt tradisjon for. Mens det for andre vil være mer naturlig å samarbeide.*

Forvalterne fra Matmerk viser til at selve organiseringen av samarbeidet produsentene imellom er en stor utfordring. Omorganiseringer er tungt fordi de må samarbeide på en annen måte enn de har tradisjon for. I tillegg til omorganiseringen peker forvalteren også på at de må bidra til at produsentene omstiller seg mentalt. Produsentene må tenke innenfor rammene av regelverket for BB, som igjen er basert på at kvalitet er noe som er knyttet til forholdet mellom mat, mennesker og steder. De må samtidig lære å kommunisere sin egen kunnskap og tradisjon på en ny måte. Utfordringen til forvalterne er slik sett todelt. For det første må de få produsenter som ikke har jobbet sammen til å samarbeide. Dette krever omorganisering. For det andre må de bidra til at produsentene omstiller seg mentalt, noe som krever oversettelse av produsentenes egen kunnskap og produktens mening.

Kunnskap og tilpasningskompetansens betydning for oversettelse av produktkvalitet

I forvaltningen av BB er kompetanse knyttet til å kjenne flere mat- og kunnskapskulturer og evnen til å tilpasse dem til hverandre. For å tilpasse EUs regelverk til norsk matkultur og regelverk, trenger forvalterne kunnskap om begge deler. Det samme gjelder når produsentene skal tilpasse taus tradisjonell dyrkings- og produksjonskunnskap til juridisk forskriftsspråk. I mange søknadsforløp finnes ikke slike kunnskaper på forhånd, men utvikles under tilpasningsarbeidets gang. I tillegg til å ha kunnskap om ulike kulturer er tilpasningskompetanse også avhengig av en komponent som faktisk bidrar til å tilpasse de ulike kunnskapene til hverandre. Den kollektive og individuelle tilpasningskraften som skapes rundt fenomenet som tilpasses, representerer slike komponenter. Disse er som nevnt tett knyttet til en forståelse av, og et ønske om, å ordne de ulike kulturelle komponenter som i utgangspunktet fremstod som uordnet. Litt polemisk kan man si at det viktigste kravet for

å få beskyttet et produkt som BB er utelatt fra rammeforskriften. Det er vilje og evne til matkulturelt tilpasningsarbeid, som kanskje er det viktigste vilkåret man må oppfylle for at arbeidet med produktforskriftene skal lykkes. Både Matmerk, produsenter, konsulenter og andre bidrar felles i dette tilpasningsarbeidet. Dersom viljen og evnen til matkulturelt tilpasningsarbeid ble borte, ville både merkeordningen i sin helhet brutt sammen og ingen ville vært i stand til å oppnå Beskyttet betegnelse.

Forholdet mellom de ulike aktørenes kunnskaper og tilpasningskompetanse settes i spill når man skal komme frem til en felles forståelse av hva 'kvalitet' er. Utdraget under handler om denne prosessen. Både Matmerk, forsøksringer, Bioforsk, Mattilsynet, produsentsammenslutninger, forbrukere og høringsinstanser inngår i dette felles tilpasningsarbeidet som dreier seg om å enes om hva som er høy kvalitet for en bestemt potetsort fra ett bestemt område.

Forvalter (a): *Det er uttalelser fra forsøksringer, Bioforsk og andre som kan si noe om for eksempel et eples kvalitet – de måler tørrstoff, det samme i poteten, og der er det noen faglige enigheter om hva som er bra.*

AWH: *Ja, akkurat det synes jeg er vanskelig. Det har jeg sett i alle produktforskriftene for poteter - at tørrstoff er en kvalitet ved en potet. Jo mer tørrstoff desto bedre kvalitet, har jeg nærmest forstått det som?*

Forvalter (b): *Spisekvalitet.*

AWH: *Ja, spisekvalitet, men det er vel det samme som kvalitet? Eller er det en del av den totale kvaliteten?*

Forvalter (a): *En parameter, ja.*

AWH: *Hva er tørrstoff i en potet? Hva er det som gjør at den har god kvalitet, hvis den er høy?*

Forvalter (b): *Forskjellige potetsorter har jo forskjellig tørrstoffinnhold. I én potetsort så definerer de for eksempel over 22 % som bra nok kvalitet, da. Det er jo de som har bestemt det, jeg vet ikke ...*

AWH: *Ja, det er det jeg mener. For da tenker jeg at kvalitetskriteriet flyter litt? Hvem er det som bestemmer hva som er god kvalitet på en potet, eller at tørrstoffet skal være så og så høyt for at poteten skal ha god kvalitet?*

Forvalter (b): *For eksempel, hvis du overgjødsler en potet, så får du lavt tørrstoffinnhold og lavere kvalitet - spisekvalitet.*

AWH: *Ja, for tørrstoff betyr vel egentlig rett og slett fravær av vann? At det er mer tørrstoff enn vann, for det resterende er vel stort sett vann?*

Forvalter (a): *Vi er på en måte avhengige av at produsentene kan faget sitt. Og så kan vi undersøke hvis vi tenker at dette høres suspekt eller rart ut. Vi kan jo også drive undersøkelser selv. Og det gjør vi også. Vi undersøker og kontakter ulike fagmiljøer. Når sakene etter vår vurdering er tilstrekkelig dokumentert, og vi mener at vilkårene for beskyttelse er oppfylt, sendes saken over til Mattilsynet for klarering for høring. De har fagfolk på ulike regionkontor, så de sender sakene dit og får uttalelser. Og fagfolk skal jo kunne en del på akkurat det området, for det produktet det gjelder. Da kan de komme med kommentarer. Da kan det være at det må gjøres justeringer i produktforskriften. Da kan Mattilsynet si at "vi godtar ikke det her. Det er ikke bra nok. Dere må sette noen andre kriterier". Og den tilbakemeldingen gis tilbake til produsentene. Og så er det et samarbeid. Så ender vi opp med å gjøre en justering der. Så sendes det tilbake igjen, og så kan det være at det kommer ytterligere innspill under høringsrunden som enten bekrefter eller avkrefter at det er slik. Så tar vi nye runder på det da. Men akkurat det der med høy kvalitet, og hvor lista skal legges, er grusomt vanskelig!*

AWH: *Ja, jeg synes også det er forferdelig vanskelig å forstå det, for det er jo forbrukerne som egentlig er den siste dommeren? Om noen snakker om 23 eller 22 % tørrstoffinnhold i en potet, så er det forbrukeren til slutt som skal bestemme om den er god, eller ikke?*

Forvalter (a): *Ja.*

Forvalter (b): *Men det er produsentene som bestemmer hva de vil sende ut på markedet.*

AWH: *Ja, selvfølgelig, det gjør de jo.*

Forvalter (b): *De setter jo de grensene på tørrstoff. Og de er bekvemme med de grensene de har satt. Det mener de er god kvalitet. Og det som er under, er for dårlig.*

AWH: *Så de mener at det er god kvalitet for forbrukeren?*

Forvalter (a&b): *Ja.*

I samtaleutdraget vises det hvordan aktørenes ulike kunnskaper settes i spill og tilpasses hverandre. Produsentene tilpasser seg Matmerk, Matmerk tilpasser seg Mattilsynet, Mattilsynet tilpasser seg fagspesialister, og så videre. Det går frem og tilbake, opp og ned og mellom de ulike forvaltningsnivåene. Aktørene inngår på denne måten i det kollektive tilpasningsarbeidet når de oversetter og gir 'høy produktkvalitet' en bestemt mening som blir til et kriterium, blant annet i form av en prosentsats for tørrstoff i produktforskriften. Tilpasningsarbeidet er imidlertid ikke bare knyttet til hva man vet om poteter. Det bestemmes samtidig av evnen, eller kompetansen, til å omsette sin egen kunnskap av for eksempel kvalitet eller produksjonsform til en forskrift. Eksempelvis må fagspesialister

oversette sin naturvitenskapelige kunnskap til spesifikke kvalitetskrav som er praktisk mulig å oppnå for produsentene. Dette skiller seg fra produsentene, som må oversette sin egen ofte tause, praktiske og tradisjonsbundne kunnskap til beskrivelser av sin egen produksjon. I tillegg må de ulike aktørene bli enige seg imellom. I tilpasningsarbeid er det derfor viktig å ha innsikt og kunnskap om flere kulturer, i tillegg til å være spesialist i én. Det beste er å være spesialist på to felt samtidig og ha evnen til å forene dem. Betegnelser som tusenkunstner, renessansemenneske, polymath, bricoleur eller *mångsysslare* (Ehn og Löfgren 2012:18), benyttes på personer som *tilpasningsarbeiderne* er i slekt med. Alle mestrer flere ulike felt, eller materialer, og setter dem i sammenheng hvor helheten blir større enn delene. I fellesskap forener de tradisjon med innovasjon og det lokale med det globale - det *polytemporale* og det *polylokative*. Forvalterne av Beskyttede betegnelser er nettopp slike kompetente tilpasningsarbeidere når de innfører, forvalter og tilpasser norsk regelverk med EUs og WTOs, samtidig som de veileder produsenter i å forholde seg til moderne globale regler når de søker Beskyttet betegnelse for sine tradisjonelle lokale produkter.

Oversettelser og fastsettelse av produktkvalitetens mening får konsekvenser for hvordan produsentsammenslutningene organiseres og hva som rent materielt produseres. Produsenter som allerede produserer produkter som oppfyller kriteriene (til blant annet tørrstoffinnhold) som fagpersoner eller produsentene selv setter, vil kunne inngå mer eller mindre automatisk i produsentsammenslutningen. De som ikke oppfyller kravene faller utenfor. Én måte å få innpass i sammenslutningene er å endre produksjonsform og eventuelt produkter, slik at de tilfredsstiller de oversatte kravene. I slike tilfeller finner det sted ulike former for tilpasningsarbeid hvor oversettelser gjort av noen – og noe – kan utløse omforminger og omorganiseringer hos andre og annet. Balanseringen av å være etter mønster fra EU og mønster fra Norge gjør forvaltningen av BB avhengig av kunnskaper, kompetanse og kjeder av tilpasninger som griper i hverandre.

Maktskifter og tilpasningskraft i søknadsprosessen og mellom ulike aktører

Tilpasningsarbeid er preget av ulike og vekslende maktforhold. Et eksempel på en form for makt, i webersk forstand (1978:53), finner vi i forvaltningen av den såkalte Ringerikspotetsaken. I 2003 søkte en produsentsammenslutning fra Ringerike om å få Ringerikspotet beskyttet som BOB. Saken videre dreide seg lenge om hvor vidt potetdyrkerne på Ringerike skulle få enerett til å selge poteter med betegnelsen

Ringerikspotet, eller om også potetprodusenter andre steder i landet fortsatt skulle ha denne muligheten. Ringerikspotetens saksmappe var på en lang ferd i forvaltningen. *Søknaden fra produsenter på Ringerike ble mottatt av Matmerk i april 2003. Forskriftsutkast ble sendt på høring i mars 2004. Etter positiv innstilling fra Matmerk ble saken unntatt offentlighet, og Mattilsynet avslo søknaden i januar 2006. Vedtaket ble anket til LMD hvor det endelige avslaget er datert 11.10.2006*¹⁷⁰ (Amilien og Hegnes 2006 (kronikk)). Den 25. juni 2007 ble 'Ringerikspotet fra Ringerike' godkjent som beskyttet geografisk betegnelse og ikke beskyttet opprinnelsesbetegnelse, som produsentene fra Ringerike i utgangspunktet ønsket. LMD overprøvde produsentsammenslutningens søknad og klage samt beslutninger og fortolkninger lavere ned i forvaltningshierarkiet. Webers *Macht* er egnet til å betegne et slikt maktforhold mellom ulike forvaltningsorgan og sammenslutninger. Partene var klar over maktutøvelsen som var i spill og at noen har større mulighet enn andre til å få sin vilje og argumenter igjennom. Veksling i maktutøvelsen mellom de ulike forvaltningsorganene bidrar til at forvaltningen av BB skrider fremover og er derigjennom en del av tilpasningskraften.

Et eksempel på det jeg beskrev som veiledningssmakt i del fire, finnes i utdraget under. Det er en representant fra forvaltningen som beskriver sider ved en, for dem, ideell søknadsgang.

AWH: Hvordan jobber dere sammen?

Forvalter: Når søknader kommer inn?

AWH: Ja, og gjerne det som skjer før. Hvis dere kan fortelle generelt om søknadsgangen?

Forvalter: Det er jo litt forskjellig det der, alt etter hvilke aktører det er snakk om. Det beste, synes vi, er jo at vi kommer i kontakt med aktører som er interessert i merkeordningen. Da får vi mulighet til å veilede i forhold til hva som er nødvendig at de jobber med, hva de trenger å dokumentere og om det virkelig har noe potensial i forhold til Beskyttet betegnelse.

Kontroll av rammene for oversettelse, omorganisering og omforming i søknadsprosessene har et maktaspekt ved seg, men uten at det kan knyttes ensidig til motstand og konflikt. Forvalteren i utdraget understreker behovet for å komme i kontakt med aktører som er

---

¹⁷⁰ Landbruks- og matdepartementet (2006) 'Klage på avslag på søknad om beskyttelse av Ringerikspotet som opprinnelsesbetegnelse' (ref. 200600911/Bod/AZa 11.10.2006), *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/upload/kilde/lmd/nyh/2006/0949/ddd/pdfv/293036-brev_ringerikspotet_111006.pdf (lesedato 5.10.2011).

interessert i merkeordningen tidlig i søknadsprosessen. Dette til forskjell fra at aktørene opererer på egen hånd først og tar kontakt med forvalterne når de selv har dannet seg en forståelse av ordningen og startet opp søknadsarbeidet.

Mens utdraget over er trukket fra starten av et intervju, kommer en av forvalterne uoppfordret tilbake til tidspunktet for når veiledningen i søknadsprosessen bør begynne og hvordan det bør gjøres, helt mot slutten av intervjuet. At det tas opp igjen litt over én time etter at det ble omtalt første gang, tyder på at betingelsene rundt veiledning er et viktig forvaltningsanliggende. Det kan slik sett forstås i tråd med det jeg i metodedrøftingen betegnet som *intervjusituasjonens liminale fase*.

AWH: Nå skal jeg bare se igjennom notatene her. Jeg ser vi allerede har holdt på i snart én og en halv time.

Forvalter: Ja, tiden flyr!

AWH: Jeg tror jeg må komme tilbake og snakke mer med dere når jeg har begynt å få ennå mer ...

Forvalter: Men jeg kunne tenkt meg å sagt litt om ... for vi startet jo egentlig med hvordan vi får inn saker. Det hender vi får inn saker hvor vi ikke har vært inne som veiledere. Det har vært søknader som har vært helt håpløse.

AWH: Ja, når de bare har lest om ordningen på nettet, eller fått det med seg et eller annet sted, så har de bare sendt inn en søknad?

Forvalter: Ja, når noen konsulenter har hatt mye engasjement, men ikke 100 % peiling på regelverket. Da har det blitt litt villedning av produsentene i stedet for veiledning. Så vi har fått inn veldig dårlige søknader som har vært utrolig krevende å behandle. Da må du gå to-tre-fire-fem skritt tilbake sammen med produsentene. De har vært langt inne i søknaden og tenkt "nå er vi på vei på en måte", så sier vi: "ja, men dere er på helt feil vei, rykk tilbake til start". Den er ganske tung, sånn psykisk.

AWH: Ja, hvor langt har de kommet da, hva har de gjort, har de sendt inn søknad?

Forvalter: Ja, de har sendt inn søknad med kanskje svært mangelfull dokumentasjon. Slik at du nesten må be dem om å starte på scratch. Det foreligger blant annet ikke den type dokumentasjon vi trenger i slike saker. Det finnes imidlertid også søknader hvor vi ikke har vært inne i det hele tatt, som har vært ganske gode. Det er såpass komplisert regelverk at vi tenker at det er veldig viktig at vi får anledning til å komme inn og veilede på et tidlig tidspunkt, slik at de ikke bruker mye tid og ressurser på gale ting.

AWH: Hva er det som har vært gjort feil da?

Forvalter: Det er som regel at det er altfor dårlig dokumentasjon. Eller at de søker på helt feil type betegnelse. Det er som å legge ved to vedlegg til en søknad som fordrer ti forskjellige vedlegg. Så tror de at de har kommet veldig langt, og da kan det være ganske tungt for aktørene når vi sier: vet dere hva, beklager, men her er det en stor jobb som må gjøres for at dere skal komme i mål. Det er tyngre å gå den veien enn at vi tar det fra start av og sier: her er det muligheter, vi foreslår at dere starter å jobbe med det og det, og så ser vi etter hvert hvordan dere kommer i mål. Og så kommer søknaden langt uti der, men da har de gjort en kjempelang jobb som er solid og god. Så blir det et naturlig ledd frem til å bli klare for å skrive søknaden, og så behandles den. I alle saker som vi har hatt, har vi som regel likevel vært nødt til å be om ytterligere informasjon, utdypning, og forklaring på det de har sendt inn. Som regel har det gått noen år fra starten av veiledningen. I og med at rettsutviklingen har endret seg og kravene har blitt strengere, kan det hende vi må kreve enda mer enn det våre egne veiledere har sagt i starten når saken kommer til behandling på vårt bord. Det har vært frustrerende for enkelte av produsentene.

Veiledningsmakt er tydeligst i begynnelsen av et veiledningsforhold mellom forvaltere og produsenter, men finnes også videre i søknadsprosessen. Den veksler avhengig av produsentens refleksjonsnivå og vilje til dialog med forvalterne. Det første av de to sitatene om veiledningsmakt beskriver en ideell situasjon for forvalterne. Det andre utdraget omhandler en vanskelig veiledningssituasjon. I det første beskriver forvalteren en situasjon hvor de har kontroll og utøver veiledningsmakt fra starten. I det andre beskriver forvalteren en situasjon hvor de ikke har hatt kontroll med sammenslutningens søknadsplaner, og må reetablere veiledningsmakten når kontakten først etableres.

Neste utdrag viser hvordan det i tilpasningsarbeidet veksles mellom hvilken kunnskap som har gyldighet. Forvalterens kunnskap, fundert i regelverk, står formelt over brukernes tause kunnskap, men i utviklingen av produktforskrifter er produsentenes oversettelse av egen praksis og tradisjon også av stor betydning. De ulike kunnskapene tilpasses hverandre i et vekslende maktforhold.

AWH: Selv om det ikke har skjedd veldig mye med mange av disse produktene de siste årene, så er det en tradisjon som har vært i utvikling. Hvis man da bruker en forskrift som skal sikre en tradisjon, og du definerer den for strengt, så stopper man vel en tradisjon. Det er litt rart?

Forvalter: Det der synes jeg er et dilemma som saksbehandler, fordi det til syvende og sist er produsentene selv som skal bestemme hvordan en produktforskrift skal se ut. Vi kan tenke at "nå har dere snevret det så mye inn i forhold til hvordan et slikt produkt fra et eller annet sted skal være at dere reduserer mangfoldet veldig. Her gir dere ikke rom for et større mangfold som vi tenker burde ha vært der". Men da har ikke vi muligheten til å sette ned foten. For det er de som må være enige om at, ja, den skal se slik ut.

AWH: Nei, for systemet ligger jo der. Dere skal jo bare forvalte det. De må jo få lov å søke, hvis de vil?

Forvalter: Ja, vi har ingen vilkår å vise til som de ikke oppfyller ved å si at vi vil ha kriteriene så strenge. Vi kan ikke si at de har satt produktkriteriene for strenge i forhold til forskrift om Beskyttet betegnelse. Det er ingen vilkår som går på det. Det er heller ingen vilkår som definerer hva høy kvalitet skal være. Men det er forutsatt i forarbeidene at det skal være produkter med høy kvalitet, men hva er det, og hvilke kriterier skal stilles?

AWH: Det er forutsatt at produktene skal ha høy kvalitet, men det sies ikke noe om hva kvalitet er? Denne type spørsmål synes jeg er veldig interessant.

Forvalter: Nei, det er kjempevanskelig for oss.

AWH: Men da baserer dere dere på uttalelser fra spesialister?

Forvalter: Vi må jo det.

Forvalteren forteller at de under veiledningen benytter ulike grep og måter å argumentere på for å få søknader til å gå i den retning de mener er best og riktigst, i henhold til det de forstår som ordningens formål. Rammeforskriften er likevel konstruert på en slik måte at det er produsentene selv som bestemmer hvilke krav som skal inngå i den enkelte produktforskrift. I utdraget fremkommer det i denne sammenheng at merkeordningens betydning for matmangfold avhenger av den veksling og tilpasning som skjer mellom forvalternes veiledningsmakt og den makt produsentene besitter i form av å være spesialister på egen tradisjon og egne produkter.

I tillegg til forvaltere og produsenter, utøver også andre aktører makt i tilpasningsarbeidet av BB. Politikere, vitenskapelige spesialister, forbrukere og detaljister inngår i dette maktspeillet. De kan både ha og utøve ulike former og grader av makt. Matkjedene besitter eksempelvis en form for kjedemakt som blant annet er knyttet til logistikk. Det er viktig for mange av produsentsammenslutningene å få produktene i hyllene i de store kjedene. Dette krever at de tilpasser seg de krav kjedene har. Matmerk holder derfor kurs hvor produsentene kan lære å kjenne kjedenes system, krav og modeller.¹⁷¹ Kjedemakten er likevel ikke ensidig negativt forstått i forhold til BB. Den er noe produsentene også drar nytte av. En del av produsentene sier at merkeordningen er viktig nettopp fordi den gir markedsadgang gjennom avtaler som Matmerk har med kjedene. Når kjedene i økende grad vektlegger matspesialiteter samtidig som de holder fast på sine krav, blant annet gjennom

---

¹⁷¹Matmerk (2008) 'Butikk-trening for lokalmatprodusenter', *matmerk.no*, <http://matmerk.no/nyhet/2008/butikk-trening-for-lokalmatprodusenter> (lesedato 7.1.2012).

logistikkbetingelser, kan dette utløse omforming av både av produkter og emballasje. Slik sett spiller kjedene en rolle i det totale tilpasningsarbeidet av BB.

Produkter som allerede har beskyttelse i EU, har som nevnt fått ”automatisk” beskyttelse i Norge. Nettopp dette er et utgangspunkt for å utvide diskusjonen om tilpasningsmakt til også å omfatte forholdet mellom Norge og EU og utvalgte EU-land. Mens tørrfisk fra Lofoten var det første norske produktet som søkte i tråd med EUs ordning, var Prosciutto di Parma det første produktet fra EU som søkte om Beskyttet betegnelse i Norge. Bakgrunnen for hvordan det italienske produktet blir behandlet av den norske forvaltningen, står beskrevet i høringsbrevet.

Forordning (EF) nr. 510/2006 er imidlertid ikke en del av EØS-avtaleverket og Norge har per i dag heller ingen andre avtaler med EU om gjensidig godkjenning av avtalepartenes beskyttede betegnelser på næringsmidler. En betegnelse som er beskyttet etter forordning (EF) nr. 510/2006 er derfor ikke beskyttet i Norge etter forskrift om beskyttede betegnelser og vice versa. Dersom en betegnelse som er beskyttet i EU også skal oppnå tilsvarende beskyttelse i Norge, må betegnelsen søkes godkjent og beskyttes etter forskrift om beskyttede betegnelser.

Forskrift om beskyttede betegnelser er imidlertid i all hovedsak bygget opp etter mønster av forordning (EF) nr. 510/2006. Ved behandling av saker etter den norske forskriften, legges det stor vekt på praksis etter tilsvarende bestemmelser i forordning (EF) nr. 510/2006. Vi mener derfor at det i slike tilfeller ikke er nødvendig med en ny full prøving av om vilkårene for beskyttelse i forskrift om beskyttede betegnelser er oppfylt eller ikke, og vi vil i utgangspunktet legge til grunn at vilkårene for beskyttelse er oppfylt også i Norge. Tilsvarende vil ikke nødvendigvis gjelde for søknader om beskyttelse i Norge av betegnelser fra land utenfor EU som er godkjent etter andre ordninger enn forordning (EF) nr. 510/2006.

Saker som gjelder søknader om beskyttelse i Norge av betegnelser som allerede er beskyttet i EU, vil imidlertid også bli sendt på høring i Norge, men da hovedsakelig av informasjonshensyn. I slike saker vil det bli satt seks ukers høringsfrist.¹⁷²

Utdraget fra høringsbrevet omhandler sammenhenger som kan forstås som forholdet mellom tilpasningsarbeid og modellmakt (Bråten 2000). En slik perspektivkombinasjon kan gi innblikk i maktforholdet mellom den oversatte norske ordningen og ordningen i EU.

Det fremkommer av høringsbrevet at vilkårene for beskyttelse i Norge er oppfylt for produkter som allerede oppfyller vilkårene i EU. Produsenter fra EU er i utgangspunktet

---

¹⁷² Matmerk (2011) 'Høring av utkast til forskrift av Prosciutto di Parma som opprinnelsesbetegnelse' (ref. 5510/585, 21.11.2011, s. 1-2).

derfor ikke nødt til å foreta omorganiseringer eller omforminger for å få beskyttelse i det norske markedet. Dette asymmetriske står i kontrast til norske produsenter som søker om beskyttelse i det europeiske systemet. Disse risikerer foreløpig å måtte gjøre tilpasninger til tross for at de har Beskyttet betegnelse i Norge. Det jobbes imidlertid med å få til en avtale der produkter godkjent i Norge automatisk godkjennes i EU. Dette forholdet kan forstås som at den opprinnelige ordningen fra EU har modellmakt over det oversatte norske systemet. Tilsvarende blir det stilt få spørsmål når et produkt godkjent som fransk AOC søker godkjenning etter den felles europeiske ordningen (Barham 2003:131). Økt grad av tilpasning ser med andre ord ut til å gi lavere grad av modellmakt.

Til tross for at modellmakten går i ”favør” av Frankrike og EU, er det likevel viktig å understreke at det også finnes eksempler på oversetningsarbeid og modellmakt som går motsatt vei. Dette ser man blant annet når den norske merkeordningen anerkjennes som et nyttig verktøy, ved at italienske produsentsammenslutninger faktisk søker i tråd med den. Tilpasningen fra EU-land består da i å oversette den allerede utformede produktforskrift til norsk språk. Dette tilpasningsarbeidet utløses fordi Norge står utenfor EU og at BB heller ikke inngår som en del av EØS-avtalen. Slik sett kan man si at de italienske produsentsammenslutningene tilpasser seg at Norge velger å stå utenfor EU, og at ordningen ikke er en del av EØS-avtalen.

Produktene og produsentene av italiensk ost la i utgangspunktet grunnlaget for den opprinnelige italienske ordningen fra 1954 (Rosati 2009:33). Den italienske ordningen ble oversatt til et felles europeisk system i 1992 og virket som mønster for den norske ordningen, som ble etablert i 2002. I 2010, flere hundre år etter Parmigiano Reggianos opprinnelse, søker de italienske produsentene om å få sitt navn beskyttet i Norge. Eksempelene viser kompleksiteten i forholdet mellom tilpasningsarbeid og modellmakt.

Som vist er tilpasningsarbeidet kjennetegnet av maktskifter i flere betydninger. For det første skifter det mellom ulike maktformer, men det utspilles også mellom ulike maktutøvere og nivå. Samtidig bidrar maktskiftene til en tilpasningsdynamikk hvor mennesker samhandler konstruktivt mot noe felles. Kulturelt tilpasningsarbeid overskrider slik sett konflikt- og harmoniperspektiver på kulturell kompleksitet og sosial endring. I kulturelt tilpasningsarbeid inngår konflikt og harmoni i et utviklingsmessig hele. Harmoni og konflikt blir ikke sett som utgangspunkt eller resultat. Utgangspunktet er tilpasning, og resultatet er enda mer tilpasning. Dette fordi økt tilpasning også skaper mer kompleksitet.

Makt og tilpasningskraft er viktige forhold som utfyller hverandre i denne dynamikken og er med å bestemme retningen på tilpasningsarbeidet. I stedet for negative maktutslag den ene eller andre veien, er tilpasningsarbeid en strategi for å makte sammen.

Forvalternes utfordringer med sine egne og produsentenes oversettelser

På spørsmål om utfordringer knyttet til tilpasninger ved innføringen og den videre forvaltningen av BB, svarte en forvalter som var sentral i dette arbeidet på følgende måte:

AWH: Hvordan er det å implementere og bruke forskriften fra EU i Norge, er det vanskelig? Er det noe som gjøres i EU som ikke er mulig å få til her?

Forvalter (a): Ja, det med navn, geografiske navn. I EU har man et krav om at det navnet som søkes beskyttet må være et navn som tradisjonelt har blitt brukt om produktet. Det vi tok opp veldig tidlig, var at hvis vi skal legge samme vurdering til grunn, så kan vi egentlig legge vårt arbeid til side noen år og si til produsentene at nå må dere begynne å bruke navnet knyttet til et geografisk område, for vi har ikke tradisjon for det i Norge. Det er utrolig få produkter som vi vanligvis har brukt et geografisk navn på. Vossakorven, Gudbrandsdalsost, som ikke produseres i Gudbrandsdalen. Det er veldig få produkter vi har knyttet opp mot et geografisk område. Også Trøndersodd har blitt produsert andre steder enn i Trøndelag. Inderøysodd har jo vært det, men det er få produkter. Hvis vi skal legge samme tolkning til grunn i Norge, at det geografiske navnet må ha vært tradisjonelt brukt, for det er jo et krav om at det skal ligge et geografisk navn i betegnelsen, da kan vi jo bare legge vår jobb til side noen år, for det nytter ikke her. Eller så kan vi si at vi stiller ikke det som krav. Det skal være, det står jo i forskriften at betegnelsen må angi navnet på et bestemt område eller et bestemt sted.

AWH: Men det er ikke et krav om at det skal være tradisjonelt brukt?

Forvalter (a): Nei.

AWH: Mens det er det i EU?

Forvalter (a): Ja, det er en tolkning de har lagt til grunn i EU. Det trodde vi i alle fall helt til vi gjennom LMD fikk vite at saksbehandlerne i Brussel også har forskjellig oppfatning om det. Ja, det må være i bruk, men om det skal ha vært tradisjonelt brukt, at vi krever lengre tids bruk, det var de litt uenige om.

Forvalter (b): Men nå er det spesifisert i forskriftsveilederen.

AWH: Så det er en av de tingene vi har tilpasset her, rett og slett fordi vi ikke har den samme kulturen for det?

Forvalter (a): Vi bare sa at slik er faktum. Man kan forholde seg til EUs regelverk og tolke det på samme måte, eller man kan si at hvis dette skal være en reell strategi fra 2002, så må det tolkes på en annen måte.

Utfordringene for produsentene er knyttet til tilpasningsarbeidet mellom ny norsk forskrift og egen tradisjon. Forvalterens utfordring er i tillegg knyttet til tilpasningsarbeidet mellom EUs forskrift og forvaltningen av den norske. Produsenter og forvaltere representerer slik sett tilpasningsarbeidere mellom ulike nivå eller kulturer. Forenklet kan man si at forvalterne er tilpasningsarbeidere mellom EUs rammeforskrift og norsk rammeforskrift, mens produsentene står mellom rammeforskrift og produktforskrift.

I avsnittet over trekkes det spesielt frem ett forhold som ble oversatt med hensyn til norsk matkultur allerede i den første versjonen av rammeforskriften. Det dreide seg om at en forståelse av forholdet mellom produktkvalitet og opprinnelse i utgangspunktet var så å si fraværende i norsk matkultur. Av denne grunn er det naturlig at det også var liten tradisjon for å betegne norske produkter med stedsnavn, slik det er krav om i den europeiske ordningen. Denne utfordringen løste man ved å samtidig tilpasse den norske forskriften *både* til EU og norsk matkultur. I § 5 i rammeforskriften finnes et krav om at en opprinnelsesbetegnelse for et næringsmiddel kan beskyttes dersom betegnelsen angir navnet på et bestemt område eller et bestemt sted. Dette er etter mønster fra EU, men som nevnt over, ikke forenelig med norsk matkultur, hvor få produktnavn er knyttet til sted. § 5 ble derfor tilpasset den norske matkulturen gjennom § 6, som gjelder unntak fra vilkårene i § 5. I § 6 åpnes det for beskyttelse av ikke-geografiske navn på næringsmidler, så fremt navnet tradisjonelt er forbundet med et bestemt område eller sted. Eksempler på disse ulike formene for produkters stedstilknytning finner vi i betegnelse Ringerikserter og Skjenning, som begge har BOB. Mens Ringerikserter oppfyller vilkårene i § 5 om geografisk navn, angir ikke Skjenning et bestemt område eller sted og faller slik sett under § 6. I Skjenningens unntakstilfelle var da en avveining av hva man forstår med 'å være tradisjonelt forbundet med' avgjørende for utfallet for søknaden.

Det å betegne og beskytte produkter har en lang historie i en rekke land. Laurence Bérard og Philippe Marchenay skriver at *French legislation has for many years endorsed the use of a geographical name to identify products whose characteristics are connected with a particular locality and know-how, and to prevent their imitation* (2008:13). I en matkultur som den norske, blir imidlertid en del av forvalternes tilpasningsarbeid å *skape* en kultur for å betegne produkter med utgangspunkt i det stedet de kommer fra. Noen av de norske produsentsammenslutningene blir i løpet av

søknadsprosessen derfor bedt av forvaltere om å utvikle navn som knytter an til plassen produktene har sitt opphav i. Denne muligheten til å tilpasse ved å legge til navnet på et geografisk område i betegnelsen, altså konstruere et navn, blir også nevnt eksplisitt i utdraget over. Eksemplet viser både til en tilpasning av den norske forskriften til EUs samt en tilpasning av norsk matkultur til den tilpassede forskriften, gjennom å utvide produktnavn med stedstilknytning. På denne måten bidrar BB til å skape en tradisjon (Hobsbawm 1983) for forholdet mellom produkter og produktnavn, noe som også er et sentralt trekk ved Matspesialiseringen for øvrig.

På spørsmål om å utdype utfordringene ved forvaltningen av ordningen, går forvalterne tettere på problematikken omkring kvalitet og geografisk opprinnelse.

AWH: Hva slags andre typer utfordringer har dere?

Forvalter: Det åpenbart vanskeligste kriteriet i forhold til regelverket er kravet om at det skal foreligge en tilknytning mellom produktets egenskaper eller kvalitet, og det geografiske området det er dyrket i.

AWH: På hvilken måte er det vanskelig?

Forvalter: Alternativt at det er et omdømme som skal knyttes til området for Geografisk betegnelse. På hvilken måte det er vanskelig – det skal i utgangspunktet være objektive kriterier som skal legges til grunn. Det vil si at de må dokumentere at det er en faktisk sammenheng mellom hvordan produktet er og det geografiske området det er produsert i. Menneskelig kunnskap er ikke nok alene.

AWH: Hvordan dokumenterer de, eller hvilke krav til dokumentasjon har dere?

Forvalter: Som praksis i EU kan den dokumentasjonen være veldig mye forskjellig. Bredden i hvilken type dokumentasjon man har kan jo være, som de sier i Brussel også, at det er fantasien som setter grenser her. Bruk det dere har – bruk bøker! Veldig ofte er det mye selvfølgeligheter. Folk, altså bønder og andre, de vet så mye om sammenhengene, men de har aldri vært vant til å måtte beskrive og dokumentere det.

Utdraget viser at selv om man tilpasser rammeforskriften til den norske matkulturen, betyr ikke dette at den er uproblematisk å forholde seg til for produsenter. For det første har få produkter et stedsnavn som en del av produktnavnet. Koblingen er visket ut eller har vært en blind flekk i den norske matkulturen, og det trengs opplæring for å se den eller huske den på nytt. Graden av bevissthet om forholdet mellom mat, mennesker og steder i den norske matkulturen kan slik sett forstås som et eksempel på samfunns hukommelse og hvordan de

husker (Connerton 1989) — og glemmer (Connerton 2009).¹⁷³ I tillegg er det, som forvalteren understreker, vanskelig for produsentene å begrepsfeste det som for dem er selvfølgelige sammenhenger.

Selv om forvalternes oversettelsesarbeid kan være tungt, finnes det hjelp å få til utfordringene. Dette skjer blant annet gjennom kontakt med det portugisiske landbruksdepartementet, representert ved personen som har ansvar for Portugals BB-ordning. Denne personen gir Matmerk og saksbehandlerne informasjon om hvordan den europeiske forskriften håndheves og praktiseres i Portugal. I utdraget under reflekterer en av personene i Matmerk rundt deres egen læring og tilpasning til EU/Portugal, og samtidig hvordan de trekker på denne kunnskapen når de forholder seg til produsentsammenslutninger i Norge.

***Forvalter:** Vi var jo med i Portugal for sikkert fire år siden, ut til produsenter som hun hadde jobbet med i over to år. Og hun sa og gjentok og gjentok: Ja, det var en type ris blant annet, husker jeg, ”ja, dere er jo kjempeslinke til å beskrive at risen er slik og jordsmonnet og klima er slik, men hvorfor klarer dere ikke å beskrive sammenhengene da? At det faktisk er en sammenheng, eller er det ingen sammenheng? Kan den risen produseres på hvilken som helst marktype, eller er det faktisk ikke slik?” Og i enkelte tilfeller er det jo slik at du kan produsere et produkt hvor som helst, det spiller ingen rolle. Og da oppfyller du ikke kriteriene i Beskyttet betegnelse. Og noen har jo den type produkter. De har en lang tradisjon, har en sterk forankring til et geografisk område, for de har holdt på å jobbe og produsere det produktet i mange, mange år, men de kan ikke påvise at det har noen betydning faktisk at de produserer det der. Det er bare opparbeidet menneskelig kunnskap om produksjonen i bøtter og spann. De er eksperter på området fordi de har holdt på med det i over hundre år, for eksempel. Men det er ikke nok.*

Erfaringene og kunnskapen om hvordan Portugal håndterer det felles europeiske systemet, blir oversatt til forvaltningen av den norske ordningen. I en slik sammenheng er den norske BB generelt etter mønster fra EU, men spesielt etter mønster fra Portugal.

En annen interessant side ved sitatet er det forvalteren sier om produsentene som eksperter på sitt eget produkt og sin egen tradisjon: “De er eksperter, men det er ikke nok”. Som nevnt bør man i tilpasningsarbeidet helst være ekspert på både sitt eget felt og i tillegg kunne omsette sin ekspertkunnskap innenfor en annen ramme. Et eksempel på utfordringer knyttet til dette var da en av de norske produsentsammenslutningene måtte motbevise en rapport om

---

¹⁷³ Satt på spissen finnes en parallell mellom Norge og den norske matkulturen og den vesle bygda i Alf Prøysens eventyr som glemte at det var jul. I begge tilfeller må det avlærte og glemte oppdages og læres på nytt.

jordsmonn kartlegging for et bestemt område, utført av eksperter (forskere). I rapporten forskerne fremla hevdet de at det ikke nyttet å dyrke et bestemt produkt på et bestemt område hvor dette produktet allerede hadde blitt dyrket i generasjoner og fortsatt ble dyrket. Mens forskerne viste til jordprøver og andre naturvitenskapelige målinger for å underbygge sitt argument, viste produsentene til sin egen tradisjon og at de faktisk alltid hadde dyrket produktet der og gjorde det fortsatt. Det var med andre ord ikke bare snakk om én ekspertkunnskap, men flere som stod mot hverandre. Jordsmonnkontroversen endte med at forskningsrapporten ble tilbakevist gjennom tradisjon, praksis samt oppklaring i enkelte misforståelser. Dette viser at mens «etter mønster fra EU» er det sikreste argumentet eller sikreste 'modellen' i diskusjonen om noe er riktig jmfør rammeforskriften eller ikke, fremstår den faktiske produksjonsmetoden som det kraftigste argumentet i et tilpasningsarbeid hvor produksjonstradisjon skal avklares.¹⁷⁴ Maktskiftene er på denne måten knyttet til kraften i argumentene, og disse kan hentes fra både vitenskap og produsentenes praksis. Disse eksemplene tar oss videre over i utfordringer knyttet til tilpasninger mellom lek, lærd og mellommann.

Oversettelser mellom lek, lærd og mellommann

Vellykket tilpasningsarbeid forutsetter at man tar den andres perspektiv. Den lærde må se problemet fra lekmannens perspektiv og omvendt. Noe som kompliserer dette forholdet er at forvaltere og produsenter veksler mellom å være lek og lærd i tilpasningsarbeidet. At de anser hverandre for å ha begrenset kunnskap om det de selv er spesialister i, kommer til uttrykk i produsentenes uttalelser om forvalterne som *han har aldri tatt i en spade*, eller forvalternes karakteristikk av produsentene, som at *de har aldri vært nødt til å formulere slike forhold skriftlig*. Mens forvalterne i hovedsak besitter sin ekspertkunnskap i form av skolekunnskap, har produsentene i tillegg sin praktiske kunnskap fra generasjonen før dem. Mens forvalterne er spesialister på regelverk, er produsentene spesialister på produksjon. Det er i skjæringen hvor forvalterens oversettelse møter produsentens at tilpasningsarbeidet oppstår.

I tillegg til forvalterens og produsentens ulike utgangspunkt for tilpasning finnes også en mellomposisjon, representert ved konsulenten. Konsulenten har ofte en fot i begge leire, og

---

¹⁷⁴ Knut Haukelid (2008) har beskrevet en lignende situasjon mellom lokale reinsdyrjegere og norske myndigheters kunnskaper og vurderinger av en lokal reinstamme. Mens myndighetene mente at stammen hadde et tilstrekkelig antall dyr til at den kunne jaktes på, mente lokale jegere det var færre dyr og at jakt ikke burde gjennomføres. Kontroversen resulterte først i en jaktstreik blant jegerne og videre til at myndighetene justerte sine tall, noe som igjen resulterte i at myndighetene også innførte jaktforbud.

kan lett kan skifte mellom aktørposisjonene som forvalterne og produsentene representerer. Dette gir konsulentenes tilpasningsarbeid en annen karakter enn i tilfellene hvor produsentene selv må tilpasse sin kunnskap til et juridisk forskriftsformat, eller saksbehandlerne må forstå søknaden ut fra produsentenes ståsted. Ved å overføre kunnskap fra den ene til den andre uten for store anstrengelser, virker konsulenten som en katalysator i tilpasningsarbeidet. Konsulentene kan ideelt sett kommunisere like lett med produsenter og forvaltere, men det er ikke gitt at alle konsulenter fungerer like godt som tilpasningsarbeidere.

Forvalternes utfordringer knyttet til kommunikasjon i forvaltningen av ordningen kan forstås på minst to måter. For det første er de bundet i egen spesialisert fagterminologi. Den juridiske forvaltningsterminologien og kravene i rammeforskriften må derfor oversettes og tilpasses produsentenes kunnskap, samtidig som produsentene forsøker å sette seg inn i forvalternes språk. For det andre synes forvalterne det er vanskelig å kommunisere kravene til BB til produsentene, ettersom den norske matkulturen mangler et språk for å kommunisere koblingen mellom mat, mennesker og steder.

***Forvalter:** Vi har prøvd etter hvert å bli mer konkrete og eksemplifisere når vi skriver det vi kaller for mangelbrev. Når vi får inn en søknad så må vi som sagt nesten alltid be om ytterligere dokumentasjon, og da kaller vi det for mangelbrev. Det er mangler ved søknaden, og det gjelder på en måte alle fordi det er et komplisert regelverk. Til å begynne med holdt vi oss veldig til forskriften. Vi holdt oss til praksisen og beskrev det sånn. Da ble det nok et veldig formelt språk som var vanskelig for en del produsenter å forstå. Da de fikk det brevet fra oss, tenkte de; herre min hatt, er det mulig å skrive det så vanskelig? Så vårt eget språk har vi prøvd å jobbe med underveis, samtidig som vi er nødt til å henvise til hvilke begrep og bestemmelser de skal oppfylle. Men så prøver vi å forklare det på en bedre måte. Om vi lykkes eller ei, det vet jeg ikke, men vi har i alle fall prøvd. Men det har vi fått tilbakemelding på er at vi har vært for formalistiske i språket i mangelbrevene våre, så produsentene har slitt med dem. Enkelte har slitt med å skjønne hva vi egentlig har ment og hva de skal gjøre.*

Det er en vanskelig kombinasjon når et juridisk språk som ikke er forståelig for andre, møter et arbeidsspråk som ikke er tilstrekkelig utviklet til å kommunisere forholdet mellom mat, mennesker og steder, slik merkeordningen forutsetter. Dette gjør tilpasningsarbeidet til en utfordrende affære som gjør krav på oversettelser. Det er når saksbehandlerne og produsentene møtes for gjensidig *ostensiv læring* (Wittgenstein 2001:4) at dette tilpasningsarbeidet fungerer best. En slik læringsform benytter veilederne seg av i de tilfellene de møter produsentene ansikt til ansikt. I saksbehandlingen er imidlertid rommet

for ostensiv læring innskrenket. Når søknad er oversendt Matmerk i dokument form, er det stort sett det trykte språk som utgjør det videre kommunikasjonsmediet. Kravene i mangelbrevene formuleres tidvis på en slik måte og i en slik språkdrakt at det blir vanskelig for produsentene å fatte hva det spørres etter. Forvalterne forsøker å tilpasse seg produsentene, men ser det som en utfordring å oversette juridisk terminologi og meningsinnhold slik at det blir forståelig for andre, samtidig som ikke den juridiske fagterminologiens presisjon går tapt i oversettelsen. Det er altså en forskjell på ostensiv og dokumentmessig læring og kommunikasjon. Mens den ostensive skjer gjennom oversettelser ansikt til ansikt, er den dokumentmessige preget av en tingliggjøring av mening ved at den har blitt gjort til dokumenter i elektronisk eller papirform som flyttes mellom personer som befinner seg på ulike steder.

Utdraget over understreker behovet for gjensidig forståelse i utviklingen av en produktforskrift. For å kunne tilpasse seg forskriften, trenger man å kommunisere om hvordan oversettelser, omorganiseringer og omforminger skal praktiseres. Språket er et verktøy i dette tilpasningsarbeidet, og slik sett en av betingelsene for å gjennomføre oversettelser. Samtidig er språket også noe som selv blir tilpasset og oversatt. Det skjer slik sett en dobbel språklig tilpasning: både en tilpasning av arbeidsspråket, slik forvalteren forteller om utviklingen av arbeidsspråket i mangelbrevene, og samtidig når produsentene oversetter sin tradisjon til en forskriftstekst.

Når høringsuttalelser kommer inn, er de også preget av den språklige sjargongen til aktørene uttalelsene kommer fra. Når sammenstillingen av høringen gjøres av en jurist, blir det oversatt til et språk som kan forstås som et språk om språket. Det juridiske språket fungerer som et metaspråk, eller arbeidsspråk, i prosessene knyttet til BB. På samme måte som det sosiologiske språket ikke er umiddelbart tilgjengelig for alle, er det juridiske språket også et verktøy som krever kompetanse for at det skal kunne benyttes. Snur vi dette bildet på hodet, finner vi at også innlært og overført tradisjon og taus kunnskap hos produsentene kan være vanskelig tilgjengelig for de uinnvidde.

Spesialistene på begge sider finner det utfordrende å kommunisere med hverandre. Dette løses imidlertid i noen tilfeller gjennom en konsulent som kan tilpasse produsentenes forståelse til juristenes språk og juristenes til produsentenes. En av produsentene har tidligere i intervjuet fortalt om at søknadsprosessen er vanskelig å forholde seg til. I sitatet ber jeg derfor om en utdypning for å nyansere hva som egentlig er vanskelig.

AWH: Du sa at det var vanskelig å forholde seg til ...

Produsent: *Jeg må si jeg leste forskriften mange ganger før jeg fikk tak i substansen. Da jeg hadde lest den tilstrekkelig mange ganger, ringte jeg nedover til Matmerk. Jeg motet meg opp, du har jo litt respekt for ... og du snakket kanskje ikke helt samme språket da. Når vi ser et klart bilde av vårt produksjonslokale og produksjonsmåte, er det klart at dette er diffust den andre veien igjen. De vet ikke hva dette går ut på. De har fått en søknad og må forholde seg til det som står der. Og vi har problemer med å formidle at det her er noe som har levd her i alle tider. For oss er det så selvfølgelig at vi skjønner ikke vitsen i å dokumentere det.*

Det som er en selvfølgelig taus og kroppslig kunnskap for noen, er vanskelig å kommunisere til og forstå for andre. Tatt-for-gitt-kunnskap er derfor en utfordring i tilpasningsarbeidet. Når det selvfølgelig i forvaltningen møter det selvfølgelig og usagte i en produsentsammenslutning, blir det ikke lenger like selvfølgelig. Det blir da tydelig hvor forskjellige disse kunnskapene er om en lokal mattradisjon, samt kompetansen til å formulere den som en forskrift. Produsenten antyder også en viss form for respekt for forvalterne og viser nettopp til at denne respekten, eller makten, er knyttet til språket, forståelsen og det å være under veiledning. Ikke sjelden preger en slik form for fremmedhet den tidlige delen av søknadsprosessen.

Oversettelse som fremmedgjørende og integrerende praksis

Når produsentene nærmer seg slutten av en søknadsprosess og utviklingen av produktforskriften begynner å ta form, har de gjennomført tilpasninger på flere områder. Mange synes oppstarten og midtfasen av søknadsprosessen er vanskelig, men opplever likevel tilpasnings- og søknadsarbeidet som vellykket når prosessen er sluttført. Tanker om dette kommer til uttrykk hos forvalterne på spørsmål om de har inntrykk av at produsentene kjenner seg igjen i det som til slutt blir deres produktforskrift:

AWH: Kjenner de seg igjen?

Forvalter (b): *Det tekniske språket er det jo de selv som har definert.*

Forvalter (a): *Det kommer som et resultat av kravene i søknadsskjemaet, det. Som beskrivelse av produksjonsmetode, for eksempel. Så skriver de opp, ikke sant: Det gjøres sånn og sånn og sånn, de ulike leddene i produksjonen, og da fletter vi det inn i et utkast til produktforskrift. Og da, når de ser det sort på hvitt, at det liksom blir med som et krav i forskriften, så er det kanskje noen ledd vi må kutte ut fordi det ble for detaljert. Men i søknadsskjemaet så skal de forklare alt hva de faktisk gjør, så blir det frem og tilbake hva som endelig skal stå der.*

Forvalter (b): *Jeg tror ikke vi har fått så mye tilbakemelding på at det som står i produktforskriften er vanskelig å forstå, for det er jo deres egne ord.*

AWH: *Dere bare setter inn i malen?*

Forvalter (b): *Ja, prøver å sammenfatte, plukke fra søknaden så godt vi kan. Lage litt systematikk. Vi har fått tilbakemelding på språk innimellom, men ikke der.*

Til tross for forvalternes understrekning av at produktforskriftene er produsentenes egne ord, antyder flere av informantene, både forvaltere, produsenter og konsulenter, at produsentene føler seg fremmede i løpet av søknadsprosessen. Krav om ulike former og grader av oversettelse kan se ut til å utløse en form for fremmedgjøring. Vekslingen mellom avstanden og nærheten som oppstår mellom produsenter og deres produkt i søknadsgangen, kan forstås som en tretrinnsprosess: Først kjenner man sitt eget produkt og tradisjon, men adskilles når man kommer i befatning med merkeordningen. I søknadsprosessen plukkes ens forståelse av produksjonen og ens egen kunnskap fra hverandre, så man mister nærheten til det og føler seg fremmed. Når man har jobbet lenge nok med søknaden, opprettes imidlertid nærheten til produktet igjen, eller man opplever en styrket integrasjon med det og sin egen tradisjon. Det paradoksale i dette resonnementet er at ønsket om å øke forbrukernes nærhet til produktene og stedene de kommer fra gjennom merkene, til tider går på bekostning av produsentenes tilknytning til produktene de selv produserer.¹⁷⁵ For å gjøre forbrukerne mindre fremmede for produktene (Barham 2003:129), fremmedgjøres produsentene i søknadsprosessen. En av produsentene beskriver det på denne måten:

AWH: *Hvordan føles det å få satt det juridiske språket på det som har vært en tradisjon her i så lang tid?*

Produsent: *Jeg vet ikke.*

AWH: *Kjenner man seg igjen?*

Produsent: *Ja da, du gjør det til slutt, for da har det jo på en måte blitt oversatt til våres språk, for å si det sånn. Da er det egentlig, da er det vår, da er det et formular som på en måte er et produktforskriftsformular som er sånn paragraf 1-2-3 og så videre, sånn som det skal følges. Så er det da de korte tingene som skal inn der, og det er det vesentlige og det er helt greit liksom.*

---

¹⁷⁵ En annen bemerkning til denne formen for fremmedgjøring er at den er knyttet til immateriell produksjon fremfor materiell, selv om begge deler forekommer i det totale tilpasningsarbeidet. I et historisk perspektiv kan man slik sett se en dreining fra at fremmedgjøring har gått fra å være forbundet med materiell produksjon og omforminger til å være knyttet til immateriell produksjon og oversettelser.

Både denne og flere produsenter gir uttrykk for at det juridiske språket er vanskelig å forstå og må oversettes tilbake til deres eget språk. Likevel kan man også se det motsatte av fremmedgjøring i de praksisene som sveiser produsenter sammen i produsentsammenslutninger. En del av sammenslutningene er etablert med det mål for øye å oppnå en beskyttet betegnelse. I slike tilfeller oppstår et fellesskap rundt produktene som ikke var der tidligere. Noen ser også ut til å oppleve et enda sterkere bånd til produktet og tradisjonen når produktet endelig er godkjent og betegnelsen beskyttet.

Omorganisert habilitet og legitimeringsarbeid

I både Matmerk, Mattilsynet og departementet er arbeidsoppgavene rundt BB inndelt på en slik måte at habilitet skal sikres. I Matmerk og LMD er arbeidet inndelt i de som jobber med næringsutvikling og de som har det formelle juridiske ansvaret for ordningen. I Mattilsynet går et skille mellom regelverksavdelingen og tilsynsavdelingen. En forvalter fra Matmerk beskriver den interne arbeidsdelingen slik:

***Forvalter:** Det beste er hvis vi kommer borti noen og klarer å gi råd og veiledning fortløpende. Vi har i utgangspunktet delt opp litt i hvem som gjør hva her. Saksbehandlerne kan godt delta i en veldig tidlig fase i et forum med ulike produsenter som lurer på hva Beskyttede betegnelser er, og om de har mulighet til å oppnå dette. Saksbehandler kan godt gå ut og fortelle om vilkårene, formålet og hva som er de største utfordringene knyttet til regelverket. De kan ha en dialog om produksjon og om BB er noe som kan passe inn. Men hvis produsentene begynner å se et potensial og de ønsker å jobbe videre, så kobles andre veiledere på. For det er jo saksbehandlerne som til syvende og sist skal sitte med søknadsbehandlingen hvis en søknad kommer på bordet. Dermed vil ikke saksbehandlerne dras for mye inn i forprosessen i forhold til habilitetsvurderingen, selv om jeg vet at saksbehandlere i andre land er veldig aktivt med hele veien. Men vi synes at det er veldig viktig at man også opprettholder en tillit til hele systemet underveis.¹⁷⁶*

Forvalteren peker på at Fagavdelingen i Matmerk foretar den formelle skriftlige saksbehandlingen, mens det er andre som trekkes inn som veiledere i produsentenes søknadsarbeid. Grunnen til at disse funksjonene skilles, er knyttet til et krav og ønske om habilitet. En lignende understrekning og inndeling finner man i Mattilsynet. De organisatoriske endringer i form av sammenslåingen til ett Mattilsyn i 2007 påvirket også fordelingen av forvaltningsansvaret. Forvaltere i Mattilsynet beskrev det på denne måten:

---

¹⁷⁶ Forvalteren i Matmerk hadde følgende bemerkning til dette utdraget i sitatsjekken: *Arbeidsdelingen internt er endret noe siden intervjuet. På grunn av at to av de som tidligere jobbet med BB har sluttet, er jeg som saksbehandler nødt til å være mer aktiv i rådgivningen lenger inn i prosessen enn tidligere* (Sitatsjekken ble foretatt i uke 3 og 4 i 2013).

AWH: Er det bare dere som jobber med merkeordningen?

***Forvalter (a):** Ja, det er bare en del av arbeidsdagen vår, men vi har jo vært en del av det. Jeg har vært med siden det begynte – hatt en liten aksje i det. Men nå er vi omorganisert, jeg vet ikke om vi skal si litt om det.*

***Forvalter (b):** Vi bør kanskje gjøre det.*

***Forvalter (a):** Ja, for da denne ordningen begynte, så var vi Statens næringsmiddeltilsyn. Så ble vi Mattilsynet i 2004. Vi hadde en omorganisering høsten 2007. Da delte vi oss i en regelverksavdeling og en tilsynsavdeling. Forvalter (b) er i regelverksavdelingen, mens jeg er i tilsynsavdelingen. Vi har samarbeid, men vi har ulike oppgaver i Mattilsynet. Så kanskje regelverket begynner?*

***Forvalter (b):** Ja, for tidligere satt jo vi i samme seksjon og jobbet sammen. Da var både det som gikk på regelverksutvikling og tilsyn, i den grad hovedkontoret hadde noe med tilsyn å gjøre, innenfor samme enhet. Men slik det er organisert i dag, så har, jeg vet ikke om det er riktig å si at regelverksavdelingen kanskje har fått mest arbeid med merkeordningen av de to avdelingene. Det måtte vel gjøres visse valg når de skulle fordele områder her, for denne merkeordningen var kanskje ikke helt enkel å klassifisere som det ene eller det andre. Det var nok det at dette blir til forskrifter som har styrt. Regelverksavdelingen er den avdelingen som både er det formelle kontaktpunktet for KSL-Matmerk når det gjelder klarering av høringsdokumenter, og det er også vi som godkjenner, fastsetter produktforskrift dersom det blir godkjent Beskyttede betegnelse. Dette skjer hele tiden i et samarbeid med tilsynsavdelingen, og vi har jo interne rutiner for å forankre det – både i klareringsfasen før vi sender ting på høring, men også når det kommer til godkjenning. Det er et samarbeid, men det vi som har ansvaret og er kontaktpunktet.*

Mens tilsynsavdelingen i Mattilsynet kontrollerer at produktene er tilpasset forskriftene, kontrollerer regelverksavdelingen forskriftsutviklingen slik at den både passer med norsk matkultur og er etter mønster fra EU. Slik sett kan man si at tilsynsavdelingen og regelverksavdelingen påvirker og driver ulikt tilpasningsarbeid. Tilsyn ser på forholdet mellom omforminger og oversettelser, mens regelverk ser på forholdet mellom ulike oversettelser. At denne arbeidsdelingen har oppstått, er igjen et resultat av et omorganiseringsarbeid. Slik sett både skaper og påvirkes BB av omorganiseringer i andre felt og institusjoner.

Jeg blir også forklart forholdet mellom habilitet og avdelingsinndelingen i departementet, i et intervju med en forvalter der:

***Forvalter:** Vi har en avdeling for landbrukspolitikk hvor det er en seksjon for næringsutvikling og miljø som har på en måte styringsansvaret, etatstyringsansvaret blant annet for Verdiskapingsprogrammet for mat, både for*

innovasjon Norge og dermed også for KSL-Matmerk. Så de følger pengestrømmen og gir oppdragene og er ansvarlige for å ha den dialogen i forhold til ordningen som strategi, altså som næringsutviklingsstrategi som ligger til grunn for hele ordningen. Og så har vi ansvaret for det juridiske, og det er jo nettopp for å ikke komme i habilitetssituasjoner hvor du på den ene siden aktivt driver fremme og reklame for en ordning og den annen side så skal du opptre som et forvaltningsorgan og fatte vedtak.

AWH: *Så, det er litt av den samme delingen i departementet som det er i KSL-Matmerk, da, selv om det i departementet er delt inn i to avdelinger? Det er det jo ikke i Matmerk.*

Forvalter: *Ja, og det er viktig å ha en slik ryddighet, slik at det ikke går om hverandre.*

AWH: *Ja, jeg forstod på de jeg snakket med i Matmerk at dette var noe som skilte den norske ordningen litt fra andre europeiske land. Der er det ikke så vannrette skott mellom de som promoterer ordningen og de som forvalter den.*

Forvalter: *Det kan nok være godt mulig. Det er noe som vi har litt i ryggmargen etter hele matreformen. At det er et veldig klart skille mellom hva som er næringsstrategier, hva som er forvaltning og hva som er tilsyn. Når du har tilsynsbiten, så er jo den enda mer isolert.*

AWH: *Så det er viktig å opprettholde disse skillene?*

Forvalter: *Ja, det er det.*

Skillene mellom forvaltere som skal fremme bruk av ordningen og de som skal vurdere søknadene, er tilsynelatende klare innad i Matmerk og LMD. Selv om habiliteten styrkes, oppleves denne ansvars- og rolleinnstillingen tidvis kompliserende for de som søker, og også for forvalterne selv.

Et eksempel på forholdet mellom omorganisering, habilitet og makt, finnes i korrespondansen fra den gang Matmerk gikk over til å bli KSL-Matmerk — i januar 2007. I tildelingsbrevet fra LMD til Mattilsynet samme år står det:

Mattilsynet må prioritere sin del av saksbehandlingen og informasjonsarbeidet knyttet til ordningen BB. Det vil i 2007 bli gjort en vurdering av organiseringen av forvaltningen av BB, blant annet i lys av etableringen av KSL/Matmerk. Mattilsynet må påregne å delta i dette arbeidet.¹⁷⁷

---

¹⁷⁷ Fiskeri- og kystdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Landbruks- og matdepartementet (2007) 'Statsbudsjettet 2007 - Endelig tildelingsbrev Mattilsynet' (ref. 200600276-/DHA, 05.02.2007, s. 7), *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/Upload/LMD/Vedlegg/Brev/Tildelingsbrev_Mattilsynet_2007.pdf (lesedato 7.1.2012).

Nivåene i den norske forvaltningen blir her tydelige. LMD gir føringer for Mattilsynet, som igjen skal vurdere forvaltningen av BB i lys av omorganiseringen i Matmerk. I sum er tilpasningsarbeidet i habilitetshåndteringen et arbeid med å opprettholde grenser for hva som kan tilpasses og hva som ikke bør blandes. LMD og Matmerk er organisert for å ikke blande den rene juss med næringsfremmende aktiviteter. Mattilsynet er organisert for å ikke blande det rent regel- og forskriftsmessige med tilsynspraksis.¹⁷⁸

Rammeforskriftsrevisjoner

Siden innføringen i 2002 og frem til utgangen av 2011 har rammeforskriften for BB blitt revidert syv ganger.¹⁷⁹ Disse endringene er interessante og konkrete eksempler på hvordan forvalterne initierer og gjennomfører matkulturelt tilpasningsarbeid ved å tilpasse forskriftene både til norsk matkultur, organisatoriske endringer, annet regelverk og den europeiske ordningen. Videreutviklingen av forskriften har ikke kommet uanmeldt. Både innlemmingen av fisk og utvidelsen av produktspekteret generelt, ble nevnt allerede i forskriftens forarbeider.¹⁸⁰

Et første interessant og enkelt eksempel på hvordan regelverk oversettes, finner man i diskursen om Beskyttede betegnelser.¹⁸¹ I denne diskursen benyttes ofte begrepet 'rammeforskrift', selv om dette, som forvalterne kommer inn på, ikke ser ut til å være et reelt begrep i norsk juridisk terminologi. Mest sannsynlig er begrepet en avart og en omtrentlig tilpasning og oversettelse av et begrep fra terminologien som benyttes i EU. Mitt spørsmål om hva en rammeforskrift *egentlig* er, utløser resonnementer – først hos Matmerk og så hos LMD.

AWH: Hva er egentlig en rammeforskrift?

Forvalter (a&b): Det er kanskje litt feil, ja, det er litt feil begreps...

Forvalter (b): Vi kaller den bare forskriften, vi.

---

¹⁷⁸ Hva som kan blandes av forvaltningsmessige oppgaver, kan se ut til å ha en lignende underliggende logikk som den som ligger til grunn for distinksjonen mellom det rene og det urene (Douglas 1997), men det er en helt annen analyse.

¹⁷⁹ Endret ved forskrifter 24. oktober 2003 nr. 1281, 13. februar 2004 nr. 383, 19. mars 2007 nr. 300, 18. mai 2007 nr. 526, 23. desember 2009 nr. 1805, 17. desember 2010 nr. 1852, 19. desember 2011 nr. 1417.

¹⁸⁰ Ot.prp. nr. 85 (2000-2001).

¹⁸¹ Jeg forstår diskurs som *en bestemt måte at tale om og forstå verden (eller et udsnit af verden) på* (Jørgensen og Phillips 1999:9), som gir sosiale konsekvenser.

Forvalter (a): Det er jo bare en forskrift som er hjemlet i Matloven. Så rammeforskriften er egentlig matloven — hovedhjemmelen.

AWH: Jo, men i juridisk terminologi, hvilke andre typer forskrifter er det som er rammeforskrifter? For jeg søkte etter det, og da fant jeg få eksempler.

Forvalter (a): Nei, jeg vet ikke helt. Akkurat den kan ikke jeg ta. Jeg er ikke forvaltningsjurist, men jeg tror ikke det er helt riktig å bruke.

Forvalter (b): Nei.

AWH: Nei, for jeg fant ingen andre eksempler. Så da lurte jeg på hva er det som er en rammeforskrift? Hva skiller den forskriftstypen fra andre forskrifter?

Forvalter (a): Godt spørsmål, men det kan jeg ikke svare deg på.

Forvalter (b): Den har jo blitt kalt det innimellom, da, men det er sikkert feil.

Forvalter (a): Kanskje jeg kan se i det juridiske leksikonet mitt. Jeg kan ta det med hit (går ut av rommet).

AWH: Produktforskrifter synes jeg ikke er så veldig vanskelig å forstå, men rammeforskrift, det ...

Forvalter (a): (har kommet inn igjen) Nei, men det står jo rammeavtale, jeg vil tro du kan trekke noen paralleller der. "Avtale som fastlegger visse hovedtrekk og som dermed gir rammer som partene kan forhandle videre innenfor". Så en rammeforskrift vil jo være litt tilsvarende, som gir hovedtrekk, og så står man ganske fritt når man kommer til detaljene, antakeligvis.

AWH: Ja?

Forvalter (a): Men det gjør det jo absolutt ikke i forskrift for Beskyttet betegnelse, så det er jo feil bruk av ....

I intervjuet med departementet stilte jeg samme spørsmål:

AWH: Nå har jeg spurt både i Matmerk og i Mattilsynet om hva en rammeforskrift er. Det kunne være veldig greit for meg å vite.

Forvalter (a): Men rammeforskrift, hva er det som omtales som rammeforskrift?

AWH: Forskriften, altså forskriften for Beskyttede betegnelser, ikke produktforskriftene, men selve forskriften. Den omtales i mye av det som skrives om Beskyttede betegnelser som rammeforskriften for Beskyttede betegnelser.

Forvalter (a): Det er ikke et juridisk begrep, det, tror jeg. Det som kanskje er poenget er at det er hjemmelsforskriften, og så kommer på en måte produktforskriftene, som er vedtak.

AWH: Jeg skjønner, men hvorfor heter det dét her, og hvorfor kan man ikke finne det noen andre steder?

Forvalter (a): Jeg lurer kanskje på om man snakker om rammeforordninger, grunnforordninger i EU.

AWH: Å, ja?

Forvalter (a): De bruker noen av de samme betegnelse der hvor du har på en måte hjemmelsforordningen, ikke sant.

AWH: Men de heter vel bare Council Regulation, de som er i EU?

Forvalter (a): Ja, men i Norge så opererer vi med litt flere nivåer. For du har traktatene, og så har du for så vidt det jeg tror vi kaller, eller kalte i sin tid, for grunnforskriftene, som er hjemlet i traktatene. Så kan du ha forordninger og direktiver som er hjemlet i grunnforordningen igjen, ikke sant. Og så kan du ha kommisjonsforordninger og kommisjonsdirektiver.

AWH: Så det kan være noe, det er noe som ...

Forvalter (a): Men dette er bare noe jeg ...

Forvalter (b): Men det enkleste er vel bare å slå opp i juridisk leksikon?

AWH: Ja, men det fikk jeg de i Matmerk til å gjøre, og det stod ingen ting om det der.

Forvalter (a): Nei, jeg har ikke hørt ordet rammeforskrift før.

AWH: Nei, men det kan jo hende, som du sier, at det er noe som er brukt i en EU-sammenheng?

Forvalter (a): For jeg husker i alle fall da EØS-avtalen var veldig ung, så tenkte vi, altså det er veldig enkelt å tenke sånn hierarkisk når du er jurist, ikke sant. Det er Grunnloven og så er det lov og så er det forskrifter og så er det vedtak for så vidt, ikke sant. Og da kunne nok på en måte EU-retten fremstå litt sånn. Det er traktater, det er forordninger som er hjemlet i traktatene, og så er det gjerne direktiver som er hjemlet i forordningene igjen. Men det vi ser nå, det er jo at disse grunnforordningene de gir jo ofte hjemmelsbestemmelser til både forordninger og direktiver. Det er ikke noe hierarkisk forskjell mellom forordninger og direktiver i EU, for så vidt. Og de bruker mer og mer forordninger for de gjelder direkte og gir lite rom for enkeltmedlemmene til å implementere det etter sitt eget hode. Så jeg vil tro at det er et begrep som vi, i og med at dette er en forskrift som gir en hjemmel til å lage andre forskrifter som for så vidt ikke er en helt vanlig konstruksjon i Norge, men den finnes absolutt. Og at man derfor har brukt den terminologien litt sånn fra EU, kanskje.

Selv om forskriften for BB ikke er en rammeforskrift formelt sett, har man trukket med seg dette begrepet i arbeidet med oversettelsen av ordningen. ”Rammeforskrift” har videre blitt

gjentatt så mange ganger at det i diskursen om BB har blitt like naturlig som frasen ”etter mønster fra EU” — Og det er kanskje nettopp dét ’rammeforskrift’ er et veldig godt eksempel på. Den norske juridiske fagterminologien berikes, eller koloniseres, av EUs for å gjøre mulig endringer i norsk regelverk og matkultur.¹⁸² Slik sett kan man si at to former for tilpasningsarbeid virker sammen på dette nivået. I tilpasning av norsk matkultur får man juridiske tilpasninger i form av direkte oversettelser med på kjøpet.

På et spørsmål til en av forvalterne i LMD om de viktigste endringene i rammeforskriften, kommer det tydeligere frem hvordan tilpasning av matkultur og forskriftsarbeid henger sammen.

AWH: Jeg vet at rammeforskriften har blitt endret noen ganger. Er det noe som har stått frem som spesielt sentralt?

Forvalter: Jeg tror ikke det er noen prinsipielle endringer som jeg kan huske, i alle fall.

AWH: Den ene gangen er det jo veldig enkelt. Da ble rammeforskriften endret på grunn av etableringen av Mattilsynet. Da endret man jo bare teksten i forhold til det.

Forvalter: Ja, og så kom vel fisk inn. Det var vel en endring.

AWH: Hva var bakgrunnen for at det skjedde?

Forvalter: Det var vel en problemstilling som ble aktuell i forbindelse med matloven, for da kom på en måte hjemmelsbestemmelsen for forskriften inn i matloven.

AWH: Ja, så endringer i matloven fikk implikasjoner for BB?

Forvalter: Ja, det var ikke en endring, det var etablering av matloven som en ny lov. Og da måtte man på en måte hjemle eller ha en hjemmelsbestemmelse i matloven for å kunne gi denne forskriften, og da ble vel det en aktuell problemstilling om fisk også skulle inngå i ordningen, og det vurderte de positivt, og da ble det sånn.

Overgangen fra å være hjemlet i landbrukskvalitetsloven til å bli hjemlet i fiskekvalitetsloven og den nye matloven fra 2004, åpnet for at også fiskeprodukter kunne inngå i ordningen. Dette i tillegg til landbruksbaserte næringsmidler, som var utgangspunktet. Videre gjennomgår jeg de syv tilpasninger som ble gjort av rammeforskriften i perioden fra innføringen i 2002 og frem til utgangen av 2011.

---

¹⁸² Min unøyaktige men konsekvente bruk av begrepet ’rammeforskrift’ er ment som en påminnelse om det oversettelsesarbeidet som gjøres når et felles europeisk system tilpasses norsk juridisk- og matkultur.

Den første rammeforskriften for BB, som trådte i kraft 5. juli 2002, hadde tittelen *Forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreget på landbruksbaserte næringsmidler*. Mens innføringen av forskriften ofte blir omtalt å ha blitt gjort etter mønster fra EU, viser det seg allerede i den første endringen¹⁸³ at den også oversettes etter mønstre i norsk matkultur.

Den første endringen bidro til at fisk og fiskevarer ble inkludert i ordningen. Dette var et grep for å innlemme bl.a. rakfisk, som i etterkant av denne endringen også fikk Beskyttet geografisk betegnelse i november 2006. Det var ulike syn på å inkludere fisk, men muligheten for blant annet å kunne merke tørrfisk i et eksportmarked i den europeiske ordningen kan sees som én av flere motivasjoner for endringen. I tillegg var også som nevnt etableringen av ny matlov viktig. I utgangspunktet skulle det kun åpnes for innlandsfisk, slik det var nevnt i forarbeidene til innføringen av forskriften. Dette ble imidlertid utvidet til å omhandle all fisk i Ot.prp. nr. 39 (2002-2003). Det tydeligste sporet fra denne første endringen finner man i forskriftens overskrift og i hvilke produkter som skulle med. Mens den første overskriften var utformet på denne måten:

Forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreget på landbruksbaserte næringsmidler,

ble den nye, etter å ha innlemmet fisk, utformet slik:

Forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreget på landbruksbaserte næringsmidler, fisk og fiskevarer.

Denne endringen kan i første rekke forstås som en tilpasning til norske forhold. Det som i utgangspunktet kan synes som en oversettelse til norske forhold, blir imidlertid, når man trekker inn eksportmotivet for tørrfisk, også forbundet med de sydeuropeiske landene som står for en stor del av konsumet av tørrfisk. I en slik sammenheng ser man matkulturens og det matkulturelle tilpasningsarbeidets kompleksitet tre tydelig frem. Den norske rammeforskriften tilpasses den norske og italienske matkulturen samtidig – nærmere bestemt produsentsammenslutninger i Lofoten og italienske forbrukere av tørrfisk.

---

¹⁸³ 1. endring av rammeforskriften, med ikrafttredelse 24. oktober 2003, ga endringer i: Forskriftens tittel (*Forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreget på landbruksbaserte næringsmidler, fisk og fiskevarer*), § 1, § 2 første ledd, § 26 fjerde ledd, Ny § 27a, § 28.

Rakfiskprodusentene hadde på sin side vært holdt på vent inntil fisk ble innlemmet. Produsentsammenslutningen i Valdres lå på mange måter forut for regelutviklingen. Før de fikk BB hadde de allerede oppnådd Spesialitetsmerket, og før det Godt Norsk. Før Godt Norsk og Spesialitetsmerket hadde de også utviklet sitt eget merke (Amilien og Hegnes 2004). Slik sett kan man si at Rakfisk fra Valdres er et eksempel på et produkt fra et matreservat som har påvirket og fulgt kvalitets- og merkeutviklingen fra det lokale til det nasjonale og tilbake til det lokale igjen underveis i Matspesialiseringen.

Endringer i forholdene rundt ordningen bidrar også til et kontinuerlig tilpasningsarbeid av forskriften. Et eksempel på dette var da flere ulike etater ble slått sammen til ett Mattilsyn. Da forskriften for andre gang ble endret i februar 2004,¹⁸⁴ var dette mest av hensyn til nettopp det nye Mattilsynet som ble etablert 1. januar samme år. Endringene gikk stort sett ut på å skifte ut *Statens næringsmiddeltilsyn* med *Mattilsynet* i forskriftsteksten. I tillegg ble også noen andre mindre endringer gjort. Et eksempel på en navneendring fra SNT til Mattilsyn finnes blant annet i § 15. Der var den opprinnelige ordlyden:

Søknad om fastsettelse av produktforskrift skal innleveres til Statens næringsmiddeltilsyn eller den instans som Statens næringsmiddeltilsyn bemyndiger til å forestå søknadsbehandling.

I februar 2004 ble den endret til:

Søknad om fastsettelse av produktforskrift skal innleveres til Mattilsynet eller den instans som Mattilsynet bemyndiger til å forestå søknadsbehandling.

Forskriftsteksten tilpasses omorganiseringer i forvaltningen av ordningen som igjen blir førende for forvaltningspraksisen i det videre arbeidet. Dette viser hvordan omorganiseringer gjør krav på oversettelser.

Da forskriften ble endret for tredje gang i 2007,¹⁸⁵ ga dette en ytterligere åpning for hvilke produkter som kunne falle innunder ordningen. Fra dette tidspunktet er det ikke lenger bare landbruksbaserte næringsmidler og fisk som omfattes, men næringsmidler generelt. Denne

---

¹⁸⁴ 2. endring av rammeforskriften, med ikrafttredelse 13. februar 2004, ga endringer i: Forskriftens hjemmelsfelt første punktum, § 1, § 5 første ledd nr. 2, § 7 første ledd nr. 2, § 15 annet ledd, § 15 fjerde ledd, § 15 femte ledd, § 15 sjuende ledd, § 16 første og annet ledd, § 17, § 20 tredje ledd, § 21 første og andre ledd, § 22 andre punktum, § 24 første ledd, § 25, § 26 fjerde ledd oppheves, § 27 annet ledd første punktum, § 28.

¹⁸⁵ 3. endring av rammeforskriften, med ikrafttredelse 19. mars 2007, ga endringer i: Forskriftens tittel (Forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreg på næringsmidler), § 1 Formål, § 2 første og annet ledd, Endringer i § 3: § 3 nr. 1, 2 og 3 oppheves. Nåværende § 3 nr. 4 blir § 3 nr. 1, nåværende § 3. nr. 5 blir § 3 nr. 2., § 4, § 6 første ledd, § 9 nr. 5, Ny § 11, § 12 nr. 3.

endringen kan blant annet sees i lys av ønsket om å også inkludere reinkjøtt. Dette vises også i ordningens åpning for samisk teksten merking, sammen med bokmål eller nynorsk. Som med fiskeprodukter har det også ligget føringer for å åpne for reinkjøtt, og da fjellslaktet, fra før selve etableringen av ordningen.¹⁸⁶

Siden innføringen har man gått fra at BB gjelder for *landbruksbaserte næringsmidler* (2002) til *landbruksbaserte næringsmidler, fisk og fiskevarer* (2003) og til sist, i 2007, for *næringsmidler*. Mens det tidligere var beskrevet hvilke produkter som *kan* søke en Beskyttet betegnelse, sier kriteriene fra den tredje endringen hvem som *ikke kan* søke. I tillegg til denne gradvise åpningen av hvilke produkter som kan søke om BB finnes det ennå et ledd i denne utviklingen, men som ligger utenfor rammeforskriften. Fra 2011 gis produsenter mulighet til å synliggjøre næringsmidler med en Beskyttet betegnelse, også når de inngår som en ingrediens i et annet næringsmiddel. Retningslinjene som åpner for slik synliggjøring av BB, hadde blitt vedtatt i EU-kommisjonen og ble etter dette bestemt overført til Norge.¹⁸⁷

I den fjerde endringen skjer en liten, men viktig tilpasning.¹⁸⁸

§ 5 nr. 3, hvor den opprinnelige ordlyden var:

næringsmidlets særegne kvalitet, omdømme eller andre kjennetegn må hovedsakelig eller fullstendig kunne tilskrives området eller stedets geografiske miljø med dets naturbetingede og menneskelige faktorer,

ble endret til:

næringsmidlets særegne kvalitet eller andre kjennetegn må hovedsakelig eller fullstendig kunne tilskrives området eller stedets geografiske miljø med dets naturbetingede og menneskelige faktorer,

Det eneste som skjer er at kravet om *omdømme* tas ut. At det frem til denne endringen var mulig å søke BOB på bakgrunn av næringsmidlets omdømme, representerte en mulighet man ikke hadde i EU. Denne endringen ble også spesielt omtalt av forvalterne i intervjuene:

---

¹⁸⁶ Innst. S. nr. 317 (2000-2001).

¹⁸⁷ Matmerk (2011) 'Retningslinjer for merking av næringsmidler som inneholder ingredienser med en beskyttet betegnelse', *beskyttedebetegnelser.no*, <http://www.beskyttedebetegnelser.no/for-produsenter/retningslinjer-godkjente-merkebrukere/> (lesedato 27.12.2011).

¹⁸⁸ 4. endring av rammeforskrift - Ikrafttredelse 2007-05-18.

Forvalter (b): Men en annen ting var at vår forskrift, da den ble vedtatt, ikke var helt lik opprinnelsesbetegnelsen i forhold til den EU hadde.

Forvalter (a): Ja. Og det var jo en feil som var gjort. For den skulle være lik. Og det går på opprinnelsesbetegnelsen. Fordi at tidligere så kunne du få en opprinnelsesbetegnelse hvis et produkt hadde et veldig sterkt omdømme knyttet til et geografisk område.

En unøyaktighet i oversettelsen av forskriften da den ble etablert, ga mulighet for produsenter å søke BOB på bakgrunn av deres produkters spesielle omdømme de fem første årene. Dette skjedde uten at det var intendert fra forvaltningens side. Ved endringen i 2007 tilpasser man seg imidlertid igjen EU ved å rette opp feilen i den opprinnelige oversettelsen fra 2002.

Den femte, sjette og syvende endringen av forskriften, med ikrafttredelse henholdsvis 1. januar 2010, 17. desember 2010 og 19. desember 2011, er ikke spesielt interessante i tilpasningsperspektivet i denne analysen. De befester kun at man må betale for å søke om BB i Norge og handler om justeringer/økninger i matforvaltningens og BBs gebyrer.

En viktig utfordring i tilpasningsarbeidet, både for forvaltere og produsenter, er at forskriftsutviklingen skjer parallelt med søknadsprosessen. De tidvise revisjonene kan bety at kriteriene man tok utgangspunkt i da man startet søknadsarbeidet, kan være foreldet når man skal sende søknaden til behandling. Tilpasningsarbeidet i forvaltningen, i form av oversettelser, påvirker slik sett tilpasninger som konsulenter og produsenter må gjøre underveis. At systemet hele tiden er i bevegelse, er vanskelig å forholde seg til og kaller på kontinuerlig tilpasningsarbeid. En konsulent beskriver det på denne måten.

Konsulent (a): Det har tatt lenger tid enn noen egentlig hadde forventet i forhold til å komme dit vi er nå. Vi jobbet først med å få tak i de bedriftene som var interessert. Å få satt ned en gruppe som kunne jobbe med det. Det tok litt tid. Og så begynte vi å skrive en søknad, også har vi hatt en god del diskusjoner med Matmerk i forhold til hvordan dette skal se ut. For vi må vel kunne si at de har endret tolkningen i Matmerk også underveis i prosessen.

AWH: Tolkningen av hva da?

Konsulent: Ja, av regelverket, rett og slett.

AWH: Ja, nettopp.

Konsulent (b): Hvordan ting skal være og hva som skal ligge i de forskjellige punktene. Det har vært en lang prosess for oss å skjønne og komme dit vi er i dag, og jeg tror det har vært en like lang prosess for Matmerk.

Det kontinuerlige tilpasningsarbeidet på rammeforskriftsnivå mot både EU og norsk matkultur generelt, får konsekvenser for den enkelte søker som er avhengig av å være å jour med hensyn til forskriftsutviklingen når en søknad avleveres til behandling. Frustrasjonen knyttet til at ting stadig tilpasses og tar tid, er også noe konsulentene uttrykker.

For å komme å jour kan veiledning være av et gode, noe også en del produsenter og konsulenter gir uttrykk for. Å inngå i en veiledet søknadsprosess gir større mulighet til å være oppdatert på det komplekse og tidvis justerte regelverket man må forholde seg til som søker.

Gjennomgangen av de syv rammeforskriftsrevisjonene konkretiserer og gir et bilde av forvalternes tilpasningsarbeid. Uten å ha gått detaljert inn på alle endringer i alle revisjoner, blir det også her tydelig at det skjer et tilpasningsarbeid som kan forstås ut fra ulike tilpasningspraksiser. Oppsummert kan man si at revisjoner av rammeforskriften faller innunder tilpasningspraksisen *oversettelse*, som gir organisatoriske, materielle og økonomiske konsekvenser. En oppsummering av revisjonene gjøres i tabellen under.

Tabell 10. Rammeforskriftsrevisjoners tilpasningspraksiser og konsekvenser

Ikrafttredelsesdato	Tilpasning til	Tilpasningspraksis	Viktigste konsekvens
5. juli 2002	Europeisk og norsk matkultur og regelverk	Oversettelser omorganiseringer	Etablering av en ordning for å beskytte betegnelser på produkter
24. oktober 2003	Norsk og italiensk matkultur, samt norsk regelverk	Oversetter fiskens betydning i norsk matkultur til også å gjelde ordningen	Ordningens produktspekter utvides til å gjelde fisk
13. februar 2004	Organisering av norsk forvaltning	Oversetter omorganisering fra SNT til Mattilsyn i forskriften	Ordningen får ny forvaltningsstruktur
19. mars 2007	Norsk matkultur	Oversetter forskriften til å gjelde næringsmidler generelt	Nær sagt alle typer næringsmidler blir omfattet av ordningen
18. mai 2007	EUs regelverk	Kravet om <i>omdømme</i> tas ut for å komme nærmere den europeiske ordningen. En i utgangspunktet feil oversettelse rettes opp	Gjør forskriftsvilkårene strengere
1. januar 2010	Avgiftsøkning	Prissetting ¹⁸⁹	Opprettholder prisnivå på søknadsgebyr
17. desember 2010	Avgiftsøkning	Prissetting	Opprettholder prisnivå på søknadsgebyr
19. desember 2011	Avgiftsøkning	Prissetting	Opprettholder prisnivå på søknadsgebyr

¹⁸⁹ Prissetting/verdssetting er en velkjent tilpasningspraksis innenfor økonomi. Den inngår også i kulturelt tilpasningsarbeid, men er ikke gjort til et viktig poeng i denne analysen. I senere analyser kan det imidlertid være interessant å forstå prissetting i relasjon til andre tilpasningspraksiser.

Endringene av rammeforskriften er konkrete vitnesbyrd på hvordan det matkulturelle tilpasningsarbeidet fungerer i forvaltningen av BB. Det viser hvordan den nye merkeordningen påvirker norsk matkultur etter mønster fra EU, men også hvordan matkulturen og andre forhold påvirker ordningen. Rammeforskriftsrevisjonene viser i tillegg at tilpasningspraksisene i seg selv tilpasses hverandre når de aktiveres for å tilpasse kulturelle forskjeller på tvers av nivå.

Etter mønster fra mønster fra mønster fra ...

Frasen «Etter mønster fra EU» er som et mantra i diskursen om BB i Norge. I det faktiske tilpasningsarbeidet er imidlertid sammenvevingen og tilpasningen av ulike mønstre det mest iøynefallende. Den ene dagen skjer tilpasninger etter mønster fra Røros, den andre dagen etter mønster fra EU. Den ene dagen skjer det med vekt på røyking av kjøtt i badstue av laftet tømmer, den andre dagen med diskusjoner rundt tørking av kjøtt i klimarom.

Utdraget under viser til forholdet mellom oversettelsesnivåer som også kan sies å representere ulike mønstre eller modeller. Det er konsulenter som snakker om tilpasningsarbeidet fra sin posisjon mellom forvaltningsorganet og produsentene.

***Konsulent (a):** Først har vi hatt en runde med Matmerk, egentlig, hvor vi måtte forstå hvordan dette skulle være. Så skal vi da overføre det til arbeidsgruppa og så får du våre tolkninger inn i det, ikke sant. Og som en følge av at våre tolkninger kanskje har blitt litt feil noen ganger, og ikke stemt overens med Matmerk, så hadde vi Matmerk inne ved flere runder og løste opp det der. Slik at arbeidsgruppa også fikk en direkte tilbakemelding fra Matmerk. Det har løst mye av den sporbarhetsdiskusjonen, for eksempel. Hvor man da har forstått at man må faktisk gjøre noe her for å klare å få den geografiske beskyttelsen.*

***AWH:** Så Matmerk har vært i direkte kontakt når dere har jobbet, de har vært med i arbeidsgruppa?*

***Konsulent (a&b):** Nei, ja, noen ganger.*

***Konsulent (b):** Ja, hatt innlegg, holdt jeg på å si. Forklart litt om ordningen.*

***AWH:** Hvordan var reaksjonen første gang de var der i arbeidsgruppa etter det møtet da de presenterte ordningen?*

***Konsulent (b):** Jeg tror de syntes det var kjempepositivt. De fikk på en måte høre litt mer og lærte mer og skjønnte mer, ikke minst. Jeg tror det var bare positivt og hjalp oss kjempemye, så det var veldig bra.*

***Konsulent (a):** Ja, for vi fikk jo noen viktige diskusjoner i den settingen ...*

Konsulent (b): De kunne stille spørsmål direkte til dem, som ikke gikk på søknaden vår, men også litt mer overordnet.

AWH: Generelt på selve forskriften?

Konsulent (b): Ja, ordningen.

I utdraget blir det tydelig at mange aktører, nivå og mønstre er involvert i tilpasningsarbeidet. Produsentene har etablert en arbeidsgruppe bestående av konsulenter og representanter fra produsentsammenslutningene. Konsulentene gir uttrykk for at de selv tar del i oversettelsesarbeidet, og at de tidvis ser sin egen begrensning. Her ber de Matmerk om å forklare direkte for produsentene hva ordningen dreier seg om. Dette eksemplet på kalibreringen av forståelsen av merkeordningen tar utgangspunkt i produsentene og produktene og går mot et overordnet nivå. En annen vinkling er å ta utgangspunkt i det overordnede nivået. Organiseringen og styringen av forvaltningen og politikken rundt BB kan forstås ut fra et slikt perspektiv og er i tråd med den form for styring som Lie og Veggeland betegner som *flernivåstyring*, med fokus på kompetanse og beslutninger. I deres perspektiv på matpolitikk legger de blant annet til grunn at:

Beslutninger som fattes på ett styringsnivå, kan ha innvirkning på andre styringsnivåer. Beslutningsnivåene kan derfor ikke studeres isolert fra hverandre, men må sees i sammenheng. Organiseringen av flernivåstyringen avgjør hvilke styringsnivåer, og hvilke aktører innenfor det enkelte styringsnivå, som har kompetanse til å fatte beslutninger. Flernivåstyring innebærer at politiske og administrative styringsnivåer – lokalt, nasjonalt, europeisk og globalt – veves tetter sammen og skaper en ny form for problemløsning (Lie og Veggeland, 2010:11) (...) Overordnet vil det si at et styringsnivå har kompetanse til å overprøve beslutninger og implementering av beslutninger på ett eller flere andre styringsnivåer. Aktører på et underordnet styringsnivå kan også øve innflytelse på prosesser på overordnede nivåer. Dette kan skje i form av forslag, tilbakemeldinger, argumentasjon og lobbyvirksomhet (2010:13. Ordet som er understreket i sitatet er kursivert i originalteksten).

Lie og Veggeland påpeker at en ny form for problemløsning følger med flernivåstyringen som består i at det lokale, nasjonale, europeiske og det globale veves tettere sammen. Lie og Veggeland kommer ikke eksplisitt inn på 'tilpasninger', men vektlegger i større grad beslutningene og beslutningskompetansen til de ulike aktørene. Tilpasningsarbeidet mellom de ulike nivåene og aktørene er imidlertid en vel så viktig del av beslutningene som beslutningene i seg selv. De ulike nivåene og aktørene tilpasser seg hverandre, noe Lie og Veggeland er inne på når de påpeker at påvirkningen mellom de ulike nivåene kan gå både oppover og nedover i flernivåsystemet. Slik sett blir ikke kompetanse bare viktig for å *fatte*

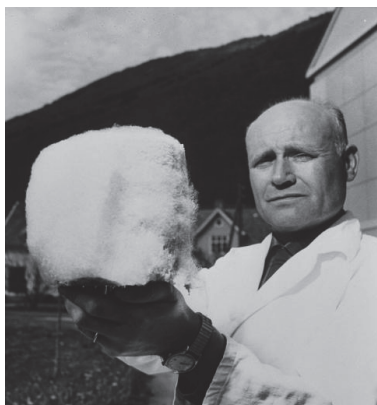
beslutninger på et enkelt styringsnivå. Vel så viktig blir kompetansen til å *tilpasse* forarbeidene for beslutninger mellom disse nivåene. I tillegg til å fokusere på de formelle beslutningsnivåene, er det samtidig viktig å understreke at ulike aktører påvirker det matkulturelle tilpasningsarbeidet – også de som ikke inngår i et formalisert beslutningsnivå i matpolitikk eller -forvaltningen.

I hvilken grad en produsentsammenslutning tilpasser seg rammeforskriften, vil eksempelvis gi konsekvenser for om søknaden godkjennes av Matmerk og Mattilsynet eller om den avgjøres på departementsnivå, slik som i ringerikspotetsaken, eller på europeisk nivå, slik som i tørrfisksaken, eller igjen om beslutninger løftes helt opp på WTO-nivå, som i diskusjonene omkring et eventuelt globalt regelverk for BB av næringsmidler, på linje med det man i dag har for vin og sprit. Regelverksnivåene utgjør slik sett tydelige nivå og mønstre i tilpasningsarbeidet. Mens TRIPS-avtalen legger føringer for EU, er den norske ordningen etter mønster av den europeiske. Mens rammeforskriften legger nasjonale føringer, kommer det lokale til syne gjennom produktforskriftene. De konkrete kunnskapsmessige, praksisrelaterte og materielle forhold knyttet til produksjon og forbruk som disse produktforskriftene legger føringer for, kan sies å representere en indre lokalitet. Nivåene og mønstrene går slik sett fra den mest generelle frasen i TRIPS-avtalen og tilpasningen av EUs regelverk etter USA og Australias krav, til at eksempelvis Gamalosten frå Vik i Sogn skal modnes med muggtypen *Mucor mucedo* og at muggmycelet som vokser ut i modningsprosessen, skal strykes manuelt ned i osten to ganger for å få det til å vokse innover.¹⁹⁰

---

¹⁹⁰ FOR 2006-11-14 nr 1235: Forskrift om vern av produktnemninga Gamalost frå Vik som beskytta geografisk nemning, §3 tredje punkt.

Bilde 4. Gamalost under gjæring

Bilde 5. Stryking av gammelost

På bildene kan man se de to ulike trinnene i produksjonsprosessen for gammelost som nevnes spesielt i produktforskriften. Til venstre: Lars Skeie (1916-1970), meieristyrer ved Vik meieri fra 1947-1970, viser frem en gammelost under modning. Til høyre: Meieristyrer Skeie på gammelostlageret ved Vik meieri. Den lodne gammelosten står til lagring og må strykes. Foto: Arne Svendsen / Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane.

En ofte brukt metafor på forhold mellom ulike nivå, er den kinesiske eske. Et slikt bilde kan på én måte forstås som at det lokale ligger som en innerste kjerne i det globale (esken til venstre). Når man også snakker om det globale i det lokale, vil det være nødvendig å kunne vise at figuren fungerer like godt på vrangen (esken til høyre). Perspektivet i esken til venstre vil slik sett være et naturlig utgangspunkt for å studere Gahr Støres måte å forstå geografiske indikasjoner da han meklet i Doharunden, som nevnt i innledningen. Perspektivet som esken til høyre illustrerer, kan på sin side knyttes til hvordan flere av søkerne forstår ordningen. De norske forvalterne befinner seg et sted på midten. Disse forståelsesformene kan oppfattes som globalt top-down (venstre) og lokalt bottom-up (høyre)- perspektiv på studier av BB.

Figur 7. Globalt og lokalt perspektiv på Beskyttede betegnelser

Fra hvilket perspektiv man opplever og forstår regelverket, avhenger med andre ord av hvilket utgangspunkt man tar. Valg av perspektiv vil derfor også ha betydning for metode- og teorivalg. Det ideelle er likevel å kombinere perspektivene og utforske tilpasninger mellom ulike nivå og forholdet mellom dem. Dette fordi forholdet og sammenhengen mellom regelnivåene skaper behov for tilpasningsarbeid. Matkulturene som reglene inngår i, er likevel helt avgjørende for tilpasningsarbeidet som gjøres.

Regelverksnivåene representerer ulike mønstre for ulike handlingsmønstre som hele tiden tilpasses hverandre. Det finnes slik sett mange mønstre for hvordan ordninger for GIs skal brukes. Ulike land og matkulturer velger mønstre som de skaper og tilpasser: EU etter mønster fra Frankrike, Norge etter mønster fra EU og Røros, WTO etter mønster fra USA og EU og så videre. Én dag med fokus på egen matkultur og en dag med fokus på den franske AOC. I takt sammensettes den norske BB med andres ordninger for GIs. Samlet utgjør det et globalt kulturelt tilpasningsarbeid av matkulturer og regelverk.

Konklusjon

I denne delanalysen har jeg beskrevet forvaltningen av BB og hvordan den er preget av tilpasningsarbeid. Jeg har vist betydningen av de ulike tilpasningspraksisene i forvaltningen hver for seg, men også hvordan de griper i hverandre og kan forstås som kjeder av tilpasninger.

Det forvalterne forteller om sitt arbeid, både sammenfaller og avviker fra det produsentsammenslutningenes representanter forteller. De er like i den forstand at begge grupper peker på utfordringer knyttet til å få ordningen til å fungere med hensyn til norske regler og norsk matkultur. Historiene er ulike i den forstand at forvalterne og søkerne forteller om ulike roller i tilpasningsarbeidet. Når forvalterne har et annet mandat, ser de naturlig nok også andre utfordringer enn søkerne. De ser utfordringer i å få produsenter til å organisere seg på nye måter. De ser utfordringer i å få produsentene til å tenke annerledes om produktene og oversette sin kunnskap til en produktforskrift. De ser utfordringer i å få BB til å være etter mønster fra EU, samtidig som den skal fungere i Norge.

I tillegg til å beskrive ulike sider ved forvaltningen av ordningen, har jeg analysert forvaltningen med henblikk på kulturelt tilpasningsarbeid og de elementer som inngår i en slik tilnærming. Gjennom denne tilnærmingen fant jeg at de mest fremtredende kulturelle

forskjeller ved forvaltning er knyttet til mening og organisering. Eksempler på dette er arbeid med fastsettelse av hva som menes med høy produktkvalitet og hvordan forvaltningsorganene organiseres for å sikre habilitet i tilpasningsarbeidet. Forvaltningens fastsettelse og makt over mening har også betydning for produsentenes omforminger. De mest fremtredende aktørene og relasjonen i forvaltningen av BB er forvaltere, produsenter, konsulenter. I tillegg er også mange andre aktører en del av dette bildet. I forvaltningen blir det, som under innføringen, tydelig at merkeordningen medkonstrueres av aktørene som er knyttet til den. Forvaltningen skjer i et samspill mellom ulike aktørers tilpasningspraksiser, hvor det i hovedsak er forvalternes juridiske kunnskap som er i spill. Forvaltningen av ordningen krever likevel både kunnskap om hvordan ordningen praktiseres i EU og hvordan den er mulig å oversette til norsk matkultur. Når den selvfølgelige kunnskapen i forvaltningen møter den selvfølgelige og usagte kunnskapen i en produsentsammenslutning, oppstår behov for tilpasningsarbeid og kompetanse for å gjennomføre dette. Både oversettelser, omorganiseringer og omforminger er sentrale tilpasningspraksiser i forvaltningen. Mens oversettelser og omorganiseringer fremstår som de viktigste og som gjøres av og med forvalterne selv, er omforminger noe som fremstår som et resultat av forvaltningsarbeidet og i størst grad praktiseres av produsentene. Tilpasningsarbeidet skjer grunnleggende sett langs dimensjonen orden/uorden. I tillegg skjer det langs dimensjonene lokal/global og tradisjon /innovasjon. Flere ulike former for makt er i spill. Jeg har vist hvordan *Macht*, veiledningsmakt og modellmakt inngår som ulike former i forvaltningen. Maktodynamikken mellom ulike forvaltningsorgan og andre aktører bidrar til at forvaltningen av BB skrider fremover. Forvaltningen av BB inngår som en del av Matspesialiseringen og må forstås i lys av denne og andre kontekstuelle betingelser, deriblant ulike institusjoner hvor vitenskap, rett og økonomi kan sies å ha vært særlig fremtredende. Den kollektive og individuelle tilpasningskraften som skapes rundt BB er som nevnt knyttet til en forståelse av, og et ønske om, å ordne det som i utgangspunktet fremstod som uordnet.

Tilpasningsarbeidet i forvaltningen av BB gir flere viktige konsekvenser. For det første blir ordningen tilpasset både forhold i EU og Norge. Den lar seg forme av den norske matkulturen, men matkulturen tilpasses samtidig ordningen. Konkrete eksempler på dette er at rammeforskriften justeres og at produktforskrifter utvikles. I utviklingen av disse to forskriftstypene utspilles også et vekslende maktforhold mellom ulike aktører, noe som bidrar til at ordningen utvikles og tilpasses. En annen konsekvens av det stadige

tilpasningsarbeidet er imidlertid at det kan være vanskelig å ha oversikt over hva som er gjeldende praksis i EU og Norge. Utviklingen av produktforskrifter resulterer også i at produsenter, gjennom oversettelser og omorganiseringer, veksler mellom å oppleve en fremmedhet og nærhet til sine egne produkter og andre produsenter. De endelige produktforskriftene bidrar samtidig til at noen får lov til å benytte et bestemt navn på sine produkter, mens andre ekskluderes. I sum er tilpasningsarbeidet som gjøres av forvalterne med å bestemme hvordan produsenter skal forstå sine egne produkter, sin produksjon og tradisjon. I tillegg har det betydning for produsentenes organisering og for produktenes materielle egenskaper. På denne måten påvirker tilpasningsarbeidet i forvaltningen av BB utviklingen av norsk matkultur, hvor det veksler mellom å gjøre den mer ensrettet og mer mangfoldig.

Bruken av Beskyttede betegnelser

Vi har samlet sammen det vi har av nedarvet kunnskap, alle sammen, og blitt enige om at slik skal det stå. Så har vi fått tilbakemeldinger fra Mattilsynet, via Matmerk, om at det var ikke bra, men nå er det bra, og da godtar vi det. Da er det utkast til produktforskrift.¹⁹¹

Introduksjon

Beskyttede betegnelser brukes av ulike aktører på ulike måter og til ulike formål. Ordningen brukes blant annet som landbrukspolitisk verktøy, den brukes av dagligvarekjeder til profilering,¹⁹² den brukes av forbrukere for å gjøre informerte kjøp. I denne delanalysen tar jeg spesielt for meg hvordan produsentene bruker ordningen ved å fokusere på søknadsarbeidet.

I søknader om BB må produsentene forholde seg til vilkårene i rammeforskriften. Vilråene danner derfor utgangspunkt for ulikt tilpasningsarbeid, avhengig av hva vilråene dreier seg om. Enkelte bruker lang tid på å finne ut hvem som skal inngå i sammenslutningen, mens andre kan bruke lang tid på utvikling av produktnavn. I noen tilfeller finnes verken sammenslutningen eller produktnavnet før tilpasningsarbeidet starter opp. Begge deler må da etableres og tilpasses underveis. Flere produsenter ender opp med en positiv opplevelse

---

¹⁹¹ Intervju med produsent.

¹⁹² I mars 2013 ble det blant annet kjent at REMA 1000 inngikk i samarbeid om distribusjon av Lofotlam. Nationen (2013) 'Rema 1000 inngår eksklusivt samarbeid med Lofotlam', *Nationen.no*, http://www.nationen.no/2013/03/13/norsk_mat/lofotlam/rema_1000/samarbeid/avtale/7992077/ (lesedato 13.03.2013).

av søknadsprosessen frem mot beskyttet betegnelse. Disse peker blant annet på at det har vært lærerikt og integrerende. Andre sitter igjen med en negativ erfaring. Dette kan blant annet skyldes at søknadsprosessen har vært uklar og vanskelig å få til.

Jeg har allerede vist at tilpasningsarbeidet ved innføring og forvaltning er preget av *omorganiseringer* og *oversettelser*. I produsentenes bruk av BB inngår i tillegg *omforminger* som en sentral tilpasningspraksis. Produsentene tilpasser seg hverandre, sitt tenkesett, dessuten omformer de også produktene og andre materielle forhold i henhold til kravene som stilles i fellesskap i produktforskrifter. Som med oversettelser og omorganiseringer, varierer også graden av omformingsarbeid mellom de ulike produsentene.

For å belyse tilpasningsmangfoldet i bruken av BB, har jeg valgt å ordne denne siste delanalysen etter de mest sentrale vilkårene og kravene til det som må tilfredsstilles for å oppnå beskyttet betegnelse. Jeg starter med utgangspunkt i forskriftsforarbeidet (Ot.prp. nr. 85 (2000-2001)) og rammeforskriftens § 14. Disse omhandler henholdsvis vilkår knyttet til *kvalitet* og *organiseringsform*. Videre følger jeg i hovedsak § 9 i rammeforskriften. Denne utgjør en liste på syv punkter over hva som må inngå i en søknad om BOB og BGB. Grunnen til at jeg ikke inkluderer BTS i denne sammenheng, er at jeg har mindre data om denne beskyttelsesformen samt at kravene til BTS, som fremgår av rammeforskriftens § 12, i stor grad sammenfaller med kravene til BOB og BGB.

Delanalysen er for det meste basert på intervjuer med produsenter og konsulenter, men også her har jeg supplert med annet materiale der det har vært naturlig og nødvendig. I sum viser jeg hvordan også bruken av BB er preget og avhengig av kulturelt tilpasningsarbeid.

Formaliseringer og omorganiseringer av produsentsammenslutninger

*Enhver sammenslutning kan søke om at det fastsettes en forskrift (produktforskrift) om beskyttelse av en opprinnelsesbetegnelse, geografisk betegnelse eller betegnelse for tradisjonelt særpreg.*¹⁹³

Studier av hvordan produsentsammenslutninger kommer sammen og videreutvikler sine produkter innenfor rammen av en beskyttet betegnelse, har flere innfallsvinkler. Et mulig perspektiv er å fokusere på ”suksesshistorier”, og vektlegger hvordan produsenter oppnår økt markedsandel og kvalitetssikrer sitt produkt ved å slå seg sammen (Canāda og Vázquez

---

¹⁹³ Rammeforskriften, § 14.

2005). I denne analysen er jeg imidlertid mest opptatt av *utfordringene* produsentene står overfor i tilpasningsarbeidet for å bli en konsolidert gruppe.

Avklaringen av hvem som skal inngå i en produsentsammenslutning kan være en mer eller mindre utfordrende oppgave. I noen tilfeller gir det seg enkelt fordi sammenslutningen har vært ganske etablert i utgangspunktet. Produsentene kommer da gjerne fra samme sted og produserer relativt like produkter på like måter, før de bestemmer seg for å søke. Et annet eksempel er at det kun er noen få søkere som bestemmer seg for å etablere en sammenslutning. I tilfeller som disse to, er det ofte kun snakk om en formalisering av en allerede etablert organiseringsform. Andre ganger kan initiativet komme fra produsenter som i utgangspunktet ikke har utgjort en gruppe, eller at det er initiert utenfra. Da står man overfor et arbeid med å skape, eller omorganisere, en sammenslutning av produsenter som i utgangspunktet ikke hadde konkrete planer om å søke beskyttet betegnelse selv. I disse tilfellene må produsentene arbeide mot å bli enige om hvem som skal inngå i sammenslutningen. Det hender også konsulenter får i oppgave å sette sammen en gruppe produsenter til samarbeid. I intervjuutdraget under deler to konsulenter med et slikt oppdrag sine erfaringer:

Konsulent (a): *Vi sendte ut en forespørsel om det var noen som hadde lyst til å være med.*

AWH: *For dere har såpass god oversikt over hvem som produserer dette produktet?*

Konsulent (a): *Ja, vi hadde jo gjort et forarbeid først og sendt ut informasjon til alle aktuelle bedrifter. Så fikk vi tilbakemelding fra dem. De som sa ja var de som var aktuelle. Så spurte vi om noen ville være med i en arbeidsgruppe. Vi forbeholdt oss litt retten til å sette den sammen, slik at den skulle være vektet i forhold til store og små produsenter og sånne ting. Da satt vi igjen med de som hadde et engasjement i dette her og som hadde lyst til å jobbe med det.*

AWH: *Var det stor oppslutning?*

Konsulent (b): *Nei, det var vel egentlig ikke det. Det var de forventede. Vi kjenner dem såpass godt.*

Sider ved konsulentenes kompetanse blir tydelig i dette sitatet. De har kunnskap om produktet, oversikt over produsentene og finner relativt enkelt frem til hvem som bør inngå i sammenslutningen. I dette tilfellet innebar tilpasningsarbeidet både etablering og omorganisering. Etablering, i den forstand at sammenslutningen representerer en

nyopprettet sosial og økonomisk konstellasjon. Omorganisering, fordi produsentene organiserer sin allerede etablerte produksjonsform på en ny måte i samarbeid med andre.

Det er alltid noen som tar initiativ til hvem som skal samarbeide om søknad og utviklingen av produktforskriftene. Det er likevel først når forskriften foreligger, med krav om geografisk område, produksjonsform og produktegenskaper, at man formelt har avgrenset hvem som kan delta. Slike avgrensninger skaper på den ene side eksklusjon av produsenter og produkt, men i arbeidet om å enes om en produktforskrift oppstår også fellesskap rundt produktene som ikke var der i like sterk grad tidligere. På spørsmål om hvordan samarbeidet i en av produsentgruppene har vært, svarer en av produsentene:

Produsent: *Det har vært helt fantastisk. Jeg er veldig imponert over hvordan vi har blitt ristet sammen. Det siste året har vi jobbet veldig tett sammen. Jobbet oss gjennom regelverket med Matmerk.*

En annen produsent har en lignende beskrivelse av samarbeidet i deres sammenslutning:

Produsent: *Det har gått veldig greit, men vi har hatt veldig ulike forutsetninger. Vi er helt ulike bønder med helt forskjellig bakgrunn alle sammen og forskjellig type drift. Men det har gått veldig bra. Vi har funnet en måte å jobbe på som har virket fornuftig uten at den har virket som om at den har pålagt noen å gjøre en jobb de ikke har hatt lyst til.*

Litt senere, i det samme intervjuet med den førstnevnte produsenten, kommer vi inn på usikkerhetene knyttet til det å søke Beskyttet betegnelse og konsekvensene dersom de ikke får søknaden godkjent.

Produsent: *Vi har også diskutert omkring det å ikke få Beskyttet betegnelse. Nei, det gjør ikke noe, det. Vi har laget et flott stykke arbeid, mener vi, samme søren. Så nå er vi en sammensveiset gjeng som kommer til å samarbeide, selv om dette ikke går. For jeg innser jo nå, i denne prosessen, at det er jo ikke så lett, da. Vi kan jo faktisk risikere å få nei.*

Produsenten beskriver hvordan selve samarbeidet om å lære og tenke på en bestemt måte, og samtidig bli enige om hvordan produktene skal være, har gjort noe med selve gruppen. De som tidligere jobbet på egenhånd, har i løpet av tilpasningsarbeidet blitt en sammensveiset gjeng. De har gått fra enkeltprodusenter til en gruppe. Den integrerende effekten gjør at betydningen av omorganiseringen blir fremstilt som vellykket, uavhengig av om de oppnår BB eller ei.

Ulike forvalterroller i Matmerk følger de organisatoriske skillene internt, som nevnt. Det siste bekreftes av Matmerks forvaltere når de omtaler en vanskelig sak der nyansene mellom BOB og BGB er tema.

***Forvalter:** Dette er jo et produkt som er ekstremt nær knyttet til det bestemte stedet. Slik sett er jo kriteriet sterkt. Forbrukerne klarer likevel ikke å skille på kriteriene, men det gjør jo ikke alle internt her heller.*

De som jobber med de juridiske sidene ved ordningen i Matmerk gir uttrykk for at vilkårene i rammeforskriften er så komplekse at verken forbrukerne, de som søker eller andre internt i Matmerk klarer å skille dem. Matmerks organisatoriske skiller mellom saksbehandler og veileder er i utgangspunktet ment å skape orden og habilitet. Like fullt oppleves rolleinnndelingen som utfordrende i forhold til tilpasningsarbeidet som gjøres.

På et første nivå i tilpasningsarbeidet representerer produsenter og forvaltere ulike kunnskapskulturer som må tilpasses hverandre. Sitatene over viser imidlertid at dette bildet er mer nyansert. På et andre nivå skjer det omorganiseringer også internt mellom produsenter og mellom forvaltere. Produsentene i sammenslutningene tilpasses hverandre i forhold til geografisk tilknytning, produksjonstradisjon og produktetegenskaper, gjennom – og som et resultat av – omorganisering. I Matmerk finnes også personer med bakgrunn i ulike fagtradisjoner. Disse forstår forskriften ut fra sitt ståsted og sin kunnskap som igjen tilpasses de andre i Matmerk og de som søker. Omorganiseringer er ment for å ordne forhold internt i sammenslutninger og forvaltningen, men samtidig også forholdet mellom disse. Like fullt er det en rekke utfordringer knyttet til slik organisering og omorganisering. I likhet med forvalterne opplever også konsulenter utfordringen knyttet til dette tilpasningsarbeidet.

***Konsulent:** Etter hvert har det på en måte falt på plass, men i begynnelsen så syntes jeg ikke det var veldig entydig og klart. Vi kan vel si det sånn at Matmerk kunne vært mer samordnet internt. Det må det gå an å si.*

***AWH:** Ja?*

***Konsulent:** Vi føler jo på mange måter at vi har bidratt til at den interne prosessen har blitt mye bedre.*

***AWH:** At dere har påvirket de interne prosessene i Matmerk?*

***Konsulent:** Ja, vi føler i alle fall det. For vi har stilt mange spørsmål som de antakelig ikke har fått før. For eksempel forholdet mellom den juridiske og den mer faglige vinklingen på det.*

AWH: Ja?

Konsulent: *Ja, at det har blitt en diskusjon, rett og slett.*

AWH: På hvilken måte da?

Konsulent: *Noen i Matmerk ser det jo juridisk, og kun det, egentlig, mens andre ser det faglige i det, naturlig nok. Og så har de ikke vært helt samsnakket i forhold til å samordne dette her. Og det har vært en utfordring for oss, og det har vi hatt mange diskusjoner om, som har vært, eller i alle fall blitt, veldig konstruktive.*

Konsulenten understreker at forståelsen av ordningen kan sprike internt i Matmerk og at dette har påvirket deres søknadsprosess. Når konsulenten nevner at de også har påvirket Matmerks forvaltning, er det imidlertid ikke tilfeldig. Til forskjell fra forvalteren og produsenten har konsulenten dobbel forståelseshorisont og ideelt sett evnen til å utvide forvalternes og produsentenes forståelse av hverandre ved å oversette og tilpasse meningsutvekslingen mellom dem. I et slikt samspill bidrar konsulenten til at produsenter og forvaltere skifter på å være avsender og mottaker av hverandres kunnskap. På denne måten kan konsulenten bidra til at det gjennomføres organisatoriske tilpasninger i produsentsammenslutninger, og internt i Matmerk, for å skape orden på produkt, produksjons- og forvaltningsnivå. Når slike omorganiseringer foretas, skjer det imidlertid også omkalfatring i meningssystemene som var etablert før de sosiale relasjonene ble tilpasset. På denne måten ser man hvordan omorganiseringer og oversettelser henger sammen. Endringer i sosiale relasjoner gir endringer i hvordan man forstår et fenomen. Produsentene forstår sine egne produkter og sin egen tradisjon annerledes når de inngår i nye produsentsammenslutninger og må oversette produksjonspraksis til et språk som forstås av andre produsenter og forvalterne. Det samme ser man i Matmerk når forvaltere med ulik faglig bakgrunn forstår ordningen på ulike måter og må tilpasse seg hverandres forståelse. Slike omorganiseringer skjer fordi det i liten grad har vært tradisjon for denne typen samarbeid blant produsenter, konsulenter og forvaltning i norsk matkultur.

Omorganiseringer står også i relasjon til hvordan produsentene sikrer at produktene får høy kvalitet. Én av måtene å oppnå dette på er å sortere det man allerede har tradisjon for å produsere, i henhold til den omorganiserte sammenslutningens oversettelse av produksjonstradisjon til vilkår for høy kvalitet i produktforskriften.

Sortering av høy kvalitet

Som ledd i verdiskapingsstrategien vil derfor merkeordningen legge vekt på å stimulere utviklingen av spesialiserte matvarer av høy kvalitet, basert på norske mattradisjoner samt på lokale og regionale matspesialiteter, og hvor inspirasjon også kan være hentet fra andre land.¹⁹⁴

Spørsmål om produktkvalitet er et sentralt tema i studier som omhandler BB.

Kvalitetsforståelsen nevnes blant annet som en naturlig del av ”the quality turn” og henspiller da på produsenter og forbrukeres dreining mot andre former for produktkvaliteter enn de som preger industriproduksjon (Goodman 2004). En annen vinkling på kvalitetsaspektet er knyttet til hygieniske standarder (Muchnik mfl. 2005). Videre fokuseres det på hvordan kvalitetsforståelse varierer mellom ulike kulturer som har tatt i bruk en slik ordning. I slike studier diskuteres kvalitet blant annet med utgangspunkt i skillet mellom Nord- og Sør-Europa (Parrott mfl. 2002). En fjerde vinkling på kvalitetsbegrepet er hvordan produktkvalifisering rettes inn mot en kvalitetsstandard og hvordan det påvirker produsenter og nærmiljø (Tregear mfl. 2007). I alle disse, og andre perspektiv på kvalitet, inngår ulike former for kvalitetstilpasninger.

I forarbeidene til den norske ordningen, som i den europeiske, ble det lagt vekt på at BB skulle gjelde for produkter med høy kvalitet.¹⁹⁵ I forrige delanalyse viste jeg at avklaringen av hva høy kvalitet innebærer blir sett på som en utfordring blant forvalterne. Den samme utfordringen tas også opp av konsulentene og produsentene. De forteller at de aktiverer tilpasningsarbeid for å bestemme hva som skal kjennetegne høy kvalitet og hvordan de skal forholde seg til en slik størrelse, etter den er formelt avklart som godkjent produktforskrift.

I samtale med en produsent og en konsulent som representerer samme sammenslutning, fremheves én av de praksisene som bidrar til å sikre høy kvalitet for et produkt. På spørsmål om produksjonen er endret etter at kravene om høy kvalitet har blitt fastsatt, får jeg vite at den stort sett er den samme, men at kvalitetskravene har medført en strengere sortering av produktene.

***AWH:** Var dette måten det ble gjort tidligere, eller måtte man samarbeide litt mer for å få det på plass?*

***Konsulent:** Nei, når du tenker på dyrkingsteknikk, så gjøres det slik det har blitt gjort.*

---

¹⁹⁴ Ot.prp. nr. 85 (2000-2001), s. 3.

¹⁹⁵ Ot.prp. nr. 85 (2000-2001), s. 2.

Produsent: *Vi har nok ikke endret rutine på produksjonen, men det som er forandret, eller det som det har ført med seg, er jo kvalitetssorteringen. Så det som blir solgt med det merket, det skal være topp vare.*

I tillegg til at produktene må produseres innenfor et gitt område, stilles det også krav til andre kvaliteter gjennom produktforskriftene. Overgangen fra å være et vanlig tradisjonelt produkt til å bli et produkt fra et bestemt sted, innebærer samtidig å bestemme ulike kriterier for hva som kjennetegner høy kvalitet. De som tilfredsstiller kvalitetskriteriene får Beskyttet betegnelse, mens de som ikke gjør det selges uten stedstilknytning, selv om de kommer fra samme sted. Eksemplet viser slik sett hvordan tilpasningsarbeidet knyttet til kvalitetskriterier bidrar til eksklusjon av produkter og produsenter. For tørrfisk er det eksempelvis kun de to beste kvalitetene, *Prima* og *Sekunda*, som blir vurdert som god nok kvalitet for å kunne oppnå beskyttelse.¹⁹⁶ For poteter er kvaliteten blant annet bestemt av tørrstoffinnhold, som nevnt. Det samme gjelder også for Hardangereple. For å sikre en kvalitetsheving på produktene, sorterer man ut det som ikke tilfredsstiller kravene i produktforskriften. Produkter med høy kvalitet kan videre nyanseres gjennom ulike varianter. Rakfisk fra Valdres og Fenalår fra Norge er eksempler på slike produkter og bidrar på denne måten til videreføring av et produktmangfold. Mens Rakfisk finnes i variantene *Mild*, *Lagret* og *Vellagret*,¹⁹⁷ har Fenalår variantene *Tradisjonelt* og *Modnet*.¹⁹⁸

Utsortering fra den totale mengden som produseres, er kanskje den enkleste måten å tilpasse produkter til produktforskriftens vilkår for høy kvalitet. I noen tilfeller har det imidlertid vært slik at det før søknadsarbeidet ikke var noen, eller kun tilfeldige produkter, som tilfredsstilte de vilkår til høy kvalitet man jobbet frem i produktforskriften. I utdraget under diskuterer jeg denne utfordringen med to konsulenter som arbeider med et slikt produkt.

AWH: *Er det noen som klarer å lage et produkt som er av den kvaliteten som vil bli den beste kvaliteten i produktforskriften?*

Konsulent (a): *Nei, det er ingen som produserer den beste kvaliteten i det hele tatt, egentlig. Eller, tilfeldigvis så skjer det.*

Konsulent (b): *Altså for å komme dit, så tar det mer tid. Slik sett er det et kostnadsspørsmål for de som produserer.*

---

¹⁹⁶ FOR 2007-12-11 nr 1814: Forskrift om beskyttelse av Tørrfisk fra Lofoten som geografisk betegnelse, § 3.3.

¹⁹⁷ FOR 2006-10-27 nr 1196: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Rakfisk fra Valdres som Beskyttet geografisk betegnelse, § 3.3.

¹⁹⁸ FOR 2012-10-03 nr 935: Forskrift om beskyttelse av Fenalår fra Norge som geografisk betegnelse, § 3.1.

AWH: Du sier at det som er den beste kvaliteten av de to som skal inngå i forskriften, den eksisterer i praksis ikke nå? Da er det interessant å trekke inn dette med tradisjon igjen. For hvis ikke kvaliteten noen gang har eksistert, også skal man samtidig sertifisere det som en Beskyttet betegnelse med en tradisjon, så blir det jo litt ...?

Konsulent (b): *I dag kan du ikke gå til en eller annen produsent og si at du skal ha et produkt som har det og det saltinnholdet og kjøpe det gang på gang, ikke sant. Det som er av produkter i markedet i dag, varierer. Innenfor én batch kan det også variere. Kvaliteten eksisterer, det er en del av tradisjonen, men produsentene har ikke nok styring på prosessene sine i dag. Nesten ingen produsenter har det slik at de bare kan produsere den beste kvaliteten. Det vi gjør er å definere det mye mer. Du skal ha en jevn batch hele tiden, og du skal kunne lage den hele tiden. Du skal ikke ha de variasjonene. Det er på en måte forskjellen.*

AWH: Kan man si tradisjonen tidligere var at det var litt mer tilfeldig mens nå skal det defineres mye klarere, så da vet man mer konkret hva det dreier seg om?

Konsulent (a): *Ja, det er jo mye som kan skje i prosessen når man lager dette produktet. Du kan ønske å lage den beste kvaliteten og finne det optimale råstoffet og salte på riktig måte, men likevel kan du ende opp med at du ikke treffer sluttkvaliteten. Og det vi har sagt da er at da kan du definere det ned til en lavere kvalitet. For der vil du antakelig treffe. Men da må du gjøre en sluttkontroll, og det er vel egentlig det som er nøkkelen og som industrien burde ha lært seg for lenge siden, egentlig. Hvis du drar paralleller til Spania og Italia, så har de en sluttkontroll på egentlig hver eneste del eller hvert eneste produkt. Mens i Norge så har de batchkontroll. De trekker ut noen få prosent kanskje, hvis du er heldig, og sjekker dem og ser, ja-ja, de er varierende, men de er greie. Og så finnes det mange utenom det igjen også, mest sannsynlig. Så det er sluttkontrollen som er nøkkelen, egentlig.*

Konsulent (b): *Sluttkontroll og sluttstorting og på en måte å klassifisere det.*

AWH: I utgangspunktet kan man jobbe mot den beste klassifiseringen, men hvis det skulle være noe som går feil i prosessen, så kan man bare gradere det ned. Og så vil man likevel få en Beskyttet betegnelse?

Konsulent (a): *Ja. I verste fall må du gradere det helt ned til et ordinært produkt uten Beskyttet betegnelse.*

Konsulenten påpeker at det i tradisjonen for dette produktet har vært tilfeller av produkter med høy kvalitet, men at de har hatt en tilfeldig forekomst og at det har ikke vært en bevisst utsortering av disse produktene. I denne sammenheng fremkommer det at deres forståelse av kvalitet ikke bare er knyttet til sluttproduktets smaksegenskaper. Kvalitet er også forbundet med evnen til å lage produkter med den samme kvaliteten flere ganger. I stedet for å etablere en ordning hvor man plukker ut de produktene som tilfeldigvis har høy kvalitet i en

produksjon, arbeider sammenslutningen mot å kontrollere hele produksjonsprosessen og derigjennom også kvaliteten på produktet. Konsulentene beskriver med andre ord en ønsket utvikling fra å ikke ha strenge krav til råvareutvalg, produksjonsprosess og lav sluttkontroll med en vid kvalitet, til å ha strengere krav for råvarer, produksjonsprosess og i tillegg en sluttkontroll som sorterer ut det som faller innunder de ulike kvalitetsgradene i produktforskriften. Tilpasningsarbeidet preger kvalitetsforståelsen helt fra forskriftsutvikling til konkrete bestemmelser om hvilken variant produktet kan klassifiseres som, eller om det faller utenfor vilkårene. Det kreves med andre ord en mer kompleks tilpasningspraksis i tilfeller hvor høy kvalitet ikke er naturlig hyppig forekommende. I dette tilfellet innebar en slik kompleks tilpasningspraksis et arbeid *mot* omforming. I tilfeller hvor BB er oppnådd, kan slike omforminger ha inngått som en sentral del av tilpasningsarbeidet.

Omforminger og oversettelser av produktet og andre materielle forhold

*Søknad om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser og geografiske betegnelser skal inneholde en beskrivelse av næringsmidlet med opplysninger om råvarer, de viktigste fysiske, kjemiske, mikrobiologiske eller organoleptiske egenskaper.*¹⁹⁹

Bearbeidingsgraden på produktene det søkes Beskyttet betegnelse for, varierer. Det er for eksempel forskjell på bearbeidingsgrad når man sammenligner melkeprodukter som gamalost og tjukkmylk med frukttyper fra Hardanger eller poteter fra Oppdal, Ringerike og Nord-Norge. Uavhengig av bearbeidingsgrad er alle sammenslutninger som søker BB nødt til å enes om hva som skal inngå som råvarer og egenskaper for det produktet som skal beskyttes. Siden bearbeidingsgraden er ulik, gir slikt tilpasningsarbeid ulike utfordringer. Noen sammenslutninger har produkter med like egenskaper og kan lett oversette disse til produktforskrift. Andre har mindre like produkter i utgangspunktet, noe som i tillegg til oversettelser også gjør krav på omforminger. I sitatet under forteller en produsent om hvordan det er å bli enige om valg av råvarer, smak og produksjonsform.

AWH: Var oppskriften helt lik for produsentene?

Produsent: Nei, den var ikke det, men ganske lik da, det var den.

AWH: Hva var det som skilte dere?

Produsent: Nei, det var bare små justeringer på de ingrediensene som det er lite av. Vi bruker noe som ikke de andre bruker, og de bruker mer av noe annet som

---

¹⁹⁹ Rammeforskriften, § 9.2.

vi bruker mindre av. De bruker noe i sin produksjon som vi ikke får til å fungere i våre maskiner.

AWH: Har de maskin, de også, eller produserer de på en annen måte?

Produsent: De har en maskin, men ikke den samme som oss. De gjør det riktig på gamlemåten de da.

AWH: Men de har samme emballasje som dere, eller?

Produsent: Nei, de er ikke like ens.

AWH: Hvordan var prosessen for å bli enige om en felles oppskrift?

Produsent: Det var ikke noe problem for oss å bli enige, for vi skjønnte jo det at de små forskjellene vi hadde, de var ikke noe problem å justere seg til, slik at vi enet oss.

AWH: Var det de andre som ble mer lik dere, eller ble dere mer lik dem? Eller var det en mellomting?

Produsent: Det var kanskje vi som strakte oss mest i mot dem da, og det var kanskje litt i vår interesse. For vi tror kanskje at den oppskriften som de hadde var litt mer lik den originale. For da vi startet opp med maskinell produksjon så hadde vi ikke i tankene at vi skulle være så veldig lojale mot den gamle oppskriften. Vi måtte jo finne noe som gikk i den nye maskinen og se litt hvordan produktet ble.

AWH: Så dere trodde den oppskriften de andre hadde var mer original, hvordan kunne dere vite det?

Produsent: Nei, det vet vi vel egentlig ikke. Men i forhold til gamle oppskrifter som Bondevinnlaget har, så så det ut som den oppskriften var mer lik den som vi kunne se hos de andre, enn det vi hadde da. Så vi justerte oss litt mer i den retningen. Det gjorde vel kanskje litt med smaken, men ikke noe dramatisk, nei det var det ikke. Men vi var jo nødt til å finne en mal som skulle være oppskrift, da.

Det produsenten forteller er interessant på flere måter. For det første ser man hvordan produksjonsmidlenes materielle egenskaper har betydning for utviklingen av matkulturen. Det er viktig for produsenten at egenskapene ved ingrediensene i produktet de blir enige om å produsere, 'går i maskinen' som de allerede har. Slik sett har det materielle, og implisitt det økonomiske, betydning for den matkulturelle utviklingen. I dette tilfellet ble produktet tilpasset maskinene, men det skjer også at for eksempel sorteringsmaskiner må tilpasses for at produktene skal kunne bli sortert på riktig måte. Produsenten nevner også at de endret oppskriften på produktet i forbindelse med utviklingen av produktforskriften. Dette hadde betydning for smaken på produktet, men produsenten understreker at det kun var snakk om

mindre og ubetydelige forskjeller. De små endringene som oppstår på produktnivå blir altså fremstilt som et resultat av omorganiseringen og samarbeidet mot felles produktforskrift. Et annet viktig forhold produsenten peker på, er at de har beveget seg bort fra måten de produserte på inntil nylig. Produsenten skisserer en utvikling hvor de først gikk fra tradisjonell produksjon til moderne maskinell produksjon. I den andre overgangen gikk de imidlertid tilbake til en mer tradisjonell maskinell produksjon, basert på Bondekvinnelagets oppskrifter. I dette og lignede tilfeller kan man se at tilpasningsarbeidet gjør merkeordningen til verktøy for tradisjonsgjenskapelse. Mens en slik form for tilpasning kan forstås å *konservere* matkulturen, vil omforminger som skaper noe nytt representere det *innoverende* (Amilien og Hegnes 2007). Produsentens produksjonspraksis har slik sett gått fra å være innoverende og til å bli konserverende. Legitimeringen av denne konserverende utarbeidelsen av produktforskriften knyttes til Bodekvinnelagets ekspertkunnskap på området. Bondekvinnes kunnskap presenteres som en autentisk mattradisjon, mens maskinenes materielle egenskaper representerer det motsatte. Dette til tross for at maskinproduksjon faktisk har bidratt til å føre tradisjonen videre i en mellomperiode.

I likhet med produsentene har forvalterne også tanker om ordningen både får frem det spesielle, men også ensretter produkter som tidligere har vært forskjellige:

***Forvalter:** I utgangspunktet tenker jeg at produktforskriftene gir rom for individuelle særpreg på produkter, slik at mangfoldet ivaretas. Samtidig tenker jeg det er mulig at enkelte samkjører i større grad enn før og får likere produkter. Da vil litt av mangfoldet gå bort. Samtidig er jo litt av poenget nettopp å få folk til å samarbeide. For da har de bedre evne til å overleve. Da klarer de i alle fall å opprettholde en del av mangfoldet som kanskje ville gått tapt om de ikke hadde vært konkurransedyktige.*

Forvalteren peker på at resultatet av tilpasningsarbeid er tosidig. På den ene side innebærer omforminger ensretting av matkulturen. På den annen side bidrar det til mangfold ved å ta vare på noe som kunne dødd ut uten etablering og bruk av BB. Satt på spissen gir forvalteren inntrykk av at man står overfor valget mellom å ensrette eller utsette tradisjonelle produkter med synkende oppslutning.

Omformingsarbeid omfatter imidlertid mer enn bare maskiner og produkter. Det kan også relateres til andre materielle sider knyttet til merkeordningen. En del av sammenslutningene tilpasser for eksempel emballasjen i tillegg til å tilpasse selve produktet. Slik sett får omforming på produktnivå også konsekvenser for utformingen av det produktet pakkes,

fraktes og kjøpes i. Produkter med BB pakkes, merkes og har ofte en annen form enn de som ikke tilfredsstiller kravene til BB. På denne måten formidles produktenes kvalitet gjennom emballasjen til forbrukeren. Dette forholdet kan forstås i tråd med det sosiologen Franck Cochoy skriver om emballering eller innpakning av produkter:

Packaging changes the product, the consumer and the producer all at once. It changes the product since, in hiding what it shows and showing what it hides, packaging transforms the qualification of the product. It helps attribute new characteristics to products, be they intrinsic (eg, a particular ingredient) or extrinsic (eg, a customer service). Packaging changes the producer, who is now able to understand product development not only through his technical skills, but also through the packaging of competitors. Packaging changes the consumer too, since it makes them discover the invisible dimensions of products, for instance the presence of a guarantee or of an additive that they could not have identified without the mediation of the box. In other words, the consumer learns to exchange their preferences for new references (Cochoy 2007:120).

Det er særlig to av disse forholdene som kan relateres til BB. Det første er at emballering *transforms the qualification of the product*. Cochoy påpeker at produktet, gjennom emballasjen får en tilleggsmaterialitet som opplyser og tilslører på samme tid. Det andre står i relasjon til det første, siden denne doble materialiteten muliggjør *invisible dimensions of products, for instance the presence of a guarantee*. En merking av BB gjøres stort sett på emballasjen eller både på produktet og emballasjen. Slik sett gis informasjon om de usynlige sidene ved produktet, blant annet at det kommer fra et helt bestemt geografisk område. Man kan likevel spørre om dette er usynlig informasjon for alle forbrukere. Mennesker som er vokst opp med spesielle produkter, trenger ofte ikke merker for å kjenne til dem. Produkter med beskyttede betegnelser kan slik sett forstås i spennet mellom å være *embedded* og *disembedded* hvor *locally embedded, alternative food systems are set in opposition to the distantiated, socially disembedded food relations associated with global industrial agriculture* (Bowen 2011:326). I en slik sammenheng er det først når produkter går fra å være *embedded* til å bli *disembedded* at emballering og merking blir nødvendig for å avdekke produktenes usynlige egenskaper. Dette varierende behovet for informasjon på emballasje understrekes av praksisen i både Norge og Europa, hvor produsenter som selger lokalt ikke benytter merking nettopp fordi forbrukerne allerede kjenner produktet. Emballasje *med* merking benyttes når den selges utenfor det lokale området hvor kunnskapen om produktet er mindre (Amilien mfl. 2007).

I tillegg til merking på emballasje finnes også merking av selve produksjonssteder. Bildet under er tatt av en vegg ved hovedinngangen til Rørøsmeieriet. En plakett er montert for å vise at det produseres tjukkmeiølk med Beskyttet betegnelse i dette bygget.

Bilde 6. Plakett på Rørøsmeieriet

Ulik materialitet gis og har ulik betydning, både innad i og mellom grupper av produsenter, forvaltere og forbrukere og tilpasses på ulike måter. Dette ser man blant annet i spørsmål om det er maskiner som skal tilpasses produkter eller om produkter tilpasses maskiner. De materielle betingelsene fremstår slik sett som både mulighet og krav. At det er aktører av kjøtt og blod som tar beslutninger og opplever konsekvensene av det materielle tilpansningsarbeidet, gjør det til et sosio-materielt anliggende (Østerberg 1998). Den gjensidige relasjonen mellom sammenslutningenes omforming av produkter og utvikling og formalisering av produktnavn er enda et eksempel på dette.

Bekreftelser og omskrivninger av produktnavn

Søknad om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser og geografiske betegnelser skal inneholde næringsmidlets varebetegnelse inkludert opprinnelsesbetegnelsen eller den geografiske betegnelsen.²⁰⁰

Det foreligger allerede studier hvor navnutvikling til norske produkter som har fått BB har vært tema. Eksempler på dette er Amilien og Hegnes' gjennomgang av navnutviklingen til det som i dag er beskyttet som *Rakfisk fra Valdres* (2004) og Hegnes' (2007) gjennomgang av hvordan utviklingen av Gamalost har gått fra å være et vanlig seterprodukt til å bli et produkt med Beskyttet betegnelse (*Gamalost frå Vik*).

---

²⁰⁰ Rammeforskriften, § 9.1.

I arbeidet med utviklingen av produktforskriftene tilpasses en del av produktenes navn. De endres blant annet ved å kombinere det opprinnelige navnet med en geografisk betegnelse. Slike endringer må ikke nødvendigvis skje eller være problematiske. En del sammenslutninger beskytter helt enkelt det navnet som tradisjonelt har betegnet deres produkt. Skjenning og Ringerikserter er slike eksempler. De tre ulike potettypene som har oppnådd BB, er i motsetning til festflatbrødet og ertene eksempler på tilpasningsarbeid og omskrivninger av produktnavn.²⁰¹ Det som nå er beskyttet som Ringerikspotet fra Ringerike, ble tidligere stort sett omtalt som Ringerikspotet. Poteter beskyttet som Gulløye fra Nord-Norge ble tidligere også omtalt kun som Gulløye eller Gullauge. Mandelpotet fra Oppdal har gjennomgått en prosess som endte med den Beskyttede betegnelsen Fjellmandel fra Oppdal. I Ringerikspotetens tilfelle ble en ny geografisk betegnelse lagt til den som opprinnelig fantes i artsnavnet. I Gulløyes tilfelle ble også et geografisk område inkludert i navnet, uten at dette konsekvent ble koblet til 'Gulløye' tidligere. I Mandelpotetens tilfelle ble det geografiske navnet 'Oppdal' supplert med den generisk geografiske betegnelsen 'fjell'. Mens Oppdal på sin side viser til flatemål, viser fjell til en annen geografisk spesifisering, nemlig meter over havet. I produktforskriftens § 3.2. er hva som menes med fjell spesifisert:

*Geografisk område: Fjellmandel fra Oppdal skal dyrkes i Oppdal kommune begrenset til høydelaget over 400 moh.*²⁰²

Kravet om at poteter som skal få beskyttet betegnelse skal ha høy kvalitet har som nevnt også gitt spesifikke krav til potetenes tørrstoffinnhold. Overgangen fra en vanlig mandelpotet til en mandelpotet fra et sted gjøres gjennom sortering på bakgrunn av tester av materielle egenskaper som størrelse, tørrstoff, farge og så videre. De som tilfredsstiller materielle kvalitetskriterier får immaterielle rettigheter i form av Beskyttet betegnelse, mens de som ikke oppfyller de materielle kravene selges uten stedstilknytning, selv om de kanskje kommer fra samme teig. I denne prosessen er det sterk sammenheng mellom det materielle, det immaterielle og det sosiale. Det materielle og det immaterielle representeres i henholdsvis tørrstoff og beskyttet navn. Eierskapet til produktnavnet knyttes videre til sosiale grupper med økonomiske interesser. Denne navnesettingen av produkter med

---

²⁰¹ Se Hegnes (2012) for en mer utfyllende gjennomgang av tilpasningsarbeidet knyttet spesielt til disse potetene.

²⁰² FOR 2006-05-26 nr 554: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Fjellmandel fra Oppdal som Beskyttet geografisk betegnelse.

bestemte materielle egenskaper og geografisk opphav, er videre tett forbundet med hvordan navnet kommuniseres gjennom logoer og symbolmerking på emballasjen.

Maktskifter ved tilpasninger av merking

Søknad om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser og geografiske betegnelser skal inneholde forslag til merking av produktet.²⁰³

Under forarbeidene til ordningen stilte Stortingets næringskomité spørsmål angående selve utformingen av merkene. Dette ble besvart av Landbruksdepartementet v/statsråden i brev form:

3. Vil den praktiske utformingen av merkeordningen bestå av et «paraplymerke» og i tillegg et spesifikt produktmerke med for eksempel geografisk opprinnelse?

Svar: Med hjemmel i den nye bestemmelsen i landbrukskvalitetsloven tas det sikte på å utarbeide en nasjonal rammeforskrift, som vil beskrive den praktiske utformingen. Statens Næringsmiddeltilsyn utarbeider utkast til rammeforskrift i en prosess hvor det trekkes på annen nasjonal kompetanse, og hvor forskriftsutkast på vanlig måte sendes på høring før fastsettelse. Så langt har jeg sagt at rammeforskriften innholdsmessig bør ta sitt utgangspunkt i EUs regelverk, men må etableres utenfor EØS-avtalen. Dette ønsket bygger på den suksessen som EUs ordning har hatt for det næringspolitiske grunnlaget i deler av det europeiske landbruket. EUs ordning er synliggjort ved hjelp av 3 merker som har sin bakgrunn i to rådsforordninger. Noen annen overbyggende struktur finnes ikke i EU. På dette grunnlag forutsettes den norske merkeordningen utviklet. Om hvordan den offentlige merkeordningen utad skal gis en felles profilering som omfatter flere merketyper, er et spørsmål som må vurderes nærmere i samråd med de berørte interesser. Ved siden av finnes likevel et rikt utvalg av uavhengige merker i de forskjellige medlemsland i EU, som er knyttet til andre kvaliteter og ikke-offentlig organisasjonsstruktur. I Norge vil det derfor også parallelt til den offentlige merkeordningen jeg nå ønsker å innføre, høyst sannsynlig også finnes andre private ordninger.²⁰⁴

Som det fremkommer av utdraget, ble det under forarbeidene lagt opp til at både forskriften i seg selv og selve symbolmerkene skulle være etter mønster fra EU. Under viser jeg merkene som symboliserer de ulike beskyttelsesgradene i Norge og EU. Grunnen til at det er to EU-merker i kategorien BOB, er at man skiftet fra symbolet i 2. linje til det i 3. i 2008. Årsaken til denne utviklingen var at de tre første ble ansett å være for like og derfor ikke kommuniserte godt nok distinksjonen mellom de ulike beskyttelsesformene. I det europeiske merket er stjernene tilsvarende de man finner i EUs flagg. Det norske symbolet

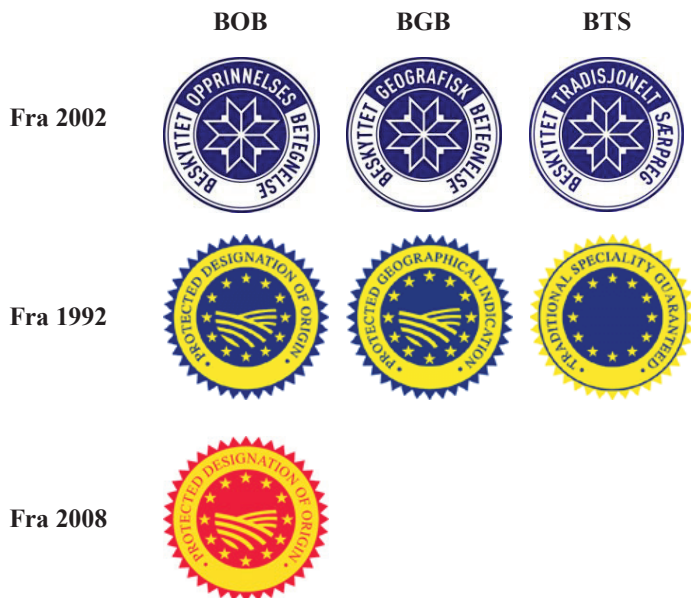
---

²⁰³ Rammeforskriften, § 9.7.

²⁰⁴ Innst. O. nr. 117 (2000-2001), s. 8.

har også én stjerne, eller rose, fra det såkalte selbumønsteret. I begge tilfeller står det med skrift hva slags grad av beskyttelse symbolet representerer.

Bilde 7. Symbolmerker fra Norge og EU

De norske merkene er et resultat av å la seg inspirere av ulike modeller. På den ene side har EUs ordning hatt modellmakt, slik det også fremkom i brevet fra statsråden. Det er likevel ikke bare EUs ordning som fungerer som modell. Oppsummert skulle det, ifølge statsråden, trekkes på annen nasjonal kompetanse ved å ta utgangspunkt i EUs regelverk, men samtidig skulle ordningen etableres utenfor EØS-avtalen og i samråd med berørte norske interesser. Utviklingen av det norske merket kan videre sies å ha vært preget av en tilpasningsprosess som ligger et sted mellom oversettelse og omforming. Oversettelse, fordi målet med det norske symbolet er å kommunisere den samme meningen i norsk markeds kontekst og matkultur som symbolene i EU gjør. Omforming, fordi symbolene faktisk har en annen form.

Etter at symblene ble etablert sammen med forskriften i Norge, har det blitt utarbeidet egne retningslinjer for bruken av logoer og produktbetegnelser.²⁰⁵ Disse må følges når sammenslutninger utarbeider forslag til merking av produktet i søknaden. I en del søknader blir man raskt enige om hvordan man skal merke produktene. I andre sammenslutninger kan det ta mer tid. Tilpasningsarbeidet kan være utfordrende, blant annet fordi enkelte produsenter vil beholde sine opprinnelige navn. Når forvaltere likevel oppfordrer produsenter i samme sammenslutning om å enes om felles merking i søknaden, kan det bli vanskelig. En produsent beskriver denne utfordringen slik:

***Produsent:** Ja, altså, vi mener at tradisjonen er at det faktisk er mange navn. Det er en like viktig del av kulturtradisjonen det, å bevare navnene som å skape et nytt navn fordi det er en forskrift som sier det. Skal du ivareta kulturen, kan du på en måte ikke presse det inn i forskriften. Men det er vanskelig å få de som bestemmer til å skjønne at det faktisk dreier seg om mat, begreper og kultur.*

Produsentene i denne sammenslutningen vil ikke gi slipp på sine egne navn til fordel for et nytt fellesnavn og felles merking. De er redd for at omdømmet de enkeltvis allerede har bygget opp over lang tid vil bli borte. De antyder at en Beskyttet betegnelse kan virke mot sin hensikt når alle navnene ”presses inn i forskriften” og kommer ut med én Beskyttet betegnelse i den andre enden. Omorganiseringen av produsenter henger slik sett sammen med utvikling av betegnelsen og merkingen av produktene. Produsenten gir uttrykk for at de heller vil videreføre sitt mangfold fremfor å tilpasse seg forvaltningens krav om å enes om navn og merking. Forvaltningen utøver i dette tilfellet det jeg tidligere har omtalt som veiledningsmakt, når de forsøker å veilede produsentene til å bli enige om felles merking. Produsenten i dette eksemplet tok imidlertid til motmæle, noe som viser at det er et vekslende og komplekst maktforhold som utspilles i spenningen mellom veiledningsmakt og produsentens autonomi.

---

²⁰⁵ Kun de som er gitt beskyttelse i henhold til forskrift om beskyttede betegnelser, kan benytte den aktuelle logoen og den produktbetegnelsen som er beskyttet i de særskilte produktforskriftene. Betegnelsene og logoene kan også brukes på nynorsk, og har da følgende ordlyd: "beskytta opphavsnemning", "beskytta geografisk nemning" eller "beskytta tradisjonelt særpreg". Sørsamiske eller nordsamiske versjoner av betegnelsene og logoen kan brukes, men da sammen med bokmåls- eller nynorskversjonen. Se § 4 i forskrift om beskyttede betegnelser. Logoens utforming er lik for de tre typene beskyttede betegnelser. Det er teksten i logoen som vil informere om hvilken type beskyttelse som er gitt. Bokstavbetegnelsene og logoen skal fortrinnsvis gjengis i blått/hvitt, men kan i enkelte tilfeller også godkjennes i svart/hvitt. På emballasje skal logoen gjengis i minimum 15 mm størrelse, mens den for trykksaker er satt til 20 mm i diameter. Den produktbetegnelsen som er gitt beskyttelse skal brukes som produktets navn/varebetegnelse. (Matmerk (udat.) 'Retningslinjer for bruk av logoer og produktbetegnelser', *beskyttedebetegnelser.no*, <http://www.beskyttedebetegnelser.no/for-produsenter/retningslinjer-bruk-av-logoer-og-produktbetegnelser/> (lesedato 24.11.2012).

Andre produsenter er opptatt av betydningen av merkingen. Produsenten under representerte en gruppe som relativt nylig hadde blitt tildelt BGB. I tillegg til en generell refleksjon om merkeordningens betydning, tok produsenten på eget initiativ opp den helt konkrete betydning av å merke produktene med symbolet for Beskyttet betegnelse:

AWH: Hvilket ledd i verdikjeden tror du er mest opptatt av merkeordningen?

***Produsent:** Forbrukerne vet vel for lite om det. Det er veldig lite kunnskap ute blant forbrukere om Beskyttede betegnelser foreløpig. Det er jo nesten ingen produkter i Norge, så derfor er det kanskje ikke så viktig. Men vi håper på litt mer blest, så bevisstheten går opp. Det er det vi håper. Foreløpig er det vel ingen det er så viktig for, kanskje. Nei, det tror jeg ikke. Vi har jo ganske mye emballasje igjen fra i fjor, siden leverandøren vår av poser gjorde en feil. Så nå sitter vi med mange flere poser enn vi skulle hatt. Det er klart vi bruker de posene i år, det er vi jo nødt til. Det koster jo. Men da klistrer vi bare på noen merker som viser at det er Beskyttet geografisk betegnelse, bare for å ha det liksom. Men vi tenker at det betyr sikkert ikke så veldig mye. For de som ser det i butikken forstår det ikke likevel. Men de få som skjønner det, de kan få en slik pose, da.*

Til forskjell fra i det forrige sitatet, representerer denne produsenten en sammenslutning som er ferdig med søknadsprosessen og har oppnådd en Beskyttet betegnelse. Det er ikke lenger snakk om forslag til hvordan merkingen skal se ut, men i hvilken grad de mener det er viktig og om hvorvidt de vil benytte symbolmerket eller ei. Som det fremkommer mener produsenten at merkingen er av liten betydning og at de derfor prioriterer å bruke emballasje produsert før de fikk BGB, uten merket. De tilpasser seg imidlertid sin nye status gjennom å bestemme seg for en mellomløsning hvor de klistrer symbolmerket på en del av posene. På denne måten får de formidlet produktets nye mening til 'de få som skjønner det'. I dette tilfellet viser med andre ord sammenslutningen autonomi gjennom å bestemme hvordan merkingen skal skje innenfor rammen av ordningen.

Det er imidlertid ikke alltid slik at produsenter som har oppnådd beskyttelse alene bestemmer utforming av emballasje og merking av produktene. I sitatet under beskrives dette gjennom å skille mellom situasjoner der produsentene distribuerer selv og når de selger via grossist:

***Konsulent:** Vi har en papirsekk med egen logo som de fleste bruker på gårdspakkeriet.*

***Produsent:** Alle som selger privat bruker den, men når det er snakk om grossistlevering til butikk, da vil grossistene at deres logo skal brukes. Men så*

skal det jo være sporbart, så da forlanger vi som leverer at det står produsentnavn på pakkene.

Konsulenten og produsenten viser til at de bestemmer emballasje og logo så lenge de selger fra sin egen gård. Når salget går via grossist endres imidlertid dette bildet, siden grossistene krever at deres logo skal brukes fremfor sammenslutningens. Dette er et forhold som kan beskrives med Webers *Macht*, siden grossistene kan synes å få sin vilje vedrørende emballasje og logo. Likevel understreker produsenten at produsentenes navn skal stå på pakkene. Her kommer maktforholdene i verdikjeden til syne. Hvem som bestemmer over emballasje og merking, kan slik sett forstås å inngå som en del av det man omtaler som *matmakt* (Rommetvedt 2002; Bilden 2011; NOU 2011:4). Mer spesifikt kan denne forstås som en underkategori av *matmakt*, betegnet som *merkemakt*.

Jeg får enda et nyanserende eksempel på forholdet mellom tilpasning av *merkemakt* i et intervju hvor jeg blir vist emballasje fra før og etter godkjent Beskyttet betegnelse. Jeg legger merke til at sammenslutningen har valgt den sorte og hvite varianten av symbolmerket, og spør om bakgrunnen for det.

Konsulent: *Her er den med merkegodkjenningen.*

AWH: *Hva er grunnen til at dere ikke har merket i blått?*

Konsulent: *Ja, det var det. Det er et designbyrå som har gjort dette for oss. Vi fant vel ut at den blå fargen brøt litt med motivene, som de brukte veldig lang tid på.*

AWH: *Ja, de er veldig fine.*

Konsulent: *Ja, så det var liksom etter anbefaling. Vi tenkte på hvordan det ville ta seg ut, så landet vi på det, men om det blir endelig, det vet vi ikke – vi får se.*

Som det fremkommer, har sammenslutningen eller konsulenten valgt noen til å rådgi seg i valget av emballasje og fargen på symbolet. Slik sett har grafikerne veiledningsmakt. Konsulenten gir imidlertid uttrykk for at det er sammenslutningen som har siste ord i saken. Denne understrekningen av sammenslutningens autonomi i merkingsspørsmål sammenfaller med det sammenslutningen som solgte via grossist, beskrev. De vekslende maktforholdene blir tydelige når produsenter og konsulenter understreker at det både er dem selv og andre som bestemmer hvordan merking og emballering skal være.

Alle de foregående eksemplene er knyttet til tilpassingsarbeid og makt i forholdet mellom sammenslutningers autonomi og andre aktører som EU, forvaltere, grossister og designere. I

tillegg til disse eksemplene kan også interne maktforhold i sammenslutningene være av betydning for tilpasning av symbol og emballasje. I sitatet under beskriver en konsulent disse utfordringene:

AWH: Hvordan er det i forhold til emballasje, hvordan skal det pakkes?

Konsulent (a): *Det kan vel sies at vi er ikke på 'Consortio à la Parma', ennå.*

Konsulent (b): *Nei, det er vi nok ikke. Og jeg tror ikke vi kommer dit, heller (etter denne sammenligningen ler konsulentene overbærende).*

Konsulent (a): *Pakningene vil nok sannsynligvis være forskjellige og på en måte ivareta minimumskravene til merkeordningen som Matmerk stiller.*

Konsulent (b): *Merket må stå der.*

Konsulent (a): *Ja, merket må stå der og det må ha den Beskyttede betegnelsen.*

AWH: Og så produsentnavnet?

Konsulent (a): *Så blir det ulike pakker, sikkert. For jeg tror ikke de klarer å enes om det.*

AWH: Det er også regler for størrelsen på navnet på hovedbetegnelsen og på produsentnavn.

Konsulent (a): *Jo, men det må de jo gjøre. Men hvor de vil sette sin firmalogo og hvilke farger pakken skal ha og hvordan det ellers skal se ut, det må de jo bestemme selv.*

Konsulent (b): *Men sånn som på Parma, da, som er ekstremt nøye på akkurat det der, så er det vel 30 % av forsiden på pakningen skal ha Parma-logoen, og den skal være på alle, men resten står de rimelig fritt til å gjøre. Parma er jo ekstremt uansett.*

Konsulentene har ingen store forventninger til at man internt i sammenslutningen skal klare å bli enige om en lik måte å emballere produktene. De avfinner seg med at det vil være en for vanskelig oppgave. Strategien blir følgelig å tilfredsstille de minimumskrav som Matmerk stiller. I sitatet ligger også en erkjennelse av hvor nytt dette er for produsentene, og hvor langt unna man er å tenke i disse baner i Norge. Gjennom den overbærende latteren uttrykker konsulentene en enighet om at EUs – eller Parmas – modell er nær sagt uoppnåelig i norsk kontekst og matkultur.

Merking og emballering av produkter aktiverer en rekke ulike tilpasningspraksiser og er et godt eksempel på hvordan skiftende maktforhold preger det matkulturelle tilpasningsarbeidet knyttet til bruken av BB. Tilpasninger av merking og emballering

ledsages av ulike former for merkemakt i forholdet mellom EU og Norge, produsenter og forvaltning, produsenter og grossister, produsenter og designere og produsenter internt. Maktforholdene kan forstås med utgangspunkt i de tre maktformene jeg tidligere har introdusert. Mens grossister utøver *Macht*, kan veiledningsmakten knyttes til forvaltere og designere. Modellmakten kommer igjen fra EU, som legger føringer for utviklingen av symbolene. I tillegg til disse tre eksemplene på makt finnes også andre maktforhold. Det er for eksempel ikke tvil om at konsulentene besitter og utøver makt i tilpasningsarbeidet.

Når produsentene går fra å produsere hver for seg til å bli enige om en produktforskrift, i samarbeid som en ny organisasjon, må de bli enige om nye navn og hvordan de skal merke sine produkter. Sammenslutningene må imidlertid også bestemme seg for en avgrensning av det geografiske området for dyrking, produksjon og bearbeiding av produktene som merkingen skal vise til.

Lokaliseringer og omlokaliseringer av geografisk område

Søknad om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser og geografiske betegnelser skal inneholde en avgrensning av det geografiske området.²⁰⁶

Avgrensning av geografisk område er et viktig tilpasningsarbeid. Området man blir enige om må kunne relateres til produktene, det må passe for produsentene, med rammeforskriften og for de som tolker og håndhever den. For noen er det enkelt å bli enige om hvor råstoff og produkter kan komme fra, men i utdraget under forteller en konsulent om det motsatte. Produsentene, og kanskje mest han selv, opplevde tilpasning og avgrensning av geografisk område som så vanskelig at det nesten veltet hele søknadssamarbeidet.

AWH: Hva så du på som det mest utfordrende?

***Konsulent:** Ja, jeg vet ikke hva som var mest utfordrende egentlig. Det er en ganske krevende prosess, for å si det sånn. Det ene er jo å beskrive en produktforskrift som du vet at bedriftene både kan og vil følge opp i ettertid. Samtidig som den skal gå god for noe, det skal ikke være en lettvinnt løsning, det må henge høyt at man skal ha en slik type godkjenning. Kanskje på et vis, med så mange produsenter og ulike tradisjoner for hvordan du får inn råstoff og behandler det og så på et vis ende opp med en produktforskrift som alle kan stille seg bak.*

AWH: Så det var mange samtaler med produsentene før dette?

***Konsulent:** Ja, det var mange samtaler med bedriftene!*

---

²⁰⁶ Rammeforskriften, § 9.3.

AWH: Var det veldig stor forskjell på hvordan man gjorde det før?

Konsulent: Du kan si den største utfordringen — og det holdt på å torpedere hele prosessen altså, rett og slett at vi la bort hele arbeidet. Det var det der med hvor råvaren kunne komme fra.

Konsulenten resonnerer seg frem til at den største utfordringen ligger i hvor råvaren for produktet kunne komme fra, altså avgrensningen av det geografiske området.

Avgrensningen kan, som i sitatet over, være vanskelig i situasjoner hvor det er uenighet internt mellom produsentene og disse må tilpasse seg hverandre. I verste fall kan det resultere i tilpasningssammenbrudd.

I andre tilfeller er utfordringer i tilpasningsarbeidet knyttet til hva man tar som utgangspunkt for avgrensning. Én måte å avgrense det geografiske området på, er å ta utgangspunkt i menneskers kunnskap og hvordan naturgitte betingelser preger produktet. I denne formen for tilpasningspraksis tar man utgangspunkt i matkulturen og skaper kart og grenser som sammenfaller med denne. En slik avgrensningsform betegner jeg som *lokalisering*. Ringerikserter er et eksempel der avgrensningen i stor grad er gjort med utgangspunkt i landskapet, noe som også fremkommer i produktforskriften.

Geografisk område: Området for produksjon, bearbeiding og foredling av Ringerikserter avgrenses til Røysehalvøya i Hole kommune, begrenset mot Tyriffjorden mot øst, sør og vest og mot klimavernezone og nåværende militært område i nord og nordøst.²⁰⁷

En annen tilpasningspraksis er i motsetning kjennetegnet ved at den tar allerede foreliggende kart og grenser som utgangspunkt. Denne måten å tilpasse avgrensningen er med andre ord preget av at man tilpasser matkulturen til kartets betingelser og *omlokalisierer* matkulturen etter disse. Utfordringer kan oppstå når det er ulike meninger for utgangspunktet for geografiske avgrensninger – om man skal *lokalisere* eller *omlokalisere*. Én av informantene beskriver en slik situasjon, der de ble oppfordret av forvalterne til å ta utgangspunkt i kommunegrenser fremfor de matkulturelle grensene som ifølge produsenten følger dalsøkk:

AWH: Du sa noe jeg kunne være litt mer interessert i. Avgrensningen av området. Var det en vanskelig prosess å få til det?

---

²⁰⁷ FOR 2004-06-01 nr 819: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Ringerikserter som Beskyttet opprinnelsesbetegnelse, § 3.2.

Produsent: Ja, det var litt vanskelig å dokumentere hvor grensene gikk, men omsider så vi fikk til det også. Men det som buttet litt, var at de ikke var så glade for at vi delte en kommune i to da vi satte opp grensene.

AWH: Nei?

Produsent: Men det mente vi selv, da. I en kommune som har to forskjellige dalsøkk, så kan det ene ha en tradisjon for å lage produktet og det andre ikke. Så vi mente at grensene måtte trekkes imellom da, men det ble ikke godkjent at vi delte opp kommunen. Grensene går vel litt sånn på kant med det vi mener har vært bruksområdet for produktet, da. Men samtidig så har jo de grensene utvidet seg litt, så det spørs jo på hvilket tidspunkt man skal si grensene gikk.

AWH: Så de ville helst at dere skulle følge kommunegrensene?

Produsent: Ja, når vi snakket om produktets geografiske opprinnelse, så måtte vi benevne det med kommunenavn. Så da ble jo grensene litt annerledes enn det vi så for oss.

I dette tilfellet beskrives en omlokalisering av tradisjonen i arbeidet med produktforskriften. Et område gitt av matkulturell praksis omlokaliseres til dagens kommunegrenser, som er håndterbare og håndhevbar i forvaltningen.

Hovednormen i EU og Norge er å avgrense den Beskyttede betegnelsen til et lokalt eller regionalt område. I den europeiske forskriften er avgrensning til det nasjonale også eksplisitt beskrevet å være et unntak. Den andre paragrafen i den europeiske forskriften er utformet på følgende måte:

*'designation of origin'/'geographical indication' means the name of a region, a specific place or, in exceptional cases, a country, used to describe an agricultural product or a foodstuff.*²⁰⁸

I Norge har man imidlertid tilpasset BB til at matkulturen har et sterkt nasjonalt fokus. Det finnes allerede ett produkt som har hele landet som godkjent område og ett som tar utgangspunkt i hele Norskekysten, men med en videre avgrensning. Den geografiske avgrensningen for Fenalår fra Norge og Villsau frå Norskekysten er beskrevet på følgende måter i de respektive produktforskriftene:

*Fenalår fra Norge skal være produsert, bearbeidet og foredlet i Norge.*²⁰⁹

*Geografisk område for produksjon av Villsau frå Norskekysten er avgrensa til område med kystlynghei på norskekysten.*²¹⁰

²⁰⁸ COUNCIL REGULATION (EC) No 510/2006 of 20 March 2006 on the protection of geographical indications and designations of origin for agricultural products and foodstuffs.

²⁰⁹ FOR 2012-10-03 nr 935: Forskrift om beskyttelse av Fenalår fra Norge som geografisk betegnelse, § 3.2.

Mens avgrensning gjennom lokalisering og omlokalisering er preget av både lokal/regional eksklusjon og inklusjon, er tilpassingsarbeidet som avgrenser til hele Norge mer ensidig preget av nasjonal inkludering. Oppsummert kan man si at avgrensning av geografisk område praktiseres gjennom lokaliseringer og omlokaliseringer som kan forstås som varianter av oversettelse, og at disse er preget av grader av ekskludering og inkludering. For BOB og BGB stilles krav til i hvilken grad produkter kan sies å være produsert, bearbeidet og foredlet innenfor et avgrenset område. Slik sett er det også en forbindelse mellom sted og produksjonsmetode.

Synkronisering og omorganisering av produksjonsmetode

Søknad om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser og geografiske betegnelser skal inneholde en beskrivelse av hvilken metode som er benyttet ved fremstilling av næringsmidlet.²¹¹

Produsenter som søker BB må bli enige om produksjonsmetoden. I en del tilfeller er dette uproblematisk, siden de som har blitt enige om å søke i utgangspunktet gjør ting på samme måte. Andre ganger er det mer komplisert.

Produsentsammenslutningene kan oversette sin egen historie og produksjonspraksis selv, eller sette dette arbeidet bort til andre. I noen tilfeller er det relativt tette bånd mellom produsentene og konsulentene som har blitt delegert ansvaret å føre søknaden i pennen. I andre tilfeller er avstanden større. Produsenten nevnt under beskriver et tett forhold mellom produsenter og oversetter/konsulent hvor det å bli enige om produksjonsmetoden var ukomplisert:

Produsent: *Vi har jo blitt oppdratt som produsenter av konsulenten i forsøksringen i mange, mange år. Det han har sagt, har vi fulgt, så vi har hatt en til å passe på oss.*

AWH: *Så det er han som har hatt mest med søknaden å gjøre? Dere må vel si til han hvordan dette skjer, så han kan kommunisere det videre til Matmerk?*

Produsent: *Jo, samtidig så har jo han bakgrunn fra landbruket og drevet med gård før han begynte i forsøksringen. Tidligere produserte han jo dette produktet selv. Han har også den teoretiske bakgrunnen i forhold til hele pakka. Det har ikke vært noen utfordring for oss å fortelle hvordan han skulle bringe ting videre til Matmerk.*

---

²¹⁰ FOR 2010-11-04 nr 1402: Forskrift om vern av Villsau frå Norskekysten som geografisk nemning, § 3.2.

²¹¹ Rammeforskriften, § 9.5.

Produsenten er tydelig fornøyd med tilpasningsarbeidet som konsulenten bidrar med i forholdet mellom sammenslutningen og Matmerk. Produsenten trekker særlig frem oversetterens kunnskaper og kompetanse som faktorer for at dette fungerer.

Konsulenten har selv drevet med samme type produksjon som han nå utarbeider en søknad for. I tillegg har han også erfaring fra arbeid i en forsøksring hvor kontakt med myndighetene, organisasjonsarbeid og prosjektledelse har inngått i arbeidet. Denne doble erfaringen fra produksjon og administrasjon kan være bakgrunn for at man blir tildelt oversetteransvar, men også være en viktig faktor for at selve arbeidet med å oversette produksjonsmetoden til en forskrift går lettere. Som produsenten nevner, har konsulenten 'oppdratt' produsentene i sammenslutningen. Dette bidrar til et enhetlig syn på produksjonsmetoden.

Det finnes også eksempler hvor det å bli enige om produksjonsmetode er en større utfordring. I sammenslutninger med både store og små produsenter kan det for eksempel være ulike måter å praktisere produksjonen på, noe som krever et omstendelig tilpasningsarbeid. Forskjellene kan blant annet være knyttet til produksjonens materielle betingelser. En konsulent forteller om sin erfaring med å arbeide mot enighet om produksjonsmetode i en slik sammenslutning:

Konsulent: *Hver produsent har sin måte å gjøre det på og mener det er den beste måten. Det er utgangspunktet. Pluss at det er både store og små produsenter, noe som også gjør at det er problemer.*

AWH: *Hva er forskjellen på store og små produsenter? Hva vil de små ha igjennom, som ikke de store vil?*

Konsulent: *Hovedforskjellen er at de store ofte har et optimalt utstyr til å produsere på best mulig måte. De små er prisgitt naturen i mye større grad i form av at de ikke har de klimaromsmulighetene som er optimalt.*

AWH: *Ja, nettopp. Hvor mange av de store er det som har klimarom?*

Konsulent: *De store har alle sammen. Men de er jo forskjellige de også, for all del, men mange av de små har jo bare naturen å stole på. Og det er jo tradisjonen egentlig.*

Å enes om produksjonsmetoden er vanskelig i en sammenslutning med både store og små produsenter. Sammenslutningen har et underliggende ønske om å forene tradisjon med høy kvalitet. Konsulenten antyder imidlertid at dette er vanskelig fordi kravene til tradisjon og kvalitet kan komme i konflikt. Konsulenten gir uttrykk for at man må ha moderne utstyr for

å etterleve kravene til høy kvalitet, mens tradisjonen i utgangspunktet er basert på 'å stole på naturen'. I noen tilfeller benyttes gjennomkontrollerte systemer slik som klimarom for å oppnå god kvalitet, men når tradisjonen har vært å ikke bruke klimarom, blir det komplisert. Litt senere, i samme intervju, sies noe av det samme på en mer konkret måte:

Konsulent: *Den balansegangen der, den slet vi med i mange måneder. Å finne ut hvordan å ta for seg mangfoldet, forankre det i historie og tradisjon og balansere den biten liksom og samtidig lage et kvalitetsprodukt. Der gikk vi noen runder.*

En av de viktigste metaforene for tilpasningsarbeid benyttes her. Som jeg også nevnte i innledningen, er det 'å gå runder' noe som går igjen i flere av intervjuene. Denne konsulenten har først gått flere runder med store og små produsenter for å oppnå enighet. Etterpå går de kanskje runder med Matmerk og Mattilsynet. Hele denne diskusjonen griper rett inn i tilpasningsarbeidet, som oversettelser og omforminger. Konsulentene har som oppgave å oversette en sammensatt tradisjon til én forskrift, i samarbeid med produsenter og forvaltere. I denne praksisen blir også de materielle betingelsene relevante. Store og små produsenter må vurdere materielle omforminger dersom de skal kunne klare å lage produkter som tilfredsstillt kravene de selv er med på å utforme. De små må vurdere klimarom for å oppnå høy kvalitet, og de store må vurdere mer manuelt arbeid for å tilfredsstille tradisjonell sorterings- og produksjonsform. Slik sett skjer det et samspill mellom de to formene for tilpasningsarbeid.

Det er en generell utfordring i å tilpasse og oversette den nedarvede kunnskapen til et juridisk språk. En av produsentene utdyper dette i et svar på et spørsmål om overgangen fra ikke-nedtegnet til nedtegnet kunnskap. I utdraget under er jeg spesielt opptatt av å få vite om produktforskriftene gjenspeiler det som faktisk har vært produksjonspraksis, eller om noe har gått tapt på veien gjennom dialogen med Matmerk.

AWH: *Nå har dere holdt på med denne produksjonen i mange år. Så sender dere inn til Matmerk: 'Sånn har vi gjort det'. Så sier kanskje Matmerk: 'Det går ikke an'. Hvordan opplever dere det?*

Produsent: *Vi synes det er vanvittig egentlig ... det er jo bare en sånn ... det er jo en definisjonsting, for å si det sånn. Og vi føler jo at vi er praktikerne her ikke sant, som sitter her og vet at her har det alltid vært dyrket og alltid vært gjort sånn. Og så kommer det noen som kanskje er litt mer jurister og skal ha det inn i et annet system. Det er liksom å få de to tingene til å passe på en måte, da. Men vi tenker at sånn er det vel, og da får vi prøve å formulere det sånn at det passer inn i systemet så det blir greit i forhold til et regelverk.*

AWH: Men er det noe som blir borte? Altså, når man tar all kunnskapen man har fra tidligere og skriver det ned på sin måte, i dialog med jurister i Matmerk eller Mattilsynet, er det noe som på en måte forsvinner, eller er det som står i forskriften det som har vært essensen i tradisjonen frem til nå?

Produsent: Jeg synes det er helt greit, jeg synes det er essensen som ligger der som en basis, og resten vet vi, for å si det sånn. Vi veit jo det, det ligger der, og så er det en forskrift.

AWH: Men det må jo være veldig mye av det praktiske som ikke kommer til syne i en slik forskrift? Jeg tenker for eksempel på håndlag?

Produsent: Ja masse, det er det, Men det er jo veldig greit at vi har skrevet det opp, hvordan det skal gjøres i en forskrift.

Produsenten er fornøyd med å ha klart å utforme en produktforskrift, men legger samtidig ikke skjul på at en slik forskrift ikke kan romme alt det produksjonen faktisk innebærer i praksis. Til tross for at målet er å oversette den tause kunnskapen til en produktforskrift, er det likevel en del av kunnskapen som forblir taus. Slik sett kan det være interessant å tenke at én form for kunnskap kan være mer eller mindre taus enn en annen. I en gradering av hvor taus kunnskap kan være, vil den tauseste kunnskapen være den som forblir som praksis og ikke formuleres i produktforskriften.

Produsentene beskriver en prosess som har vært preget av en dialog med forvalterne der de har kommet til en form for enighet. Produsenten har likevel vekslende meninger om det å formulere kunnskapen i et nytt språk. På den ene siden fremstilles det som et utfordrende arbeid. På den annen side aksepteres systemet, og tilpasningsarbeidet fremstår som noe positivt. Denne vekslende innstillingen finnes i ulik grad blant ulike aktører.

Kompetanse til å kunne omorganisere, oversette og omforme er en viktig faktor for hvordan søknadsprosessen utvikler seg. Mens noen har kompetanse til å omorganisere, kan andre ha kompetanse i forhold til dokumentasjonsarbeid, mens andre igjen lett kan gjøre materielle endringer ved produktene eller produksjonen som gjør at prosessen skrider frem. I noen sammenslutninger finnes oversettelseskompetanse i form av medarbeidere som både kjenner produksjonen og samtidig er kjent med lovverket. Disse konsulentene kan utgjøre en viktig ressurs med hensyn til søknadsarbeidet.

I utdraget under nyanseres bildet ytterligere gjennom et innblikk i utfordringene som kan oppstå når sammenslutningen og forvaltningen ikke er enige om hvordan metoden skal være og beskrives:

AWH: Hvordan gikk dere frem? I søknadsprosessen må dere jo skrive en slags historie om produktet ...

Produsent: *Ja, vi har fått en mal utlevert fra Matmerk.*

AWH: Er det slik det fungerer?

Produsent: *Ja, det er sånn det funker. Så ... det er advokatmat dette. Det er en advokat i Matmerk som sitter og vurderer det vi sender inn, og vi har fått masse tilbakemeldinger, og det er et slit uten like.*

AWH: Er det du som skriver søknaden?

Produsent: *Nei, det er det konsulenten som gjør. Han har jo kontakter, og vi har jo brukt den ekspertisen vi har hatt tilgjengelig, da. Men problemet er at dette er ikke ett produkt, vi har mange varianter.*

AWH: Men når dere nå har søkt som en gruppe, så må dere jo sette opp hvordan dette gjøres.

Produsent: *Ja, vi har et reglement.*

AWH: Gjør det noe med produktene at de blir likere på en måte?

Produsent: *Nei, det er det vi skal forsøke å unngå. Vi har vært nødt til å dele inn i tre produktkategorier.*

AWH: Så er det retningslinjer innenfor hver av disse?

Produsent: *Ja, det er noen retningslinjer for hver, men noe er også felles. Vi hadde opprinnelig bare utarbeidet én kategori, men det likte ikke Matmerk. Det kunne de ikke godkjenne, påsto de. Heldigvis fant vi noen eksempler på noe som var godkjent i Europa, så vi forsøkte å argumentere, da. Matmerk var veldig negative til å begynne med. Fryktelig negative. Det var slik at konsulenten vår ble deprimert.*

AWH: Hvorfor?

Produsent: *De påsto at det ikke kunne komme til å falle innunder merkeordningen, fordi det var for uspesifisert. Hadde det vært ett produkt, hadde det vært mye lettere.*

AWH: Hvem er det som har jobbet med å dokumentere sted og ...

Produsent: *Vi har jo leid inn folk, da. Skrevet historie og gravet frem. Vi har leid en lokal en til å skrive det historiske. Vi har lett i arkiver og ... vi driver jo ennå.*

AWH: Gjør dere det? Selv om dere har levert inn søknaden for et år siden?

Produsent: *Å, ja, levert inn, du, ja-ja, hadde jeg visst hvor mye arbeid det var ...*

AWH: Så det går frem og tilbake fortsatt, altså?

Produsent: Ja, vi får jo nye frister da. Så sier Matmerk: 'Det godtar vi ikke, det må dere jobbe mer med'. Sånn har det gått frem og tilbake, og det er vanlig det, da.

Produsenten beskriver en vanskelig søknadsprosess hvor det har oppstått en uenighet mellom sammenslutningen og forvaltningen. Produsentene vil beskytte én kategori mens forvaltningen hevder at dette ikke er mulig innenfor rammene av ordningen, inntil sammenslutningen finner støtte for sine argumenter i EUs praksis. I dette tilfellet kan man si at EUs modellmakt trumfer de norske forvaltners veiledningsmakt. Videre forteller også produsenten at de har leid noen til å gjøre arbeidet med å dokumentere produktets historie. Dette er som nevnt noe som også en del andre sammenslutninger benytter seg av i søknadsprosessen. Litt senere i samme intervju snakker vi mer om hvorfor sammenslutningen opplever søknadsarbeidet som tungt.

AWH: Hva er det som gjør at det blir tungt?

Produsent: Nei, det er det at jeg tror faktisk at de som sitter og vurderer ikke skjønner alt heller. De er ... og så har Norge den der tendensen til å ri no' regelverk som er helt suverent når de først henger seg opp. Du vet at når vi må begynne å grave frem ting fra Sør-Europa for å bevise det vi tror på, før de begynner å gi etter. Men de måtte jo gi etter, da, når vi fant ting som støttet de banene vi tenkte i. Ved hjelp av noen som tipset oss, da.

AWH: Ja, for dere har jo et nettverk?

Produsent: Ja, konsulentene våre begynner å få et veldig bra nettverk. Og så reiser vi jo en del og ser selv også.

AWH: Så da ga dere det eksemplet til Matmerk?

Produsent: Ja, og da måtte de gi seg. På det ene lille punktet.

AWH: Hva dreide det seg om, da?

Produsent: Ja, jeg husker ikke helt, men noe med at et slikt produkt i den gaten kunne godkjennes, selv om det ikke var én fast oppskrift. For det var det de hengte seg opp i, til å begynne med. Til å begynne med trodde Matmerk at vi bare var et produkt med ett navn, med like ingredienser fra alle tilbyderne, men det er det jo ikke. Så fant vi jo noen eksempler på at det ikke er sånn der nede også da.

AWH: Hvordan opplevde dere dette, som du sier, at de ikke alltid vet hva de driver med, heller?

Produsent: *Vi har måttet forklare ganske inngående hva vi driver med. Mens noen i Matmerk mente at dette måtte være midt i blinken, men det er så mange personer å forholde seg til, vet du. De som skal sette seg ned og studere regelverket, de er ganske rettlinja, da. De ser ikke mye utenom det. Men så sitter det kanskje noen andre i andre land som har den samme forskriften på sitt språk som ser det på en helt annen måte da. Det er jo det som er utfordringen.*

Utdraget rommer mange forhold som også andre produsenter og konsulenter nevner: blant annet at Matmerk ikke evner å sette seg tilstrekkelig inn i produsentenes sted, forholdet mellom det europeiske og det oversatte norske regelverket, at regelverket er ”stivbent”, at produsentene selv må lære Matmerk hvordan systemet fungerer, evnen til å se forbi regelverket og at produsentene også har et nettverk og konsulenter som hjelper dem med søknadsbehandlingen, blant annet ved å se til Sør-Europa for eksempler som de kan benytte i sin argumentasjon. Således berøres flere sider ved oversettelsesarbeidet. Selv om det er uenighet mellom produsenter og forvaltning, er man nødt til å tilpasse seg og sette seg i den andres sted for å kunne oversette produksjonsmetoden til forskrift. En av produsentene gjør en refleksjon omkring dette:

Produsent: *Vi har jo skjont at vi har hatt med jurister å gjøre, og vi tenker at slik må det sikkert være. Fordi det må jo på en måte inn i en ramme, sånn at det passer liksom flere. Men det er jo mange ganger jeg har syntes at det har vært veldig frustrerende. Herregud, hva er det de tenker, de har jo aldri hatt jord på fingrene, for å si det sånn. Men samtidig må vi ikke bli så opphengt i det at vi irriterer oss over at vi ikke tenker konstruktivt, heller, for å komme videre. Det er liksom å forstå også å kunne klare å samarbeide på tvers av det der.*

AWH: *For det dokumentet skal både dere og forvaltningen leve med.*

Produsent: *Ja, det er akkurat det. Og da kan det, hvis det kommer en annen produsent og sier 'OK, nå vil vi konkurrere med dere', og da kan vi vise til at i dette dokumentet står det sånn og sånn, og da må du gjøre sånn og sånn. Og da er det litt viktig at det juridiske er tenkt igjennom og gjort fornuftig, og da er det jo litt samspill mellom jussen og vi som driver på gulvet, for å si det sånn, eller på jordet og, da. Men det er klart vi hadde dårlige erfaringer med Mattilsynet til å begynne med, det hadde vi. De hadde utrolig, veldig liten forståelse for at, ja, at det fantes praktiske ting å ta hensyn til.*

Produsenten snakker generelt om det som skjer i *samspill mellom jussen og vi som driver på gulvet* i en søknadsprosess. Selv om dette er betraktninger av mer generell art, er de likevel betegnende for det som skjer når produksjonsmetoden skal beskrives i søknad om produktforskrift. Fokuset på tilpasningsarbeid er helt fremtredende i dette utdraget.

Produsenten påpeker at det er vanskelig å sette seg i den andres sted, men at det samtidig er helt nødvendig for å lykkes i å jobbe frem en Beskyttet betegnelse.

Gjennomgangen av tilpasningsarbeidet som gjøres for å beskrive produksjonsmetode, viser at det er mangfoldig. I det første eksemplet var det enighet innad i sammenslutningen og med konsulenten, noe som gjorde det enkelt å oversette produksjonsmetoden uten å måtte foreta noen omforminger. I det andre eksemplet var det ulikheter innad i sammenslutningen. Dette gjorde det vanskelig å oversette en felles produksjonsmetode uten å samtidig ta høyde for mulige omforminger. Det tredje eksemplet var beskrivende for en oversettelse av produksjonsmetoden som ble gjort i en konstruktiv dialog mellom sammenslutning og forvaltning. I dette eksemplet ble det ikke gjort omforminger, men produsenten ga også uttrykk for at det var vanskelig å gjengi all taus kunnskap i oversettelsen av produksjonsmetode til produktforskrift. I det fjerde eksemplet beskrev en produsent en situasjon hvor det var uenighet mellom forvaltning og produsenter. Forvaltningen tilpasset seg her produsentens forståelse av hvordan produksjonsmetoden skulle beskrives når sammenslutningen viste til at dette var noe som ble gjort i EU. I det siste, mer generelle eksemplet ble det understreket at det å sette seg i den andres sted er helt avgjørende for vellykket tilpasningsarbeid.

For å oppnå en Beskyttet betegnelse er det imidlertid ikke nok å dokumentere hvordan man gjør det. Man må også dokumentere hvor man gjør det og hvor produktet kommer fra.

Omorganiseringer, omforminger og sporbarhet

Søknad om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser og geografiske betegnelser skal inneholde opplysninger som bekrefter at næringsmidlet stammer fra det angitte geografiske området.²¹²

Opplevelsen av å tilpasse seg vilkårene for sporbarhet varierer både i og mellom sammenslutninger. Noen får dette til enkelt, fordi de allerede har rutiner som sikrer god sporbarhet. Andre sammenslutninger har større utfordringer, fordi ulike produsenter har ulike system, forutsetninger og strategier knyttet til dette. Under gjør en konsulent et skille mellom store og små produsenters system og forutsetninger for sporbarhet:

AWH: Er det andre ting som har vært utfordrende?

Konsulent (a): Ja, sporbarhet, og det er kanskje ikke helt landet en gang.

AWH: Ja, i forhold til hvor råvaren kommer fra?

Konsulent (a): Ja, for du må kunne spore det tilbake til bonden.

---

²¹² Rammeforskriften, § 9.4.

AWH: Er det veldig problematisk?

Konsulent (a): *Ja, det krever en del fra industrien. Slik sett er det problematisk.*

Konsulent (b): *Systemene ligger ikke der. De store produsentene har kanskje en fordel av at de har utstyr, men de lager så mye at for dem er det kanskje det at man må inn med en del manuell håndtering for å sikre sporbarheten. Dette kan bli en kjempefrustrasjon for dem kontra de små. Så det er mange ting som har vært litt vanskelig.*

Sitatet impliserer at store produsenter risikerer å måtte gjøre omorganiseringer av arbeidet og omforminger av utstyr for å etterleve krav om sporbarhet. De små produsentene blir vurdert som å ha mindre utfordringer til dette vilkåret, og har derfor heller ikke et stort behov for tilpasningsarbeid ut over å oversette sine sporingsrutiner til en beskrivelse i søknaden.

Et annet tilpasningsarbeid er knyttet til konsulentenes oversettelse av forskriftens og kriterienes mening til produsentene:

Konsulent: *Vi brukte ganske mye tid med arbeidsgruppen for å få dem til å forstå.*

AWH: Forstå hva da?

Konsulent: *Forstå søknaden og alle de tingene som må vektlegges og balanseres, ikke sant. Sporbarhet, for eksempel der var det jo et ramaskrik først: 'å nei dette går ikke, det er umulig, ikke sjanse'. Så måtte vi forsøke å forklare det. Det har jo vært en prosess for dem å forstå hele greia.*

Det er ikke uvanlig at produsenter forteller at de ikke har vært fullstendig klar over hva som kreves av en søknad om BB. I sitatet trekker konsulentent frem kravet om sporbarhet som et konkret eksempel på hva som oppleves som et vanskelig vilkår. I dette tilfellet ligger konsulentens utfordring i å oversette vilkåret til produsentene på en slik måte at de forstår at det er mulig å tilpasse seg et slikt krav gjennom søkeprosessen.

Som med andre vilkår har også sporingskravene endret seg, noe en av produsentene nevner i forbindelse med at de har hatt søknad til behandling i lengre tid:

Produsent: *Det var en del omskriving fordi det hadde blitt en del endringer i det med KSL og sporing. Vi måtte gjøre litt om på det. Det var litt på det og litt sånn småteri som de begynte med ...*

AWH: Etter sammenslåingen med Matmerk og KSL?

Produsent: *Jeg vet ikke om det var etter sammenslåingen eller om det hadde blitt andre krav til sporing, men det var 'peanuts'.*

Utdraget over antyder at sammenslåing av Matmerk og KSL²¹³ utløser nye vilkår for en produktforskrift som stort sett var ferdig skrevet. Tilpasningsarbeid utløses altså av omorganiseringer i forvaltningen som gir nye krav til sporbarhet, noe som igjen medfører omskrivninger av en produktforskrift.

Til tross for en del utfordringer fremstår vilkårene til sporbarhet som relativt enkle å tilpasse seg for sammenslutninger, sammenlignet med vilkåret som krever dokumentasjon av hvordan naturgitte og menneskelige faktorer påvirker produktets kvalitet.

Skrivning, omskrivning og oversettelse av forholdet mellom mat, mennesker og steder

Søknad om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser og geografiske betegnelser skal inneholde angivelse av faktorer som bekrefter tilknytning til det geografiske miljø eller den geografiske opprinnelse.²¹⁴

I analysen av forvaltningen av ordningen kom det frem at forvalterne opplever vilkåret knyttet til å angi faktorer som bekrefter produktets tilknytning til det geografiske området som særlig utfordrende. Med faktorer menes mer konkret sammenhengen mellom naturbetingede og menneskelige faktorer påvirkning på ferdigvaren. De fleste er klar over disse sammenhengene, men mange har vansker med å sette begrep på disse kunnskapene som også ofte er dypt tause. I arbeidet med søknaden må man gå erkjennelsestrinn fra taus/urefleksiv kunnskap til refleksiv, men også videre til formulering og oversettelse til forskrift. Etter at forskriften er på plass kreves også et vedlikeholdsarbeid, noe en konsulent påpeker:

Konsulent: *I det senere, også etter at vi fikk denne ordningen, har vi i møter med produsentene gått nærmere inn på dette og forklart dem og snakket om det, for de må jo også få dette inn under huden.*

Det finnes imidlertid også produsenter som allerede har en 'under huden'-forståelse av naturens og menneskers betydning for sitt produkt, og er i stand til å reflektere rundt den. En av produsentene gjør en slik refleksjon i forlengelsen av et spørsmål om kvalitet:

AWH: *Hva kjennetegner kvaliteten ved et produkt som er beskyttet?*

---

²¹³ Fra og med 1. januar 2007 ble disse slått sammen og etablert som stiftelsen KSL Matmerk.

²¹⁴ Rammeforskriften, § 9.6.

Produsent: Smak er jo en ting som er individuell, men for kvalitet må det jo være forskjellige normer som ligger til grunn. For eksempel når vi lager forskriften for vårt produkt. For at det skal få den spesielle smaken og det utseendet og fasthet og det der, så skal det dyrkes på det og det området i den type jord. Hvis ikke, får det ikke den kvaliteten. Hvis du dyrker dette produktet der oppe (intervjuet foregår utendørs, og produsenten peker mot et område ikke langt unna der vi sitter), så får det ikke en god kvalitet, for å si det sånn. Så det er jo alle de faktorene som spiller sammen for å gi et produkt som er unikt i forhold til et annet produkt.

Produsenten ser de naturgitte og menneskelige faktorene som avgjørende for at produktet skal oppnå riktig kvalitet. Det må dyrkes på et spesielt område for å oppnå riktig kvalitet. Nettopp denne dyrkningskunnskapen besitter denne produsenten, og formidlet den i utarbeidelsen av produktforskriften.

Nedtegningen av historien til produktene er også et viktig bidrag i å dokumentere tilknytning i søknadsarbeidet. Flere av produktene har ikke tidligere fått sin historie skrevet. Det er derfor et arbeid som må gjøres underveis. I det følgende sitatet beskrives en slik prosess av en konsulent. Konsulenten har selv ikke inngående kunnskap om produkthistorien og produktets forankring i det geografiske området, og har derfor satt bort denne delen av søknadsarbeidet:

AWH: Hvordan gikk du frem for å få dette dokumentert? Den historiske gjennomgangen og det med klima.

Konsulent: Det er folk som har jobbet med det for meg. Jeg har vært nødt til å leie inn folk for å gå gjennom historien.

AWH: Hvilke folk er det som har gjort det?

Konsulent: To som hadde god peiling på produktet og området.

AWH: To?

Konsulent: Ja, noen som jeg har leid inn kun for dette. Den ene jobbet vel for oss i en tre-fire måneder, og så gikk det en periode, og så måtte vi gjøre arbeidet på nytt. Da hadde vi en ny person som jobbet for oss i en tre måneders periode.

AWH: Hva slags bakgrunn hadde de som gjorde det?

Konsulent: Nei, kunnskap om næringen og utdanning relatert til den, og så personer som har hjulpet oss med å strukturere. Vi har også hele tiden fått innspill fra Matmerk. Hva burde vært tatt med og hva som ikke bør tas med. Hva kan de godkjenne og så videre.

AWH: De som har innsikt fra næringen har sikkert en del kunnskap om historien, men er det noen med bakgrunn i historie som har jobbet med det?

Konsulent: Nei, ikke egentlig, men de har blitt historikere. De har gått igjennom gammel litteratur, bøker, historiebøker og hva det måtte være. Snakket med folk.

Det er ikke bare historiene som nyskrives, men de skrives også av nye historieskrivere i samarbeid med Matmerk. Vilåårene i forskriftene setter sitt preg på produkthistoriene. Dette kommer frem av sitatet hvor konsulenten viser til at forskriften og Matmerk innvirker på hva som er gangbar historie, og ikke. Nyskrivningen av historien er slik sett preget av tilpasningsarbeid.

Det finnes også eksempler på produsenter som forteller at de ikke forstod verken forvalternes språk eller vilåårene som forvalterne forsøkte å formidle vedrørende stedstilknytning.

AWH: Du sa noe at dere måtte gå noen runder med Matmerk. At dere hadde sendt inn søknaden flere ganger for å få den igjennom.

Produsent: Ja, det hadde litt med det å gjøre at vi skjønnte faktisk ikke hva de etterspurte.

AWH: Nei, et kommunikasjonsproblem?

Produsent: Ja, faktisk, rett og slett et språkproblem. De som sitter og forvalter et lovverk, de har sitt eget språk og bruker ord og vendinger som vi misforstod, eller ikke fattet hva budskapet egentlig var.

AWH: Har du noen eksempler?

Produsent: Nei, jeg klarer ikke å ta frem det, men ...

AWH: Men du husker kanskje hva det dreide seg om?

Produsent: Jo, det vi jobbet mye med, det var det med særegenheten. Å dokumentere at det var en særegenhet for oss og for dette distriktet. Å skjønne at vi måtte dokumentere det ut fra tankegangen om at dette ikke kunne lages noe annet sted. Hvis det kunne ha gjort det, så ville det ha mistet en del av poenget, forstod jeg. Det skjønnte vi ikke i starten, så vi ... Og like ens med geografiske begrensninger, det var vi heller ikke helt på linje med ...

AWH: Hva tror du det skyldes at det ble sånn?

Produsent: Vi mener nå i ettertid at vi skjønnte ikke riktig språkbruken, da. Som lovverk-folka, har. Det er jo en advokat som har gått grundig inn i det lovverket som finnes i EU og forsøkt å formidle det på norsk, da. Det var vel kanskje det vi gikk litt i fella på. Men det var ikke bare oss produsentene i sammenslutningen, det gjaldt også konsulenten vi brukte.

AWH: Ja, de skjønte heller ikke helt. Men hva gjorde dere da, for å få klarhet i det?

Produsent: Vi fikk jo tilbakemeldinger fra Matmerk at de ikke godtok det og ... Vi måtte formulere oss litt annerledes. Etter en del diskusjoner med dem så fattet vi jo til slutt hva de ville ha da. Matmerk var jo også på et møte her. Da skjønte vi litt mer av hva de var ute etter.

AWH: De forklarte det kanskje i et litt annet språk?

Produsent: Ja, de gjorde det. Ja, da løsnet det. Da de fikk si det muntlig, så klarte de å forklare oss hvordan vi skulle gjøre det. Da skjønte vi det på vårt språk, da.

Denne produsenten ga uttrykk for at deres tradisjon er så selvfølgelig at de har problemer med å formidle hva som er spesielt med den. I tillegg har de problemer med å forstå hva forvalterne spør etter. Kombinasjonen av å ikke klare å formidle, og samtidig ikke forstå vilkårene, gjør dette tilpasningsarbeidet svært krevende. Som i det neste sitatet syntes også denne produsenten at forståelsen av vilkårene ble klarere når de fikk snakke direkte med representanter fra Matmerk. I utgangspunktet hadde produsenten som siteres under forstått vilkårene, men klarte ikke å formidle det gjennom søknaden.

AWH: Hvordan tror dere det går nå, da?

Produsent: Jeg vet ikke, skjønner du. Jeg har ikke peiling på hvordan det går. Vi er i så to forskjellige verdener. Hadde vi fått dem hit og vi hadde kjørt oss en runde og vist frem alle stedene det produseres, så tror jeg ikke det hadde vært noe spørsmål om det her er lokalt særpreg, altså. Det tror jeg ikke hadde vært et tema engang. Hvis vi kunne vist dem ti produksjonssteder som er eldre enn fra 1900, så er det ikke noen tvil. Man kan jo påstå at husene har vært brukt til noe helt annet, men det ...

AWH: Men hvorfor tror du det er så stort skille mellom dere og de som behandler søknadene deres?

Produsent: Det er jo det at vi er dårlige til å formidle et budskap, da. Vi tar dette som en selvfølge, og det gjør andre her også. De forteller det ikke til naboen engang, at de driver med det, for det er så selvfølgelig. Mens folk som ikke har et forhold til det, de ser på det som noe diffust noe. De har ikke har noe forhold til det!

AWH: Jo, men de som behandler sakene jobber jo nettopp med slike søknader.

Produsent: Ja, de gjør nå det. De er opptatt av paragrafer og det juridiske. Jeg sier ikke at de er paragrafryttere, men de er ikke matfolk i den forstand at de har det i blodet å produsere mat. De produserer papir, og da blir du mer imot paragrafer og sånt.

Det er på ingen måte slik at produsentene er totalt ukjent med papirarbeid, men når det kommer til utforming av produktforskrift, utgjør dette likevel noe nytt. Produsentene må tenke på nye måter og sette ord på taus kunnskap. En parallell kan trekkes til forvalternes arbeid med å tilpasse den norske rammeforskriften så mye som mulig til EUs ordning. Med denne tilnærmingen kan forvalterne risikere å fjerne seg og bli fremmed for den norske forskriften. Når man baker alle de nasjonale forholdene inn i teksten som forbehold og unntak, ser man likevel at karet passer bedre med det norske matkulturelle terrenget, og en form for balanse oppstår. Også produsenter er opptatt av hvordan en slik balansegang sikres, og noen uttrykker misnøye med at modellmakten fra Frankrike og Italia står for sterkt i tilpasningsarbeidet:

***Produsent:** Nei, men altså jeg vet ikke, det er jo akkurat den verdidimensjonen som ligger i bunnen som er spesielt for den håndverksmessige tradisjonen. Vi bygger vår produksjon på en rik historie, ikke sant. Vi har en autentisk forankring til selve produksjonen, vi har fått den overlevert fra generasjon til generasjon, at dette er den håndverksmessige produksjonen som er forankret i området her. Og det var sånn man produserte det. Og man kjøper ikke bare et produkt, men man kjøper et produkt med rik bygdekokkehistorie. Så det har noe med forankring og opprinnelse, hva er liksom den autentiske opprinnelsen på den her matkulturen? Og hvordan var den, og hva var det som lå i bunnen på den? Og da er det viktig for oss å få videreført de prinsippene og de verdiene som bygdekokkene har overført til oss igjen, da. Og den, de forskjellene der, liksom, det har vi tungt for å selge inn til Matmerk, og de bruker liksom merkeordningen som et rammeverk, og de ser det som en strategi, og de sier at sånn står det i paragrafene, og sånn er det det praktiseres i Frankrike og Italia. Vi, lille Norge, ikke sant. Vi er fire millioner mennesker her. Og liksom, det er noen forskjeller her som jeg synes blir vanskelig å få direkte overførbart til det norske samfunnet, selv om målsettingen er veldig god med dette med beskyttede betegnelser å få frem matskatter, gamle matskatter. Men det er litt problematisk med å få dem til å vise litt fleksibilitet i forhold til jussen, synes jeg.*

Sitatet peker på oversettelsesarbeid på to ulike nivå. Det dreier seg om å oversette etablert kunnskap og tradisjon til en produktforskrift, men i tillegg pekes det på sider ved å oversette det europeiske systemet til norske forhold. Oversettelsesarbeidet knyttet til Beskyttede betegnelser begrenser seg likevel ikke kun til disse nivåene. Det springer tydelig frem når man ser ordningen som helhet, at oversettelser mellom ulike felt/diskurser/nivåer er, og har vært, helt sentralt i utviklingen av merkeordningen.

For noen er det enkelt å oversette sin forståelse av sammenhengen mellom naturbetingede og menneskelige faktorer påvirkning på produktet de produserer. For andre innebærer dette tilpasningsarbeidet en uvant måte å tenke rundt sin egen produksjon og eget produkt. Dette

tilpasningsarbeidet er i hovedsak knyttet til meningsaspektet. En av ordningens kanskje viktigste oppgaver er nettopp å gi produkter en bestemt mening gjennom å tilpasse og sikre at de kommer fra et bestemt sted, en bestemt natur og blir produsert av bestemte mennesker på en bestemt måte.

Konklusjon

Produsentene påtar seg et stort matkulturelt tilpasningsarbeid når de velger å jobbe mot en Beskyttet betegnelse. I denne delanalysen har jeg vist hvordan tilpasningsarbeid er nødvendig for å oppfylle de mest sentrale vilkårene i rammeforskriften i søknader om BB og utvikling av produktforskrifter. Som i de to foregående delanalysene har jeg vist betydningen av de ulike tilpasningspraksisene hver for seg, men også hvordan de griper i hverandre og kan forstås som kjeder av tilpasninger. I tillegg til de tre mest sentrale tilpasningspraksisene, har jeg også vært nødt til å peke på noen nye for å nansere og forstå kompleksiteten i tilpasningsarbeidet. Til forskjell fra perioden med innføring og i forvaltningen av ordningen, er produsentenes bruk av ordningen preget av et mer mangfoldig tilpasningsarbeid. Dette fordi de må ta i bruk alle de tre viktigste tilpasningspraksisene, sammen med en rekke andre. De må oversette sin dypt tause og tradisjonelle kunnskap, omorganisere seg i nye grupper, samt omforme produktene.

Jeg har beskrevet og analysert bruken av BB med henblikk på kulturelt tilpasningsarbeid og de elementer som inngår i en slik tilnærming. Gjennom dette analytiske grepet fant jeg at de mest fremtredende kulturelle forskjeller ved bruken av BB er knyttet til både mening, organisering og materielle forhold. Ifølge rammeforskriften har produktnavn uten stedsbetegnelse en annen mening enn de som har. Dette har aktivert omskrivninger. Produsentsammenslutningene har heller ikke alltid vært organisert slik BB legger opp til, noe som gir omorganiseringer. Når produkter i utgangspunktet ikke tilfredsstiller materielle krav for høy kvalitet, utløses omforminger. Som i forvaltningen av ordningen, er de mest fremtredende aktørene i bruken av BB produsenter, konsulenter og forvaltere. Andre aktører er imidlertid også involvert. Aktørenes sammensetning av kunnskaper og tilpasningskompetanse er mer omfattende i bruken av BB enn under innføringen og forvaltningen av ordningen. Produsentene må sette seg inn i det juridiske systemet, i tillegg til å ta sin egen tause kunnskap om egen produksjonspraksis og produkter til et nytt refleksivt nivå i utarbeidelsen av produktforskrifter. Bruken av BB aktiverer et samspill mellom både oversettelser, omorganiseringer og omforminger for å utligne de ulike

kulturelle forskjellene. Det finnes også en rekke andre måter som tilpasninger praktiseres gjennom. Som for innføring og forvaltning skjer tilpasningsarbeidet ved bruken av ordningen også grunnleggende sett langs dimensjonen orden/uorden. I tillegg skjer det langs dimensjonene lokal/global og tradisjon /innovasjon. Maktaspektet er også gjennomgående i produsentenes søknadsarbeid. De vekslende maktforholdene, knyttet til hvordan emballasje og merking blir utformet, er ett eksempel på dette. Som i forvaltningen av BB, er flere ulike former for makt i spill i bruken av ordningen. Maktdynamikken mellom produsentene og andre aktører bidrar til at bruken av BB skrider fremover. Bruken av BB er i all hovedsak relatert til de samme kontekstuelle betingelser under forvaltningen. Det vil si at bruken av BB inngår som en del av Matspesialiseringen og må forstås i lys av denne og andre kontekstuelle betingelser, deriblant ulike institusjoner hvor rett, teknologi og økonomi kan sies å ha vært særlig fremtredende. Den kollektive og individuelle tilpasningskraften som skapes rundt BB er som nevnt knyttet til en forståelse av – og et ønske om – å ordne det som i utgangspunktet fremstod som uordnet.

Tilpasningsarbeidet som praktiseres i bruken av BB, gir en rekke ulike konsekvenser. Det oppleves som både negativt og positivt av de som utfører det, og bidrar til ulike grader av inklusjon og eksklusjon. Tilpasningsarbeidets viktigste tilpasningspraksiser bidrar til at produkter og emballasje omformes og at aktørenes forståelse og organisering endres. Andre og ulike tilpasningspraksiser tar ulikt utgangspunkt for bestemmelse av produkters geografiske opprinnelse. Dette får blant annet betydning for hvem som kan oppnå Beskyttet betegnelse. Tilpasningsarbeidet bidrar på ulike måter til kvalitetsheving og utvikling av nye varianter. Samtidig foregår det en form for ensretting når produsenter samarbeider. Mattradisjoner både utvikles og sementeres. Konsekvensene av tilpasningsarbeidet beveger seg slik sett mellom likhet og mangfold, konservering og innovasjon, samt mellom ensretting og utsletting. En naturlig konsekvens – og kanskje en forutsetning for – tilpasningsarbeidet er vekslende maktforhold. Dette betyr at flere aktører ofte har innvirkning på utfallet av de ulike tilpasningsarbeidene. En annen konsekvens av tilpasningsarbeidet er at produsenter blir 'tvunget' til å sette ord på sin tause kunnskap. I forlengelsen av dette får noen produkter for første gang en nedskrevet eller omskrevet historie. Det oppstår et skille mellom de som har tilpasningskompetanse og de som ikke har slik kompetanse. I tillegg er det også et skille mellom sammenslutninger som har midler til å leie inn personer med tilpasningskompetanse, og de som ikke har det.

Sammenfatning

I denne delens tre delanalyser har jeg beskrevet hvordan Beskyttede betegnelser ble innført, deretter forvaltet og brukt i Norge. Jeg har videre vist hvordan kulturelt tilpasningsarbeid er et gjennomgående trekk ved alle disse sidene ved merkeordningen. BB har vært og er avhengig av tilpasningsarbeid for å fungere. Dette gjør at både innføring, forvaltning og bruk av ordningen er preget av oversettelser, omorganiseringer og omforminger, samt en rekke andre tilpasningspraksiser og samspillet mellom disse. De ulike tilpasningspraksisene har spilt ulik rolle i de forskjellige delanalysene. Under innføringen av BB var omorganiseringer og spesielt oversettelser viktig. I forvaltningen er fortsatt omorganiseringer og oversettelser viktig, men noe mer likestilt. Produsentenes tilpasningsarbeid i bruken av ordningen fremstår som mest omfattende og krever derfor både oversettelser, omorganiseringer og omforminger.

Noen tilpasningspraksiser er ikke like ofte i bruk som andre, men de bidrar likevel til det helhetlige tilpasningsarbeidet. Identifiseringen av de mindre brukte praksisene nyanserer forståelsen av det omfattende og komplekse tilpasningsarbeidet som skjer. På sikt vil de inngå som viktige elementer i en videreutviklet teori om kulturelt tilpasningsarbeid.

Omskrivninger, sortering, lokalisering og omlokalisering er eksempler på slike mindre brukte tilpasningspraksiser. De som brukes lite i denne studien kan være mer sentrale i andre studier, på samme måte som noen av de som fremstår som sentrale her, vil være mindre aktuelle i andre studier.

I den siste delen presenterer og utdyper jeg min samlede konklusjon og går mer systematisk inn på tilpasningsarbeidets ulike konsekvenser og implikasjoner.

6 Konklusjon, konsekvenser og implikasjoner

Konklusjon

Studiens utvikling fra det beskrivende til det begrepsutviklende gir en tredelt hovedkonklusjon:

- På et empirisk nivå beskriver jeg hvordan Beskyttede betegnelser er avhengig av kulturelt tilpasningsarbeid for å fungere i Norge. I tillegg viser jeg at tilpasningsarbeidet og dets ulike konsekvenser bidrar til at Beskyttede betegnelser har en tvetydig innflytelse på utvikling av norsk matkultur.
- På et konseptuelt nivå utvikler jeg et nytt begrepsapparat. Begrepsapparatet springer ut av min identifisering av det kulturelle tilpasningsarbeidet, og utvider forståelsen av innføring, forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser i Norge. I tillegg kan begrepsapparatet overføres til studier av lignende ordninger i andre land. Mer generelt kan det tenkes overført og utviklet i relasjon til andre teoretiske perspektiver og studier av andre fenomener og former for kulturelt tilpasningsarbeid.
- På et overordnet nivå viser studien hvordan det matkulturelle tilpasningsarbeidet utgjør et bindemiddel der moderne globale regler møter tradisjonelle lokale produkter. Mer generelt formulert er det kulturelle tilpasningsarbeidet nødvendig i den samtidige forbindelsen og dynamikken mellom lokal/global og moderne/tradisjonell.

Avslutningsvis oppsummerer jeg noen av de viktigste konsekvensene og implikasjonene av tilpasningsarbeidet.

Tilpasningsarbeidets konsekvenser

Det er hensiktsmessig å systematisere tilpasningsarbeidets ulike konsekvenser etter hvilke tilpasningspraksiser de springer ut fra. En slik fremstilling gir også et utgangspunkt for å beskrive konsekvenser av tilpasningspraksisenes samspill og tilpasningssammenbrudd.

Konsekvenser av språklige og kunnskapsmessige oversettelser

En egen mentalitet, med et eget vokabular eller språk, gjør det mulig å kommunisere den matkulturelle forståelse som ligger til grunn for Beskyttede betegnelser i EU. Forståelsen innebærer blant annet at forholdet mellom tradisjon og matens opprinnelsessted anses som betydningsfullt for produktenes kvalitet. Tilpasningsarbeidet med Beskyttede betegnelser i Norge oppstår blant annet fordi det mangler både vokabular og matkulturell kunnskap som er i tråd med de matkulturelle forutsetninger som ligger til grunn for ordningen fra EU.

Arbeidet med å etablere og tilpasse et tilsvarende vokabular og forståelse i norsk matkultur har derfor vært viktig under innføring, forvaltning og bruk av ordningen og matspesialiseringen for øvrig.

Av eksempler på ulike oversettelser, har jeg blant annet pekt på hvordan det franske begrepet *terroir* er forsøkt innført og tilpasset i den norske matkulturen. *Terroir* ble først trukket inn og benyttet i sin opprinnelig franske form i den norske matdiskursen. Ved en slik bruk av begrepet finner det sted en tilpasning av forståelsen av den norske matkulturen til det franske begrepet. Senere har det vært forsøkt å finne et eget norsk begrep som omfatter det som *terroir* viser til. I dette tilfellet blir det franske begrepet tilpasset den norske matkulturen.²¹⁵ Norske myndigheters stadige insistering på sammenligning med fransk og sydeuropeisk matkultur har vært viktig for tilpasningskraften i matspesialiseringen og utviklingen av BB. Utviklingen av det nye vokabularet under matspesialiseringen henger sammen med utviklingen av ny forståelse av ulike matkvaliteter. Etableringen av BB kan i seg selv sees som en konsekvens av tilpasningsarbeidet med de nye kvalitetene, og en insistering på å sammenligne den norske matkulturen med den sydeuropeiske.

Oversettelser er også viktige i forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser. Arbeidet med utforming av konkrete produktforskrifter er et eksempel på dette. I slikt arbeid tilpasser og begrepsliggjør produsenter sin forståelse, praktisering og tause, kroppsliggjorte kunnskap om matproduksjon til en produktforskrift. Forvalterne tilpasser juridisk fagterminologi og forståelsesform til produsentenes forståelse og praktisering av mattradisjon. Slike oversettelser mellom produsenters og forvalteres språk og kunnskap skjer best gjennom dialog og samarbeid. Det kan likevel være vanskelig å få til slikt samarbeid på grunn av formalisert saksgang og habilitetskrav. Produsentene risikerer å bli fremmed for sine egne produkter og tradisjon i søknadsprosessen. I tilfeller hvor produsenter oppnår Beskyttet betegnelse, forteller likevel flere at de oppnår et nære forhold til produktet de har søkt Beskyttet betegnelse for. Forvalterne opplever det også som utfordrende å oversette forordninger fra EU til norsk regelverk og matkultur og *vice versa*.

---

²¹⁵ Følgende utdrag fra Landbruksmeldingen *Velkommen til bords* (2011-2012) er et eksempel på dette: *Norske naturgitte forhold som klima, geografi og topografi, jordsmonn, geologi og lysforhold i vekstsesongen, gir utgangspunkt for råvarer med stedegen smak (terroir)* (s. 131). *Stedegen smak* blir forklart ut fra en norsk sammenheng og kun med en 'svak' referanse til *terroir*. Tidligere i Matspesialiseringen finner man som tidligere nevnt flere eksempler hvor *terroir* er brukt uten noe forsøk på å oversette begrepet til norsk.

Arbeid med å bestemme produkters geografiske opprinnelse gir et tredje eksempel på oversettelser. I en del tilfeller blir produktenes opprinnelse bestemt og oversatt til forskriftstekst på bakgrunn av levd og praktisert matkultur, knyttet til bestemte dalfører eller andre naturlige grenser. Dette betegnet jeg som *lokalisering*. I andre tilfeller blir avgrensningen og oversettelsen av produktopprinnelse styrt av allerede etablerte kommunegrenser og formalisert kartverk, noe jeg betegnet som *omlokalisering*. De tre eksemplene fra innføring, forvaltning og bruk av BB viser samlet hvordan ulike språklige og kunnskapsmessige oversettelser gir ulike konsekvenser.

Konsekvenser av sosiale omorganiseringer

Rammeforskriftens vilkår gir eksplisitte krav om samarbeid mellom produsenter. Denne påkrevde samarbeidsformen er ikke alltid etablert blant de som søker Beskyttet betegnelse. Ordningen gjør i tillegg krav på nye former for forvaltnings- og handelsmessig samarbeid. Arbeidet med å skape og tilpasse slike nye organiseringsformer i norsk matkultur har derfor vært viktig under innføring, forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser. Som en konsekvens av kravene i rammeforskriften skapes nye produsentsammenslutninger, og forvaltningen og andre parter involvert i ordningen gjennomgår organisatoriske endringer. Det oppstår videre nytt samarbeid mellom de omorganiserte forvaltere og primærprodusenter og mellom dagligvarekjedene og produsentene. En ny forbruker- og produsenttype konstrueres også i markedsanalyser og markedsføringen av Beskyttede betegnelser. På denne måten vokser kunnskap om nye aktører og grupper frem, og disse får egne navn. 'Produsent av matspesialiteter' og 'Forbrukere opptatt av matspesialiteter' er eksempler på slike nye organiseringer av mennesker. Analysen viser slik sett at også omorganiseringer av sosiale relasjoner får ulike konsekvenser.

Konsekvenser av materielle omforminger

Vilkårene for å oppnå Beskyttet betegnelse omfatter blant annet spesifikke krav til produktenes ulike kvaliteter. I en del tilfeller innfrir ikke de omsøkte produktene i utgangspunktet disse kvalitetskravene. Arbeidet med å skape og tilpasse produkter som tilfredsstillr rammeforskriftens vilkår, har derfor vært viktig under forvaltning og bruk av Beskyttede betegnelser. Forskriftens vilkår knyttet til kvalitet medfører at produkter og andre materielle forhold fysisk omformes eller skapes. Konsekvensen er blant annet annerledes eller nye produkt enn det som opprinnelig ble fremstilt. Omforminger og disses konsekvenser kan også sees som et resultat av samspillet med en annen tilpasningspraksis.

Når produsentene først omorganiseres og videre arbeider med å tilpasse seg en felles produktforskrift, kan produksjonsformer og produkter også bli likere. Som for de to andre tilpasningspraksisene, viser analysen at materielle omforminger gir ulike konsekvenser.

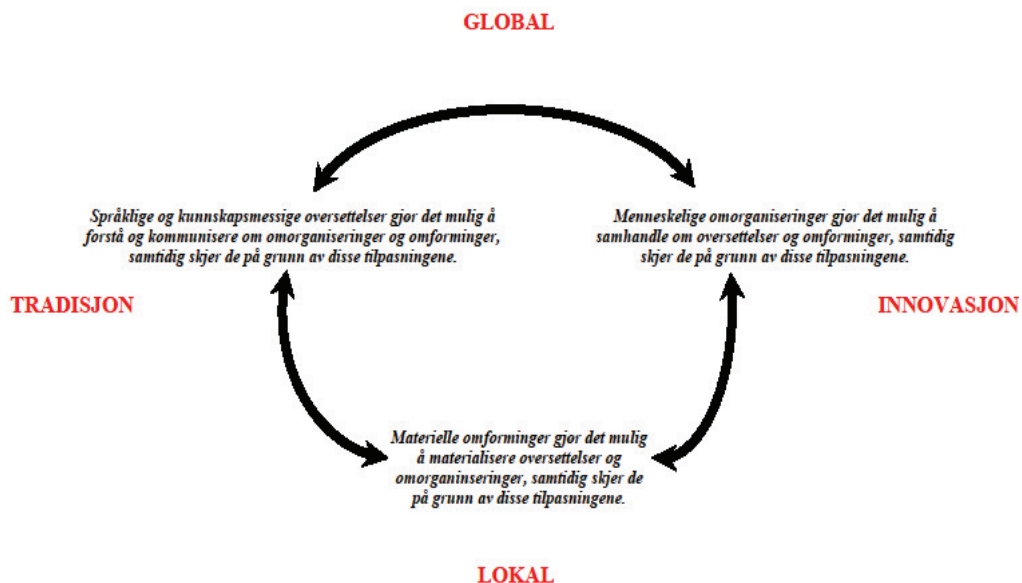
Konsekvenser av tilpasningspraksisenes samspill

På et første analytisk nivå kan tilpasningsarbeidets konsekvenser identifiseres og beskrives med utgangspunkt i hvilke tilpasningspraksiser de springer ut av, som vist over. På et dypere analytisk nivå kan tilpasningsarbeidets konsekvenser identifiseres og beskrives med utgangspunkt i hvordan konsekvensene av de enkelte tilpasningspraksisene utløser nye tilpasninger og nye konsekvenser. Et eksempel på dette er det ovenfor nevnte tilfellet hvor kravene i forskriften i første omgang utløser omorganiseringer og nye samarbeidsformer som igjen utløser omforminger og likere produkter. Forholdet mellom de to analysenivåene kan summeres i tre relasjonelle påstander:

- Når grupper av mennesker og produkter blir navngitt og får ny mening, får det sosiale og materielle konsekvenser.
- Når menneskelig samhandling organiseres på nye måter, får det meningsmessige og materielle konsekvenser.
- Når produkters materielle egenskaper endres, får det menings- og organisasjonsmessige konsekvenser.

I modellen på neste side er dynamikken i samspillet mellom tilpasningspraksisene illustrert. Den er slik sett en nyansert versjon av modellen jeg presenterte i introduksjonsdelen (figur nr. 4).

Figur 8. Nyansert modell for dimensjoner og dynamikk i kulturelt tilpasningsarbeid

De ulike tilpasningspraksisene er både utgangspunkt for – og resultat av – det kontinuerlige kulturelle tilpasningsarbeidet. De er mulighetsbetingelser og betingede muligheter. Tilpasningene skjer ikke upåvirket og hver for seg. De inngår i et samspill, der de også påvirker og avløser hverandre.

Tilpasningsarbeidets konsekvenser er i varierende grad i tråd med ordningens formål. Analysen viser hvordan tilpasningsarbeidet bringer med seg et nytt vokabular og ny matkulturell kunnskap. Dette gjør det mulig å kommunisere og forstå forbindelser mellom mat, mennesker og steder som tidligere ikke har vært vektlagt i norsk matkultur. Det nye vokabularet og den nye forståelsen er slik sett i tråd med ordningens formål om å bevare viktig kunnskap om norsk mat og matkultur. Det viser seg imidlertid at tilpasningsarbeidet også fremmer innovasjon og tidvis gjør produsentene fremmede for sine egne produkter i søknadsprosessen. Dette står i kontrast til formålet om kunnskapsbevaring. I tilpasningsarbeidet justeres også produktnavn, og avgrensningen av geografisk opprinnelse går fra å være bestemt til dalfører og andre naturlige grenser til å defineres ut fra kommunegrenser. Dette samsvarer i varierende grad med intensjonen om å gi pålitelig informasjon til forbrukere og bevare viktig kunnskap om norsk mat og matkultur. En annen konsekvens av tilpasningsarbeidet er at det bidrar til at produkter blir likere hverandre, noe

som igjen resulterer i færre produkttyper. Dette bryter også med ordningens formål om å bidra til økt mangfold av mat. Som helhet blir ordningen ofte beskrevet å være etter mønster fra EU. Ser man ordningen som en konsekvens av tilpasningsarbeidet, fremstår den imidlertid som en skreddersydd norsk modell med europeisk snitt.

Tilpasningssammenbrudd

Eksemplene i analysen har i hovedsak dreid seg om forhold hvor det har blitt utført konstruktivt tilpasningsarbeid som gjør nye tilpasninger mulig. En annen side ved tilpasningsarbeid er de tilfeller hvor tilpasningen stopper eller ikke er mulig å videreføre av ulike årsaker. Dette har jeg beskrevet som *tilpasningssammenbrudd*, og disse sammenbruddene kan være vel så interessante og viktige å studere som de hvor tilpasningene er vellykket. Interessante spørsmål i forbindelse med tilpasningssammenbrudd kan blant annet være å undersøke hva sammenbruddet skyldes og hvordan det kan forhindres, fremskyndes eller oppdages tidligere. Med begrepsapparatet jeg har utviklet i denne analysen, blir det enklere å stille og undersøke slike spørsmål. Eksempelvis kan man spørre om sammenbruddet skyldtes manglende tilpasningskompetanse, eller om problemer med oversettelser lettere gir tilpasningsproblemer enn omforminger.

Tilpasningsarbeidets implikasjoner

Identifiseringen av tilpasningsarbeidet og dets konsekvenser gir politiske, matkulturelle, teoretiske og metodiske implikasjoner.²¹⁶ De politiske implikasjonene dreier seg i hovedsak om hvordan den videre utviklingen av Beskyttede betegnelser skal styres. De matkulturelle implikasjonene dreier seg i hovedsak om ordningens plass i – og påvirkning av – norsk matkultur. De teoretiske implikasjonene dreier seg om en forståelse av at kulturelt tilpasningsarbeid som perspektiv kan overføres til studier av lignende ordninger i andre land. Mer generelt dreier det seg om begrepsapparatet kan tenkes overført og utviklet i kombinasjon med andre teorier i studier av andre fenomener og former for kulturelt tilpasningsarbeid. De metodiske implikasjonene dreier seg om hvordan man metodisk kan gripe tilpasningsarbeidet.

---

²¹⁶ Tilpasningsarbeidet gir åpenbart implikasjoner ut over disse tre områdene. For å forenkle fremstillingen har jeg valgt å konsentrere meg om implikasjoner som sammenfaller med lesertypene presentert i leseveiledningen samt *metodiske implikasjoner*.

Politiske og forvaltningsmessige implikasjoner

Beskyttede betegnelser balanseres mellom å være politisk virkemiddel for norsk næringsutvikling og verdiskaping, samtidig som den juridisk sett er forbundet med det tilsvarende regelverket og ordningen i EU. Tilpasses ordningen i for stor grad til den norske konteksten, kan den risikere å miste sin troverdighet og gyldighet i EU. Dersom den i for stor grad blir tilpasset etter mønster fra EU, kan den oppfattes som tungrodd og meningsløs for både norske produsenter, detaljister og forbrukere. Politikeres og forvalteres prioriteringer i tilpasningsvurderinger som disse får konsekvenser. Kunnskap om det kulturelle tilpasningsarbeidet av BB kan bidra til et bedre politisk og forvaltningsmessig grunnlag for styring av hva som skal betegne Beskyttede betegnelser, og hvilken funksjon ordningen skal ha.

Matkulturelle implikasjoner

Tilpasningsarbeidet og dets ulike konsekvenser bidrar til at Beskyttede betegnelser får en tvetydig innflytelse på utvikling av norsk matkultur. På den ene side bidrar merkeordningen til et økt mangfold og en ny forståelse av mat når den gjennom nytt språk og ny kunnskap setter gamle og nye produkter på den matkulturelle dagsordenen. På den annen side er ordningen et rasjonelt landbrukspolitisk verktøy som bidrar til ensretting og innovasjon av norsk mat og matkultur.

Teoretiske implikasjoner

Identifiseringen og utviklingen av teorien om kulturelt tilpasningsarbeid kan for det første benyttes og videreutvikles i fremtidige studier av Beskyttede betegnelser eller andre merkeordninger i Norge. Begrepsapparatet muliggjør en sammenligning av fremtidig tilpasningsarbeid med det jeg har vist i denne studien.

For det andre er teorien om kulturelt tilpasningsarbeid egnet som utgangspunkt for å videreutvikle og nyansere forståelsen av oversettelser som allerede er identifisert, både innenfor forskning på BB og mer generelt. Jeg har blant annet trukket frem oversettelsesbegrepet hos Barham (2003) og i ANT som eksempler på teoretiske størrelser som har fungert som inspirasjon og som kan videreutvikles. Min studie viser at forståelse av arbeid med tilpasninger ved innføring, forvaltning og bruk av BB krever et mer nyansert verktøy enn Barhams oversettelser av mening gjør. Flere studier viser til utfordringer med innføring av merkeordningen i europeiske land, blant annet Polen (Bowen og De Master 2010) og Tyskland (Profeta mfl. 2010). Det er grunn til å tro at både omorganiseringer og

omforminger inngår i tilpasningsarbeidet som utføres i disse landene, i tillegg til oversettelser. Oversettelsesbegrepet i ANT har også fungert som inspirasjon. For å få frem kompleksiteten i de menneskelige aktørenes tilpasningsarbeid, presset det seg som nevnt frem et behov for å bryte med prinsippet om generell symmetri. Det er først når man setter prinsippet om generell symmetri i parentes at det blir mulig å nyansere og videreutvikle forståelsen av menneskelig tilpasningspraksis innenfor en generell forståelse av oversettelse, slik det forutsettes i ANT. En inspirert bruk av ANT gir slik sett en bedre forståelse av BB, samtidig som den kan nyansere bruken av 'oversettelse' som analytisk kategori.

For det tredje kan begrepsverket settes i sammenheng med andre samfunnsvitenskapelige teorier. Kulturelt tilpasningsarbeid kan eksempelvis sees i relasjon til bidrag som fokuserer på ulike praksiser forstått som arbeid. I Lamonts studie av den franske og amerikanske øvre middelklassens kultur (1992), identifiserer hun tre strategier for *grensearbeid* som benyttes av mennesker for å markere sosiale skiller. Boltanski og Thévenot (2006 [1991]) identifiserer som nevnt seks strategier for legitimeringsarbeid som brukes i ulike situasjoner for å rettferdiggjøre handlinger. Tilpasningsarbeid kan forstås i relasjon til slike praksiser, eller former for arbeid, hvor alle er av relasjonell karakter. Lamont viser hvordan symbolske grenser (inndelt i moralske, sosioøkonomiske og kulturelle) står i et relasjonelt forhold til hverandre og muliggjør grensearbeid. På samme måte kan de forskjellige verdiordener hos Boltanski og Thévenot forstås som relasjonelle og gjensidig avhengige. Når slike teorier sees i sammenheng, kan de både forstås bedre og bidra til økt innsikt om de sosiale forhold som studeres. Der teorien om grensearbeid viser hvordan sosiale grenser skapes, bidrar teorien om legitimeringsarbeid til å forstå hvordan grenser rettferdiggjøres. Med tilpasningsarbeid kan man utforske mulighetene for å etablere et begrepsapparat som er egnet til å si noe om hvordan dannelsen av sosiale grenser og rettferdiggjøringen av disse også tilpasses. Samlet utgjør en slik teoretisk kombinasjon et verktøy for å forstå dynamikken i hvordan sosiale grenser skapes, legitimeres og tilpasses eller endres.

Metodiske implikasjoner

I tidligere forskningslitteratur om BB blir tilpasninger ofte beskrevet som viktige hver for seg. Det er likevel først når de forstås som relasjonelle at man får dypere forståelse for tilpasningsarbeidets kompleksitet. Med denne kompleksiteten følger også metodiske utfordringer. For å få kunnskap om det som skjer i og mellom tilpasningspraksiser, kan man ikke kun forholde seg til vedtakstekster og andre offentlige og formelle dokumenter. Man

må i tillegg ta i betraktning det som skjer mellom mennesker på de ulike nivåene og mellom dem. Mens dokumenter er egnet til å studere de formelle forhold, er intervjuer mer egnet til å gripe de uformelle. Min kombinasjon av disse formene for data har gjort dette til en studie av BB som både *de jure* og *de facto* og forholdet mellom dem. Disse to tilnærmingene er også ment å utfylle hverandre. Det som ikke er tydelig i det ene materialet, står tydeligere frem i det andre og motsatt.

En ytterligere styrking av datatilfanget ville vært å studere tilpasningsarbeid gjennom deltakende observasjon i form av feltarbeid hos produsenter og forvaltning i deres daglige kontakt med ordningen. Dette er forhold som er vanskelig å få tak på gjennom intervjuer og dokumentstudier. Deltakende observasjon vil kunne bidra til en nærmere forståelse av det som faktisk skjer, ikke bare for å få bekreftet det som blir sagt i intervjuer og står i dokumenter, men også for å kontrollere om det som sies er det som gjøres.

I denne studien har den kvalitative tilnærmingen egnet seg godt, tatt i betraktning at studien har hatt et eksplorerende preg. I fremtidige studier av kulturelt tilpasningsarbeid er det likevel ingen grunn til å utelukke varianter og kombinasjoner av både kvantitative og kvalitative metoder og data. Hovedpoenget er at metodene gir data som gjør det mulig å svare på viktige spørsmål om tilpasningsarbeid og dets konsekvenser.

Avslutning

Høsten 2011 ble den første landbruksmeldingen siden 1999 lagt frem av Stoltenberg II-regjeringen.²¹⁷ Meldingen ble vedtatt i Stortinget våren 2012. I kapitlet om 'Matmangfold og næringsutvikling' blir Beskyttede betegnelser trukket frem som ett av flere eksempler på merkeordninger for mat.

5.2.2.3 Beskyttede betegnelser

Departementet har etablert ordningen Beskyttede betegnelser, som omfatter næringsmidler og øl og sider under 15 pst. vol. Norske produsenter som kan dokumentere at de produserer produkter med en spesiell geografisk opprinnelse, tradisjon og særpreg, kan søke om en Beskyttet betegnelse. Ordningen er inndelt i tre ulike merker; Beskyttet opprinnelsesbetegnelse, Beskyttet geografisk betegnelse og Beskyttet tradisjonelt særpreg. Gjennom ordningen får produsentene et rettslig vern mot kopiering av produktnavnet. Regelverket er tilsvarende EUs ordninger for Beskyttede betegnelser (PDO og PGI), som bl.a. er kjent gjennom produkter som Fetaost, Parmaskinke, Parmesan og Roquefort.

---

²¹⁷ Stortingsmelding nr. 9 (2011–2012).

Ved utgangen av august 2011 hadde 19 produkter oppnådd Beskyttet betegnelse i Norge. Tørrfisk fra Lofoten, Gamalost fra Vik, Sider fra Hardanger og Rakfisk fra Valdres er eksempler på godkjente produkter. Ordningen med Beskyttede betegnelser bidrar til verdiskaping lokalt, og har et stort potensial i forbindelse med utvikling av Norge som reisemål og matnasjon. Flere søknader er under behandling, herunder søknader fra italienske produsentsammenslutninger om å få anerkjent henholdsvis Parmigiano Reggiano og Prosciutto di Parma som en beskyttet opprinnelsesbetegnelse. For godkjenning som Beskyttet betegnelse stilles det strenge krav. Hovedutfordringene i dag er å bidra til økt bruk av ordningen, at merket plasseres godt synlig på produktene, at produsentsammenslutningene fungerer etter hensikten og at merkede produkter kommer ut på markedet (s. 125).

Ved avhandlingsarbeidets slutt har Matspesialiseringen nådd en foreløpig topp, og BB har 23 godkjente norske produkter og to italienske. Utdraget over viser noenlunde samme optimisme til merkeordningen som i dokumentene fra tiden den skulle etableres. Hovedutfordringene minner også om de som ble trukket frem da ordningen ble innført for over ti år siden. Det er med andre ord få ting som tyder på at tilpasningsarbeidet med Beskyttede betegnelser vil avta dersom ordningen videreføres. Å innføre en forskrift fra EU kan ta noen år. Å endre norsk matkultur kan ta generasjoner.

I denne avhandlingen har jeg vist at det kulturelle tilpasningsarbeidet skjer i samspillet mellom menneskers oversettelser av språk og kunnskap, omorganisering av sosiale relasjoner og omforming av ting. Samspillet finner sted i spennet mellom det globale og det lokale, det gamle og det nye. Forvaltere av ordningen i Landbruks- og matdepartementet, Mattilsynet og Matmerk tar hensyn til både EUs og WTOs regelverk, samtidig som de også tilpasser ordningen til norsk kontekst og lokal norsk matkultur. Tilsvarende tilpasser matprodusenter sin tradisjon og sine produkter til den nye rammeforskriftens vilkår. Tilpasningspraksisene får slik sett en betydning ut over å være tilpasninger av språk og kunnskap, sosiale relasjoner og materialitet. Når de benyttes for å tilpasse forholdet mellom globale moderne regler og tradisjonelle lokale produkter, blir de samtidig strategier og handlinger som gjør det mulig å tilpasse det globale til det lokale, tradisjon til innovasjon og *vice versa*. En forståelse og opplevelse av kulturell uorden og kulturell orden ser ut til å være en grunnleggende forutsetning for tilpasningsarbeidet. Hva kulturell orden og uorden er varierer i ulike kontekster, men uten en forståelse og opplevelse av denne spenningen vil kulturelt tilpasningsarbeid kunne fremstå som meningsløs eller ubevisst praksis.

Som en overordnet konklusjon viser studien hvordan det matkulturelle tilpasningsarbeidet utgjør et bindemiddel der moderne globale regler møter tradisjonelle lokale produkter. Mer

generelt formulert er det kulturelle tilpasningsarbeidet nødvendig i den samtidige forbindelsen mellom lokal/global og moderne/tradisjonell. Slikt arbeid med å tilpasse og ordne fenomener til kulturene de inngår i, er utfordrende – både for de som utfører det kulturelle tilpasningsarbeidet, men også for den som forsøker å forstå og begrepsfeste det.

Ordenstanken har et blandet renommé i sosiologien. På den ene siden gir den løfter om fornuft og forutsigbarhet. På den andre side bringer den uordnede, negative og uintenderte konsekvenser. Som jeg har vist, er ordenstanken en underliggende drivkraft for tilpasningsarbeidet av BB. Konsekvensen av tilpasningsarbeidet er likevel ikke ordnet, ikke uordnet og ikke ambivalent, men bare et foreløpig tilpasset utgangspunkt for nye tilpasninger. Mot denne bakgrunn kan man spørre om kulturelt tilpasningsarbeid er en forutsetning for samfunnsutviklingen — både i tidligere samfunn og den høymoderne globaliseringens dialektikk?

Faglitteratur og andre kilder

Faglitteratur

- Albayrak, M. og Gunes, E. (2010) 'Implementations of Geographical Indications at Brand Management of Traditional Foods in the European Union', *African Journal of Business Management*, 4: 1059-1068.
- Albisu, L. M. og Corcoran, K. (2001) 'Agro-Food Business Strategies for Origin Labelled Products', *Agrarwirtschaft*, 50: 362–367.
- Alexander, J. C. (2004) 'Cultural Pragmatics: Social Performance Between Ritual and Strategy', *Sociological Theory*, 22: 527-573.
- Alexander, J. C. og Smith, P. (2003) 'The Strong Program in Cultural Sociology – Elements of a Structural Hermeneutics', i Alexander, J. C. *The Meaning of Social Life – A Cultural Sociology* (s. 11-26). New York: Oxford University Press.
- Amilien, V. (2005) 'Preface: About local food', *Anthropology of food*, <http://aof.revues.org/index305.html> (lesedato 12.01.2013).
- Amilien, V. (2007) 'Om begrepet: Mat og kultur - matkultur', i Amilien, V og Krogh, E. (red.) *Den kultiverte maten* (s. 19-42). Bergen: Fagbokforlaget.
- Amilien, V. og Hegnes, A. W. (2004) 'The Cultural Smell of Fermented Fish - About the Development of a Local Product in Norway', *Food, Agriculture & Environment*, 1: 141-147.
- Amilien, V. og Hegnes, A. W. (2007) 'Mellom konserverende og innoverende: Om begrepet tradisjonsmat', i Amilien, V. og Krogh, E. (red.) *Den kultiverte maten* (s. 135-157). Bergen: Fagbokforlaget.
- Amilien, V. og Hegnes, A. W. (2013) 'Between preservation and innovation: An analytical approach of the concept of “traditional food” in Norway. Manuskript til vurdering i *Journal of the Science of Food and Agriculture*.
- Amilien, V. og Krogh, E. (2007) *Den kultiverte maten: En bok om norsk mat, kultur og matkultur*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Amilien, V. og Stø, E. (2000) *Om matkultur ... Et felles SIFO-arbeid på oppdrag fra Statens Landbruksbank* (Arbeidsnotat nr. 19 – 2000). Lysaker: SIFO.
- Amilien, V., Fort, F. og Ferras, N. (2007) 'Hyper-Real Territories and Urban Markets: Changing Conventions for Local Food – Case Studies from France and Norway', *Anthropology of Food*, <http://aof.revues.org/446> (lesedato 12.01.2013).
- Amilien, V., Hegnes, A. W. og Notaker, H. (2011) 'Du champ cultivé au champ culturel: les transformations de la pomme de terre en Norvège', i de Ferrière le Vayer, M. og

- Williot, J.-P. (red.) *La Pomme de terre de la Renaissance au XXIe siècle* (s. 101-114). Rennes: PUR Rennes.
- Amilien, V., Schjøll, A. og Vramo, L. M. (2008) *Forbrukernes forståelse av lokal mat* (Fagrapport no. 1). Torshov: SIFO.
- Amilien, V., Torjusen, H. og Vittersø, G. (2005) 'From Local Food to Terroir Product ? - Some Views About Tjukkmjølk, the Traditional Thick Sour Milk From Røros, Norway', *Anthropology of Food*, <http://aof.revues.org/211?&id=211> (lesedato 12.01.2013).
- Andgard, A. og Tufte, T. (2010) *Beskyttede betegnelser som landbrukspolitisk virkemiddel. Rapport 2-2010*. Oslo: Landbrukets utredningskontor.
- Asland, J. (2002) *Geografiske betegnelser: med hovedvekt på TRIPs-avtalens bestemmelser*. Spesialoppgave - Det juridiske fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Asland, J. (2003) 'Beskyttelse av geografiske betegnelser', *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 116: 366-419.
- Asland, J. (2005) 'Protection of Geographical Indications - What is it and what's in it for Norway? - Thoughts from the outskirts of Europe', *Bond Law Review*, 17: 1-29.
- Barham, E. (2003) 'Translating Terroir: The Global Challenge of French AOC labeling', *Journal of Rural Studies*, 19: 127-138.
- Barjolle, D. og Sylvander, B. (2002) *Some Factors of Success for Origin Labelled Products in Agri-Food Supply Chains in Europe: Market, Internal Resources and Institutions*. Projet d'article pour les cahiers de l'ISMEA. Le Mans, le 19 février 2002.
- Barjolle, D., Chappuis, J. M. og Sylvander B. (1998) *From Individual Competitiveness to Collective Effectiveness: A Study on Cheese with Protected Designations of Origin*. Paper til konferansen Qualite des produits liee a leur origine. Paris.
- Bauman, Z. (1991) *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (1998) 'On Glocalization: Or Globalization for Some, Localization for Others', *Thesis Eleven*, 54: 37-49.
- Beck, U. (2003 [1997]) *What is globalization?* Cambridge: Polity.
- Belletti, G., Burgassi, T., Marescotti, A. og Scaramuzzi, S. (2007) 'The Effects of Certification Costs on the Success of a PDO/PGI', i Theuvsen, L., Spiller, A., Peupert, M. og Jahn, G. (red.) *Quality Management in Food Chains* (s. 107-121). Wageningen: Wageningen Academic Publishers.

- Bérard, L. og Marchenay, P. (1995) 'Lieux, temps et preuves – La construction sociale des produits de terroir', *Terrain*, 24: 153-164.
- Bérard, L. og Marchenay, P. (1996) 'Tradition, Regulation and Intellectual Property: Local Agricultural Products and Foodstuffs in France', i Brush, S. B. og Stabinsky, D. (red.) *Valuing Local Knowledge: Indigenous People and Intellectual Property Rights* (s. 230–243). Washington, DC: Island Press.
- Bérard, L. og Marchenay, P. (2006) 'Local Products and Geographical Indications: Taking Account of Local Knowledge and Biodiversity', *International Social Science Journal*, 58: 109-116.
- Bérard, L. og Marchenay, P. (2007) 'Localized Products in France: Definition, Protection and Value-Adding', *Anthropology of Food*, <http://aof.revues.org/415> (lesedato 12.01.2013).
- Bérard, L. og Marchenay, P. (2008) *From Localized Products to Geographical Indications. Awareness and Action*. Bourg-en-Bresse: CNRS Ressources des terroirs.
- Bergson, H. (1998) *Tiden og den frie vilje*. Oslo: Aschehoug.
- Bilden, K. M. (2011) *Mat er makt: Myter og muligheter i matens storpolitikk*. Oslo: Aschehoug.
- Blumer, H. (1954) 'What is Wrong with Social Theory?', *American Sociological Review*, 19: 3-10.
- Boltanski, L. og Thévenot, L. (2006 [1991]) *On Justification: Economies of Worth*. Princeton: Princeton University Press.
- Bonnet, C. og Simioni, M. (2001) 'Assessing Consumer Response to Protected Designation of Origin Labelling: A Mixed Multinomial Logit Approach', *European Review of Agriculture Economics*, 28: 433-449.
- Borgen, S. O. (2009) *Competing conventions: The Big Branders' struggle to incorporate new quality conceptions in the Norwegian food market*. Paper prepared for presentation at the 113th EAAE Seminar "A resilient European food industry and food chain in a challenging world", Chania, Crete, Greece, September 3-6, 2009.
- Borthen, L. (1961) *En suppe i solen*. Oslo: Aschehoug.
- Borthen, L. (1981) *Don Segundos kokebok: Rett fra gryten*. Oslo: Grøndahl.
- Borthen, L. (1984) *Don Segundos kokebok 2: Rett fra gryten*. Oslo: Grøndahl.
- Bourdieu, P. (1962 [1958]) *The Algerians*. Boston: Beacon Press.

- Bourdieu, P. (1985) 'The Social Space and the Genesis of Groups', *Theory and Society*, 14: 723-744.
- Bourdieu, P. (1990) *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1995 [1979]) *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, P. og Wacquant, L. J. D. (1995) *Den kritiske ettertanke*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bowen, S. (2011) 'The Importance of Place: Re-territorialising Embeddedness', *Sociologia Ruralis*, 51: 325–348.
- Bowen, S. og De Master, K. (2011) 'New Rural Livelihoods or Museums of Production? Quality Food Initiatives in Practice', *Journal of Rural Studies*, 27: 73-82.
- Brendehaug, E. og Groven, K. (2004) 'Gamalost – Old Norwegian Cheese' i *Mountain food products in Europe: Case studies describing 18 initiatives within the framework of the European project* (s. 57-66) Euromontana - Report 3, Publication 1, QLK5-CT-2002-30276.
- Brown, S. D. (2002) 'Michel Serres - Science, Translation and the Logic of the Parasite', *Theory, Culture & Society*, 19:1–27.
- Brunier, S. (2010) *Le rôle des conseillers agricoles dans la politique de labellisation des produits agricoles typiquement savoyards (1960-1990)*. Paper presented at Typicality in History - Tradition, innovation and «terroir». International study conference Parma, September 9-11, 2010.
- Brunori, G., Cerruti, R., Medeot, S. og Rossi, A. (2002) *Raw Sheep Milk Cheese of Pistoia Mountains*. Kasusstudierapport fra prosjektet SUS-CHAIN.
- Bråten, S. (2000) *Modellmakt og altersentriske spedbarn*. Bergen: SIGMA.
- Byrne, D. (2009) 'Introduction – Case-Based Methods: Why We Need Them; What They Are; How to Do Them', i Byrne, D. og Ragin, C. C. (red.) *The SAGE Handbook of Case-Based Methods* (s. 1-10). Los Angeles: SAGE.
- Callon, M. (1980) 'Struggles and Negotiations to Define What is Problematic and What is Not - The Socio-logic of Translation', i Knorr, K. D., Krohn, R. og Whitley, R. (red.) *The Social Process of Scientific Investigation. Sociology of the Sciences*, Volume IV (s. 197-219). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

- Callon, M. (1986) 'Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and Fishermen of St. Brieuc Bay', i Law, J. (red.) *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?* (s. 196-233). London: Routledge & Kegan Paul.
- Callon, M. (2001 [1986]) 'Elementer til en oversettelsessosiologi: Kamskjell, fiskere og forskere', i Asdal, K., Brenna, B. og Moser, I. (red.) *Teknovitenskapelige kulturer* (s. 91-124). Oslo: Spartacus.
- Calvo, C. S. (2000) 'Marketing and Promotion of Quality. Geographical Designations of Origin in Seafood Products. The Case of Spain', i *Global Quality Assessment in Mediterranean Aquaculture Zaragoza* (Cahiers Options Méditerranéennes; v. 51). Workshop of the CIHEAM Networks on Technology of Aquaculture in the Mediterranean (TECAM) and Socio-Economic and Legal Aspects of Aquaculture in the Mediterranean, 1999/11/29.
- Canãda, J. S. og Vázquez, A. M. (2005) 'Quality Certification, Institutions and Innovation in Local Agro-Food Systems: Protected Designations of Origin of Olive Oil in Spain', *Journal of Rural Studies*, 21: 475-486.
- Cayot, N. (2007) 'Sensory Quality of Traditional Foods', *Food Chemistry*, 102: 445-453.
- Cochoy, F. (2007) 'A sociology of market-things: On tending the garden of choices in mass retailing', *The Sociological Review*, 55: 109-129.
- Collins, R. (1981) 'Micro-Translation as a Theory-Building Strategy' i Knorr-Cetina, K. og Cicourel, A. V. (red.) *Advances in Social Theory and Methodology: Towards an Integration of Micro- and Macro-Sociology* (s. 81-108). London: Routledge and Kegan Paul.
- Connerton, P. (1989) *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Connerton, P. (2009) *How modernity forgets*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Delmas-Marty, M. (2009) *Ordering Pluralism: A Conceptual Framework for Understanding the Transnational Legal World*. Oxford: Hart.
- Douglas, M. (1997) *Rent og urent: En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Oslo: Pax.
- du Gay, P. et al. (1997) *Doing Cultural Studies: The Story of the Sony Walkman*. London: Sage.
- Dunn, E. C. (2005) 'Standards and Person-Making in East Central Europe', i Ong, A. og Collier, S. J. (red.) *Global Assemblages: Technology, Politics, and Ethics as Anthropological Problems* (s. 173-193). Malden, Mass.: Blackwell.

- Durkheim, É. (1912) *Les formes élémentaires de la vie religieuse: Le système totémique en Australie*. Paris: Librairie Felix Alcan.
- Dworkin, R. (1963) 'Judicial Discretion', *The Journal of Philosophy*, 60: 624-638.
- Dworkin, R. (1975) 'Hard Cases', *Harvard Law Review*, 88: 1057-1109.
- Dworkin, R. (1986) *Law's Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dworkin, R. (2006) *Justice in Robes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Døving, R. (2007) *Merkevarer – 45 korreksjoner*. Oslo: Cappelen.
- Echols, M. A. (2008) *Geographical Indications for Food Products – International Legal and Regulatory Perspectives*. Austin: Wolters Kluwer Law & Business.
- Ehn, B. og Löfgren, O. (2012) 'Pausens mikrodramatik - En essä om önskade och oönskade avbrott', *Sosiologi i dag*, 42: 15-36.
- Eldby, H. og Tuft, T. (2004) *Beskyttede betegnelser: Tre case-studier fra Europa*. Rapport 5-2004. Oslo: Landbrukets utredningskontor.
- Feagan, R. (2007) 'The Place of Food: Mapping out the “Local” in Local Food Systems', *Progress in Human Geography*, 31: 23-42.
- Flodgren, J. (2010) *Geographical Indications in the 21st century – what, when and how? A Critical Review of the Legal Framework for GI Protection and GI-Related Trade in the International Community*. Master thesis: Faculty of Law. Lund: University of Lund.
- Fonte, M. og Grando, S. (2006) *A Local Habitation and a Name - Local Food and Knowledge Dynamics in Sustainable Rural Development*. WP6 CORASON - Local food production comparative report 2 August. 2nd version.
- Forskerforum – Tidsskrift for forskerforbundet* (2008) 'Betaling av informanter'. Nr. 2, s. 8-9.
- Fossgard, E. (2002) *Tradisjon, opplysning og verkelegheit i norsk matkultur*. Voss: Vestnorsk kulturakademi.
- Gade, D. W. (2004) 'Tradition, Territory, and Terroir in French Viniculture: Cassis, France, and Appellation Contrôlée', *Annals of the Association of American Geographers*, 94: 848-867.
- Garborg, H. (1899) *Heimestell: Uppskrifter og rettleidingar for smaae hushald, helst paa lande*. Kristiania: Den ”17de Mai”.

- Garborg, H. (1902) *Lidt om madstel paa landsbygden* (Foredrag af Hulda Garborg paa ungdomsstevnet i Aalen sommeren 1901). Røros: Separataftryk af Fjeld-Ljoms føljeton.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giddens, A. (1999) *Runaway World*. London: Profile Books.
- Giulianotti, R. og Robertson, R. (2006) 'Glocalization, Globalization and Migration. The Case of Scottish Football Supporters in North America', *International Sociology*, 21: 171-198.
- Giulianotti, R. og Robertson, R. (2007) 'Forms of Glocalization - Globalization and the Migration Strategies of Scottish Football Fans in North America', *Sociology*, 41: 133-152.
- Glaser, B. G. (1992) *Emergence vs Forcing: Basics of Grounded Theory Analysis*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. G. og Strauss, A. L. (1965) *Awareness of Dying*. Chicago: Aldine.
- Glaser, B. G. og Strauss, A. L. (1967) *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New Brunswick: Aldine Transaction.
- Goodman, D. (2003) 'The Quality "Turn" and Alternative Food Practices: Reflections and Agenda', *Journal of Rural Studies*, 19: 1-7.
- Goodman, D. (2004) 'Rural Europe Redux? Reflections on Alternative Agro-Food Networks and Paradigm Change', *Sociologia Ruralis*, 44: 3-16.
- Griswold, W. (1994) *Cultures and Societies in a Changing World*. Thousand Oaks, Calif.: Pine Forge Press.
- Gullestad, M. (2001) 'Imagined Sameness: Shifting Notions of "Us" and "Them" in Norway', i Ytrehus, L. A. (red.) *Forestillinger om 'den andre'* (s. 32-57). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Guttu, T., Skadberg, K. og Wettergreen-Jensen, I. (1982) *Riksmålsordboken*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Hacking, I. (2005 [1983]) *Representing and Intervening – Introductory Topics in the Philosophy of Natural Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hacking, I. (2007) 'Kinds of People: Moving Targets', *Proceedings of the British Academy*, 151: 285-318.
- Hammersley, M. og Atkinson, P. (1996) *Feltmetodikk – Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*. Oslo: Gyldendal.

- Hannerz, U. (1992) *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.
- Haukelid K. (2008) *Hunters on strike - Knowledge, ethics and aesthetics in reindeer hunting and wildlife management*. Paper to the ASA-conference 2008, University of Auckland, New Zealand.
- Hegnes, A. W. (2003a) *Fisk, ost, sau og sirkus: Komparative kasusstudier av tre tradisjonsmatfestivalers tvetydighet*. Hovedoppgave i sosiologi - Universitetet i Oslo.
- Hegnes, A. W. (2003b) *Tradisjonsmatfestivalenes tvetydighet* (Fagrapport nr. 3-2003). Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- Hegnes, A. W. (2007) 'Understanding the Temporal Ambiguity of Local Foods through "Polytemporality": The Case of Norwegian Gamalost fra Vik (Old Cheese)', *Anthropology of Food*, <http://aof.revues.org/458> (lesedato 12.01.2013).
- Hegnes, A. W. (2010) 'Der Schutz der geographischen Nahrungsmittelherkunft in Norwegen als Übersetzung- und Transformationsprozess', i Bauer, S., Bischof, C., Haufe, S. G., Beck, S. og Scholze-Irrlitz, L. (red.) *Essen in Europa. Kulturelle »Rückstände« in Nahrung und Körper* (s. 43-64). Bielefeld: Transcript Verlag.
- Hegnes, A. W. (2012) 'Introducing and practicing PDO and PGI in Norway - Turning to protected quality through translations of meaning and transformations of materiality', *Anthropology of Food*, <http://aof.revues.org/7210> (lesedato 12.01.2013).
- Hegnes, A. W. (2013) 'Festivalenes spenninger og tilpasningspraksiser'. Kommer i Tjora, A. (red.) *Festival! Mellom rolp, kultur og næring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Heidenstrøm, N., Jacobsen, E. og Borgen, O. (2011) *Seleksjon og ignorering: Forbrukerstrategier for å manøvrere i merkemangfoldet*. Oppdragsrapport nr. 2-2011. Oslo: SIFO.
- Helgeland, I. M. (2005) "'Catch 22" of Research Ethics: Ethical Dilemmas in Follow-Up Studies of Marginal Groups', *Qualitative Inquiry*, 11: 549-569.
- Hjortland, E. (2003) *Flaskehalsar og etableringsbarrierer for mindre matbedrifter: En handlingsplan for å fremme nyskaping og få frem flere matbedrifter*. SND-rapport 2-2003. Oslo: Statens nærings- og distriktsutviklingsfond.
- Hobsbawm, E. (1983) 'Introduction: Inventing traditions', i Hobsbawm, E. og Ranger, T. (red.) *The Invention of Tradition* (1-14). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. og Ranger, T. (1983) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hodneland, K. A. B. (2008) *Beskyttede betegnelser. Stedsnavn har blitt varemerker*. Masteroppgave, Juridisk fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Holmefjord, K. (2000) "Linking products, industries and place" – *Synergy effects from the interaction of tourism and other local industries in Lofoten and Hardanger* Working paper no. 85/00. Bergen: Foundation for Research in Economics and Business Administration.
- Holmefjord, K., Rusten, G. og Charles, D. (2002) *A Place on the Web: The use of Spatial Concepts in Business Websites*. Working paper no. 5/02. Bergen: Institute for Research in Economics and Business Administration.
- Horowitz, L. (2012) 'Translation Alignment: Actor-Network Theory, Resistance, and the Power Dynamics of Alliance in New Caledonia', *Antipode*, 44: 806 -827.
- Houellebecq, M. (2011/2010) *The Map and the Territory*. London: William Heinemann.
- Hydén, M. (2000) 'Forskningsintervju som relationell praktik', i Haavind, H. (red.). *Kjønn og fortolkende metode – Metodiske muligheter i kvalitativ forskning* (s. 130-154). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Jacobsen, E. (1999) *Produktutvikling og sortimentspolitikk i kjedenes tid? Noen betraktninger om "rimifisering" av mattilbudet i Norge*. Arbeidsnotat nr. 12. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Jacobsen, E. (2001) *Kjøtt og kjøttvarer i Norge. Om produktutvikling og kvalitetsdifferensiering*. Rapport nr. 5-200. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Jørgensen, M. W. og Phillips, L. (1999) *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Josling, T. (2006) 'Presidential Address - The War on Terroir: Geographical Indications as a Transatlantic Trade Conflict', *Journal of Agricultural Economics*, 57: 337–363.
- Kleppe, I. A. og Hosea, J. (2008) 'Connecting Local Food to Global Consumers via the Internet', i Rusten, G. og Skerratt, S. (red.) *Information and Communication Technologies in Rural Society – Being Rural in a Digital Age* (s. 63-82). London: Routledge.
- Kuhlthau, C. C. (2004) *Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services*. Westport, Conn.: Libraries Unltd.
- Kuhn, T. (1959) 'The Essential Tension: Tradition and Innovation in Scientific Research', i Taylor, C. W. (red.) *The Third University of Utah Research Conference on the*

- Identification of Scientific Talent* (s. 162-174). Salt Lake City: University of Utah Press.
- Kuhn, T. (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lagendijk, A. (2004) 'Global "Lifeworlds" Versus Local "Systemworlds": How Flying Winemakers Produce Global Wines in Interconnected Locales', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 95: 511-526.
- Lakoff, G. og Johnson, M. (1980) *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamont, M. (1992) *Money, Morals and Manners: The Culture of the French and American Upper-Middle Class*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lassen, B. S. og Stenvik, A. (2003) *Oversikt over norsk varemerkerett*, 2. utg., rev. Versjon bind 2. Stensilserie nr. 164, Institutt for privatrett. Universitetet i Oslo: Fondet til fremme av forskning på privatrettens område.
- Latour, B. (1988) *The Pasteurization of France*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latour, B. (1996) *Vi har aldri vært moderne*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Latour, B. (2005) *Reassembling the Social — An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Law, J. (2003) 'Traduction/Trahison: Notes on ANT', Centre for Science Studies, Lancaster University, <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/Law-Traduction-Trahison.pdf> (lesedato 14.12.2012).
- Leiulfsrud, H. og Frisvold, B. S. (2003) 'Samtidsdiagnoser i sosiologien – Forestillinger om "det nye arbeidslivet"', *Sosiologisk tidsskrift*, 11: 154-180.
- Lie, A. og Veggeland, F. (2010) *Globalisering og matpolitikk. Flernivåstyring – WTO, EU og Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lincoln, Y. S. og Guba, E. G. (1985) *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, Calif.: Sage.
- Lindkvist, K. B. og Sánchez, J. L. (2008) 'Conventions and Innovation: A Comparison of Two Localized Natural Resource-Based Industries', *Regional Studies*, 42: 343-354.
- Lindøe, P. H., Mikkelsen, A. og Olsen, O. E. (2002) 'Fallgruver i følgeforskning', *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 43: 191-217.
- Loureiro, M. L. og McCluskey, J. J. (2000) 'Assessing Consumer Response to Protected Geographical Identification Labeling', *Agribusiness*, 16: 309–320.

- Lysgaard, S. (2001 [1961]) *Arbeiderkollektivet – En studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Magnus, T. og Kvam, G.-T. (2008) *Vekststrategier for lokal mat – Frekvensrapport*. Rapport 08/08. Dragvoll: Bygdeforskning.
- Marescotti, A. (2003) *Typical Products and Rural Development: Who Benefits from PDO/PGI recognition?* Paper presented at Food Quality Products in the Advent of the 21st Century: Production, Demand and Public Policy. 83rd EAAE Seminar, Chania, Greece, 4-7 September.
- Marsden, T., Banks, J. og Bristow, G. (2000) 'Food Supply Chain Approaches: Exploring Their Role in Rural Development', *Sociologia Ruralis*, 4: 424–438.
- Marty, F. (1997) 'Which are the Ways of Innovation in PDO and PGI products?' i Arfini, F. og Mora, C. (red.) *Typical and Traditional Products: Rural effect and Agro-Industrial Problems* (s. 41-58). 52nd EAAE Seminar in Parma (19-21.6.1997), Parma.
- Mattiacci, A. og Vignali, C. (2004) 'The Typical Products Within Food “Glocalisation”: The Makings of a Twenty-First-Century Industry', *British Food Journal*, 106: 703-713.
- Mattiacci, A. og Zampi, V. (2004) 'Brunello di Montalcino: How a Typical Wine Could Revive a Poor Country-Village', *British Food Journal*, 106: 767-778.
- Merton, R. K. (1957) *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Merton, R. K. (1993) *On the Shoulders of Giants: A Shandean Postscript*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mills, C. W. (2000 [1959]) *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Mjøset, L. (2006) 'A Case Study of a Case Study - Strategies of Generalization and Specification in the Study of Israel as a Single Case', *International Sociology*, 21: 735-766.
- Montanari, M. (1994) *The Culture of Food*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Muchnik, J., Biénabe, E. og Cerdan, C. (2005) 'Food Identity/Food Quality: Insights from the "Coalho" Cheese in the Northeast of Brazil', *Anthropology of Food*, <http://aof.revues.org/110?&id=110> (lesedato 12.01.2013).
- Murdoch, J. og Miele, M. (1999) '“Back to Nature”: Changing “Worlds of Production” in the Food Sector', *Sociologia Ruralis*, 4: 465-483.

- Murdoch, J., Marsden, T. og J. Banks (2000) 'Quality, Nature, and Embeddedness: Some Theoretical Considerations in the Context of the Food Sector', *Economic Geography*, 76: 107–125.
- NESH (De nasjonale forskningsetiske komiteer) (2006) *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: Forskningsetiske komiteer.
- Nilsson, G. B. (2001) 'Norsk matkultur - en gåva till mänskligheten', *Nytt Norsk Tidsskrift*, 18: 96-100.
- Notaker, H. (2000) 'Har vi en nasjonal matkultur?', *Nytt Norsk Tidsskrift*, 17: 345-364.
- Notaker, H. (2001) 'Nasjonal matkultur', *Nytt Norsk Tidsskrift*, 18: 205-206.
- Nygård, B. og Storstad, O. (1998) 'De-Globalization of Food Markets? Consumer Perceptions of Safe Food: The Case of Norway', *Sociologia Ruralis*, 38: 35-53.
- Ogburn, W. F. (1922) *Social Change With Respect to Culture and Original Nature*. New York: Viking Press.
- Olsen, J. P. (2007) 'Mellom økonomi og kultur: Det europeiske universitetet i endring', *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 23: 267-287.
- Olsen, J. P. (2009) 'Change and Continuity: An Institutional Approach to Institutions of Democratic Government', *European Political Science Review*, 1: 3-32.
- Parrott, N., Wilson, N. og Murdoch, J. (2002) 'Spatializing Quality: Regional Protection and the Alternative Geography of Food', *European Urban and Regional Studies*, 9: 241–261.
- Paxon, H. (2010) 'Locating Value in Artisan Cheese: Reverse Engineering *Terroir* for New-World Landscapes', *American Anthropologist*, 112: 444–457.
- Piredda, G., Scintu, M. F. og Ledda, A. (2002) 'Conditions to improve controls for certification of Sardinian PDO cheeses', i *Evolutions of sheep and goat production systems: future of extensive systems and changes in society*. Proceedings of the International Seminar of the FAO-CIHEAM Sub-network on Sheep and Goat Production Systems, Alghero (Italy), 4-6 April 2002. J. P. Dubeuf (red.) (s. 207-211). Options Méditerranéennes: Série A, 61. Zaragoza: CIHEAM/FAO/IZCS/CIRVAL.
- Polanyi, M. (2009 [1966]) *The Tacit Dimension*. Chicago: University of Chicago Press.
- Profeta, A., Balling, R., Schoene, V. og Wirsig, A. (2010) 'Protected Geographical Indications and Designations of Origin: An Overview of the Status Quo and the Development of the Use of Regulation (EC) 510/06 in Europe, With Special

- Consideration of the German Situation', *Journal of International Food & Agribusiness Marketing*, 22: 179-198.
- Ragin, C. C. (1992) 'Introduction: Cases of "What is a case?" i Ragin, C. C. og Becker, H. S. (red.) *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry* (s. 1-17). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rangnekar, D. (2004) *The Socio-Economics of Geographical Indications: A Review of Empirical Evidence from Europe*. Issue Paper No. 8. Geneva: UNCTAD-ICTSD Project on IPRs and Sustainable Development.
- Ray, C. (1998) 'Culture, Intellectual Property and Territorial Rural Development', *Sociologia Ruralis*, 38: 3–20.
- Rem, S. (2008) 'Å stemme med gaffelen: Vendingen mot forbrukerne i norsk matpolitikk', i Asdal, K. og Moser, I. (red.) *Ekspertise og brukermakt* (s. 41-67). Oslo: Unipub.
- Renting, H., Marsden, T. K. og Banks, J. (2003) 'Understanding Alternative Food Networks: Exploring the Role of Short Supply Chains in Rural Development', *Environment and Planning A*, 35: 393-411.
- Repstad, P. (1984) *Fra ilden til asken: En studie i religiøs passivisering*. Stavanger: Universitetsforlaget.
- Resano, H., Sanjuán, A. I. og Albisu, L. M. (2007) 'Consumers' Acceptability of Cured Ham in Spain and the Influence of Information', *Food Quality and Preference*, 18: 1064-1076.
- Reviron, S., Thevenod-Mottet, E. og El Benni, N. (2009) *Geographical Indications: Creation and distribution of economic value in developing countries*. NCCR Trade Regulation. Working Paper No 2009/14 (Swiss Forum for International Agricultural Research).
- Robertson, R. (1992) *Globalization – Social Theory and Global Culture*. London: SAGE.
- Robertson, R. (1995) 'Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity', i Featherstone, M., Lash, M. og Robertson, R. (red.) *Global Modernities* (s. 25–44). London: Sage Publications.
- Rogstad, J. (2007) 'Betalte informanter', *Sosiolognytt*, 32: 3-4.
- Roland, G. (2004) 'Understanding institutional change: Fast-moving and slow-moving institutions', *Studies in Comparative International Development*, 38: 109-131.
- Rommetvedt, H. (2002) *Matmakt: Politikk, forhandling, marked*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Rosati, M. (2009) *QUALIGEO: Atlas of European and Non-European PDO, PGI, TSG agri-food products*. Siena: Fondazione Qualivita.
- Rubin, H. J. og Rubin, I. S. (1995) *Qualitative Interviewing – The art of hearing data*. Thousand Oaks. California: Sage Publications.
- Rusaanes, Å. M. H. og Hjortland, E. (2000) *Handlingsplan for norsk matkultur: Norge på menyen*. SND-rapport nr 1-2000. Oslo: SND.
- Scheffer, S. og Sylvander, B. (1997) 'The Effects of Institutional Changes on Qualification Processes: A Survey at the French Institute for Denomination of Origins (INAO)' i Arfini, F. og Mora C. (red.) *Typical and Traditional Products: Rural Effects and Agro-Industrial Problems* (s. 463-482). 52nd EAAE Seminar Proceedings. Parma, Italy, June 19-21.
- Scintu, M. og Piredda, G. (2007) 'Typicity and Biodiversity of Goat and Sheep Milk Products', *Small Ruminant Research*, 68: 221-231.
- Spillman, L. (2002) 'Introduction: Culture and Cultural Sociology', i Spillman, L. (red.) *Cultural Sociology* (s. 1-15). Malden, Mass.: Blackwell.
- Stake, R. E. (2005) 'Qualitative Case Studies', i Denzin, N. K. og Lincoln, Y. S. (red.) *The Sage Handbook of Qualitative Research* (s. 443-466). Thousand Oaks, California: Sage.
- Storper, M. og Salais, R. (1997 [1993]) *Worlds of Production: The Action Frameworks of the Economy*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Strauss, A. (1978) *Negotiations - Varieties, Contexts, Processes, and Social Order*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Stræte, E. P. (2008) 'Modes of Qualities in Development of Speciality Food', *British Food Journal*, 110: 62-75.
- Stræte, E. P. og Marsden, T. (2006) 'Exploring Dimensions of Qualities in Food', i Marsden, T. og Murdoch, J. (red.) *Between the Local and the Global – Confronting Complexity in the Contemporary Agri-Food Sector*. Research in Rural Sociology and Development, Vol. 12 (s. 269-297). Amsterdam: Elsevier.
- Suh, J. og MacPherson, A. (2007) 'The Impact of Geographical Indication on the Revitalisation of a Regional Economy: A Case Study of “Boseong” Green Tea', *Area*, 39: 518–527.

- Téhoueyres, I. (2005) 'Local Food Between Nature and Culture: From Neighbor Farm to Terroir. Interview of Laurence Bérard', *Anthropology of Food*, <http://aof.revues.org/document109.html> (lesedato 12.01.2013).
- Tellström, R., Gustafsson, I.-B. og Mossberg, L. (2006) 'Consuming Heritage: The Use of Local Food Culture in Branding', *Place Branding*, 2: 130–143.
- Tregear, A. (2000) *What is a "Typical Local Food"?: An Examination of Territorial Identity in Foods Based on Development Initiatives in the Agrifood Rural Sectors*. Paper til Agricultural Economics Society Annual Conference, University of Manchester, UK. 14-17 April 2000.
- Tregear, A. (2003) 'From Stilton to Vimto: Using Food History to Re-think Typical Products in Rural Development', *Sociologia Ruralis*, 43: 91–107.
- Tregear, A., Arfini, F., Belletti, G. og Maescotti, A. (2007) 'Regional Foods and Rural Development: The Role of Product Qualification', *Journal of Rural Studies*, 23: 12–22.
- Tregear, A., Kuznesof, S. og Moxey, A. (1998) 'Policy Initiatives for Regional Foods: Some Insights from Consumer Research', *Food Policy*, 23: 383-394.
- Trygstad, S. og Lismoen, H. (2008) *Fagbevegelsen og CSR*. Fafo-notat 2008:04. Oslo: FAFO.
- Tufte, T. (2006) *Beskyttede betegnelser - Status og utviklingstrekk for merkeordningen*. Rapport 5-2006. Oslo: Landbrukets utredningskontor.
- Turner, V. W. (1999) 'Midt imellom. Liminalfasen i overgangsriter', i van Gennep, A. *Rites de Passage* (s. 131-145). Oslo: Pax.
- Vakoufari, H. (2010) 'The Impact of Ladotyri Mytilinis PDO Cheese on the Rural Development of Lesvos island, Greece', *Local Environment*, 15: 27-41.
- van de Cop, P., Sautier, D. og Gerz, A. (2006) *Origin-Based Products. Lessons for Pro-Poor Market Development*. Amsterdam/Montpellier: KIT/CIRAD.
- Wadel, C. (1991) *Feltarbeid i egen kultur*. Flekkefjord: SEEK.
- Warren, C. A. B., Barnes-Brus, T., Burgess H., Wiebold-Lippisch, L., Hackney, J., Harkness, G., Kennedy, V., Dingwall, R., Rosenblatt, P. C., Ryen, A. og Shuy R. (2003) 'After the Interview', *Qualitative Sociology*, 26: 93-110.
- Watts, D. C. H. , Ilbery, B. og Maye, D. (2005) 'Making reconnections in agro-food geography: Alternative systems of food provision', *Progress in Human Geography*, 29: 22-40.

- Weber, M. (1978) *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley, California: University of California Press.
- Weber, M. (2003 [1889]) *The History of Commercial Partnerships in the Middle Age*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Whyte, W. F. (1993 [1943]) *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wittgenstein, L. (2001) *Philosophical investigations: The German text, with a revised English translation*. Oxford: Blackwell.
- Yin, R. K. (2003) *Case Study Research – Design and Methods*. Thousand Oaks, Cal.: Sage Publications.
- Østerberg, D. (1997a) *Fortolkende sosiologi II*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østerberg, D. (1997b) *Sosiologiens nøkkelbegreper*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Østerberg, D. (1998) *Arkitektur og sosiologi i Oslo – en sosio-materiell fortolkning*. Oslo: Pax.
- Østerberg, D. og Engelstad, F. (1992) *Samfunnsformasjonen – En innføring i sosiologi*. Oslo: Pax Forlag.

Offentlige dokumenter

1988-1989²¹⁸

St.prp. nr. 128 (1988-89) Jordbruksoppgjøret 1989 - Endringer i statsbudsjettet for 1989 og revidert budsjett for Statens Kornforretning m.m..

1989-1990

Innst. S. nr. 253 (1989-1990) Jordbruksoppgjøret 1990 - Endringer i statsbudsjettet for 1990 og revidert budsjett for Statens Kornforretning m.m..

St.prp. nr. 112 (1989-1990) Jordbruksoppgjøret 1990 - Endringer i statsbudsjettet for 1990 og revidert budsjett for Statens Kornforretning m.m..

1990-1991

---

²¹⁸ Oppstillingen av dokumenter og brev er ordnet alfabetisk under kronologisk sorterte toårsperioder. Dokumenter og brev som er datert til kun ett bestemt år er lagt til sist i perioden det er naturlig å ordne dem. Brev fra 2004 vil eksempelvis bli lagt til sist i 2004-2005.

NOU 1991:2B, Norsk landbrukspolitikk – utfordringer, mål og virkemidler,
Hovedinnstilling.

St.prp. nr. 1. Tillegg nr. 1 (1990-1991) Om endring av St.prp. nr. 1 om statsbudsjettet
medregnet folketrygden for 1991.

1992-1993

Landbruksdepartementet (1992) *Konkurransestrategier for norsk mat (Ren Mat-strategien)*.
St.prp. nr. 8 (1992-1993) Landbruk i utvikling – Om retningslinjer for landbrukspolitikken
og opplegget for jordbruksoppgjørene m.v..

1996-1997

NOU 1996:10 - Effektiv matsikkerhet.
St.meld. nr. 40 (1996-97) Matkvalitet og forbrukertrygghet.

1999-2000

Innst. S. nr. 167 (1999-2000) Innstilling fra næringskomiteen om norsk landbruk og
matproduksjon - St.meld. nr. 19 (1999-2000).
St.meld. nr. 19 (1999-2000) Om norsk landbruk og matproduksjon.
St.prp. nr. 82 (1999-2000) Om jordbruksoppjøret 2000 - endringer i statsbudsjettet for
2000 m.m..
Stiftelsen Godt Norsk (1999). Årsmelding.

2000-2001

Besl. O. nr. 133 Jf. Innst. O. nr. 117 (2000-2001) (7. juni 2001) og Ot.prp. nr. 85 (2000-
2001).
Dokument nr. 8:96 (2000-2001) Forslag fra stortingsrepresentantene Terje Johansen og Leif
Helge Kongshaug om samkjøring av ressurser til styrking av norsk matvaresikkerhet
og utvikling av norske konkurransedyktige landbruksprodukter av høy kvalitet.
Forhandlinger i Odelstinget nr. 52 (2000-2001) Sak nr. 7. Innstilling fra næringskomiteen
om lov om endringer i lov 17. juni 1932 nr. 6 om kvalitetskontroll med

landbruksvarer m.v. (Hjemmel for norsk merkeordning for landbruksprodukter) (Innst. O. nr. 117 (2000-2001), jf. Ot.prp. nr. 85 (2000-2001)).

Innst. O. nr. 117 (2000-2001) Innstilling fra næringskomiteen om lov om endringer i lov 17. juni 1932 nr. 6 om kvalitetskontroll med landbruksvarer m.v. (Hjemmel for norsk merkeordning for landbruksprodukter) Ot.prp. nr. 85 (2000-2001).

Innst. S. nr. 270 (2000-2001) Innstilling fra næringskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Terje Johansen og Leif Helge Kongshaug om samkjøring av ressurser til styrking av norsk matvaresikkerhet og utvikling av norske konkurransedyktige landbruksprodukter av høy kvalitet. Dokument nr. 8:96 (2000-2001).

Innst. S. nr. 317 (2000-2001) Innstilling fra næringskomiteen om reindriftsavtalen 2001-2002, om dekning av kostnader vedrørende radioaktivitet i reinkjøtt, og om endringer i statsbudsjettet for 2001. St.prp. nr. 70 (2000-2001).

Landbruksdepartementet (2000) Høringsbrev ref. 99/02486. Dato: 2000-12-21.

Ot.prp. nr. 85 (2000-2001) Om lov om endringer i lov 17. juni 1932 nr. 6 om kvalitetskontroll med landbruksvarer m.v. (Hjemmel for norsk merkeordning for landbruksprodukter).

St.prp. nr. 92 (2000-2001) Om jordbruksoppkjøret 2001 - endringer i statsbudsjettet for 2001 m.m.

2001-2002

Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon – Et program for innovasjon og mangfold på matområdet (2001).

2002-2003

Ot.prp. nr. 39 (2002–2003) Om lov om endringer i lov 28. mai 1959 nr. 12 om kvalitetskontroll med fisk og fiskevarer o.a., i lov 13. juni 1997 nr. 42 om Kystvakten (kystvaktloven), og lov om beskyttelse av design (designloven) *Tilråding fra Fiskeridepartementet av 7. februar 2003, godkjent i statsråd samme dag. (Regjeringen Bondevik II).*

2005-2006

Matmerk – Norske matmerker, *Årsmelding 2005: Mangfold og muligheter*.
Sponheim, L. (2005) 'Trender og utvikling av mat sett fra et politisk miljø. Innlegg på
Brimi-konferansen', Lom, 21. september 2005.

2006-2007

Matmerk – norske matmerker, *Aktivitetsrapport 2006*.
Mattilsynet (2006) Internt dokument - *Notat om saksbehandlingen av sakene om BB (dato:
13.3.2006 ref. 2004/7522)*.
Mattilsynet (2006) 'Vurdering av organiseringen av forvaltningen av merkeordningen
Beskyttede betegnelser', *Brev fra Mattilsynet til LMD* (vedlegg i notat) datert 21.
desember 2006.
Pedersen, H. (2006) Tale under Finnmarksdagene, Oslo 22.9.2006.
Riis-Johansen, T. (2006) Innlegg på FK-konferansen 07.09.06 og i tale på COOPs nordiske
matkonferanse 28.09.2006.

2007-2008

KSL Matmerk, *Årsmelding 2007*.

2008-2009

KSL Matmerk, *Årsmelding 2008*.

2009-2010

KSL Matmerk, *Årsmelding 2009*.
Prop. 133 S (2009–2010) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)
Jordbruksoppgjøret 2010 – endringer i statsbudsjettet for 2010 m.m.

2010-2011

KSL Matmerk, *Årsmelding 2010*.

NOU 2011:4, *Mat, makt og avmakt – om styrkeforholdene i verdikjeden for mat.*

2011-2012

Matmerk (2011) Høring av utkast til forskrift av *Prosciutto di Parma* som opprinnelsesbetegnelse (ref. 5510/585, 21.11.2011).

Matmerk, *Årsmelding 2011.*

St.meld. nr. 9 (2011–2012) Melding til Stortinget, Landbruks- og matpolitikken, Velkommen til bords.

Artikler i papiraviser

Aftenposten (2009) 'Eksklusivt matmerke helt ukjent'. Nyheter s. 7, 24.06.2009.

Aftenposten (2010) 'Lover å rydde i merkejungel'. Nyheter, s. 7, 13.1.2010.

Aftenposten (2012) 'Merket mat til å stole på'. Innsikt s. 12, 11.10.2012.

Amilien, V. og Hegnes, A. (2006) 'Ringerikspotet fra hele landet', *Nationen* 10.11.2006.

Borthen, L. (1963) 'Rett fra gryten', *Verdens Gang* 17. 01.63.

Brekke, L. P. (2009) 'Lokal mat - nasjonale muligheter', *Adresseavisen* 13.02.09.

Dånmark, G. (2008) 'Matlandet Norge i verden', *Nationen* 26.8.2008.

Hegnes, A. W. (2012) 'Ti års tilpasningsarbeid', *Nationen* 5.7.12.

Hegnes, A. W. og Amilien, V. (2010) 'Beskyttede betegnelser', *Nationen* 25.3.2010.

Jacobsen, E. og Dulsrud, A. (2008) 'Et bedre norsk matmerke', *Nationen* 15.1.2008.

Klassekampen (2008) 'Forsvarer betaling av informanter'. 9.2.2008.

Klassekampen (2008) 'Kritisk til betalt informasjon'. 8.2.2008.

Klassekampen (2008) '-Problematisk', s. 15, 13.2.2008.

Klassekampen (2008) 'Sjekkheftforskning', s. 2, 28.3.2008.

Klassekampen (2008) 'Vil ha en del av kaka', s. 20, 12.2.2008.

Kongshaug, L. I. (2002) 'Større mangfold av mat', *Bergens Tidende* 30.09.02.

Sundqvist, N. (2012) '10-åring med ambisjoner', *Nationen* 12.7.2012.

Tufte, T. (2010) 'Kan EU vise veg?', *Nationen* 24.3.2010.

Internettkilder

Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet (2005) 'Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og

- Senterpartiet, 2005-09', *regjeringen.no*,
http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMor ia.pdf (lesedato 6.1.2013).
- Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet (2009) 'Politisk plattform for flertallsregjeringen utgått av Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, 2009-2013, *regjeringen.no*,
http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2009/Ny_politisk_plattform_2009-2013.pdf (lesedato 6.1.2013).
- Brekke, L. P. (2008) 'Tale: Matstreif - åpning' (10.10.2008), *regjeringen.no*,
http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/landbruks--og-matminister-lars-peder-bre/2008/matstreif---apning.html?id=532085 (lesedato 22.8.2010).
- Brekke, L. P. (2009) Landbruks- og matministerens svar i Stortinget på interpellasjon 12. mai 2009. Spørsmål fra Hans Frode Kielland Asmyr, *regjeringen.no*,
http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/svar_stortinget/sporretime/2009/landbruks--og-matministerens-svar-i-stor-2.html?id=560888 (lesedato 19.9.2010).
- Brekke, L. P. (2011) 'Fremtidens Mat-Norge', *regjeringen.no*,
http://www.regjeringen.no/se/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/landbruks--og-matminister-lars-peder-bre/2011/tale-fremtidens-mat-norge.html?id=630635 (lesedato 4.10.2011).
- Brekke, L. P. (2009) 'Tale for Norsk sau og geit – Fagorganisasjonen for sau- og geiteholdere', *regjeringen.no*,
http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/landbruks--og-matminister-lars-peder-bre/2009/innlegg-mote-hos-norsk-sau-og-geit-.html?id=573325 (lesedato 19.10.2010).
- Commission of the European Communities (2008) 'Green paper on agricultural product quality: Product standards, farming requirements and quality schemes' (s. 15), *europa.eu*, <http://eu-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0641:FIN:EN:PDF> (lesedato 7.1.2012).
- Dagligvarehandelen (2004) 'Beskyttede betegnelser', *dagligvarehandelen.no*,
http://www.dagligvarehandelen.no/xp/pub/hoved/avisen/tidligere_utg/22816 (lesedato 27.9.2012).

DOLPHINS 'DOLPHINS - Development of origin labelled product humanity, innovation and sustainability', *origin-food.org*, http://www.origin-food.org/index_dolphins.htm (lesedato 30.3.2011).

European Commission – Directorate-General for Agriculture and Rural Development (2009) 'Conclusions from the consultation on agricultural product quality' (s. 15), *europa.eu*, http://ec.europa.eu/agriculture/quality/policy/consultation/contributions/summary_en.pdf (lesedato 7.1.2012).

Fiskeri- og kystdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Landbruks- og matdepartementet (2007) 'Statsbudsjettet 2007 - Endelig tildelingsbrev Mattilsynet' (ref. 200600276-/DHA, 05.02.2007, s. 7), *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/Upload/LMD/Vedlegg/Brev/Tildelingsbrev_Mattilsynet_2007.pdf (lesedato 7.1.2012).

Fiskeridepartementet, Helsedepartementet, Landbruksdepartementet, i samarbeid med Barne- og familiedepartementet (2004) 'Handlingsplan for forbrukerretting av matpolitikken 2004–2005', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ld/rap/2004/0003/ddd/pdfv/209925-handlingsplan_mat_110504.pdf (lesedato 20.10.2010).

Institutt for samfunnsforskning (2008) 'Skitne penger, rene data?', *samfunnsforskning.no*, <http://www.samfunnsforskning.no/Aktuelt/Nyhetsarkiv/Skitne-penger-rene-data> (lesedato 7. februar 2011).

Kunnskapsdepartementet (2011) 'Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring', *regjeringen.no*, <http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Kompetanse/NKR2011mvedlegg.pdf> (lesedato 23.7.2012).

Landbruks- og matdepartementet (2005) 'Mat: Lettere å starte småskalaproduksjon', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/Landbruks--og-matdepartementet/233194/2005/mat-lettere_a_starte_smaskalaproduksjon.html?id=258179 (lesedato 12.09.2011).

Landbruks- og matdepartementet (2006) 'Klage på avslag på søknad om beskyttelse av Ringerikspotet som opprinnelsesbetegnelse' (ref. 200600911/Bod/AZa 11.10.2006), *regjeringen.no*,

- http://www.regjeringen.no/upload/kilde/lmd/nyh/2006/0949/ddd/pdfv/293036-brev_ringerikspotet_111006.pdf (lesedato 5.10.2011).
- Landbruks- og matdepartementet (2008) 'Mat: Økt satsing på norske matspesialiteter', *regjeringen.no*, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/nyheter/2008/okt-08/mat-okt-satsing-pa-norske-spesialiteter.html?id=531640> (lesedato 29.3.2011).
- Landbruks- og matdepartementet (2010) 'VSP mat etter 2010? Virkemidler til verdiskaping, innovasjon og mangfold på matområdet', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Vedlegg/Brosjyrer_veiledere_rapporter/Rapport_VSP_mat_etter_2010.pdf (lesedato 6.1.2013).
- Landbruksdepartementet (2000) 'Opprinnelsesmerking (AOC) i Frankrike - Rapport fra studietur 27.–30. juni 2000', *regjeringen.no*, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/rapporter-og-planer/rapporter/2000/opprinnelsesmerking-aoc-i-frankrike-.html?id=277351> (lesedato 20.10.2010).
- Mandelson, P. (2008) 'EU Trade Commissioner Peter Mandelson's Geneva Blog - 21–29 July 2008', *europa.eu*, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/august/tradoc_140024.pdf (lesedato 13.7.2010).
- Matmerk (2002) 'Nye muligheter med beskyttede betegnelser', *matmerk.no*, <http://matmerk.no/merkeordningene/beskyttedebetegnelser> (lesedato 21.3.2011).
- Matmerk (2008) 'Butikk-trening for lokalmatprodusenter', *matmerk.no*, <http://matmerk.no/nyhet/2008/butikk-trening-for-lokalmatprodusenter> (lesedato 7.1.2012).
- Matmerk (2008) 'Lovbeskytter både industri- og håndverksproduksjon', *matmerk.no*, <http://matmerk.no/nyhet/2008/lovbeskytter-bade-industri-og-handverksproduksjon> (lesedato 13.7.2010).
- Matmerk (2010) 'Tørrfisk fra Lofoten vil beskyttes i EU', *matmerk.no*, <http://matmerk.no/nyhet/2010/trrfisk-fra-lofoten-vil-beskyttes-i-eu> (lesedato 22.08.2011).
- Matmerk (2011) 'Retningslinjer for merking av næringsmidler som inneholder ingredienser med en beskyttet betegnelse', *beskyttedebetegnelser.no*, <http://www.beskyttedebetegnelser.no/for-produsenter/retningslinjer-godkjente-merkebrukere/> (lesedato 27.12.2011).

- Matmerk (udat.) 'Retningslinjer for bruk av logoer og produktbetegnelser', *beskyttedebetegnelser.no*, <http://www.beskyttedebetegnelser.no/for-produsenter/retningslinjer-bruk-av-logoer-og-produktbetegnelser/> (lesedato 24.11.2012).
- Matmerk, *matmerk.no*, <http://Matmerk.no/merkeordningene/beskyttedebetegnelser> (lesedato 22.10.2010).
- Nationen (2013) 'Rema 1000 inngår eksklusivt samarbeid med Lofotlam', *Nationen.no*, http://www.nationen.no/2013/03/13/norsk_mat/lofotlam/rema_1000/samarbeid/avtale/7992077/ (lesedato 13.03.2013).
- Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (2009) 'Betaling av informanter et nødvendig onde?', *nsd.uib.no*, http://www.nsd.uib.no/nsd/nsdnytt/09-1/7_betaling_av_informanter.html (lesedato 7. februar 2011).
- Riis-Johansen, T. (2006) 'Næringsstrategi for fremtiden Beskyttede betegnelser', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/tidligere_landbruks_og_matminister_riis_/2006/naringsstrategi-for-fremtiden-beskyttede.html?id=430224 (lesedato 21.8.2010).
- Riis-Johansen, T. (2006) 'Åpning av Smakens uke – Det norske teater, tirsdag 31.10.06.', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/tidligere_landbruks_og_matminister_riis_/2006/apning-av-smakens-uke-det-norske-teater-.html?id=425643 (lesedato 22.08.2010).
- SIFO (2011) 'En merkejungle', *sifo.no*, http://www.sifo.no/files/file77456_pressemedling-merkejungle.pdf (lesedato 25.3.2011).
- SINER-GI 'General description', *origin-food.org*, <http://www.origin-food.org/2005/base.php?cat=20> (lesedato 30.3.2010).
- Vedum, T. S. (2009) 'Kronikk: Matnasjonen Norge', *regjeringen.no*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-landbruks--og-matm/2012/kronikk-matnasjonen-norge.html?id=697518 (lesedato 12.09.2012).
- WTO (2008) 'Lamy urges members to focus on compromises', *WTO.org*, http://www.wto.org/english/news_e/news08_e/meet08_chair_23july08_e.htm (lesedato 13.7.2010).

WTO (2008) 'TRIPS: GEOGRAPHICAL INDICATIONS, Background and the current situation', *WTO.org*,
http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/gi_background_e.htm#wines_spirits
(lesedato 21.2.2011).

WTO 'TRIPS: TEXT OF THE AGREEMENT', *WTO.org*,
http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/t_agm0_e.htm (lesedato 16.3.2011).

Regelverk

FOR 2002-07-05 nr 698: Forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreg på næringsmidler

Forskrift om endring i forskrift om beskyttelse av opprinnelsesbetegnelser, geografiske betegnelser og betegnelser for tradisjonelt særpreg på landbruksbaserte næringsmidler: FOR-2003-10-24-1281, FOR-2004-02-13-383, FOR-2007-03-19-300, FOR-2007-05-18-256, FOR-2009-12-23-1805, FOR-2010-12-17-1852, FOR-2011-12-19-1417

FOR 2004-02-10 nr 581: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Økologisk Tjukkmjølke fra Røros som Beskyttet geografisk betegnelse

FOR 2004-06-01 nr 819: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Ringerikserter som Beskyttet opprinnelsesbetegnelse

FOR 2005-11-22 nr 1468: Forskrift om vern av produktnemninga Eplejuice frå Hardanger som beskytta geografisk nemning

FOR 2006-05-15 nr 531: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Skjenning som Beskyttet opprinnelsesbetegnelse

FOR 2006-05-26 nr 554: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Fjellmandel fra Oppdal som Beskyttet geografisk betegnelse

FOR 2006-08-25 nr 996: Forskrift om vern av produktnemninga Hardangereple som beskytta geografisk nemning

FOR 2006-08-25 nr 1006: Forskrift om vern av produktnemninga Hardangermoreller som beskytta geografisk nemning

FOR 2006-08-25 nr 998: Forskrift om vern av produktnemninga Hardangerplommer som beskytta geografisk nemning

FOR 2006-08-25 nr 997: Forskrift om vern av produktnemninga Hardangerpærer som beskytta geografisk nemning

FOR 2006-10-27 nr 1196: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Rakfisk fra Valdres som Beskyttet geografisk betegnelse

FOR 2006-11-14 nr 1235: Forskrift om vern av produktnemninga Gamalost frå Vik som beskytta geografisk nemning

FOR 2007-05-25 nr 563: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Ishavsrøye Vesterålen som beskyttet geografisk betegnelse

FOR 2007-06-25 nr 695: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Ringerikspotet fra Ringerike som beskyttet geografisk betegnelse

FOR 2007-09-14 nr 1094: Forskrift om beskyttelse av produktbetegnelsen Gulløye fra Nord-Norge som beskyttet opprinnelsesbetegnelse

FOR 2007-12-11 nr 1814: Forskrift om beskyttelse av Tørrfisk fra Lofoten som geografisk betegnelse

FOR 2009-04-17 nr 420: Forskrift om vern av produktnemninga Sider frå Hardanger som beskytta geografisk nemning

FOR 2010-11-03 nr 1400: Forskrift om beskyttelse av Badsturøkt kjøtt på namdalsk vis som betegnelse for tradisjonelt særpreg

FOR 2010-11-04 nr 1402: Forskrift om vern av Villsau frå Norskekysten som geografisk nemning

FOR 2011-04-07 nr 367: Forskrift om vern av Kurv frå Valdres som geografisk nemning

FOR 2012-04-20 nr 339: Forskrift om beskyttelse av Prosciutto di Parma som opprinnelsesbetegnelse

FOR 2012-04-20 nr 340: Forskrift om beskyttelse av Parmigiano Reggiano som opprinnelsesbetegnelse

FOR 2012-08-16 nr 820: Forskrift om beskyttelse av Høgfjellslam fra Nord-Gudbrandsdal som geografisk betegnelse

FOR 2012-10-03 nr 935: Forskrift om beskyttelse av Fenalår fra Norge som geografisk betegnelse

FOR 2012-10-03 nr 936: Forskrift om beskyttelse av Lofotlam som geografisk betegnelse

FOR 2012-10-17 nr 976: Forskrift om beskyttelse av Festsodd fra Trøndelag som geografisk betegnelse

Council Regulation (EEC) No. 2081/92 of 14 July 1992 on the Protection of Geographical Indications and Designations of Origin for Agricultural Products and Foodstuffs

COUNCIL REGULATION (EEC) No 2082/92 of 14 July 1992 on certificates of specific character for agricultural products and foodstuffs

COUNCIL REGULATION (EC) No 509/2006 of 20 March 2006 on agricultural products and foodstuffs as traditional specialities guaranteed

COUNCIL REGULATION (EC) No 510/2006 of 20 March 2006 on the protection of geographical indications and designations of origin for agricultural products and foodstuffs

Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, 15 April 1994, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Annex 1C, 33 ILM 1197, s. 319-351. (Article 22 *Protection of Geographical Indications*, s. 328)

Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, 15 April 1994, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Annex 1C, 33 ILM 1197, s. 319-351. (Article 23 *Additional Protection for Geographical Indications for Wines and Spirits*, s. 329).

RIPPLE FAIR3 CT96 1827: Regional Images and the Promotion of Quality Products and Services in the Lagging Regions of the European Union.

Appendiks

1 Brev til informanter

Brev til informanter som har befattning med ordningen

UNIVERSITETET I OSLO DET SAMFUNNSVITENSKAPELIGE FAKULTET

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
v/ Atle Wehn Hegnes
Boks 1096 Blindern
0317 Oslo

Blindern, 22. august 2007

Forespørsel om intervju i forbindelse med forskningsprosjekt om den norske forskriften og merkeordningen *Beskyttede Betegnelser*

I forbindelse med min doktorgrad i sosiologi gjennomfører jeg en studie av den norske forskriften og merkeordningen *Beskyttede Betegnelser*. Hensikten er å bidra til økt forståelse for hvordan ulike aktører forstår og forholder seg til merkeordningen. Prosjektet har som målsetting å være både til gagn for den videre utviklingen av merkeordningen, og i tillegg være et bidrag i en mer sosiologisk forstand. Prosjektet utføres av undertegnede, under veiledning av professor Torben Hviid Nielsen ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Når jeg retter denne henvendelsen spesielt til dere, er det fordi jeg har sett at dere har et forhold til merkeordningen. Dere vil inngå som én av anslagsvis 20 aktører som er nøye utvalg til å delta i intervjuene. Det er hovedsakelig personer fra produksjon, forvaltning og politikk som blir spurt om å delta. Det er ønskelig fra min side å intervju den, eller de, i deres organisasjon som har arbeidet mest med ordningen.

Det ligger ingen føringer fra spesielle instanser til grunn for denne undersøkelsen. Det er Universitetet i Oslo finansierer prosjektet, som til slutt skal utgjøre min doktorgrad i sosiologi. Det bør også nevnes at jeg har en nøytral holdning til selve merkeordningen og landbruket generelt.

Som forsker har jeg fulgt utviklingen av *Beskyttede Betegnelser* fra forskriften ble introdusert i 2002. Jeg har tidligere både publisert rent vitenskapelige artikler og mer formidlingsrelaterte bidrag om dette tema.

Intervjuet vil vare om lag en time og det er ønskelig å gjøre opptak av samtalen. Formålet er å få viten om hvordan dere forstår og hvilke erfaringer og allmenne betraktninger dere har i forhold til merkeordningen.

Resultatene av studien vil bli publisert som en doktoravhandling. I avhandlingen vil sitat fra de intervjuede bli aidentifisert. Doktorgradsprosjektet forventes å være avsluttet til jul 2010.

Det er ingen andre enn meg og min veileder som vil få tilgang til de personidentifiserbare opplysningene. De er underlagt taushetsplikt og vil bli behandlet strengt konfidensielt.

Med vennlig hilsen

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Atle Wehn Hegnes'.

Atle Wehn Hegnes

Brev til informanter utenfor ordningen

UNIVERSITETET I OSLO DET SAMFUNNSVITENSKAPELIGE FAKULTET

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
v/ Atle Wehn Hegnes
Boks 1096 Blindern
0317 Oslo

Blindern, 7. august 2007

Forespørsel om intervju i forbindelse med forskningsprosjekt om den norske forskriften og merkeordningen *Beskyttede Betegnelser*

I forbindelse med min doktorgrad i sosiologi gjennomfører jeg en studie av den norske forskriften og merkeordningen Beskyttede Betegnelser. Hensikten er å bidra til økt forståelse for hvordan ulike aktører forstår og forholder seg til merkeordningen. Prosjektet har som målsetting å være både til gagn for den videre utviklingen av merkeordningen, og i tillegg være et bidrag i en mer sosiologisk forstand. Prosjektet utføres av undertegnede, under veiledning av professor Torben Hviid Nielsen ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Når jeg retter denne henvendelsen spesielt til dere, er det fordi jeg har sett at dere har et forhold til merkeordningen. Dette i form av å stå utenfor en allerede etablert produsentsammenslutning som produserer [redacted] og som har fått Beskyttet betegnelse.

Dere vil inngå som én av anslagsvis 20 aktører som er nøye utvalg til å delta i intervjuene. Det er hovedsakelig personer fra produksjon, forvaltning og politikk som blir spurt om å delta.

Det ligger ingen føringer fra spesielle instanser til grunn for denne undersøkelsen. Det er Universitetet i Oslo finansierer prosjektet, som til slutt skal utgjøre min doktorgrad i sosiologi. Det bør også nevnes at jeg har en nøytral holdning til selve merkeordningen og landbruket generelt.

Som forsker har jeg fulgt utviklingen av Beskyttede Betegnelser fra forskriften ble introdusert i 2002. Jeg har tidligere både publisert rent vitenskapelige artikler og mer formidlingsrelaterte bidrag om dette tema.

Intervjuet vil vare om lag en time og det er ønskelig å gjøre opptak av samtalen. Formålet er å få viten om hvordan dere forstår og hvilke erfaringer og allmenne betraktninger dere har i forhold til merkeordningen.

Resultatene av studien vil bli publisert som en doktoravhandling, uten at den enkelte kan gjenkjennes. Doktorgradsprosjektet forventes å være avsluttet til jul 2010.

Det er ingen andre enn meg og min veileder som vil få tilgang til de personidentifiserbare opplysningene. De er underlagt taushetsplikt og vil bli behandlet strengt konfidensielt.

I løpet av inneværende uke (uke 32) vil jeg ta kontakt per telefon for å avtale et passende tidspunkt for intervju, dersom dere samtykker i å delta i prosjektet.

Har dere spørsmål i forbindelse med denne henvendelsen, ta gjerne kontakt med meg.

Med vennlig hilsen

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Atle Wehn Hegnes'.

Atle Wehn Hegnes

2 Samtaleplaner

Eksempel på plan for samtale med produsenter tilknyttet ordningen

1. Presentasjon av meg selv og mitt prosjekt

Presentere meg selv og hvilken kunnskap jeg har om merkeordningen og produsenten.

Informasjon om prosjektet, og hva jeg vil stille spørsmål om.

Si litt om konsekvenser og tilbakemelding av resultatet.

Fortelle om intervju som metode. Opptatt av forståelse, holdninger, erfaring og praksis. Finnes ingen fasit. Ingen riktige eller gale svar.

Avklare bruk av opptaksutstyr.

Garantere anonymitet.

Rett til å bryte når som helst

2. Bakgrunnsinformasjon om produsenten og produktet

Kan du fortelle litt om dere og om produktet dere har fått beskyttet/søkt beskyttelse for?

3. Formål

Hvordan ble dere oppmerksom på merkeordningen, og hvorfor valgte dere å søke?

Hvem tok initiativ?

Hadde dere tenkt på en merkeordning for å beskytte produktene deres før den ble etablert i Norge?

Vurderte dere andre merkeordninger?

4. Norm

Hvordan var arbeidet frem til levert søknad?

Hvordan gikk dere frem for å avgrense sted, produsenter, dokumentere produktets tradisjon, opprinnelse og historie?

Hvordan har arbeidet vært etter godkjent søknad?

Hvilke erfaringer har dere hatt med Beskyttede betegnelser så langt?

Er ordningen viktig for dere?

Finnes det sider ved ordningen som virker begrensende?

Kjenner du til historien for innføringen av merkeordningen i Norge?

Har dere på noen måte hatt innflytelse på utviklingen av merkeordningen?

Bør beskyttede betegnelser være et nasjonalt offentlig anliggende? Hvorfor? Hvorfor ikke?

Bør den norske merkeordningen være lik den europeiske eller være skreddersydd norske forhold?

5. Forståelse

Hva forbinder du med Beskyttede betegnelser?

På hvilken måte vil du si at deres produkt har sitt opphav i ..... navn på sted?

Hva forstår du med opprinnelse?

På hvilken måte er produktet forankret i en tradisjon?

Hva forstår du med tradisjon?

6. Praksis

På hvilken måte forholder dere dere til forskriften i deres arbeid?
Har arbeidsformen endret seg etter at dere tok del i ordningen?
Er den nye produksjonsformen forskjellig fra det den var før?
Hvilken kompetanse hadde dere da dere startet opp?
Har denne utviklet seg? På hvilken måte?

7. Merkingen

Hva ønsker dere å signalisere gjennom å bruke merket BB på deres produkter?
Er selve merket viktig?
Er det et poeng at det norske merket ligner på det man har i EU?

8. Salg og marked

Hvem tror du merkeordningen er viktigst for – produsenter, grossister, detaljister, myndigheter og politikere, forbrukere? Hvorfor?
Hva tror du om forbrukernes holdninger til produkter med Beskyttet betegnelse?
Hva anser dere som deres marked? Lokalt, regionalt, nasjonalt, internasjonalt?

9. Produkt

Hva vil du si kjennetegner deres produkt?
Hva gjorde produktet spesielt før?
Hva gjør produktet spesielt nå?
Har produktet/produktene endret seg, eller er de de samme?
Finnes det andre produkter som dere mener også kunne vært beskyttet under deres navn? Hvorfor/hvorfor ikke?
Hva vil du si er det viktigste med produktet? Kunnskapen om produksjon, råstoffet eller andre forhold?
Fra hvilke produkter ønsker dere å skille dere?

10. Motargumenter

Blir deres produkt mer ”ekte” av å være en Beskyttet betegnelse?
Blir noe av produktets særpreg og tradisjon borte når det underlegges en forskrift?
Kjenner dere til andre produsenter som ville deltatt i ordningen, men som nå står utenfor?
Hvorfor står de utenfor?

11. Global/lokal

Hvordan vil du beskrive den geografiske tilknytningen til produktet?
Kjenner du til tilsvarende eksempler i andre land?
Sammenligner dere dere med disse produsentene?
Har dere egen hjemmeside/driver dere nettsalg?
Hvorfor tror du denne ordningen nå etableres i Norge, ca 100 år etter at den ble introdusert i Frankrike gjennom AOC?
Når deres produkt reguleres gjennom en forskrift som er knyttet til det internasjonale WTO-regelverket, mister ikke da produktene samtidig noe av sin tilknytning til stedet?
Hva tenker du om at lokale tradisjonelle produkter underlegges moderne globale regler?

12. Avrunding av intervju

Hvilken rolle mener du merkeordningen har i dag?

Hvilken rolle vil den ha i fremtiden?
Er det noe annet du vil legge til det vi nå har snakket om?

Eksempel på plan for samtale med produsenter utenfor ordningen

1. Presentasjon av meg selv og mitt prosjekt

Presentere meg selv.
Informasjon om prosjektet, og hva jeg vil stille spørsmål om.
Si litt om konsekvenser og tilbakemelding av resultatet.
Fortelle om intervju som metode. Opptatt av forståelse, holdninger, erfaring og praksis. Finnes ingen fasit. Ingen riktige eller gale svar.
Avklare bruk av opptaksutstyr.
Garantere anonymitet.
Retten til å bryte når som helst.

2. Bakgrunnsinformasjon om produsenten og produktet

Kan du fortelle litt om dere og om hvordan dere arbeider?
Hva kjennetegner deres produkt?

3. Intensjon

Når og hvordan ble dere oppmerksom på merkeordningen Beskyttede betegnelser?
Hva er bakgrunnen til at dere/du ikke deltar i merkeordningen?
Hva synes du om at det er etablert en slik merkeordning i Norge?
Vurderer dere andre merkeordninger?

4. Norm

Kjenner du til kriteriene for å få en Beskyttet betegnelse?
Hvilke muligheter tror du det gir å delta i en slik ordning?
Finnes det sider ved ordningen du mener virker begrensende?
Kjenner du til historien for innføringen av merkeordningen i Norge?
Bør Beskyttede betegnelser være et offentlig anliggende? Hvorfor? Hvorfor ikke?

5. Forståelse

Vil du si at deres produkt er mer eller mindre knyttet til stedet enn de som har BB?
Hva forstår du med *opprinnelse*?
Er deres produkt forankret i en tradisjon?
På hvilken måte?
Hva forstår du med *tradisjon*?

6. Praksis

Kan du si litt om deres produksjon?
Råvarer
Kunnskap
Tekniske hjelpemidler
Hvordan foregikk produksjonen før?
Hvordan foregår produksjonen nå?

7. Merking

Hva mener dere kommuniseres gjennom å bruke merket for BB på produkter?
Er selve merket viktig?
Hva kan man oppnå ved å bruke et slikt merke?

8. Salg og marked

Hvem tror du merkeordningen er viktigst for – produsenter, grossister, detaljister, myndigheter og politikere, forbrukere?
Hva tror du om forbrukernes holdninger til produkter med beskyttet betegnelse?
Får dere mindre oppmerksomhet ettersom dere ikke deltar i ordningen?
Er det positivt for dere at merkeordningen er etablert, selv om dere ikke deltar?
Hva anser dere som deres marked? Lokalt, regionalt, nasjonalt, internasjonalt?

9. Produkt

Tror du merkeordningen på noen måte påvirker produktene?

10. Motargumenter

Hvorfor er det riktig at nettopp deres produkt får en slik betegnelse og ikke andre produsenter i området?
Blir deres produkt mer ”ekte” av å være en Beskyttet betegnelse?

11. Global/lokal

Hvordan vil du beskrive den geografiske tilknytningen til produktet?
Hva regner dere som deres markedsområde?

12. Avrunding av intervju

Hvilken rolle mener du merkeordningen har i dag?
Hvilken rolle vil den ha i fremtiden?
Er det noe annet du vil legge til det vi nå har snakket om?

Eksempel på plan for samtale med forvalter av ordningen

Etttersom forvaltningsorganene har ulike roller i forvaltningen av ordningen, var samtaleguidene delvis skreddersydd til hvert forvaltningsorgan. Dette lett redigerte eksemplet gir et generelt inntrykk av utformingen av disse intervjuplanene.

Om prosjektet, og hva jeg vil stille spørsmål om.
Om tilbakemelding av resultatet.
Avklare bruk av opptaksstyr.
Garantere anonymitet.

Kan du si litt om forhistorien til ordningen?
Kan du si noe om den politiske oppmerksomheten omkring ordningen?
På hvilken måte arbeider dere i forhold til BB?
På hvilken måte arbeider dere mot de andre forvaltningsorganene?
Har deres arbeidsform endret seg i løpet av den tiden merkeordningen har eksistert?
Hvordan var det før?
Hvordan er det nå?

Merkeordningen bygger i utgangspunktet på EUs tilsvarende forordninger.
Skiller den norske forskriften og merkeordningen seg vesentlig fra den europeiske?

Evt. på hvilken måte?
Hva er de viktigste likhetene og forskjellene?
På hvilken måte arbeides det med å tilpasse ordningen Norske forhold?
Hva er viktigst i utviklingen av forskriften, tilpasning til norske forhold eller EUs forordninger?

Kan kriteriene påvirke produktene?
Påvirker produktene eller produsentene kriteriene?

Rammeforskriften har blitt endret fire ganger. Kan dere si litt om de viktigste endringene og hvorfor de har blitt gjort?

Hva tenker dere om at det var sprik mellom Matmerk, Mattilsynet og LMD i vurderingene som ble gjort i forhold til det som nå heter Ringerikspotet fra Ringerike?

Hva anser dere som de største utfordringene i arbeidet med Beskyttede betegnelser?
Er dere redd for at noe av produktenes særegenhet forsvinner når det oppfordres til samarbeid og produktene blir underlagt en forskrift?
I hvilken grad er det mulig å videreutvikle produktene når de først har fått en BB?

Bør Beskyttede betegnelser være et offentlig anliggende?
Hvilke erfaringer har dere hatt med Beskyttede betegnelser så langt?
Hvilken rolle har merkeordningen i dag?
Hvilken rolle vil den ha i fremtiden?
Er det noe annet dere vil legge til det vi nå har snakket om?